

চিত্রলেখা

(উপন্যাস)

মূল : ৩ ভগুতীচৰণ বৰ্মা

চিত্র মহন্ত

অনুবাদক

অসমী প্রকাশন

আনন্দবাম বকলা পথ, পানবজ্জবা,
গুৱাহাটী-৭৮১০০১

**Chitralekha : A Novel Written by Late Bhagavaticharan Verma
Translated by Shri Chitra Mahanta M. A and
Published by M/s Asomi Prakashan, Panbazar.
Gnawahati-1 Price Rs. 50.00.**

প্রকাশক :

নাৰায়ণ দাস

অসমী প্রকাশন

পানবজাৰ গুৱাহাটী-১

সংশোধিত প্রথম প্রকাশ

১৯৮৯

মূল্য : ৫০.০০ টকা

বেটুপাত . ধনঙ্গু শৰ্মা

মুদ্রক :

লচ্ছী অিষ্টাই

আমৰাবী, কটালিঙ্গ, 'জিনিআলি'

গুৱাহাটী—২৫

ଆମାର ଦୃଷ୍ଟାବ

ଅସମକ ଭାବତର କୁନ୍ତ ସଂକ୍ଷେପ ବୁଲି କୋରା ଥିଲା । ଅର୍ଥାଏ ଏହି ଡୁ-ଖଗୁଡ଼ ବହ ଜାତି ଗୋଟିଏ ଆଛେ ଥାକୁ ପ୍ରତିଟୋ ଜାତି-ଗୋଟିଏ ନିଜା ନିଜା ମର୍ଦ୍ଦବ ଭାଷାଓ ଆଛେ । ଭାବତୀୟ ମନ୍ଦିରାନେ ଏହି ଭାଷା ସମ୍ବହ ସମ୍ବୁଚିତ ବିକାଶର ବିଧାନ ଦି ଦୈତ୍ୟେ । ମେହି ଅନୁମାବେ ଏହି ଭାଷା ସମ୍ବହ ନିଜିର ଗତିରେ ଆଗବାଢ଼ିବିଲେ ଲୈଛେ । — ଏହି ସମ୍ବହ ଭାଷା-ଭାଷୀରେ ସମ୍ବହୀୟା ମଙ୍କ ହ'ଲ ଅସମୀୟା ଭାଷା । ଅସମୀୟା ଭାଷାର ସମ୍ବୁଚିତ ବିକାଶର ଗତେ ଏହି ସମ୍ବହ ଭାଷାର ବିକାଶ ନିର୍ଭୀଳ କରିବିଛେ । — ଆଜି ମର୍ଦ୍ଦ ଭାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ଯିଦିରେ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାଟି ସାମ୍ରାଧିକ ମଙ୍କର କାମ କରିବିଲାଗିବ । ଅସମର ଏହି ସକ ସକ ଭାଷାମୟହେ ବିକାଶର ଶୀଘ୍ରତମ କ୍ଷେତ୍ର କେତ୍ତିଆଓ ପାବ ନୋରାବେ ବା ସକଳୋ ଧରଣର ଭାବ ପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମ ହି କେତ୍ତିଆଓ ହ'ଥ ନୋରାବେ । ବିଶ୍ୱ ସବଳୋ ଭାଷାର ସକଳୋ ସାହିତ୍ୟର ମୋରାଦ ପାବଲେ ହ'ଲେ ଏହି ଭାଷା ସମ୍ବହ ଅସମୀୟା ଭାଷାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିବିଲେ ଲାଗିବ । ଅସମ ସାହିତ୍ୟ ସଭାର ପ୍ରାକ୍ତନ ସଭାପତି ସଂହିତ ପ୍ରକର ମୁଦ୍ରଣରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟି-ଭନ୍ଦ୍ରୀ ଆଗତ ବାରିଯେ ଅସମୀୟା ଭାଷାର ବିକାଶର କଥା କୈଚିଲି ।

ପିଛେ ଏହି ଦିଶତ ଏସମୀୟା ଭାଷା ଯଥୋଚିତ ଭାବେ ନିଶ୍ଚର ଆଗବଢ଼ା ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର କଥା ଲୁବୈତ ଧାଓକ ଆମାର ଚବ୍ବରୀୟା ଭାଷା ସମ୍ବହ ସାହିତ୍ୟର ଲଗତେ ଆମାର ପରିଚୟ ନାହିଁ । ଆନିକି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରାୟ ସମ୍ବହ ଭାଷାଟିତେ ଅର୍ଥାଦିତ ହୋଇ ବିଶ୍ୱ ଅଗ୍ରତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହି କଥା ମୁହଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଦର ଉପନ୍ୟାସ 'ଗୋଦାନ'ର ଅନୁଵାଦ ଆଜିଲେ ଅସମୀୟା ଭାଷାଟି ନୋହୋବାଟୋ କିମାନ ପରିତାପର କଥା ।

ଏହି କଥାକେ ଚିନ୍ତା କରି ଆମି ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟ ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାବତୀୟବ ସର୍ବାବ 'ଚିଆଲେଥା' ଧନ ଅନୁଵାଦ କରି ପ୍ରକାଶ କରାଇଛିଲେ । ୧୯୬୨ ଚନତେ । ହୁଦୀର୍ଧ କାଳ ଧରି ପୁନର-ମୁଦ୍ରିତ ନୋହୋଇ ଉପନ୍ୟାସଥିନର କାବଣେ ବହତୋ ବର୍କ-ବାକ୍ଷରେ ଆମାକ ଆମିର କରି ଆଛିଲ । ତାବେଇ ଫଳତ ଟ ପୁନର ପ୍ରକାଶ ପାଲେ ।

এই বিত্তীয় সংস্করণ বিশেষত্ব এয়ে যে প্রথম সংস্করণ আন এজনের লগত
বুটামা ভাবে উলাইছিল। এইবাবের খনত উক্ত বন্ধুবৰুৰ অংশ সম্পূর্ণ কপি বাদ
দিয়া হ'ল। প্রথম সংস্করণতে উল্লেখ কৰা হ'চিল যে “ইয়াৰ কিছু অংশ
ছুঁৰোজন অনুবাদকৰে স্বতন্ত্র স্বতন্ত্র আৰু কিছু পংশ গিৰিষ্ট।” —এই সংস্কৰণত গিৰিষ্ট
অংশ আৰু সিঙ্গনাৰ স্বতন্ত্র অংশ বাদ দি ইয়াক ন-ভাবে পাঠকৰ সমুৰুষলৈ
আগবঢ়োৱা হ'ল।

‘চিৰলেখা’ উপন্যাসৰ বক্তব্যা কি, ইয়াৰ ভিতৰত কি আছে, ইয়াৰ দৰ্শন
কি সেই সম্পর্কে আগি বাধ্যা দিব থোজা নাই। —কিন্তু এটা কথা কৈ থব
খুজিছো যে পৌৰাণিক যেন লগা এক প্ৰশ্ৰব মাজেৰে আদৰ্শিক জীৱনৰ শংকা-
সন্দেহ-সংগ্ৰহ আৰু দৰ্শনৰ চিৰ স্মৃতিৰ আৰু প্ৰাপ্তবণ্ট ভাষা-শৈলীৰে ইয়াত
অংকিত কৰা হৈছে। —সেই মহান উপন্যাসিক জনাব ভাষা-শৈলীক আৰু
কিমানন্তৰ কপালীয়ত কাৰিব পাবচো সেই কথা পাঠকসকলেতে ক'ব পাৰিব।
—এইটো কথা সতা যে এনে ধৰণৰ উপন্যাস ভাৰতীয় সাহিত্যত অথোন
‘চিৰলেখা’। উপন্যাসখনৰ সম্পর্কত বচন আৰ্য্যাৰ বক্তব্যথানও র্যাত ঘৰম্পৰাহী।

“মোৰ ‘চিৰলেখা’ আৰু আনটোনে ফ্ৰাঙ্গৰ ‘অঞ্চ’ৰ মাজত টমানেই পাৰ্থক্য
যিয়ান অনাচোলে আৰু মোৰ মাজত। চিৰলেখাত এটি সমষ্টা আছে। মানৱ
জীৱন আৰু মানব জীৱনৰ ভাব আৰু বেয়া দিশ দুটা চোৰাৰ মোৰ এটা নিজা
সৃষ্টিকোষ আছে। আচো মোৰ আস্থাৰ এটা নিজা সঁজীভো আছে।

উপন্যাসখনৰ পুনৰ প্ৰকাশৰ দায়িত্ব লোৱা বাবে অসমী প্ৰকাশৰ স্বতাধিকাৰী
শ্ৰীনৈৰায়ন দামৰ প্ৰতি কন্তজ্ঞতা জনালো।

ভুল-ভাস্তিৰ বাবে ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰিছো।

চিৰ মহস্ত

কপৰণগৰ

গুৱাহাটী-২৯

১৬।২।৮৯

উপনিষদগাণিকা

শ্বেতাংকই শুধিলে—“আকো পাপ কি অছু ?”

মহাপ্রভু বস্ত্রাবৃ ঘেন গভীর নিজাব পৰাহে সাব পাই উঠিল আৰ
শ্বেতাংকৰ কালে একেথৰে চাই ব'ল। —“পাপ ? বৰ কঠিন প্ৰথ বৎস—
অহশো প্ৰথটো বাভাৰিকো। তুমি শুধিছা, পাপ কি ? নহয় নে ?
এবা...!”

বস্ত্রাবৃ চকু কোলাহলপূৰ্ণ পাটিলপুত্ৰ নগৰীলৈ গ'ল। তেওঁৰ
চকুৰ আগত ভাঁহি উঠিল পাটিলপুত্ৰৰ গগনচূৰ্ণী প্ৰাসাদবোৰ। —সূৰ্যৰ
অপ্রস্তু আড়ত পৰি সেইবোৰ ঐতিহাশ জিলিকি আছে। —“এবা পাপ-
নো কি—এই প্ৰথৰ সমাধানৰ বাবে মোৰ মনতো বহুতোবাৰ প্ৰথৰ জাড়ীৰ
উঠিছে। কিন্তু যই তাৰ সমাধান উলিয়াবলৈ সমৰ্থ হোৱা নাই। পাপ
কি আৰু ইয়াৰ বাসস্থান ক'ত ই এটা ভাঙ্গৰ প্ৰথ থাৰ সমাধান আজি-
লৈকে পাবলৈ সকৰ হোৱা নাই। কঠোৰ পৰিশ্ৰম আৰু অহুত্বৰ বৰপৰী
সাগৰত সীতুৰি-নাহুৰিও থাৰ উৱাদিহ পোৱা নাই, তাৰ বিষয়ে তোমাক
একেৰাৰ কথাতে কেনেকৈ বৃজাত বৎস ?”

বস্ত্রাবৃৰ অলপ বৈ আকো ক'লে—“শ্বেতাংক, যদি তুমি পাপ কি
আনিবলৈ বিচাৰিছা তেন্তে সংসাৰ অৰ্থিব লাগিব। যদি ইয়াৰ কাৰণে
সাজু আছা, তেন্তে পাপ কি হৃতো জানিব পাৰিবা।”

শ্বেতাংকই মূৰ হোৱাই ক'লে—“মই সাজু অছু।”

“আৰু বিশালদেহ, তুমিও পাপ কি চাৰ খোজা বেকি ?” শুভদেহে
শুধিলে। বিশালদেহেৰ বতুষ্টকে ক'লে—“হৱ গ্ৰহু, আপোনাৰ অহুত্বন সঢ়া !”

বস্ত্রাবৃ প্ৰসজ হ'ল আৰু ক'লে—“মই ইয়াৰ আগতে জেহালোকৰ
সংসাৰৰ পৰিষ্কৃতিৰেৰ লগত অভিজ্ঞ কৰাই সাম্যাবিক অভিজ্ঞতাৰেৰ
অহুত্ব কৰিবলৈ এৰি দিয়। এই নগৰৰ সূৰ্যৰ সহাজত্বৰ ব্যক্তিগত লগত
হৈব ভাল পৰিজ্ঞ আছে আৰু জেহালোকৰ আকলেৰা পুৰণৰ বাবে এই
হৃষ্ণবাকীৰ নিভাত গৱোজন হ'ব। তেওঁলোকৰ এমন কুশাবগিবি আৰু

আনন্দম বীজগুপ্ত । তোমালোক দুর্জনাৰ জীৱন একলোকৰ জীৱন-ধাৰণ
প্ৰাণীৰ লগত ছিলাই দিব লাগিব ।”

ছয়োজন শিষ্যই একেলগে উত্তৰ দিলে—“আমি সাজু ।”

বিশালদেৱ তৃষ্ণি আৰ্চন । আধাৰিত্বিক-চিন্তন আদিব প্ৰতি তোমাৰ আগ্ৰহ
আছে । গতিকে তৃষ্ণি কুমাৰগিৰিব শিশা হোৱা উচিত হ'ব । আৰ্কো খেতাব—
তৃষ্ণি ক্ষত্ৰিয়, তোমাৰ সংসাৰৰ প্ৰতি অসম্ভুত আছে—তৃষ্ণি বীজগুপ্তৰ
গতিকে লেৰক হোৱা উচিত হ'ব ।”

ছয়োজনে একেলগে উত্তৰ দিলে—“আমি সাজু ।”

“তোমালোকৰ পথ নিৰ্কাৰিত হৈ গ'ল । বাকী ব'লৈ মই !
তোমালোকে মোৰ বিষয়ে চিন্তা নহৰিবা । সংসাৰত যিবানবোৰ অনুভৱৰ
প্ৰয়োজন, সি মোৰ হৈ গ'ল । এডিয়া তোমালোকে সংসাৰখন বৃজী ।
মই তপস্যালৈ ষাণ্ঠ । আজিব পৰা এবছৰৰ পিছত তোমালোকে মোক
ইয়াতে লগ দিবাহি । ইয়াৰ পিছত আমাৰ নিশ্চিত কাৰ্যকৰ আৰ্কো
আৰস্ত হ'ব ।”

—“কিন্তু এটা কথা মনত বাখিবা—যি জ্ঞান অধাৰনৰ ধাৰা সত্ত্ব
নহয়, তাক সাংসাৰিক অনুভৱৰ ধাৰা লাভ কৰিবলৈ তোমালোকক পঢ়িয়ালৈ ।
কিন্তু এই অনুভৱৰ সৌতত যাতে তোমালোক উটি নোমোৱা তাৰ প্ৰতি
লক্ষ বাখিবা । সাংসাৰিক চোৰ - বাজুৰিক গতিৰ ছয়োজনে তলি
আগবাচি ষাণ্ঠা । কিন্তু হেজাৰ সমস্যাতো যাতে সেইচোত উটি গৈ বুবি
নোপোৱা ।”

বিশালদেৱ খেতাবৰ ফালে আৰ খেতাবহি বিশালদেৱৰ ফালে চালে ।
কিছু সময় ঘোন ধাকি বহালৰে আৰ্কো ক'লে—“যি পৰিহীতিৰ
মাজলৈ তোমালোক যাবলৈ ওলাইছা, মই তাৰ অকণঙ্গান পূৰ্ব-পৰিচয়
দিঁ । —কুমাৰগিৰিৰ ঘোগী— । তেওঁ ভাবে যে সংসাৰৰ সমস্ত বাসনাৰ
ওপৰত তেওঁ বিজয় লাভ কৰিছে । সংসাৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিবৰণ ।
তেওঁৰ ঘিটো পথ, তাডেই তেওঁ সুখৰ সহান পাইছে । তেওঁৰ শক্তি
আছে আৰ আছে প্ৰতাপ । তেওঁৰ শাৰীৰিক আৰ আস্তিক দুৰোটা
শক্তিৰহি আছে । কুমাৰগিৰিৰ সুবক, কিন্তু ঘোন আৰ বিবাগৰ সমিজনত
এষা প্ৰেৰণিক শক্তি তেওঁৰ যাজত উৎপন্ন হৈছে । সেই কুমাৰগিৰিয়ে
হ'ব তোমাৰ শক্ত ।

“আক খেতাব, তুমি তনা—বীজগ্নপ্ত জোগী। তেওঁর অস্তিত্ব
যৌবনৰ উৎসাহ আক চুত মাদকতাৰ লালিমা। তেওঁৰ বিশাল অট্টালিকা-
বোৰত জোগিলামে নাচি বাগি দেও দি হুৰে। বড়খচিত বহিবা
পাইতেই তেওঁৰ জীৱনৰ সমস্ত হৃথ জড়িত। বৈজ্ঞান আক উলাসৰ চৌৰে
চৌৰে তেওঁ কৈগি কৰে।

“ধৰ-সোণ তেওঁৰ অপাৰ। তেওঁ সৌভৰ্য অধীশৰ আক তেওঁৰ
অস্তিৰ সংসাৰৰ সমস্ত বাসনাৰ আপ্রৱশ্য। শগানৰ পৰ্যাত তেওঁৰ বিধৰণ
নাই। সত্ত্ব তেওঁ কোনো মিনেই ইথৰক ভৱাই নাই। তেওঁ সবগ
নৰক এইবোৰ বথা কাহানিও নাভাবে। আমোদ প্ৰমোদেই তেওঁৰ জীৱনৰ
সাধনা আক 'লক্ষ। সেই বীজগ্নপ্তৰে তুমি শিক্ষ হ'ব লাগিব। খেতাব,
তুমি সাজুনে ?”

“মহাপ্ৰভুৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য।” খেতাব কলমাতে এবাৰ অপাৰ
ধনৰাশিৰ অতল তচিল নাথি গ'ল।

“বিশালদেৱ ! তুমি সাজু ?”

“মহাপ্ৰভুৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য।” বিশালদেৱে এবাৰ ঘোৰন আক
বিবাগ শিৱ্রিত মহাশক্তি নিজকে নিহং কৰিলৈ।

“তেনেহ'লে সেয়ে হওক।”—তুলি বয়াৰৰ ধৰ্য হ'ল।

পিছদিন। কুটীৰ জনশূন্য ডাবে পৰি ব'ল। শুকৱে সাধনাৰ শুকান
ক্ষেত্ৰলৈ আক শিয়াই অথাই সংসাৰলৈ তুলি ঘাজা কৰিলৈ।

প্রথম অধ্যায়

বীজগুপ্ত পাত্র চিজলেখাৰ ওঠত লগাই দি বীজগুপ্তই ক'লে
—“আনা চিজলেখা, জীৱনৰ মুখ কি ?”

চিজলেখাৰ আৰ্হাঙ্গুল চুহালিত আছিল মাদকতা আৰু বীজগুপ্তৰ মুখ-
মঙ্গলত আছিল আনন্দ উলাস। যোৰনৰ উত্তোল তৰঙ্গৰ ঢোৰে ঢোৰে সৌম্পদ্ধাৰাই
হাঁহাকাৰ কৰি হৃষিৰ্ছিল আৰু পৰম্পৰাৰ আলিঙ্গন পাশত ঘেন বাসনাৰোৰে
বিস্থিলাই হাঁহি উঠিছিল। চিজলেগাই এটোক মদিবা পান কৰিলৈ আৰু
তাৰ পিছত ইহিহি দিলে সককৈ। মুহূৰ্তৰ বাবে বীজগুপ্তৰ ওঠ আৰু চিজলেখাৰ
ওঠত ঘেন মৌন ভাবে কিবাৰোৰ ক'লে। তাৰ পিছত লাহেকৈ উত্তোল দিলে
—“আজা !”

ডেতিৱা প্ৰায় মাজীনশা। বীজগুপ্তৰ ভৱন সহস্র দীপশিখাৰে আলোকিত।
অৱেশ দাবৰপৰা প্ৰহৰীৰে প্ৰহৰৰ বতৰা জনাই আছিল। কেলি ভৱনত
নগৰীৰ সৰ-সুন্দৰী নৰ্তকীৰ লগত বীজগুপ্ত যোৰনৰ মাদকতাত মিষ্টি আৰু
বাহিৰৰ ঘোৰ অক্ষকাৰৰ মাজত সমন্ত নীৰৰ বিষ।

বীজগুপ্তই হাঁহি দিলে—‘ভাবিছো চিজলেখা, যোৰনৰ শেষটো কি ?

চিজলেখাৰো ইহিলে—কিছ সেই হাঁহি ক্ষম্তকৰ বাবে আছিল ; ক্ষম্তকতে
সেই আনন্দ ভৱা হাঁহি বেদনা ভৱা গতীৰভাত পৰিণত হ'ল। তেৱে সত্ত্বজৎ
এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰ পাৰলৈ কেতিয়াৰা কেতিয়াৰা যত্ন কৰিছিল। কিছ
প্ৰশ্নটো ইহোন ভৱানক আছিল যে তাৰ বেছি সময়ৰ বাবে ভাৰিবই
নোৱাৰিছিল। প্ৰশ্নটোত্তৰ মূৰ আচ্ছাই কৰিছিল আৰু অৱশেষত
মদিবাৰ পিষ্টলাতেই এই দুৰ্জনক প্ৰশ্নটোৰ সমাধি ঘটিছিল। আৰ্জি আৰ্কো
ঠিক সেই প্ৰশ্নটোকে ভৱি চিজলেখা সিৱৰ্ব উঠিল—“জীৱন্ত্বু !”

“জীৱন্ত্বু ? খুঁহো, ই অসমৰ। যোৰনৰ শেষ এক অজ্ঞাত অক্ষকাৰ
আৰু সেই অক্ষকাৰ কূটৰ ভিতৰত কি সুকাই আছে, মই নাজানো। আৰু
জানিবাৰ কোনো ইচ্ছাও নাই। ভূত আৰু ভবিষ্যত এই ছহোটাই কলনাৰ
কথা—যীৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। বৰ্তমানহে আৰ্যাৰ সন্মুখত আছে আৰু
সেৱা .....” বীজগুপ্ত বৈ গ'ল। সত্ত্ব তেওঁ তাৰ পিছৰ সকল সকলত
লাগিছিল।

“...আক সেরা আনন্দ, বিলাস ! সংসারৰ সবচেয়ে শুধু আক সেরাই ঘোষনৰ মূল !” চিত্রলেখাই ইহি বীজগুপ্তৰ আধুক্যা বাক্যটো সম্পূর্ণ কৰিলে ।

বৌজগুপ্তই চিত্রলেখাক নিজৰ দ্রবাহৰ মাজত লৈ ক'লে—“তুমি মোৰ মাদকতা মৰমী ।”

“আক তুমি মোৰ উগ্রাদনা জীউলাঙ্গ !” চিত্রলেখাই উত্তৰ দিলে ।

* * * *

চিত্রলেখা বেঙ্গা নাছিল, কেবল নৰ্তকী আছিল । পাটিলিপুত্বৰ সৰঞ্জাষ্ট শব্দবী গৰাকীয়ে বেঙ্গাবৃত্তি গ্ৰহণ নকৰাটো এক অসাধাৰণ কথা আছিল । কিন্তু ইয়াৰ সবচেয়ে চিত্রলেখাৰ অতীত জীৱনৰ লগত আছিল ।

চিত্রলেখা আৰুণ বিধৰা আছিল । যেতিয়া ঘোষনৰ মাদকতাই এগৰকী শুভতাৰ্তীক থাণ্ডুকৈ খেদি আহে তেনে ওঠৰ বছৰ বয়সতে তেওঁ বিধৰা হৈছিল । বিধৰা হোৱাৰ পিছত তেওঁ সংঘ পালন কৰিছিল । কিন্তু এনে-দৰেই তেওঁ জীৱন কটাৰ নোৱাৰিলে । এদিনাখন চিত্রলেখাৰ জীৱনত কৃষ্ণাদিত্যৰ প্ৰৱেশ ঘটিল । কৃষ্ণাদিত্য কৰ্তৃজ্ঞ আক শূন্যৰ বৰ্ণশক্তিৰ সৰ্বান আছিল । শুন্দৰ স্বীকৃত উষ্টি অহা শুন্দক আছিল কৃষ্ণাদিত্য । এই কৃষ্ণাদিত্যই অৱশ্যেৰত চিত্রলেখাৰ তপস্তা ভজ কৰি দিলে ।

শুন্দৰী চিত্রলেখাৰ সংয়ৰিত ঘোষন পুনৰ বিকশিত হৈ উঠিল । বিবাগ উল্লাসৰ তিবিবিৰ্ণিণি অস্ত হৈ গ'ল । চিত্রলেখাৰ জীৱন-সেৱাত পুনৰ উজাই ব'বলৈ ধৰিলে । কৃষ্ণাদিত্যই চিত্রলেখাৰ শুচৰত শপত থালে—“যেতিয়ালৈকে আৰিয় দুৱো জীৱাই ধাকিয়, দুৱো একেলগে ধাকিয়; কোনো শক্তিৰে আমাৰ মাজত বিজেৰ ঘটাৰ নোৱাৰিব ।”—চিত্রলেখাই কৃষ্ণাদিত্যৰ শপতত বিখাস কৰিলে আক ইয়াৰ পিছত যি হ'লগীৱা আছিল সেৱে হ'ল ।

চিত্রলেখা গৰ্ভবতী হ'ল । শুণ্প্ৰেম সংসারৰ সমুখত প্ৰকাশ হৈ পৰিল । কৃষ্ণাদিত্যৰ পিতাকে তেওঁক বৰুৱ পৰা বাহিৰ কৰি দিলে আক চিত্রলেখাৰ পিতাকে চিত্রলেখাক । ঐশৰ্বদ্বান পিতাৰ পুত্ৰ কৃষ্ণাদিত্যই গৰ্ভবতী চিত্রলেখাক

সংগত শৈলীতে ভিক্ষাবীর বেশে জন কোলালের পৰা আভিব পরিল । ড্যাঙ্গ এই দুরক্ষনে সহাজের ক্ষেত্রে আৰু অপমানত অভীষ্ঠ হৈ, এনে অপমানিত জীৱন ধাৰণ কৰি থকাতকৈ মৃত্যুকেই শ্ৰেষ্ঠ শুলি আকোৱালি হ'লে । বৈ গ'ল চিত্রলেখা । চিত্রলেখাক এজনী নৰ্তকীয়ে আঞ্চলি দি বাখিলে ।

চিত্রলেখাব এটি পুত্ৰ সঙ্গান জন্ম হ'ল; কিন্তু জন্মৰ পিছতে সিও সংসাৰ ভ্যাগ কৰিলে । —চিত্রলেখাব কৰ্ত কোমল আছিল আৰু শৰীৰ ঝঠাই, লনী । গভীকে আশ্রয়দাত্ৰী নৰ্তকীয়ে চিত্রলেখাক নৃত্য-গীতি শিকাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে । চিত্রলেখাও নৰ্তকী হৈ পৰিল । ডোগ-বি঳াস ? —চিত্র-লেখাই আকো এবাৰৰ বাবে বৈধৰ্য ব্ৰত-সংযম পালনৰ বাবে ঘৃত কৰিলে । কৃষ্ণাদিত্য, আৰু কৃষ্ণাদিত্যৰ পুত্ৰ, দুঃৰো একে একে চিত্রলেখাব জীৱনটৈ আহিল আৰু শীঁচ গ'ল—কিন্তু সিইতে চিত্রলেখাব শুভি-পটত এৰি গ'ল একো একোটা শুভি ।

পটিলপুত্ৰৰ জনতা চিত্রলেখাব ভৰিত লুটি খাই পৰিছিল, কিন্তু চিত্র-লেখাব সংযম শক্তিৰ ওচৰত সকলোৱে পৰাতৰ বৰীকাৰ কৰিবলৈ বাধা হৈছিল । বৰ বৰ শক্তিশালী সামষ্ট আৰু লক্ষণতি দুৰক তেওঁৰ প্ৰণয় ভিক্ষাবী হৈ আহিছিল—কিন্তু কোনো তেওঁক পাবলৈ সক্ষম নহ'ল । জন সম্মুজৰ মাজলৈ সেই অসাধাৰণ মুলৰী গৰাকী আহিছিল আৰু সকলোকে চমক লগাই বিদ্যুতৰ সৰে আঁতিৰি, পৰিছিল । যেয়ে এবাৰৰ বাবেও তেওঁক দেখিছিল, আকো এবাৰ চাবল কাৰলে অনন্ত পিপাসা জাগি বৈছিল ।

এদিনাখন বীজগুপ্ত চিত্রলেখাব নৃত্য চাবলৈ গৈছিল । নাচি ধাকোতে ধাকোতে হঠাৎ তেওঁৰ চুক বীজগুপ্তৰ ওপৰত পৰিল আৰু চাওতে চাওতে চিত্রলেখাব মুখ দেঁতা পৰি গ'ল । এনে লাগিল যেন কৃষ্ণাদিত্য আকো অৰ্পণ পৰা নাবি তেওঁৰ নৃত্য চাবলৈ আহিছে । হঠাৎ মুপূৰৰ খৰনি কুক হৈ পৰিল—নিনজক আৰু নিনজৰ সমুখৰ অগণন জনতাৰ প্ৰতি পাহাৰি একেথৰে বীজগুপ্তৰ গিনে চাই ব'ল । বীজগুপ্ত পৰিচ বছৰীৱা উঠি অহা দুৰক । চিত্রলেখাব বৰ্ণত মুখ হৈ তেৰে । একেথৰে চিত্রলেখাব প্ৰতি চাই ধাকিল । দুঃৰোৰে চাবি চুকৰ দিসন হ'ল । মৰ্মকৃতৰ চুকৰ ঘূৰিল—“অ’ এওঁতো বীজগুপ্ত !”

চিত্রলেখাব কাণ্ডো এই শবকেটি পৰিল । নিনজৰ ভূলৰ কাৰখে অহুজাপ

আহিল আৰু তাতোকৈ বেছি হ'ল কোথি। হঠাৎ বীজগুপ্তৰ পৰা চক্ৰ ওভোতাই আনি চিজলধাৰি আকৰ্ম্ম নাচিবলৈ থৰিলৈ। বৃত্য শেষ হোৱাৰ পিছত বীজগুপ্ত চিত্রলেখাৰ ওচৰ পালেগৈ আৰু স্থাধিলৈ—“দেৱী, কৰ্ত্তিয়াৰা আপোনাৰ গৃহত দৰ্শন লাভৰ সৌভাগ্য হ'ব পাৰে জানো ?”

বীজগুপ্ত ফালে চাই চিত্রলেখাৰ ইাহিলে—“ওইয়া ব্যক্তিক লগ নিদিষ্ট। মই কেবল সমষ্টিৰ সম্মুখলৈহে যাওঁ। ব্যক্তি-জীৱনৰ লগত মোৰ কোনো সম্পর্ক নাই।”

বীজগুপ্তৰ আশাৰ ওপৰত চেটা পানী পৰিল। তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ মূখ শেঁতা পৰি গ'ল। তথাপি সাহস গোটাই আকৰ্ম্ম স্থাধিলৈ—“ব্যক্তিৰ পৰা সমৃদ্ধায় বা সমষ্টিৰ সৃষ্টি, সমৃদ্ধায়ৰ পিপাসা প্ৰত্যেক ব্যক্তিৰ পিপাসা। তেনে স্থগত এনে প্ৰভেদ কিৱ ?”

প্ৰভেদ জানিবৰ ইচ্ছা কৰিছা যদি শুনা। যাক সমষ্টিৰ আনন্দে! জ্ঞান বুলি কোৱা হয়, সি সমষ্টিৰ ভিতৰতে ব্যক্তিৰ কুলনৰ সংগ্ৰহ মাথোন। দুৰ্বল ব্যক্তিবোৰৰ হয়নিয়াহোৰ সংগঠিত হৈ সমষ্টিৰ বৰপ লৈ জ্ঞানৰ বৰপ ধাৰণ কৰে। আনন্দাতে য'ত সমষ্টিৰ পৰা হানিব কোনো সন্তাৱনা নাথাকে তাত ব্যক্তিৰ প্ৰতি সমস্ত ভাৱ ভাৱ কেন্দ্ৰ হৈ পৰে।”

বীজগুপ্ত গৈছিল প্ৰেম-ভিক্ষাৰী ৫৫—দৰ্শনৰ তর্ক কৰিবলৈ নহয়। তেওঁ ক'লে—“তেনেহ'লে মই থৰি ল'ব পাৰেোঁ। যে মোৰ কাৰণে আপোনাৰ বাৰ বৰ ?”

চিত্রলেখাৰ টিক একে গন্তীৰ ভাৱেই উত্তৰ দিলৈ—“ব্যক্তিৰ কাৰণে ? —এবা ! কিন্তু ব্যক্তি যদি সমষ্টিৰ অংশ মাথোন হয়—তেওয়া হ'লে নহয়।”

বীজগুপ্তৰ নিবাশ মুখত এটা শুকান ইাহি বিৰিলিলে—“জীৱনত ব্যক্তিহৈ প্ৰধান আৰু ব্যক্তিৰ পৰাই সমষ্টিৰ সৃষ্টি। যি দুলত ব্যক্তি বীজগুপ্ত—সেই ব্যক্তি আকৰ্ম্ম সমষ্টিৰ অংশ হোৱাটো নিজৰ প্ৰতিয়ে অপমানৰ কথা।”—ইয়াকে কৈ বীজগুপ্ত তাৰ পৰা শৰ ঘোৱাদি আ'তৰি গুচি গ'ল।

বীজগুপ্ত গ'ল—কিন্তু তেওঁ চিত্রলেখাৰ অস্তৰত এটা ধূমহাৰ সৃষ্টি কৰি দৈ গ'ল।

দিনৰ পিছত দিন বাগৰিল-কিন্তু বীজগুপ্তক আৰু চিত্রলেখাৰ দেৰিখলৈ নাপালে। কুত্ৰিষ ঊপেক্ষা লাহে ল'হে হুৰ হৈ যাৰলৈ থৰিলৈ। প্ৰত্যেক

দিনেই বৃত্য-বর্ষৰ আজত চিত্রলেখাৰ চকুৱে বীজগুপ্তক দৰ্শকৰ আজত বিচাৰি
হুবে কিন্তু সমাজে নিৰাপ হ'লগৈয়াত পৰে ।

সমন কৰি বাবিৰ বাবে হেজাৰ চেষ্টা কৰিলেও তেওঁৰ অভিলাখ আৰু
প্ৰবল হৈ যাবলৈহে থবে । এছিনাৰেন চিত্রলেখাই নিজৰ পৰিচাৰিকা এগবাকীক
হৃষিলে—“এই নগৰত বীজগুপ্ত নামৰ কোনো লোক আছে নেইক ?”

পৰিচাৰিকাই উত্তৰ দিলে—“বাঃ, বীজগুপ্তক কোনে নাজানে ? এই নগৰত
তেৰেই সকলোতটৈক সুন্দৰ আৰু প্ৰভাৱশালী সামষ্ট হৃদক !”

চিত্রলেখাই দাসীৰ হাতত এখন চিৰি বীজগুপ্তক দিবৰ বাবে ডেডিয়াই
দিলে ।

দাসীৰে নি চিঠিখন বীজগুপ্তক দিলে । তাত দেখা আছিল—“চিত্রলেখা
বৰত ভাৰি-জ্ঞানী এই সিঙ্কাস্ত উপনীত হৈছে যে তেওঁৰ ভীৰনলৈ এজন
লোকেই আহিব পাৰে আৰু তেওঁ হ'ল বীজগুপ্ত ।” চিঠিখন পঢ়ি বীজগুপ্তৰ
শিবাই শিবাই এক আনন্দৰ শি'হৰণ পাৰ হৈ গ'ল । সেই দিনাৰ পৰা
এই ছই প্ৰাণীৰ মিলন হ'ল—কিন্তু তথাপি চিত্রলেখা বেঙ্গা নাছিল ।

বীজগুপ্তই হ'লি ক'লে—“আজকতা আৰু উয়াদনা হুমোটা একেলগে ধোকে
আৰু ধোকিব । চিত্রলেখা আমি হুয়ো কিমান সুখী !”—চিত্রলেখাই ইাহি
দিলে ।

এই সময়তে দুৰ্ঘৰীয়ে উচ্চস্থৰে ক'লে—“মেউতা, ছাৰত অতিথি—আজা
দিয়ক !”

বীজগুপ্তই আলিঙ্গন-পাশ অলপ চিলা কৰি দিলে—চিত্রলেখা অলপ আৰ্তিৰ
বহিলগে । বীজগুপ্তই অতিথিক আহিবলৈ ক'বলৈ আদেশ কৰিলে । তাৰ পিছত
আকৰ্ণ অধিবা ।

এই আজনিশা কোন অতিথি আহিব পাৰে বীজগুপ্তই তাকেই ভাৰি আছিল ।
সেই সময়তে খেতাবক লগত লৈ প্ৰচু বহুস্থৰে কেলিগৃহত প্ৰৱেশ কৰে । বীজ-
গুপ্তই ধিৱ হৈ প্ৰতি জনালে আৰু চিত্রলেখায়ে নত মৰক কৰিলে ।

বহুস্থৰে কেলিগৃহৰ চাৰিওকালে এৰাৰ চকু ফুৰাই চালে । তাৰ পিছত
তেওঁৰ হৃষি চিত্রলেখাৰ উপৰত বৈ গ'ল । —অলপপৰ সৰু হৃষিৰে চাই লৈ
তেওঁ ক'লে—“নগৰৰ সৰ্বসন্দৰ্বী আৰু পৰিত্ব সৰ্বকী, এই মোতাগ নিশা
বীজগুপ্তৰ কেলিগৃহত ! আচৰিত !” বহুস্থৰ বৰহল । খেতাব ধিৱ হিয়ে

থাকিল ।

বীজগুপ্তই বহুব্যক হৃদিলে—“মহাপ্রভুর বা মাসৰ শৃঙ্খল এনে কষ্ট কৰি
কিম পদ্মুলি দিলে !”

বহুব্যক ইঁহলে—“বীজগুপ্ত, তোমাৰ আগত যই সকলো কথা আৰে
ক’ম । আজি মোৰ এইজন শিশুই মোক প্ৰথ কৰিছে—‘পাপ কি ?’ যই
ইয়াৰ উত্তৰ দিবলৈ অসমৰ্থ । তুমি মোক সহাব কৰিব পাৰা, তুমি মোৰ
শিশ্য । তোমাৰ পৰা যই কোনো দিনে কোনো দণ্ডণা বিচৰা নাই । পাপৰ
স্তৰ জানিবৰ কাৰণে অৱচারীৰ কূটৰ উপস্থৃত স্থান নহৱ । সংসাৰৰ ভোগ
বিলাসৰ মাজতহে তাৰ স্তৰ পোৱা ঘাৰ পাৰে । তোমাৰ থৰ আৰু তোমাৰ
স্বাজীৰ লগত খেতাবক অভিজ্ঞ কৰাৰ আৰঞ্চকতা আছে । সেই কাৰণে
তোমাৰ ওচৰলৈ একেক সেৱক হিচাবে উপস্থিত কৰিছো । আশাকৰ্তৃৰ তুমি
একেক সেৱক হিচাবে গ্ৰহণ কৰিবা ।—আৰু এটা কথা মনত বাবিবা—একে
তোমাৰ শুক ভাষো ।”

বীজগুপ্তই মূৰ দোৰাই উত্তৰ দিলে—“মহাপ্রভুৰ আদেশ শিৰেধাৰ্য ।”

“বাবু এতিমা যাও । মোৰ এটা কাম সহাপ্ত হৈ গ’ল । —শুনা খেতাব,
মনত বাবিবা—বীজগুপ্ত তোমাৰ শুক আৰু তুমি তেওঁৰ সেৱক । —এই
সমস্তবোৰ ভোগ কৰা আৰু পাপৰ স্তৰ উলিয়াৰলৈ যত্ন কৰা । তোমাৰ
সমূখ্যলৈ ভাল আৰু বেৱা সকলো আহিব—তাৰ মাজতে মনত বাবিবা, যাতে
কোনো বৰ্ষ তোমাৰ কাৰণে ভাল হোৱাৰ লগে লগে আনৰ কাৰণেও ভাল হয় ।
—আকো বীজগুপ্ত তনা—তোমাৰ প্ৰতি মোৰ ক’বলগীৱা এৱে যে একে দোক-
বোৰ অয়ি কৰিবা । এতিমাৰ এওঁ অবোধ—সংসাৰত প্ৰৱেশ কৰিছে যাজি ।
—“ইয়াকে কৈ বহুব্যক শুচি গ’ল ।

বহুব্যক শুচি মোৰাৰ পিছত বীজগুপ্তই এক তীক্ষ্ণ হৃষিকে খেতাবক নিৰীক্ষণ
কৰিলে—“তোমাৰ নাম খেতাব, নহৱনে ? —তুমি আজিবশৰা মোৰ সেৱক
হ’লা । “লগে লগে বীজগুপ্তৰ গালৰ ওপৰেবিদি এটি শিঁচিকি ইাহিৰ সেৱা
বাবিবি গ’ল । চিজেলোৰ ফালে সংকেত কৰি বীজগুপ্তই হৃদিলে—“খেতাব,
এওঁ কোন ?”

আজিনিশাৰ তিবিবিবাই থকা বজিৰ আলোকেৰে হস্তাঙ্গত কেলি উহনত
চিজেলোৰ শাবকজাপূৰ্ণ সৌন্দৰ্যই খেতাবক চুক্ত চাত, হাবিৰ থিবলে । তেওঁ
উত্তৰ হিলে—নাজানো ।”

“বাক শুনা তেক্ষে। এগুল নাম চিরলেখা আৰু এগুল পাটলিপুত্ৰৰ সব-প্ৰেষ্ঠ সুন্দৰী নৰ্তকী যদিও ঘোৰ পত্ৰীৰ নিচিনাই। সেই কাৰণে এগুল তোমাৰ স্বামীনীও।”—ইয়াকে কৈ বীজগুপ্তই হাঁহ দিলে।—“তুমি আচৰিত হৈছা নেকি। কিন্তু আচৰিত হ'বলগীয়া একো নাই। ইয়াত থাকি তুমি পৰিচ্ছিতিবোৰ আয়ত কৰিব পাৰিব।—বাক এই যদিবা পাঞ্জটো স্বামীনীক দিয়া।” বীজগুপ্তই সুগংজিত যদিবা পূৰ্ণ দুৰ্গ পাঞ্জটো খেতাবৰ ফালে আঁশুৱাই দিলে।

খেতাবৰ যদিবা পাঞ্জ চিরলেখালৈ আগবঢ়ালে। সেই অবস্থাতে চিৰলেখাৰ হাতৰ লগত খেতাবৰ হাত স্পর্শিত হ'ল।—লগে লগে খেতাবৰ শৰীৰেদি এটা শিইৰণ পাৰ হৈ গ'ল। চিৰলেখাই খেতাবৰ ফালে চালে।—“যুৰুক,” এই সুন্দৰ সংসাৰখনত তোমাৰ প্ৰথম প্ৰত্ৰেশক স্বাগত জনাইছা।” ইয়াকে কৈ চিৰলেখাই যদিবা পাঞ্জ উদং কৰি দিলে।

একে সময়তে প্ৰহৰীয়ে উচ্চ-স্বৰে চিৰেৰি উঠিল—“শোৱাৰ সময় হ'ল।”

বীজগুপ্তই চিৰলেখাক স্থিলে—“ইয়াতে থাকিবা নে তোমাৰ ঘৰলৈ যাবা ?”

চিৰলেখা ধিয় থ'ল। দুৰ্বাৰ মুখৰ ফালে আগবাঢ়ি গৈ ক'ঙে—“এই সময়ত ঘৰলৈ যোৰাটোৱে উচিত হ'ব।—কিন্তু অকলে যোৰা টান হ'ব কিজানি !”—সেই সময়ত তেওঁৰ ভৰি অৱশ প্ৰাপ্ত আছিল। পৰিচারিকাই কেলিগৃহত প্ৰৱেশ কৰিলে। বীজগুপ্তও ধিয় থ'ল।—“এব। এই সময়ত অকলে যোৰাটো ঠিক নহ'ব।”

অলপপৰ ক'বি বীজগুপ্তই খেতাবৰ প্ৰতি ক'লে—“পত্ৰলি মুখত বধ ধিয় হৈ আছে। তাতে তুলি নি স্বামীনীক নিজ গৃহত আগবঢ়াই হৈ আহাগৈ। ইতিমধ্যে তোমাৰ শোৱাৰ বাৰষ্ঠাও হৈ উঠিব।

খেতাব চিৰলেখাৰ লগত গ'ল। বীজগুপ্তই পৰিচারিকাক খেতাবৰ বাবে বিচনাৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ দি নিজেও নিজাদেৰীৰ কোলাত আশ্রম ল'জেগৈ।

ବିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

କୁମାରଗିରି ଯୋଗୀ ।

ଯୋଗୀ ? ଏବା, କାବଣ ତେଣୁ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିଛିଲ । କିନ୍ତୁ ? ଏଥିନ କଲନାର ସଂସାର ପ୍ରାପ୍ତିବ ଦାବେ । ଏହି ଆଶାରେ ଯେ ମେଇଥିନ ସଂସାର ହୁଥିବେ ଭବପୂର୍ବ । ଜନ କୋଲାହଳର ପ୍ରତି ତେଣୁର ବବ ବିତ୍ରକ୍ଷା । କଲନାର ଆକାଶତେ ତେଣୁ ବିବବଣ କରି ଫୁରିଛିଲ । ସଂସାର ତେଣୁର ଦାବେ ଶାନ୍ତିର ଅଳଲ ନହିଁ । ଲେଯେହେ ତେଣୁ ଶାନ୍ତି ବିଚାରି ନିର୍ଜନତାର ଆଶ୍ରମ ଲୈଛିଲ । ନିଃସମ୍ମାନ ଏହି ଛୁଟାତ ତେଣୁର ବିଶ୍ୱାସ ଆହିଲ ଆକି ଇଚ୍ଛା ତେଣୁର ବଶବର୍ଜିନୀ ଆହିଲ ।

ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରିର ଶକ୍ତି ଆହିଲ, ବିନ୍ଦୁ ମେଇ ଶକ୍ତିବୋବକ ସଙ୍ଗ କରାଟୋତହେ ତେଣୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛିଲ—ପ୍ରମୋଗ କରାଟୋତ ନହିଁ । ନିର୍ଜନତାର ଜୀବନତ ତେଣୁର ସମ ହିସ ଆହିଲ ଆକି ଏକାଶ୍ରିତେ ତାକ ନିଯମିତ କରି ବାର୍ଷିକ ପାଦିଛିଲ । ତେଣୁ ନିଜର ଶରୀରକ ତପଶ୍ଚାର ଅଧିକ ଡପ୍ତ କରିଛିଲ, କିନ୍ତୁ ତାର ପରା କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ ନକରିଛିଲ । ଶରୀର ଦର୍ଶନେ ଗୈଛିଲ ଯଦିଓ ମେଇ ଜଳନ ଏକ ଅର୍ଲୋକିକ ହୁଥିବ କଲନାହିଁ ଶୀତଳ କରି ଦିଛିଲ । ତେଣୁ ବାସନାମୋବର ଉପରତ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଛିଲ, କାବଣ ତେଣୁ ଅନୁଭବ କରିଛିଲ ଯେ ବାସନାର ତାବଣାତେହେ ଯହୁରୁ ପାପ କାମତ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୟ ।

ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରି ହୁଥି ଆହିଲ । ଚିନ୍ତାମୟୁଜ୍ଞତ ତେଣୁ ନିଃସମ୍ମାନ ଆହିଲ । ତେଣୁର ସମ୍ମାନ ଇଚ୍ଛା କରି ସଂସାର ଏଥିନ ନାହିଁ । ଗତିକେ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୋହୋରା ଅନୁତାପୋ ତେଣୁର ନାହିଁ । ତେଣୁର ଜୀବନର ଅକର୍ମ୍ୟାତାର ଉପରତ ଜ୍ଞାନ ଆକି ଚିନ୍ତାର ଆବବଣ ଆହିଲ । ହୁଥ କେବଳ କଲନିକ ଢାଙ୍ଗ । ତୁଳା ଅବିହନେ ଢାଙ୍ଗର କୋନୋ ଆଭାରିକ ଅହି ଯଦି ନାଥାକେଓ, ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧ ହୁଥିତ କୋନୋ ବୋଜାଓ ନାଥାକେ । ହୁଥର ପୀଡ଼ା ଅନିଷ୍ଟଜ୍ଞତା ଅଧାନ । ହୁଥର ଥାରା ପୀଡ଼ିତ, ଶୁନ୍ୟ ତଥା କୋମଳ ହୃଦୟକ କଲନାର ସଂସାରଟେ ଲୈ ଯୋହାଟୋ ସହଜ । ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରି ବିଶ୍ୱାସିତ କୋଲାତ ନିହିତ ଆହିଲ । ଆଜି ବିଶ୍ୱାସ ଆକି ଲଜ୍ଜାର କଲନାର ଅଶ—ଏହି ଛୁଟାତ ଏଟା ଆଚରିତ ସୋରାଦ ଆହେ । ତେଣୁର ଏଟା କାଳନିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅଛିଲ ଆକି ଏଟା କାଳନିକ ଢାଙ୍ଗ । ଏହି ଛୁଟାଟୀ

কলনাব পৰা উৎপন্ন স্থিতে তেওঁ মগ আছিল আৰু এই কাৰণেই কুমাৰ-গিৰি স্থাবী আছিল।

মধুপাল ঘোগী কুমাৰগিৰিৰ শিষ্য আছিল। মধুপালে কুমাৰগিৰিৰ শক্তিৰ বুজ পাইছিল আৰু তেওঁৰ শক্তিৰ মাহাত্ম্যত আচৰিতো হৈছিল।

মধুপালে স্থিতিলে—“দেৱ, সংসাৰৰ লক্ষ্য কি ?” কুমাৰগিৰিয়ে নিজকে সংযত কৰি লৈ ক'লৈ—“শাস্তি আৰু শাস্তিজনিত আনন্দ।”

মধুপালে আকো স্থিতিলে—“দেৱ, সংসাৰৰ বাস্তৱিক গতি কি ?”

“বাহ্যিক হাস্তিবে পৰিবৰ্তন আৰু আনন্দবিক হাস্তিবে শুন্য। শুন্য আৰু পৰিবৰ্তন এই ছয়োটাৰ সংযোগত বৈধিহয় তুমি আচৰিত হৈছা যে এই দুটা এক কেনেকু হ'ব পাৰে ! ই আভাবিক প্ৰশ্নও। কিন্তু সেই স্থিতি য'ত যুক্ত পৰিবৰ্তন আৰু শুন্যৰ ভেদ ভাৰৰ পৰা ওপৰলৈ উঠে সেয়ে জ্ঞানৰ অস্তিত্ব লক্ষ্য। সংসাৰ কি ? শুন্য। আকো পৰিবৰ্তন সেই শুন্যৰ গতি মাথোন। পৰিবৰ্তন কলনা আৰু কলনা স্বয়ং শুন্য। বৃজিছা ?”

উত্তৰত মধুপাল সন্তুষ্ট ন'হল। —“দেৱ, আপুনি ক'লৈ যে সংসাৰ শুন্য। মই বৃজি পোৱা নাই। যি বস্তু চক্ৰ আগতে আছে, সি কেনেকৈ শুন্য হ'ব পাৰে ?”

কুমাৰগিৰিয়ে ইহিলে—“সেয়েহে যোগৰ প্ৰয়োজন। যোগীয়ে যেতিৱা চক্ৰযুদ্ধ দিয়ে, সেই সময়ত এক অখণ্ড শুন্যৰ বাহিবে আঁক একো নাথাকে। সেই শুন্যত স্থথ-তুথ, অমুৰাগ-বিবাগ, দিন-বাতি ব্ৰহ্মাৰ দ্বাৰা সকলো লোপ হৈ যায়। সেই উজ্জল শুন্যতে সি বিচৰণ কৰে আৰু তাতে সি নিমগ্ন হৈ থাকে। য'বপৰা তাৰ উৎপত্তি তাতেই তাৰ জীৱন কিছু সময়ৰ বাবে লৱ পাই যায়। সেই ব্ৰহ্মস্তু শুন্যত চিৰদিনৰ কাৰণে যিলি যোৱাটোকে যুক্তি বোলে। এইদৰেই ঘোগীয়ে নিজৰ শৰীৰত যুক্তিৰ অচূড়াৰ কৰে।”

গুৰুৰ প্ৰতি অক্ষাংশ মধুপাল গদগদ হৈ পৰে। নিজৰ মন্তক শুক পাঢ়ত নত কৰে। নিজৰ গুৰুৰ অখণ্ড জ্ঞানৰ কাৰণে তেওঁ গৌৰৰ অচূড়াৰ কৰে আৰু গুৰু অচূড়া হোৱাটোতো প্ৰগাঢ় বিবোস জয়ে। এনে সময়তে বহুবৰে বিশালদেৱীক লগত লৈ কুটীৰত প্ৰৱেশ কৰেহি।

বৃহাত্ত্বক সম্মুখত দেৰি কুমাৰগিৰিৰ দিয়ে হয়। তাৰ পিছত পৰম্পৰাৰে

আলিঙ্গন পাশত আবক্ষ হয়। বজ্ঞানীক বহির্বলে দি ইয়াৰ পিছত কুমাৰ-গিৰিয়ে সোধে—‘আৰ্য, ইয়ান কষ্ট কৰি অহা হ’ল বা কিম?’

গৃহীৰ মুঞ্জাবে বজ্ঞানীবে উপৰ্যুক্ত দিলে—“অখণ্ড শৰ্ণুকৰে বিভূষিত ঘোগী কুমাৰগিৰিব দ্বাৰা শিশুক দীক্ষিত কৰিবলৈ—।”

‘কুমাৰগিৰিয়ে ক’লে—“দেৱ, এই তুচ্ছ সেৱকক কিয় ইয়ান উচ্চ আসন দিবে! এইভো তাৰ ঘোগা নহ’ত।”

“নহ’ত ঘোগী কুমাৰগিৰি, এয়া তোয়াৰ উদ্বাৰতা, তৃষ্ণি সচাঁকৈ বহান। তৃষ্ণি সংসাৰৰ পৰা বছতো ওপৰ্যুলে উঠিছা, আৰু যই এতিয়াও সংসাৰ সম্মুছতে সৰ্পুৰি ফুঁৰিছো। য’ত কেবল তক্ষই কোনো সমস্যা সমাধানৰ কাৰণে ঘথেষ্ট নহয়, তাত অশুভৰ আৰু কলনা আৰঞ্জক হৈ পৰে। তোয়াৰ জ্ঞান আৰু কলনা আছে—ৰোৱ কেবল অশুভৰহে আছে। মেই কাৰণে আজি তোয়াৰ ওচৰলৈ আহিছো। তোয়াৰ লগত থাকিলে জীৱনৰ অঞ্জিলি-কৈও জটিল সমস্তাবোৰৰ সমাধা কৰা সম্ভৱপৰ হ’ব পাৰে। এই কাৰণে যই বিশালদেৱক তোয়াৰ শিশু হিচাবে বাখিৰ খুজিছো। ঘোগী কুমাৰ গিৰি, তৃষ্ণি ঘোৰ অহুৰোধ নেপেগাই ঘোৰ নিবেদন গ্ৰহণ কৰিবা বুলি আশা বাখিছো।”

কুমাৰগিৰিয়ে বিশালদেৱৰ প্ৰতি দৃষ্টিপাত কৰিলৈ আৰু শুধিলৈ—“বৎস, জীৱনৰ কি সমস্তা সমাধানৰ কাৰণে ঘোৰ ওচৰলৈ আহিব লগীয়াত পৰিল়।”

বিশালদেৱে কুমাৰগিৰিব প্ৰতি প্ৰণতি জনাই শাঙ্ক ভাৰে ক’লে—“দেৱ, যই জানিব খোজো, পাপ কি?”

কুমাৰগিৰিয়ে হাহিলে। তেঙ্গুৰ হাহিত শাধুৰ্ম আছিল। ক’লে—“তৃষ্ণি জানিব খুজিছা পাপ কি—নহ’নে?—কিন্তু পাপ কি তাক অহু-তৰৰ দ্বাৰাহে জানিব পৰা যায় আৰু ঘোৰ লগত থাকিতো তৃষ্ণি পাপৰ অহুভৰ লাভ কৰিব নোৱাৰিবা। ঘোৰ ক্ষেত্ৰ হ’ল—সংযম আৰু নিয়মৰ। পাপ সংযম আৰু নিয়মৰ পৰা তুচ্ছতে বিহুৰ। তথাপি আচাৰ্যদেৱৰ অহুৰোধ যে তোয়াক শিশু কপে সত্ত। শিশুত গ্ৰহণ কৰাৰ আগতে যই তোয়াক আৰু আচাৰ্যদেৱক এইটো স্পষ্টকৈ কৈ ঘোৱা উচিত হ’ব বুলি ভাৰো যে যই তোয়াক পৃষ্ঠা কি ভাৰহে শিকা থিব আৰু পুণ্য কি তাক বুজি লৈ গাপনো কি তাৰ সকান উলিগাই ল’ব।”

কুমারগিরির কথা জনি বস্তাহৰে অনতে ইাহিলে । তেওঁ ক'দে—
“যোগী কুমারগিরি, তুমি যি কৈছা, সেচা কথাকে কৈছা । কোনো জ্ঞানী
বাহুহৰ বাবেই ইয়াত আপ্নাত কথাৰ থল নাই ।”

“তেনেছ'লে আচার্যদেৱৰ আজ্ঞা স্বীকাৰ্য ।”

বস্তাহৰ ধিৰ হ'ল । “কুমারগিরি, এতিয়া মোক ঘাৰলৈ আদেশ
কৰা । তুমি সম্ভৱ আচৰিত হৰা—সেচাই পাপনো কি মই নিজেই
নাজ্ঞানো । কত বছৰৰ অধ্যয়ন আৰু অহৃতৰ পিছতো পূৰ্ণ জ্ঞানৰ তলি
পোৱা গৈ নাই । যই মোৰ শিষ্যাইতক মোগ্য শুকৰ হাতত সঁপ দিলো ।
এতিয়া যই ক্ৰিয়ান তপস্যাত যথ হ'ব খোজোঁ । চাঁওচোন, যি কথাৰ
সম্বৰ্ধান অধ্যয়ন আৰু অহৃতৰ ধাৰা নাপালো তাক আৰাধনা আ
সাধনাৰ ধাৰা জানিব পাৰেু নেকি !”

ইয়াকে কৈ বস্তাহৰ তাৰ পৰা অৰ্পণি গুচি গ'ল ।

বস্তাহৰ মোহাৰ পিছত কুমারগিরিৰে সংকেতৎ ধাৰা বিশালদেৱৰক
বহিবলৈ আদেশ কৰিলে ।

“এতিয়াৰ পৰা তুমি মোৰ শিষ্য হ'লা । যই এতিয়া তোমাৰ পৰা
কেইটাৰান প্ৰথা উভৰ বিচাৰিব । —জানানে বাসনা কি ?”

বিশালদেৱে উভৰ ধিৰে—“দেৱ, বাসনা ইচ্ছাবেই আন এটা নাম ।”

“ধাৰক— ! কিঙ্গু জানানে মানৱজীৱনত বাসনাৰ স্থান কি ?”—কুমার-
গিরিৰে আকো ক'দে—“সম্ভৱ নাজ্ঞানা । আজি এই সম্পৰ্কেই তোমাক
ক'ব । পাপ আৰু জীৱনক কল্পৰিত কথাৰ একমাত্ৰ আধাৰ হ'ল
বাসনা । বাসনাৰ ধাৰা প্ৰেৰিত হৈ আছহে ঈশ্বৰীৰ নিয়মবৰোৰ উলংঘন কৰে
আৰু তাতেই উটি বুৰি বাহুহে নিজৰ আৰু নিজৰ শৃষ্টি কৰ্তা অক্ষাক
পাহাৰি ধাৰ । এই কাৰনেই বাসনা তাজ্জ্য । যদি আছহে নিজ ইচ্ছাবোৰক
তাগ কৰিব পাৰে, তেন্তে মানৱ বছত শুণৰলৈ উঠিবলৈ সক্ষম হ'ব ।
ঈশ্বৰৰ তিনিটা শুণ আছে—সত, চিত, আনন্দ । তিনিওটা শুণ বাসনা
বীহীন্ত বিশুল সনেৰেহে পাৰ পাৰি । তথাপি কাৰনা থকা সক্ষেও মনৰ
অধাৰ হৰ আৰু মনৰ আনন্দকাৰক আৰাধন থকা কাৰণে ইয়াৰ এটাৰ
পোৱা অসম্ভৱ হৈ পৰে । মোৰ শিষ্যা হৈ তোমাৰ প্ৰথাৰ কাৰ হ'ব—
নিজৰ মনৰ পৰা কাৰনা তাগ কৰি অনক বিশুল কৰা । অৱশ্যে এৱা

এক তপস্যা—কিন্তু এই তপস্যাত কষ্ট নাই। —ইচ্ছাক দমন করা উচিত নহয়—কিন্তু তুমি ইচ্ছা উৎপন্ন হ'বলেরে নিমিত্ত। যদি এবাব ইচ্ছা উৎপন্ন হয়, তেনেহ'লে সিয়ে প্রৱল কপ ধারণ করে। সেই বাবে তোমার প্রথম কাম হ'ব—ইচ্ছাবোৰক চিৰদিনৰ কাৰণে বিদ্যাৰ দিয়া। কোৱা পাওৰিবা?"

বিশালদেৱে ক'লে—“গুৰুদেৱ, মই ঘত্ত কৰিব, কিন্তু ক'ব নোৰাবেৈ পাওৰিয় নে নোৰাবিয়। আপোনাৰ ধাৰা প্ৰদৰ্শিত পথ সৰল কিন্তু সেই সম্পর্কে অলপ ক'বলগামীয়া আছে।—বাসনাৰ দমন জানো জীৱন সিঙ্কান্তৰ প্ৰতিকূল নহয় ? মহুৰ্যৰ অস্ত কিৱ ? কৰ্ম কৰিবৰ বাবে ! এতেকে কৰ্মৰ আহিলাবোৰক মষ্ট কৰি দিয়াতো জানো বিধিৰ বিধানৰ প্ৰতিকূল নহয় ? দেৱ, এই সম্পর্কে আগুনি যেতিয়া মোৰ ভ্ৰম নিবাৰণ কৰি দিব, তেতিৱাহে মই আপোনাৰ ধাৰা নিৰ্জৰিত পথত চলিব পাওৰিয়।”

কুমাৰগিৰি এইৰাৰ উত্তৰ বিশালদেৱৰ পৰা পাওৰ বুলি সন্তুষ্টঃ সাত্ৰ হৈ আছিল।—“তুমি ঠিকেই কৈছা বিশালদেৱ—কাৰণ তোমাৰ উপৰত আম এজনা গুৰুৰ প্ৰভাৱ বৰ্তমান। মেই প্ৰভাৱ দূৰ কৰি তোমাৰ উপৰত মোৰ প্ৰভাৱ পেনোৰ লাগিব। মই তোমাৰ ভ্ৰম নিবাৰণ কৰি দিব কিন্তু আজি নহয়। অস্ত পৰি থকা গুৰুৰ শিশা কেনেকৈ অস্ত পৰা হৈবেত ধাৰিব ? কিন্তু বিশালদেৱ, আচাৰ্য বচ্চাহৰৰ মত কিছু পৰিমাণে নাস্তিকতাৰ ফলে ঢাল খোৰা। মই কিন্তু আস্তিক। ইংৰাৰ আগতে তুমি ৰোৰ পৰা কিছু শিকিব লাগিব। দুটা কথা তুমি মানিবষ্ট লাগিব। প্ৰথম এৱা যে অক্ষ আছে। আৰু দ্বিতীয় এয়া যে—কৰ্ত্তব্য জীৱনৰ প্ৰধান অক্ষ।

বিশালদেৱে ক'লে—“দেৱ এই ছইটাকে মই মানো।”

কুমাৰগিৰি ধিৱ হ'গ—“তেনেহ'লে নিশ্চিত হ'লোঁ। যই তোমাক দীক্ষা দিম আৰু সুন্দৰ পথ দেখুবাই পাপৰ লগত পৰিচয় কৰাই দিব।”

তৃতীয় অধ্যায়

খেতাংক অস্তচাৰী আছিল। তেওঁৰ ক্ষেত্ৰ আছিল অস্তুৰ বহিত
অধ্যায়ন, আৰু উচ্চেষ্ঠা আছিল জান অৰ্জন। তেওঁৰা তেওঁৰ বয়স ২৫
বছৰ। এইখনি কালৰ ভিতৰতে তেওঁ দৰ্শন আৰু স্মীতি অধ্যায়ন কৰিব
অতোইছিল। বাকৰণ আৰু সাহিত্যও তেওঁ পঢ়িছিল। কাৰ্য অধ্যয়ন
কৰোতে তেওঁ প্ৰেৰণ সজীৱ বৰ্ণনাবোৰ ঘন দি পঢ়িছিল আৰু সেইবোৰ
বৃত্তিবৰ্তু চেষ্টাও কৰিছিল। কিন্তু তাত তেওঁ সফলতা লাভ কৰা নাইছিল।
নাৰী কি তেওঁ মাজানিছিল আৰু ঘোৰনৰ মাধ্যকভাৱ লগত তেওঁৰ পৰিচয়
নাইছিল।

বৈজ্ঞানিক গৃহত অস্তচাৰী খেতাংক আৰু নাচনী চিজলেখাৰ নামকাৎ হ'ল।
বৈজ্ঞানিক যি সময়ত চিজলেখাৰ লগতখেতাংকক পৰিচয় কৰাই দিছিল, তেওঁৰা
তেওঁ কেবল ইাহিছিল। কিন্তু যেতিয়া তেওঁ পৰিচ্ছিতিৰ প্ৰতি ব্যান
দিলে, তেওঁৰ অস্তুৰ কৌতুহল পূৰ্ণ হ'ল। অস্তচাৰী আৰু নৰ্জিকী ! বৈজ্ঞানিক
এই সজ্ঞিটোৱ কথা ভাৰি ইাহি হিলে।

কিন্তু বৈজ্ঞানিক ইাহিয়ে খেতাংকৰ জীৱনলৈ আমি দিলে এক ইাহাকাৰ।
আৰু অড্যোক বাতিলৰ চিজলেখাৰ দৰত দৈ আহিবলৈ খেতাংক থাব লাগে।
সেই সময়ত চিজলেখা যদিবাপোনৰ থাবা যতসীৱাপ্রাৰ হৈ থাকে। চিজ-
লেখাৰ চকুৰ থাহকতাই খেতাংকৰ কৃত্যত কল্পন তোলে। নাৰী আৰু
মহিলা ! ডেলপূৰ্ণ চাকিৰ প্ৰজলিত জ্যোতি আৰু তাৰ চাৰিওকালৈ খেতাংক
এটা চগাৰ দৰে দ্যুৰি কৰিছিল। চিজলেখাৰ যি সন্তুত খেতাংকৰ কালে
হষ্টি নিক্ষেপ কৰিছিল, তেওঁৰা তেওঁ এক বিচিত্ৰ প্ৰকাৰৰ সুখ অস্তুৰ
কৰিছিল। সেৱা কি সুখ আছিল ? অজ্ঞাত প্ৰৌতিৰ কলনা যৌতুল্য
চিজলেখাৰ অৰ্কে উগ্ৰিণিত চকু হাল খেতাংকৰ চকুৰে চকুৰে পৰিচয়, সেই সময়ত
খেতাংকই বলিয়াৰ দৰে একেথৰে চাই বৈছিল।

বৈজ্ঞানিক দৰত খেতাংকৰ গণনা কৰিষ্ট ঝাঁঝ তুল্য আছিল। বৈজ-
গ্নিক সেৱকসকলে খেতাংকক নিয়ন্ত্ৰণ কৰিয়া আন নকৰিছিল। বৈজ্ঞানিক

নিচিনাকৈ তেওঁকে। প্রস্তু জানহে কৰিছিল। ডোক-বিল্যাসৰ সমষ্ট উপকৰণ
থেতাংকৰ সমূখ্যত উপর্যুক্ত আছিল। নগৰৰ প্রভাবশালী লোকসকলৰ সৈতে তেওঁৰ
পৰিচয় থাঁছিল। তেওঁ নিৰ্বিড় অস্তকাৰপূৰ্ণ সংসাৰ এখনৰ পৰা। ওলাই ঘেন
এক বিবাট আলোকমৰ সংসাৰত ভৱি দিছিলহি। সেই কাৰণে নিজৰ হিঁড়িতৰ
কথা তেওঁ নিজেই বিখ্যাস কৰিব পৰা মাছিল। কিন্তু লাহে লাহে তেওঁ নিজক
পৰিশীলিতৰ অস্তুৰুল কৰি ল'লে। তেওঁৰ অস্তুৰ হ'ল যে তেওঁ সংসাৰৰ ভিতৰতে
আছে—পাপ আৰু পৃণ্যৰ সৌম্য-মাজত। তেওঁৰ চাৰিবুকালে বাসনাবোবে বঞ্চৰাবাই
হৃদিবলৈ ধৰিছে। তেওঁ ইয়াকে জানিব পাৰিলে যে তেওঁ সাংসাৰিক ঢোবোৰত
জমে উঠি গৈ আছে।

সেইদিনা কাৰ্যবশতঃ বীজগুপ্ত বাহিৰলৈ গৈছিল। হঠাতে ইয়ান অকৰী
কাৰ এটা ওলাল যে তেওঁ সক্ষাৎ উভাবত আহিব নোৱাৰিলৈ। নিৰ্জীবিত সমষ্টত
চিত্রলেখাৰ বধ বীজগুপ্তৰ পঁজলিত ব'ল। থেতাংকই চিত্রলেখাক স্বামীহীন শৃণু
পৃহলৈ আগতম জনালে। দুয়োজন থেতাংকৰ চৰা ঘৰ বুলি গ'ল। বীজগুপ্তক
দেখা নাপাই চিত্রলেখাই স্বীধিলৈ—“তোমাৰ স্বামী ক'ত ?”

‘তোমাৰ স্বামী ক'ত’—এইৰাৰ কথা নাচনীৰ মুখৰ পৰা তেওঁ কৰি ডাল
নাপালে। তেওঁৰ অস্তৰক এই বাকাটোৱে তীক্ষ্ণ শব্দৰ দৰে বিজিলে। যদি এই
বাক্যটো অইন কোনোৰা সাধাৰণ তিৰোভাৰ মুখৰপৰা কৰিলে, হিতেন, তেনেহলে
লগে লগে ইয়াৰ কটু উত্তৰ দিলেইতেন ! নিজৰ লঘুতা আৰু হিঁড়িতৰ আভাস
তেওঁ পোন প্ৰথম বাৰৰ বাবে পালে। লগে লগে তেওঁ তাৰ বাবে অস্তুপ্তও
হ'ল। কিন্তু নিজৰ অনোভাৱক সংঘত কৰি তেওঁ উত্তৰ দিলে—“দৰী, কোনো
বিশেষ কাৰত তেওঁ বাহিৰলৈ গৈছে।”

চিত্রলেখাই স্বীধিলৈ—“কেতিয়ামানে তেওঁ উভাবত অহাৰ সঞ্চাবনা আছে ?”

“এখা আহেহে ?”

“থেতাংক, ঘোৰ পিয়াহ লাগিছে।”

থেতাংক ধিৰ হ'ল। তেওঁ নিজৰ হিঁড়িতৰ আভাৰ ইতিমধ্যে পাইৰে
বৈচিল। গতিকে লগে লগে বীজগুপ্ত সেই শব্দ কিটা মনলৈ আহিছিল—‘চিত্রলেখা
তোমাৰ স্বামীনী !’ নিজ হাতে তেওঁ স্বৰ্ণ-পাত্রত শীতল জল লৈ আমিল।

চিত্রলেখাই পানী পাজটো দোখ ঝাঁই দিলৈ। —“থেতাংক, তুমি আকেবাবে
অবোধ বালকেই হয়।”

খেতাকই চিজেলখাৰ এই বজ্জোঁক বুজিব নোৱাৰিলে—“দেৱী কিবা তুম
কৰিবোঁ। নেকি ?”

এইবাৰ চিজেলখাই আৰু বেছি তাঙৰকৈ হাই দিলে। —“খেতাক, তুম
এইজ্ঞাও বুজিব পৰা নাই ? পিপাসা তৃপ্ত হোৱা বষ নহয়। জ্বইৰ বাবে পানীৰ
দৰ্কাৰ নাই—তাক বিউহে লাগে—তেজিয়াহে সি আৰু অধিক প্ৰজলিত হৈ উঠে।
জীৱন এক অৰিবল পিপাসা। তাক তৃপ্ত কৰা মানে জীৱনক অস্ত কৰি দিয়া।
ৰোক পানীৰ আৰঙ্ক নাই—আৰঙ্ক মদিবাৰ !”

খেতাক বিশ্বাস হৈ গ'ল। কথাৰাৰ কিমান ভৱানক অথচ কিমান হুজ্জিপূৰ্ণ।
খেতাকৰো হাই দিলে—“মই বোধহ্য পাটিলপুত্ৰৰ সৰ্বহৃদয়ী নাৰী গৰাকীৰ
শিশু হ'ব লাগিব দেৱী !” ইয়াকে কৈ তেঙ্গ চিজেলখালৈ মদিবাৰ পিয়লা
আগবঢ়াই দিলে।

এচোক মদিবাৰ পান কৰি পিয়লা চিজেলখাই খেতাকৰ সম্মত ধৰিলে।
সেই সময়ত তেঙ্গ গারুত আঁটুজী বৰিছিল। তেওঁৰ বুৰুৰ বসন নাঁঘ আহিছিল,
চুলিখোৰ এনেভাবে চাৰিওফালে ওলঘ পৰিছিল যেন ঘোৰ অক্ষকাৰ বাতিহে।
ভিঙ্গিত মুকুতাৰ মালাধাৰি চিকি মকাই আছিল। কিবাৰ মুদ্দৰ আঁছিল তেওঁৰ
সেই বেশটো। তিৰোতা ইয়ান ধূনীয়া হ'ব পাবে, খেতাকই কলনাও কৰা নাঁছিল।
চিজেলখাৰ রোৰন উজ্জ্বালাৰ প্ৰতিবিহ আছিল। তেঙ্গৰ সুকোমল গাগ দুখনত
মুক্ষৰ সেন্দুৰী আভাই খেলা কৰিছিল আৰু অধৰৰ মুখৰ শিচিকি হাই যেন
গোলাপৰ পৰাগেৰে তিৰত আছিল। চকু জুবিত হাঁথিয়ে ঢৌ খেলি আছিল।
খেতাকই রোন ভাবে চিজেলখাৰ সৌন্দৰ্য পান কৰি ঝুঁত হৈ পৰিছিল। —চি-
জেলখাৰ হৃদিলে—“খেতাক, তুমি মদিবাৰ পান নকৰা ? মই তোৱাৰ সম্মত
মদিবাৰ পাই বাখি থ'লৈ, কিন্তু তোৱাৰ হাতে তাক মুখৰ ওচৰণে নিনিলে।
মই তোৱাক এটা প্ৰশ্ন হৃদিল—তাৰ যথাযথ উত্তৰ তুমি দিব লাগিব !”

খেতাকই সম্মতপূৰ্বক মূৰ দোৱালে।

“তুমি অৰুচাৰী আৰু তোৱাৰ শুকৰে তোমাক মীনৰা পান নিহেথ কৰিছে।
মই ইয়াৰ কাৰণ জানিব খোজো।”

খেতাকই লাহেকৈ উত্তৰ দিলে—“দেৱী, সংঘৰ জীৱনৰ এক আৰঙ্ককীৰ আঁহ
—কিন্তু মদিবাৰ আৰু সংঘৰ পৰম্পৰ বিবোধী !”

বাক সংসাৰৰ লক্ষ কি ?”

“হৃথ আৰু শাস্তি ।”

চিঙ্গেরাই যদিবাৰ পাত্ৰ গুঠত লগাই লগারে হৃথিলে— “আৰু জীৱনৰ লক্ষ্য ?”

চিঙ্গেৰাৰ চক্ৰ যদিবাৰ নিচাত বাঞ্ছিব হৈ আহিছিল— “খেতাকই চিঙ্গেৰাৰ কৰ্তব্যত অস্তৰ কৰিলে এক প্ৰকাৰৰ সমৰ্পণৰ ঘৰনি আৰু কথা বতৰাত কৰিবাব । তেওঁ উষ্টৰ দিলে—“জীৱনৰ লক্ষ্য হৃথ আৰু শাস্তি ।”

“এই খীনিতেই তূমি ভূল কৰিব !” — চিঙ্গেৰাই নিজক চষ্টাণীল বাইছ লম্ব । — “হৃথ ভীষণ আৰু শাস্তি অকৰ্মণাতা । কিন্তু জীৱন এক চিবৰ্ষন কৰ্ম, অস্তৰীন শিশুসা, জীৱন এক কোলাহল, এক পৰিবৰ্তন । কোলাহল আৰু পৰিবৰ্তনত হৃথ আৰু শাস্তিৰ কোনো স্থান নাই ।” — ইয়াকে কৈ তেওঁ যদিবাৰ পাত্ৰ খেতাকৰ গুঠত লগাই দিলে ।

খেতাকই এবাৰ যদিবাৰ পাত্ৰ আৰু আৰু আৰু দিলাৰ কথা ভাৰিলে । কিন্তু চিঙ্গেৰাৰ হাহিড়ৰা চুহালৰ বিচিত্ৰ ঘাঢ় আছিল । তেওঁ চিঙ্গেৰাকো বাবা দিব নোৱাৰিলে আৰু নিজকো । যদিবা তেওঁৰ ভিত্তিব নলীৰে সৰিক গ’ল ।

এই সময়তেই বীজগুপ্তই হাহি হাহি পিছফালৰ পৰা ক’লে— “অৱাচাৰী, আজি তোমাক নাচনীৰে দীক্ষা দিলে । এই উপগ্ৰহে যই চিঙ্গেৰাক অস্তিমন্দন অনাপ্ত” ।

খেতাক মোহনজ্বাৰ পৰাহে যেন উচপ ধাই উঠিল । বীজগুপ্তৰ হাহিৰে তেওঁ কৰা ভূলৰ আভাস তেওঁক দিলে । এবাৰ চিঙ্গেৰাৰ ফালে, এবাৰ বীজগুপ্তৰ ফালে হাটিপাত কৰিলে । তাৰ পিছত তেওঁৰ শিৰ অবনত হ’ল । বীজগুপ্ত হাহি হাহিৰে পৰিচ্ছন্দ-পৰিবৰ্তনৰ কাৰণে ভিতৰলৈ গ’ল । বীজগুপ্ত ঘোৱাৰ পিছত খেতাকই চিঙ্গেৰাক ক’লে— “দেৱী, আজি তূমি ঘোৱা সাধনা চৰ্তুকৰ কৰিলা । তূমি কিৱ এনে কৰিলা ? তূমি কিৱ ঘোৱা অস্তবত এইচুৰা ছুই অলাই দিলা ? কিৱ ? দেৱী, তূমি ঘোৱা জীৱনলৈ হঠাতে কিৱ এক ধূমহা হৈ আহিলা ?”—এইবৈবে কৈ কৈ চিঙ্গেৰাৰ হাতত খেতাকই জোবৈৰে সাৰ্বত থৰিলে ।

চিঙ্গেৰাই হাহি হাহিৰে ক’লে— “খেতাক, তূমি ভূল কৰা কিৱ ? তূমি আৰু সাধনা বুলি কৈছা সি কেবল আজ্ঞাক কষ দিলা কাৰ্যহে । বই তোমাক দেশুৰাইছো বে বাধকতা জীৱনৰ প্ৰধান অস্ত । অস্তবত ছুই অলোহাৰ কথা কৈছা, কিন্তু যই তোমাক কেবল জীৱনৰ বাস্তবিকতাহে দেশুৰাইছো । — “চিঙ্গেৰা

হঠাতে গতীব হৈ পৰিব। তেওঁ খেতাংকৰ হাত জোবেবে আঁতৰাই দিলে—“খেতাংক, এটা কথা মনত বাঁখবা, তোমাৰ জীৱনলৈ যই যোৱাটো অসমৰ। যিয়ে কি নহওক লাগে, যই যোৰ মনোযুক্তি আনো। যই সংসাৰত কেবল অজনৰ লগভোহে প্ৰেম কৰোঁ। তেওঁ বৈজ্ঞানিক। তুমি এনে কৰনা কৰিয়াও নকৰিবা যে তোমাৰ জীৱনলৈ মোৰ আগমন হ'ব পাৰে।”

খেতাংকৰ মূল্য বিবৰ্ণ হৈ পৰিব। এজনী নাচনীৰ হাতত পৰাজয়! জ্ঞান, কৰ্তব্য আৰু ব্যক্তিসূত্ৰ সকলো দিশতে। তেওঁ ক'লৈ—“ঘেনে আজ্ঞা দেৱী।” ইয়াকে কৈ অপমানিত তথা পৰাজিত অস্ফচাবী বাহিবৰ ফালে উসাই গ'ল।

চিঙ্গলেখাই অলপ ভাৰিলে, চিষ্ঠা কৰিলে, পন্থনিংগে উসাই আহি খেতাংকক তেওঁ মাঁতলে। —“হ'বা খেতাংক, আৰু অলপ কথলগাঁয়া আছে, উভাতি আছা।”

খেতাংক বৈ গ'ল। নোভোতাকৈ ঘৃবি চাই শুধিলে—“দেৱী, কিৱ ? ভেৎসনা কৰিবলৈ আৰু বাকী আছে নেকি ? আজ্ঞাৰ দুৰ্বলতাৰ এয়েই ঘথেষ্ট পুৰুষকাৰ নহৱ জানো ? দেৱী, তুমি যোৰ স্বামীনী আৰু লগে লগে যোৰ জীৱনৰ . . . .। নহয়, ক্ষমা কৰিবা—তুমি যোৰ কেবল স্বামীনীহে। সেই কাৰণে তোমাৰ আজ্ঞা শিৰোধাৰ্য। কি ক'লগাঁয়া আছে দেৱী ? খেতাংক চকু লোডকেবে ভৱপূৰ্ব।

চিঙ্গলেখাৰ হৃদয়ত বালক খেতাংকৰ এই কথাবোবে আঘাত দিলে। তেওঁ ক'লৈ—“খেতাংক, যই ভুগ কৰিছিলোঁ। তাৰ বাবে তোমাৰ ওচৰত যই ক্ষমা বিচাৰিছো। খেতাংক, তোমাৰ প্ৰতি যোৰ অছুবাগ অযিছে। তুমি যোৰ ভাইৰ সমান হোৱা। গীতকে তোমাক দুৰ্ধী দেখিলে যোৰো দুখ লাগে। অজনতাৰশ্চৎ সন্তুষ্ট ! যই তোমাক অপমানিত কৰিলোঁ—তাৰ বাবে ক্ষমা কৰা।”

চিঙ্গলেখাৰ ক্ষমা প্ৰাৰ্থনাই খেতাংকৰ দুখ আৰু ক্ষোভ তুল কৰি দিলে। তেওঁৰ জুদুৰ যজ্ঞা বৰফৰ দৰে গঠি গ'ল। তেওঁ চিঙ্গলেখাৰ মাজত এক দৈৱী মূৰ্তি দেখা পালে—এক প্ৰকাৰৰ আলোক দেখিলে। তেওঁৰ দৃষ্টিত চিঙ্গলেখা এতিয়া নৰ্তকীয়ে কেবল নহয়, এনে অহমান হ'ল যেন চিঙ্গলেখাৰ লগত তেওঁৰ কিবা পাবলোকিক সহজ আছে। তেওঁ ক'লৈ—“দেৱী, ক্ষমা প্ৰাৰ্থনাৰ কোনো দৰ্কাৰ নাই। ভুগ যোৰহে আছিল আৰু ভুগৰ দণ্ড যই পাবও শাশ্বতিল। কিন্তু তুমি যোৰ দণ্ড হিয়াৰ সমনি কৃপাহে দৰ্শনা। যই দুৰ্বিলৈ দৰিছিলোঁ। তুমি তাৰ পৰা বক্তা কৰি কিমান ভাঙ্গে অছুবাইছা—এই ইয়াক

অকাশ করিব নোবাবে । তুমি মোক ক্ষমা করা দেবী । ইয়াকে কৈ খেতাঙ্ক বৰব পৰা বাহিৰ ওলাল আৰু চিত্রলেখা এটা মূর্তিবস্তুৰে নিশ্চল ভাবে ধিৰ হৈ থাকিগ । ভুগ বশতঃ এটি অবোধ শিশুক তেঙ্গ বৌৱনৰ মানুষতাৰ চিকাৰ হিচাবে লৈছিল । ইয়াকে ভাৰি ভাৰি তেঙ্গ বৰ দুখ পালে ।

খেতাঙ্ক পোনে পোনে গৈ বীজগুপ্তৰ ওচৰ পালে । বীজগুপ্তৰ চৰণত দীঘল দি পৰি তেঙ্গ ক'বলৈ ধৰিলে—“প্ৰভু, মোক দণ্ড দিয়ক ।”

বীজগুপ্ত খেতাঙ্কৰ বাবহাবত আচাৰিত হ'ল । তেঙ্গ খেতাঙ্কক উঠাই লৈ সুধিলে—“খেতাঙ্ক, এয়া কিম ? কি হ'ল তোমাৰ ?”

খেতাঙ্কই গদগদ স্বৰে ক'লে—“প্ৰভু, মই আপোনাৰ প্ৰতি বিশ্বাস ধাত-কতাৰ অপৰাধ কৰিছো । যি গৰাকী নাৰীক আগুনি আৰু তেঙ্গ আপোনাক ভাল পাই, সেই গৰাকীক ভাল পোৱাৰ অপৰাধ মই কৰিছো । তদ্বপৰি তেঙ্গ মোৰ স্বামীনীও হয় ।

বীজগুপ্তই সকলো বুজিলে । তেঙ্গ মনে মনে হাঁহিলে—“খেতাঙ্ক, তুমি কেনেকৈ জানিলা যে সেই গৰাকী নাৰীয়ে মোক প্ৰেম কৰে ।”

“তেঙ্গ নিজেই কৈছে ।” ইতিমধ্যে খেতাঙ্কৰ শব্দীৰত মদিবা পানৰ প্ৰতি ক্ৰিয়া হ'বলে ধৰিছিল । “আজি মই তেঙ্গ হাতৰ এপিয়লা মদিবা পান কৰি মোৰ নিজৰ সংযম ভজ কৰি দিলো । ইয়াৰ অৰ্থ এয়ে হ'ব যে মই যিজননীক ভাল পাণ্ডি, তেঙ্গৰ হাতৰ মদিবা ‘না’ কৰিবলৈ নোৱাৰিলো ।”

কুঁড়িয় গন্তীৰতা ধাৰণ কৰি বীজগুপ্তই ক'লে—“যদি মেই নাৰী গৰাকীয়ে মোক ভাল পাই বুলি নক'লেইতেন আৰু যদি তাই তোমাৰ ওচৰত আজ্ঞাসৰ্পণ কৰি দিলেইতেন ?”

অলপ পৰ ভাৰি খেতাঙ্কই ক'লে—“সন্তুষ্ট, তৈত্য়া প্ৰভুৰ ওচৰত ক্ষমা নিৰি-চাৰিলোহৈতেন আৰু প্ৰভুৰ ওচৰত বিশ্বাসধাতকতা কৰি এক মহা অপৰাধ কৰি শেলালৈ হ'লৈতেন ।”

বীজগুপ্তই খেতাঙ্কৰ পিঠিত হাত বুলাই ক'লে—“খেতাঙ্ক, মোৰ ওচৰত ক্ষমা ধৰাজাৰ ধৰ্কাৰ নাই । তুমি যি কৰিছা, এনে পৰিস্থিতিত ইয়াৰ বিগৰীত কৰে হৰিব নোৱাৰে । তুমি যি কৰিছা ঠিকেই কৰিছা আৰু যি কৰিলাইতেন সিও ঠিকেই হ'লৈতেন । তাত তোমাৰ কোনো মোৰ নহয়—মোৰ কেবল পৰিস্থিতিৰ । ক'ক মই তোমাৰ প্ৰতি প্ৰতি সন্তুষ্ট । তুমি অপৰাধ কৰিছিলা আৰু অপৰাধ

কৰিব কৰিব তুমি নিজের অপবাধ ধূই পেলালা । তুমি মোৰ ওচৰত সেচা কৰা
কৈছা, আৰু ডেনে কৰাতো উচিতো হৈছে । মোৰ প্ৰতি বিশ্বাসৰাতকতা কৰাৰ
কথা কৈছা । তুমি এয়া সংসাৰত প্ৰদেশতে কৰিছা । সাংসারিক অছুভৱৰ পৰীক্ষাত
তুমি উজ্জীৰ্ণ হ'ব লাগিব । সেই সহযোগত তুমি তোমাৰ কস্তুৰ্যাকস্তুৰ্য জ্ঞানৰ
প্ৰতি ধান বাধিব লাগিব । ইচ্ছাবোধে, প্ৰবল ঝণ ধৰি তোমাক উচ্চতাৰ আৰু
তুমি সেইবোধক দৱন কৰিব পাৰিব লাগিব । তাতেই তোমাৰ আজ্ঞাপৰ্তিৰ
পৰীক্ষা হ'ব । বিজয় আৰু পৰাজয়ৰ স্থান সংসাৰ অবণ্য নহয় ।”

থেতাঙ্ক কান্দিয়ে আছিল । ডেঙ্গ উত্তৰ দিলে—“প্ৰভু, এই সকলোৰোৰ
কৰিব, কিন্তু এই অপবাধৰ দণ্ড মোক দিব লাগে ।”

বৈজ্ঞানিক থেতাঙ্কৰ মূৰত হাত ধৈ ক'লে—“কান্দিছা কেলেই । এই অপ-
বাধৰ দণ্ড লাগে । তুমি দেখোন অপবাধ কৰাই নাই । দণ্ড কিহৰ ? অপবাধ
কৰ্মতহে হয়, ভাৰত বা চিষ্ঠা কৰাত নহয় । ভাবনা কৰ্মৰ মাধ্যম শান্তি । তথাপি
যদিই তোমাক দণ্ড লাগেই, তেন্তে যই তোমাক সকলোতকৈ কঠিন দণ্ড দিয় ।
সেই দণ্ড এম্বে যে তুমি চিত্রলেখাক আন দিনাৰ দৰে ডেঙ্গৰ ঘৰত ধৈ আহিব
লাগিব ।”

চতুর্থ অধ্যায়

বিশালদেরে কুমারগিরির ভিতরত এক বিশাল আঞ্চাব অবস্থা দেখিলে । কুমারগিরির জ্ঞান আৰু শক্তিৰ সমূখ্যত তেওঁ অৱসন্ত হ'ল । কুমারগিরিৰ তর্ক অক্ষট্য আছিল । বিশালদেৱৰ সকলো প্ৰয় তেওঁ খণ্ডেকতে নিবাৰণ কৰিব দিলে । কুমারগিরিয়ে বিশালদেৱক যোগাভ্যাস শিকাবলৈ ধৰিলে । কুমারগিরিয়ে যোগ্য শিক্ষ্য পালে আৰু বিশালদেৱে যোগ্য শুক ।

সেইদিন। কুমারগিরিয়ে উপাসনাৰ মহৎ বৃজাই আছিল । তেনে সমস্ততে শূক্ষ বুৰিল । কুমারগিরিয়ে নিৰ্জন কুটীৰৰ ভিতৰৰ বাস্তি গচ্ছিল লকৈ অঙ্গৰ ধৰিলে । হঠাৎ পঞ্চলি মুখ্যত কাৰোবাৰ পদধৰনি শুনিবলৈ পোৱা হ'ল আৰু লগে লগে কোনোবাৰ এজনে কৈ উঠিল—“বাট হেকওৱা বাটখৰাৰ কাৰণে বাতিল্টোৰ বাবে স্থান হ'বনে ডাঙুৰীয়া ?”

কুমারগিরিয়ে উত্তৰ দিলে—“একা’ আহিব পাবে । মোৰ কুটীৰ প্ৰত্যেক পথহৰা আণীৰ কাৰণে উন্মুক্ত ।” নিজৰ উত্তৰত নিজেই হ'য়িলে ।

এজনী নাৰীৰ সতে এগৰাকী পুৰুষে লগে লগে কুটীৰত প্ৰৱেশ কৰিলে । এগৰাকী নাৰীকো সমূখ্যত দেৰি কুমারগিৰি চক খাই উঠিল । তেওঁ পুৰুষ গৰাকীৰ প্ৰতি ক'নে—“অভিধি, তুমি আগড়েই নক'লা কিয় যে তোমাৰ লগত এগৰাকী নাৰীও আছে । তুমি জনা উচিত আছিল যে এৱা সংসাৰ বিবাগী যোগীৰ কুটীৰ । —”

পুৰুষজনে উত্তৰ দিলে—“ভগৱন মই জানো যে ই এখনি যোগীৰ আঞ্চল । কিছ এইটো জনা নাছিলো যে এগৰাকী নাৰীক, বিশেষকৈ পুৰুষৰ লগত অহা নাৰীএগৰাকীক বাতিল্টোৰ কাৰণে আশ্রয় দিবলৈ সংকোচ কৰিব ।”

উত্তৰটোৱে কুমারগিৰিক চিন্তিত কৰিলে । তেওঁৰ মুখ শুকাই গ'ল । ইতিহাস্যে নাৰীগৰাকী এখন আসনত বহি পৰিছিল আৰু তেওঁৰ মুখ বাস্তি গচ্ছিৰ মদমল্প প্ৰকাশৰ সমূখ্যীন হৈছিল । কুমারগিৰিয়ে ক'লে—“অভিধি, নাৰীক আঞ্চল দিবলৈ মই এই কাৰণেই সংকোচ বোধ কৰিছো যে নাৰী অক্ষকাৰ, মোহ, আৱা আৰু বাসনা অৱগ । জান কণী আলোকময় সংসাৰত নাৰীৰ কোনো স্থান নাই । কিছ ভোাপি ভোংলোক ফুৱো মোঃ অভিধি—অভিধি সৎকাৰ কৰাটো মোৰ

কর্তব্য।”

নাবী গবাকীয়ে কথাবাব এতিমালৈ আশ্চর্য আৰু কৌতুহলপূৰ্ণ ভাবে
ভিন্ন আছিল। কুমারগিৰিয়ে বাক্য শেষ হোৱাৰ লগে লগে অহনত শিৰে তেওঁ
ক'লে—“ক্ষেত্ৰাশুলুক পতঙ্গলৈ অস্তকাৰৰ প্ৰণাম।”

কথাবাব শব্দৰ সবে চোকা আৰু ভৱন্তৰ আছিল। সব আছিল সজীৱতৰ
ভাবে কোমল, সৌম্যধৰ্যত আছিল কৰিষ্য, আৰু বাসনাৰ আদৰকৰ্তাত অহংকাৰ প্ৰতি-
ধৰ্মনিত হৈছিল। কুমারগিৰিয়ে এই অসাধাৰণ নাবী গবাকীৰ অসাধাৰণ অভিবাসন
ভিন্ন আচৰিত হৈ উঠিল। তেওঁ নাবী গবাকীৰ প্ৰতি ভালৈকে হৃষি নিষ্কেপ
কৰিলে আৰু ঢাই ঢামে তেওঁ চমকি উঠিল।—জীৱনত ইমান ধূৰীয়া নাবী
আৰু তেওঁ দেৰা নাছিল। নাবী গবাকীৰ সেই উক্তিৰ উত্তৰ দিয়াতো তেওঁ
উচিত বুলি নাভাবিলে। পূৰ্বজননৰ প্ৰতি লক্ষ কৰিয়ে তেওঁ হৃথিলে—“অভিধি
সকলৰ পৰিচয় লাভ কৰিব পাৰিয় নে?”

পূৰ্বজনে ক'লে—“ভগৱন, এই দাসৰ নাম বীজগুণ্ঠ, পাটলিপুত্ৰৰ এজন
সামষ্ট, আৰু এই নাবী গবাকী পাটলিপুত্ৰৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ সন্দৰ্বী নৰ্তকী চিত্রলেখা।”

“বীজগুণ্ঠ আৰু চিত্রলেখা!” এইবাব কুমারগিৰিয়ে চিত্রলেখাৰ ফালে শুখ
যুৰালে।—“নৰ্তকী চিত্রলেখা তোমাৰ কৰিষ্যৰ কৰ্কশতাত উয়াদনাৰ প্ৰলেপ আছে।
তোমাৰ সৌম্যধৰ্যই তোমাৰ ভিতৰত ধকা বিষম্পক ঢাকি বাধিছে।—তুমি মোৰ
অভিধি আৰু মোৰ প্ৰতি যেত্যো প্ৰণামি জনাইছা, আশীৰ্বাদ দিয়াটো মোৰ
ধৰ্ম। ভগৱানে তোমাক স্মৃতি প্ৰদান কৰক।”—চিত্রলেখাই হ'থিলে। তেওঁৰ
মধুৰ হাঁহিত ঘনক প্ৰদূল কৰিব পৰা পৰাগ আছিল। “যোগী, সহস্রিতৰ অৰ্থ
বহুতো হ'ব পাৰে। অহুৰাগৰ স্বৰ্থ হৈছে বিৰাগৰ স্বৰ্থ। প্ৰত্যোকজন লোকে
নিজৰ সিকাস্ত নিজে গঠি লয় আৰু তাৰ ওপৰত বিশাসো বাধে। প্ৰত্যোকজন
লোকে নিজে উচিত পথত ধকা বুলি আৰু অস্ত সিকাস্ত যনা লোকসকল
ভুল পথে যোৰা বুলি তেওঁ ভাবে।”

অহুৰাগৰ দাসী নাচনী, বিবাগৰ স্থানী যোগীৰ সম্মুখীন হ'ল। ক্ষাণ্ঠ
আৰু শাস্তিৰ সংবৰ্ধ, জীৱন আৰু সুৰক্ষাৰ প্ৰতিযোগিতা। কুমারগিৰিয়ে অবিচলিত
ভাবে উত্তৰ দিলে—“কিন্তু সত্য একোটা আৰু সি হৈছে বাঞ্ছিবিকতাৰ জ্ঞান।”
যি পথেৰে গ'লে শাস্তি আৰু স্বৰ্থ পোৱা হয়, সেৱে উত্তৰ পথ। কুমারগিৰিয়ে
হৰ গৰীৰ আছিল। তপস্তাৰ শক্তিৱে সুৰক্ষা যোগীৰ স্মৰণ দেহ আলোকিত কৰি

ত্রীণীছিল। কুমারগিরির বৰ বৰ চক্রত শাস্তির জ্যোতি আছিল।

যোগীৰ চক্রহাল নাচনীৰ চক্রে চক্রে ক্ষেত্ৰকৰ কাবণে যিলি গ'ল। বাসনা তপস্বাৰ সমৃদ্ধত কীপি উঠিল। চিত্রলেখাই অস্তৱ কৰিলে—যিজন যোগীৰ সমৃদ্ধত তেওঁ বহি আছে তেওঁ বহ উচ্চ স্থৰ। তথাপি তেওঁ সাহসেৰে ক'লে—“শাস্তি আৰু স্বৰ্থ। শাস্তি অকৰ্ম্যতাৰ আন এটা নাম। স্বৰ্থৰ স্থাটো নহৈবেই—অনেক আছে।”

—যোগী কুমারগিরি নাচনী চিত্রলেখাৰ মুখৰ পৰা দৰ্শনৰ বিকৃত তর্ক হৃত সিঙ্কাস্তবোৰ শুনি শুক হৈ পৰিল। যিগৰাকী নাচনীৰ লগত তেওঁ কথা কৈছে, তেওঁ কেৱল স্মৃদ্বৰীয়েই নহয় বিদ্যুতীও।

চিত্রলেখাৰ চিষ্টা শীক্ষি আৰু প্ৰতিভা দুঃহোটাই আছিল। প্ৰতিভাৰ প্ৰীতি-বৰ্ষী প্ৰীতভাই হ'ব পাৰে আৰু জ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতিভা আৰু মৌলিকতা দুঃহোটাবে উচ্চ স্থান আছে। কুমারগিরি কিছু সময় নৰ্বৰ হৈ পৰে আৰু তাৰ পিছত লাহেকৈ অৰ্থ হৃত্যাবে কৰয়—“ঠিকেই কৈছা, শাস্তি অকৰ্ম্যতাৰ আন এটা নাম আৰু অকৰ্ম্যতাই সুৰিক। যাক সমষ্টি সংসাৰে অকৰ্ম্যতা বোলে সি আচলতে অকৰ্ম্যতা নহয়, কাৰণ সেই অবস্থাত যন্ত্ৰিকই নিজৰ কৰ্ম কৰি ধোকে। অকৰ্ম্যতাৰ অৰ্থ হ'ল শূণ্যৰ পৰা উৎপন্ন হৈ আকো শূণ্যতে লম্ব হৈ যোৱা। আকো লেই শূণ্যতাই হৈছে জীৱনৰ নিকারিত সক্ষ্য। তৃতীয় স্থৰ সম্পর্কে যি ব্যাখ্যা দাঙি ধৰিলা তাকে এই ঠিক বুলিয়ে ভাবো। কিন্তু স্থৰ যে একেটাই তাত কোনো সন্দেহ নাই। সেই স্থৰ কি? যেজিৱা শাশুহে এইধৰিনলৈকে জানিবলৈ সক্ষ্য হয়, তোজিৱা সি সাধাৰণ পৰিস্থিতিতকৈ ওপৰলৈ উঠিয়াৰ।” চিত্রলেখাই কুমারগিরিৰ কথাৰ সাৰতত অহুভু কৰিলে। চিত্রলেখাৰ এনে লাগিল হেন শুৰুক যোগীৰ প্ৰতি তেওঁ অনিছাকৃত ভাবেই আকৰ্ষিত হৈ ঘাৰলৈ ধৰিবছে। আকো এবাৰ সাহসেৰে তেওঁ ক'লে—“শুন্তি! যোগী, তোমাৰ এই শুৰুক কোনো বিশাস কৰে? সমৃদ্ধত যি দেখা ঘাৱ, সেয়ে সত্য, সেয়ে নিত্য। শুৰুক কলনাৰ বৰ্ত। শুন্তৰ দোহাই দিওতা যোগী, তৃতীয় নিজৰ আৰু যোৰ সহস্ৰৰ মাঝত কিবা তেহ দেখা আনো? যদি ‘হৱ’ বুলি কোৱা তেনেহ'লে বুঁজিয় শুন্তৰ তোমাৰ বিশাস নাই আৰু যদি কোৱা ‘নহয়’ তেনেহ'লে তোমাৰ জ্ঞান আৰু অকৰ্ম্যতা, স্থৰ আৰু হৃৎ, নাৰী আৰু পুৰুষ তথা গাপ আৰু পৃণ্যৰ মাঝত জোৰালৈ মিহা। বহুম্যক জন্ম দিওতেই উগবানে সিহ'তৰ কৰিবলৈ নিৰ্বাচিত

করি দিছে। ঈশ্বরে মাঝহক এই বাবেই জয় দিছে যে সিইতে সংসারলৈ
আহি কথ' কৰক, ভীকৰ দৰে সাংসারিক বাধাবোৰৰ প্ৰতি বিযুথ হ'বলৈ মাঝহক
জয় দিয়া নাই। আকো স্বৰ নো কি? স্বৰ তৃপ্তিৰেই অন্য এটা নাম।
তৃপ্তি তেওতাহে সতৰ ঘ'ত ইচ্ছা আৰু বাসনা বৰ্ণনান।”

যোগী গন্তীৰ হৈ পৰিল আৰু নাচনীৰে হাহিয়ে থাকিল। নিজৰ শিখা
বা জীৱন সংগ্ৰহীৰ সুখৰপৰা নিজ সিঙ্কান্তৰ ইত্তিপূৰ্ণ তৰ্কৰোৰ উনি বীজগুণ
আনন্দিত হৈছিল। এঙ্গৰ এনে অসুত জ্ঞান দেখি বিশ্বালদেৱ আচৰিত হৈ
পৰিছিল। দুয়োজনে কুমাৰগিৰিৰ উত্তৰলৈ অপেক্ষা কৰি হ'ল।

কিছুসময় হৌন ধৰি তাৰ পিছত গন্তীৰভাবে কুমাৰগিৰিয়ে ক'লে—“ঈশ্বৰ!
ঈশ্বৰ আৰু সুস্থিৰ মাজত কোনো ভেদ নাই। তেওঁ বাহ্যিক-সাংসারিক। মায়া
আৰু অস্তৰ সংযোগক মহেৰ বোলা হৰ, আৰু মায়া বাস্তৱিকতে ব্ৰহ্মবেই অংশ
হ'লেও বাহ্যিক হষ্টিৰে তাৰপৰা পৃথক। অক যেতিয়ালৈ মায়াত লিঙ্গ থাকে,
তেওতাহলৈ সি মায়াজালত বলী হৈ থাকে। মায়া পৰিভ্যাগ কৰাৰ পিছত
সি ‘অয়ন’ হৈ পৰে। তোমাৰ আৰু মোৰ মাজতো প্ৰকৃততে কোনো ভেদ নাই—
কাৰণ তুমিৰ অস্তৰ অংশ আৰু মায়া। ভেদ কেছিল ইমানেই যে তুমি মায়া
যিন্ত্ৰিত ব্ৰহ্ম আৰু মই মায়া বাঁজিত ব্ৰহ্ম। সেয়েহে মই মায়াক জীৱনৰ পৰা
অ'তৰাই বাধিব খোজেই। কাৰণ তাৰ দ্বাৰা হয়তো পিছলৈ হহকি যাৰ লগাত
পৰিবেগ পাৰে। — স্বৰ্থনো কি? স্বৰ্থ তৃপ্তিৰেই অন্য নাম? ইয়াতো তুমি
ডুল কৰিছা। যদি তৃপ্তিয়েই সন্তুষ্টিৰ এক মাত্ৰ আহিলা হয় তেনেহলে সি স্বৰ্থ অৱশ্যে
হ'ব পাৰে। কিন্তু কৰ্ম জ্ঞানৰ বন্ধনত থাকিলে তৃপ্তিৰ কাৰাই সন্তোষ লাভ কৰা
সত্ত্ব নহয়। অছই মায়াৰ সহযোগত নিজক পাহৰি যায় আৰু কৰ্ম জ্ঞানত
বলী হৈ ভেজাবলৈ ধৰে। যেতিয়া সি মায়াক পৰিভ্যাগ কৰি নিজস্বক বুজি
পাৱ—সি তেওতাৰ তৃপ্তি হৈ যাৰ আৰু লগে লগে সন্তুষ্টি লাভ কৰিব। দুখসমৰ
সংসাৰ পৰিভ্যাগ কৰাকে স্বৰ্থ বোলে।” অলপ বৈ চিত্রলেখাক উত্তৰৰ স্বৰূপ
বিদিয়াকৈৱে আকো আৰম্ভ কৰে—“আৰু অনত বাধিবা, তৰ্কৰ অস্ত নাই।
সত্য অচূড়াৰ বস্ত। অচূড়াৰ আৰু বিধাসৰ অবিহনে জ্ঞান প্ৰাপ্তি কৰাটো
অসম্ভৱ।” ইয়ানধীন কৈ কুমাৰগিৰিৰ ধিৱ হ'ল। —“বাঁতি বহতো হ'ল,
এতিয়া বিশ্বাৰ লোৰাই উচিত হ'ব।”

চিত্রলেখা কুমাৰগিৰিব এই উত্তৰত যে সন্তুষ্টি হোৱা, নাচিল, সেইচো

কুমারগিরিয়ে অসুভূত কৰিব পারিছিল। কিন্তু হৃষাবগিনিৰ দ্যজিতই চিত্রলেখাক আকৰ্ষণ কৰিছিল। যোগীয়ে নাচনীত জান দেখিলে আৰু নাচনীয়ে যোগীত সৌন্দৰ্য। এক অসুভূত সমৰ্থ ! ছুরোজন পৰম্পৰে সন্তুষ্ট হোৱা নাছিল কিন্তু প্ৰভাৱিত অৱশ্যে হৈছিল। ছুরোজনৰ পৰম্পৰব এই আকৰ্ষণত যোগীয়ে দেখিলে জান আৰু নাচনীয়ে সৌন্দৰ্য, কিন্তু বীজগুপ্তই কি দেখিলে ? বীজগুপ্তই নিজেও ইয়াক বুজিব নোৱাবিলে। হৃষাবগিনি আৰু চিত্রলেখাৰ কথা-বতৰাই ভেঙ্গে বনত এক প্ৰকাৰ অশাস্ত্ৰহে আনিব দিলে। অশাস্ত্ৰ সিঙ্কাস্ত সম্পর্কে নাছিল। কিন্তু কি ধৰণৰ অশাস্ত্ৰ ভেঙ্গ হৈজাৰ চেষ্টা কৰিব বুজিব নোৱাবিলে। ভেঙ্গে অস্তৰে চিত্রলেখাৰ দুদয়ত কুমারগিরিয়ে প্ৰতি আকৰ্ষণৰ ছামা এটাৰ আভাস পৰা যেন অসুভূত কৰিলে—কিন্তু ভেঙ্গ ইয়াক বিশাস কৰিব নোৱাবিলে।

কুমারগিরিয়ে ক'লে—“বিশালদেৱ আঁজি যোৰ ঝূটীৰত কৰ, গীতকে অভিধৰণ তালৈ গ'লে স্মৰণা হ'ব।”

বীজগুপ্ত আৰু চিত্রলেখা খিয় হ'ল। খোৱা আগঢ়াই চিত্রলেখাই আৰো ক'লে—“যোগী, তপস্তা জীৱনৰ ভূগ, যই তোমাক কৈ দিও, তপস্তা মানে আত্মাক কষ্ট দিয়া। —বাক ত্ৰৈবেণত নৰ্তকী চিত্রলেখাৰ প্ৰণাম।” ইয়াকে কৈ ইাহি ইাহি চিত্রলেখা বীজগুপ্তৰ লগত বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল।

চিত্রলেখা যোৱাৰ পিছত কুমারগিরিয়ে ইাহি ইাহি ক'লে “ঠিক কৈছা, আত্মাক কষ্ট দিয়াটোকে কষ্ট বোলে। এইটোও ঠিক যে আত্মা অৰু আৰু মানোৰ সংযোগকে কৱ। যেত্তো আত্মাৰ মৃত্যু হয়, তেত্তো মানোৰ বিকাশ লোপ হৈ যাব আৰু সত্-চিত্ত-আনন্দহে ধাকেগৈ। কিন্তু নাচনী, তোমাৰ ঘদি অসুভূত হ'লাইতেন, ঘদি তোমাৰ পৰিচ্ছিতি অন্য ধৰণৰ হ'লাইতেন, সন্তুষ্ট ভেতিয়া তুমিও এই বহশ বুজিলাইতেন ! তোমাৰ জান আছে, কিন্তু তাৰ পথ-প্ৰদৰ্শক কোনো নাই, তোমাৰ কাৰণে যোৰ বৰ পৃতো হয়।”

বিশালদেৱে ইতিমধ্যে চিত্রলেখা-বীজগুপ্তক ঝূটীৰত ধৈ আহি উকৰেৱৰ ঝূটীৰ পালে।

শৱনৰ আগে আগে বীজগুপ্তই ক'লে—

“চিত্রলেখা !”

“প্ৰগতৰ !”

এটা জ্ঞান বিশাস কাহি বীজগুপ্তই ক'লে—“অস্তৰখন বৰ গধুৰ গধুৰ

ଅନୁଭବ କରିଛୋ ପ୍ରିୟେ । ଏଣେ ଲାଗିଛେ ଯେ ଆମୀର ହଜନର ଅଁରନ ଆକାଶବନକ ଦୂରର ଜୀବରେ ଚାକି ଧରିବର ଉପକ୍ରମ କରିଛେ । କୁମାରଗିରି ଯୋଗୀ କିନ୍ତୁ ତେଣୁବେ ମାଜତ ଅସତ୍ତବ ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ଆହେ ।

କଷ୍ଟକର କାବଳେ ଚିତ୍ରଲେଖାର ମୂର୍ଖ ଶୈତା ପରି ଗ'ଲ । କିନ୍ତୁ ନିଜକେ ସଂଯତ କରି ଉତ୍ତର ଦିଲେ—“ପ୍ରିୟତମ, କୁମାରଗିରି ଯୋଗୀଙ୍କ ଆକ ମୂର୍ଖ ଓ । ତେଣୁବେ ଅସତ୍ତବ ମୃତ୍ୟୁ ହୈଛେ ।”

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ବୀଜଗୁଡ଼କୋ ଠିଗଲେ ଆକ ନିଜକୋ । ଆକୋ ତେଣୁ କ'ଲେ—“କୁମାରଗିରି ନିର୍ଜନତାର ନିଵାସୀ ଆକ ଆୟି ଦୂରୋ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରର ଅଭିନେତା । କୁମାରଗିରିଯେ ବାସନାବୋକ ଅନ୍ତର୍ଭାବୀ ପଟିଯାଇଛେ ଆକ ଆୟି ବାସନାକ ବିଦ୍ୟା କରେଁ । କୁମାରଗିରିର ଅଁରନ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲ୍ପନାର ଶୂନ୍ୟ ଆକ ଆମାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନର ଉପଶ୍ରେଣ୍ଗ । ପ୍ରିୟତମ, ଏହିଟୋ ନିଶ୍ଚାଲକେ ଜୀବନର ଯେ ସଂଶାବ୍ଦ କୋନୋ ଶକ୍ତିରେ ଆମାର ମାଜତ ଆଚୀର ବାପେ ଥିଯ ଦିବ ନୋହାବେ ।”

ବୀଜଗୁଡ଼ର ମୁଖତ ଆନନ୍ଦ ଡାବ ଜିଲ୍ଲାକି ଉଠିଲ—“ଭଗବାନେ ଡେନେଇ କବକ ।”

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ବୀଜଗୁଡ଼କ ଠିଗଲେ—ପ୍ରସନ୍ନ କରିଲେ । କିନ୍ତୁ ତେଣୁ ନିଜେ ନିଜକ ଅବହନୀ କରିବ ନୋହାରିଲେ । ମନତେଇ କ'ଲେ—“କୁମାରଗିରି କିନ୍ତୁ ଧୂମୀଆ ନିଶ୍ଚର ହର ।”

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ

ମହାବଜ୍ର ଅଭିଭାବିତ ଧୂର ଦାବୀ ଲ୍ବାସିତ ବାଜପ୍ରାସାଦର ବିଶାଳ ପ୍ରାକନ୍ତ ମହାଟ ଚଞ୍ଚଳ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଅଭିରି ସକଳ ଉପିବିଷ୍ଟ । ବନ୍ଧୁରୀଚିତ ବାଜ ସିଂହାସନତ ମହାବାଜ ବିବାଜଯାନ । ଡେଙ୍କ ମୁଖ ପୂର୍ବ ମୂରାକୈ ଆହିଲ । ଡେଙ୍କ ନୀଳଗଙ୍ଗାଲେ କ୍ରାନ୍ତେ ସଥାଧୋଗ୍ୟ ଭାବେ ବିଶାଳ ସାବାଜର ଆଭିଭାବ ମାର୍ବଳ ସକଳ ଆକ ବାନ୍ଧକାଣେ ବାଜର ପ୍ରଦାନ ବିଶାଳକଳ ସହି ଆହିଲ । ମୁୟର କାଳେ କର୍ମକାଣ୍ଡା ଆଳଗ ଆକ ତପସ୍ତୀଲକଳକ ସହି ଥକା ଦେବା ପୈଛିଲ ।

ଏହି ମତା ପୂର୍ବିନ୍ଦର ନିଯମାଳାମୁବେ ମହାବଜ୍ରର ପିଛତ ଦର୍ଶନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ତର୍କର କାରଣେ ମତ ହେବିଲ । ମହାବଜ୍ର ଚଞ୍ଚଳଟି ହାହି ହାହି ପ୍ରଧାନମହିଁ ଚାନ୍ଦକାବ ଫଳେ ପୃଷ୍ଠିପାତ କରି କ'ଲେ—“ନୀତିକୁଶଳ ଯତ୍ତୀବର ! ଆପୋନାବ ନୀତି ଶାନ୍ତି ଅନେକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଧାର୍ମିକ ସିକ୍ଷାନ୍ତର ପ୍ରାତି ଆଓହେଗେ ଦେଖୁରାଯ । ଏହି ବିବୋଧର କାରଣ କି ? ଅଛୁଟାହ କରି ଆପ୍ତନି କ'ବନେ ନୀତିଶାନ୍ତ ଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହସନେ ନହର ?”

ଚାନ୍ଦକା ଧିର ହ'ଲ ଆକ ମୁୟର ବିଶାଳ ମହାଲୀର ପ୍ରାତି ମୂର ଦୋହାଣେ । ଆକୋ ମହାଟର ପ୍ରତି ଅଭିବାଦନ ଜନାଇ ସହି ଗ'ଲ । ସହି ବହିରେ ଡେଙ୍କ ଉତ୍ତର ଦିରେ—

“ମହାବାଜେ ସେଚା କଥାଇ କୈହେ । ମୋର ନୀତି ଶାନ୍ତର କୋନୋ କୋନୋ ଠାଇତ ଧାର୍ମିକ ପରମପାଦର ବିବୋଧୀ ସିକ୍ଷାନ୍ତର ପୋରା ଥାର । ଏହିଟୋ ଶ୍ଵଟ କଥା ଆକ ଯେଇ ଇହାକ ଅଭିନ୍ଦନେବେ ଥୀବାର କରେବେ । କିନ୍ତୁ ଲଗେ ଲଗେ ଯେଇ ଇହାକେ କୈ ଧର୍ମ ଯେ ଧର୍ମ ଶରାଜର ଦାବାଇ ନିର୍ମିତ । ସହି ନୀତିଶାନ୍ତର ଜୟ ଦିହେ । ଶରାଜକ ଜୀବାଇ ବାଧିଦ୍ୱାରେ ଶରାଜର ଦାବୀ ନିର୍ବାଦିତ ନିରବକେ ନୀତିଶାନ୍ତ କୋରା ହସ ଆକ ନୀତି-ଶାନ୍ତର ଆଧାର ତର୍କ । ଧର୍ମର ଆଧାର ବିଶାଳ ଆକ ବିଶାଳର ବନ୍ଦନତ ପ୍ରକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ବାଧି ତାର ଦାବୀ ନିଯମବୋବ ପାଇନ କରୋରାଟୋରେ ଶରାଜର ପକ୍ଷେ ବନ୍ଦନନକ । ମେହିକାରଣେ ଏବେ ପରିଚିନ୍ତିତ ହସନ୍ତୋ କ୍ରେତରାବା ଆହିବ ପାଇସେ, ଯେତାରେ ଧର୍ମର ଧିକ୍ଷେ ଜଳାଟୋରେ ଶାନ୍ତର କାରଣେ ବନ୍ଦନନକ ହ'ବ ପାଇସେ ।

କଥା ଶେଷ ହେବାବ ଲଗେ ଲଗେ ବିଶାଳମହାଲୀର ଶାନ୍ତର ହୋବ ନିର୍ଜନତାରେ ବିବାହ କରିଲେ । ମହାବାଜେ ପରେବେ ଚାନ୍ଦକାର କାଳେ ଆକ ଏଥାର ଉପାଦିତ ବିଶାଳ ମହାଲୀର

কালে হাটিপাত করিলে। যহাজীয়ে বৰ তাত্বে কথা এটা কৈ দিনিহল আৰু
তেওৰ কথা যদেষ্ট সাৰগতও আছিল। তথাপি কথাবোৰ সমাজৰ কাৰণে নতুন
আছিল। আৰু প্ৰচলিত সিকান্দ্ৰৰ প্ৰতিকূল এই কথাৰ উত্তৰ কোনে দিব
সভাসদ ইহাৰ অপেক্ষাতে আছিল।

বিধান মণ্ডলীৰ সম্ভাৱ পৰা এজন যুৱক ঘোগীয়ে ধিৱ হৈ শাস্তিভাৱে উত্তৰ
দিলৈ—“বাজন ! ইথৰ যমুন্তৰ জয়দাতা আৰু যমুণ্য সমাজৰ জয়দাতা। ধৰ্ম
ইথৰৰ সাংসারিক ৰূপ মাথোন। —ধৰ্মই যাহুহ আৰু ইথৰৰ বিলন ঘটাৰ।
ধৰ্মৰ প্ৰতি আওহেলা, ইথৰৰ প্ৰতি আওহেলা—সভাৰ পৰা আৰ্তাৰ যোৱা।
সভা এক আৰু ধৰ্ম সেই সভাবেই আন এটা নাম। যদি নীতিশাস্ত্ৰ ধাৰ্মিক
সিকান্দ্ৰৰ প্ৰতিকূল হৰ, তেন্তে সি নীতিশাস্ত্ৰ নহৰ—অনীতি শাস্ত্ৰহে।
উচিচ্ছ আৰু অৰুচ্ছিত, নায় আৰু অন্যায়, এই সকলোৰে জোখ-ক'ষ্টি ধৰ'
আৰু গোটেই বিখ এই ধৰ্মৰ অস্তৰ্ভূকুল।”

বয়োবৃক মন্ত্ৰী চাগকাই তেওঁৰ সমূখ্যত থকা ভেকা ঘোগীৰ প্ৰতি এনেকৈ
চালে, যেন এক ‘দানৱে’ নিজৰ সমূখ্যত ধিৱ হৈ থকা এক ‘বামণ’ৰ প্ৰতিহে
চাইছে। তেওঁ মনে মনে ইহিলৈ—“ধৰ্মক উচ্চাসন দিঁতা আৰু ধৰ্মৰ দোহাই
দিঁতা যোগী,—আনা ধৰ্মক কোনে জন্ম দিলৈ ?”

“ইথৰে, যমুন্তৰ অস্তৰাঞ্চাৰ ঘাৰা।”

“আৰু ইথৰক ?”

চাগকাৰ এই প্ৰশ্নত সভাসদ সচাকিত হৈ পৰিল। “ইথৰক কোনে জন্ম
দিলৈ ?” কি সাংসারিক প্ৰশ্ন। সভাসদ সকলৰ মাজত এটা যুহু কোলাহল
বিৰক্তিপূৰ্ণ হৈ উঠিল। কুয়াবিগৰিবেৰ শাস্ত ভাবেই উত্তৰ দিলৈ—“ইথৰ অনাদি।”

“ঠিক কৈছা ঘোগী, ইথৰ অনাদি। এইটো নতুন কথা নহৰ। প্ৰত্যেক
মাছুহে কৃষ ইথৰক অনাদি। কিছ তুমি ইথৰক আনানে ? তুমি কিৱি, ইৱাত
বীহ থকা কোনো এজনেও ইথৰক আননে ?” চাগকাৰ মুখ গঢ়ীৰ আছিল।
চহুড় এক ডৌক জ্যোতি। কাৰো উত্তৰলৈ অপেক্ষা নকৰাকৈৰে চাগকাই আৰু
ক'লে—“এৰা ইথৰ অনাদি—কিছ যৈ হচ্ছাবে ক'ব পাৰৈ। যে সেই ইথৰক
কোনেও নাজানে—সি কলনাৰ অতীত। সি সভা কিছ সি ইহান জ্যোতিষ্ঠান
বে যমুন্তৰ চঙু তাৰ সমূখ্যত মেল খোৱা অসম্ভব। সেই সভাটোক আনিবলৈ
মহ কৰা, সেই ইথৰক পাৰলৈ মোৰ তপশা কৰা কিছ সকলো বাৰ্ধ, সকলো

ନିଷଳ । ସିଦ୍ଧ ଈଶ୍ଵରକ ଜୀବିନଙ୍କ ପାଦା, ସିଦ୍ଧ ତୋମାର କଳନାତ୍ମ ମି ଅଥିର ଆକୁ ଅଦୀର
ଅନୁଭବ ବଚିରତା ତେଣେ କର୍ତ୍ତା ସେଇଜନା ଈଶ୍ଵର । କେନେହୁବା ସେଇଜନା ଈଶ୍ଵର ?
କିନ୍ତୁ ଆମାର ଆକୁ ତୋମାର ଈଶ୍ଵର ଆସି ଯାକ ପୂଜା କରେଁ—ସେଇଜନା ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ପଦା
ଜିନ୍ଦା । ଆମାର ଆକୁ ତୋମାର ଈଶ୍ଵର—କଳନାର ଈଶ୍ଵର । ନିଜର ଆହଶ୍ୟକତା ପୂର୍ବ
କରିବିଲେ ସେଇଜନ ଈଶ୍ଵରକ ପଦାଜେ ଅଗ୍ର ଦିଛେ ।”

ଚାଗକାଇ ଏବାର ନିଜର ଫାଳେ ଆକୁ ଚାରିବୁଝାଳର ସଭାସଦ୍ସକଳର ଫାଳେ ସ୍ତ୍ରୀ
ଛାଳେ । ସଭାତ ଗଭୀର ନିଷ୍ଠକତାଇ ବିବାଜ କରିଛିଲ । ଯୋଗୀ କୁମାରପିଲିର ଚକ୍ର
ବକ୍ଷ ଆଚିଲ, ସେବ କୋନୋ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାତ ନିଶ୍ଚ । ଚାଗକ୍ୟ ଆସନର ପଦା ଉଠିଲ ।
ଆକୋ ଏବାର ତେଣୁ ନିଜର ପ୍ରତି ଆକୁ ସଭାସଦ୍ସ ପ୍ରତି ଚାଇ ଲସ । ତେଣୁର ହିତ
ଗର୍ବ ଆଚିଲ ଆକୁ ନିଜର ଉପରତ ଥକା ବିବାସର ଚଢ଼ା ଆଚିଲ । ତେଣୁ ସଭାସଦ୍ସ
ମଞ୍ଜୁଲୀର ଚାରିବୁଝାଳେ ଏହି ଡାବେରେଇ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଚାଇଛିଲ ଯେ ତେଣୁର ପ୍ରତିବର୍ଦ୍ଧ
କୋନୋବା ଓଳାଇ ନେକି ? ଅଳପପର ବୈ ତେଣୁ ଆକୋ କ'ଲେ—“କଥା ଏହିରାଓ
ପ୍ରବା ହୋବା ନାହିଁ । —ଏବା, ମହି କୈହିଛିଲେ । ଯେ ଆମାର ଆକୁ ତୋମାର ଈଶ୍ଵର ଯାକ
ଆସି ପୂଜା କରେଁ—କଳନାଜୀନିତ ଆକୁ ମି ସମାଜର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ । ତିନି ତିନି
ସମାଜର କଳନା ଅହୁମାରେ ତେଣୁର ବିଭିନ୍ନ କମ । ଅନ୍ତବାଦ୍ୟାର କଥା ସେ କୋବା ହୁଏ
ମିଶ୍ର ବହ ପାରିମାଣେ ଅଭାସକ । ଅନ୍ତବାଦ୍ୟା ଈଶ୍ଵରର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ନହୁ—ସମାଜର
ଦ୍ୱାରାହେ । ସିଦ୍ଧ ମି ଈଶ୍ଵରର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହ'ଲହେ”ତେଣ ବିଭିନ୍ନ ସମାଜତ ବିଭିନ୍ନ ସାଙ୍ଗିତର
ଅନ୍ତବାଦ୍ୟା ବିଭିନ୍ନ ନହିଁଲେଇତେଣ । ଈଶ୍ଵର ଏକ ଆକୁ ସେଇଜନ ଈଶ୍ଵରେ ସିଦ୍ଧ ଚାରିକାରେ
ଧର୍ମର ନିଯମ ସାଙ୍ଗିଲେଇତେଣ ତେନେହ'ଲେ ପ୍ରତୋକ ସାଙ୍ଗିତର ଉପରତ ଏଟା ନିଯମେହି ଚାଲିଲ-
ହେଇଲେ । ଆଚଳତେ କଥା ଏନେ ନହୁ । ଏଥନ ସମାଜର ସାଙ୍ଗିତର ଅନ୍ତବାଦ୍ୟା ପ୍ରାତି
ଅଞ୍ଚ ଏଥନ ସମାଜର ସାଙ୍ଗିତର ଅନ୍ତବାଦ୍ୟାରେ ଏକେ ନହୁ । ଯହୁତ ଅନ୍ତବାଦ୍ୟାଇ କେବଳ
ସେଇବୋର କଥାକେହେ ଅଛୁଟିତ ବୁଲି ଭାବେ ଯାକ ମହାଜେ ଅଛୁଟିତ ବୁଲି ବୁଲେ ।
ସେଇହେ ଏହିଟା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ କ'ଥ ପାରି ସେ ଅନ୍ତବାଦ୍ୟା ସମାଜର ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ।
ଯହୁତ ହୁନ୍ତର ସମାଜର ନିଯମର ପ୍ରତି ଥକା ଅଛ ବିବାସ ଆକୁ ପୂର୍ବ ପ୍ରକାରେଇ ଅନ୍ତବାଦ୍ୟା
କୋବା ହୁଏ । ସମାଜର ପଦା ପୃଷ୍ଠକତାର କୋନୋ ଅନ୍ତର ନାହିଁ ।

ଚାଗକ୍ୟ ବହେ । ବିଦ୍ୟାନ ସକଳର ବହତେ ଚାଗକ୍ୟର ଅକାଟ୍ୟ ପ୍ରକାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାରାଧିତ
ହେ ତେଣୁର ପ୍ରତି ଶିବ ଅନୁନତ କରିଲେ ।

କୁମାରପିଲିରେ ଚାଗକ୍ୟର ଦ୍ୱାରା କେହିଟା ଶବ୍ଦିଲେ ତେଣ ନାହିଁ କୋବା ଟାନ । ତେଣୁ
ନିଜର ଭାବତେ ନିଯମ ଆଚିଲ । ତେଣୁର ଚକ୍ର ବକ୍ଷ ଆଚିଲ—ତେଣୁର ଶାନ୍ତ ଦୂର ଅନ୍ତର

ଆଲୋକିକ ଶୀତଳ ଏଟାଇ ବିବାହ କରିଛିଲ । ସେଇ ସମୟଲେ ଚାଗକାଇ ବିଜରୀ ଆଛିଲ । ଚାଗକାବ ଅକାଟ୍ୟ ଶୁଣିବ ଉତ୍ତର ଦିଲାଟୋ କୁମାରଗିରିର ଘରବା ଅମ୍ବର ଶୁଣିରେ ସକଳୋରେ ବନତ ହତ ଥାବଣା ହୈଛିଲ । ଚ୍ଛୁଣୁଥି ହାହି ଆଛିଲ । ଅଳପ ସମର ଅପେକ୍ଷା କବାବ ପିହିତ ତେଣୁ ସହଚରବ ପ୍ରିତି ସଙ୍କେତ ଦିଲେ । ତେଣୁ ଉଠି ଉଚ୍ଚ-ହରେ କ'ଳେ—“ତକ ଗଭାବ ଏତିଯା ମହାଶୁଣ ଘଟିଲ । ଏତିଯା ବୃତ୍ତ ଆବଶ୍ର ହ'ବ ।” ନିଷ୍ଠକତା ତତ୍ତ୍ଵ ହୈ ଗଲ । ମାତ୍ରା ସକଳର ମାଜତ ହର୍ଷର୍ମନି ହ'ବିଲେ ଧରିଲେ ।

ଶୀଘ୍ରବର ପରା ସେଇ ସମୟତେ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ସଭାଯକ୍ଷତ ପ୍ରାଣ କରେଇ । ଚିତ୍ରଲେଖାର ଆଭ୍ୟନ୍ତର ସଂକାରତ ଏକ ବିଚିତ୍ର ସଜ୍ଜୀତ ଆଛିଲ । ଧର୍ମର ନିବସ ଆକ ଶକ ପରିବେଶ ପରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମାଦକତାରେ ବିକିଳିତ ହୈ ଉଠିଲ । ପୂର୍ବତୀ ନିଶାବ କ୍ରିପ ଥକା କ'ଳା ଆକାଶଧର ବୁଝୁ ଫାଲି ପ୍ରାତଃକାମୀନ ମୋଗାମୀ ଶୂକରବ ବାଞ୍ଛିଲି ପୋହରେହେ ସେଇ ପ୍ରାଣ କରିଲେ । ହେମକୁଳ ଶୀତଳ ଆକ ଶକାନ ବାହୁତ ବସନ୍ତର ପାତଳ ଉତ୍ତାପ ଆକ ମନ୍ଦ ସୌରଭର ସମାବେଶ । ଗୋଟେଇ ବାତାବରଣଟୋରେହେ ମନି ହୈ ଗଲ ।

ମହାବ ମାଜତ ଧିର ହୈ ପ୍ରଥମେ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ସତ୍ରାଟ ଚଞ୍ଚଣ୍ଡର ପ୍ରିତି ଅଭିବାଦନ ଅନାଲେ । ସେଇ ସମୟର ତେଣୁ ମୌର୍ଯ୍ୟର ଅପୂର୍ବ ଆକର୍ଷଣ ଏନେ ଆଛିଲ ସେଇ ତେଣୁ ମୁଖଧନ ପୂର୍ଣ୍ଣମାର ନବୀନ ଜୋନଟୋହେ ଆକ ଅନ୍ତ ଶାଗରବ ଢୋର ଦରେ ନାଚି ଥକା ବେଣୀଭାଲି ଏନେ ଲାଗିଛିଲ ସେଇ ବିଶ୍ଵର ଭୟତ ତତ୍ତ୍ଵ ଚନ୍ଦ୍ରପରବା ଅମୃତ କାଟି ଆନିବର୍ବଲେ ଯୋବା ନାଗ ପର୍ଷଟୋହେ । ବେଣୀତ ଗୋଟା, ଶୁକ୍ଳାଜାଲନେ ଏନେକେ ଶୋଭିଛିଲ ସେଇ ବେଚେବା ଚଞ୍ଚଟୋକ ସଂକଟ ପରା ଦେଖି ଡାବୋରେ ଶାବୀ ପାର୍ତି କାମୀନାଗର ଓପରତ ଆକ୍ରମଣହେ ଚାହାଇଛେ । ତେଣୁବ ଶରୀରର ଓପରେଦି ବାଗବି ଯୋବା ପାତଳ ବେଚୟୀ ଚାନ୍ଦଧନ ପାତ ଦିଲା ଆକ ନିଦିଲା ଏକେହି ସେଇ ଆଛିଲ । ତାବ ତଜତ ଯିହି ବନକବା ସଂ-ବନ୍ଧନାଟୋ ତେବେ କବି ତେଣୁ ହୁଅ ତନ ଶୁଗଲର ଆଭା ହୁଟି ଓହାଇଛିଲ । ପର୍ଣ ତବ ଖୀଚିତ ମେଥେଲାଖନ ବାଜିବ ଉଜ୍ଜଳ ପ୍ରକାଶତ ଜିଲମିଳାଇ ଉଠି ସକଳୋକେ ହୁଅ ଆକ ଅଭିଷତ କବି ତୁଳିଛିଲ । ବନ୍ଧୁଖୀଚିତ ଅଲଙ୍କାରେବେ ତେଣୁବ କାପୋର ପୂର୍ବ ଆଛିଲ । ସେଇ ସମୟର ତେଣୁକ ଏନେ ଲାଗିଛିଲ ସେଇ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପୂର୍ବ ଅବତାର ।

ଶହାବାଜର ପ୍ରିତି ଅଭିବାଦନ ଜନୋହାର ପିହିତ ଉପର୍ଦିତ ବଜା-ଶହାବଜା ସକଳର ପ୍ରିତି ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ହାହିବରା ହଟି ନିକ୍ଷେପ କରିଲେ । ଲଗେ ଲଗେ ମାତ୍ରା ସକଳର ଆନନ୍ଦକୋରାମ ସଜ୍ଜାତ ପ୍ରିତିମନିନିତ ହୈ ଉଠିଲ । ପ୍ରିତିମନ ମାତ୍ରାର ପ୍ରିତି ତେଣୁବ କବାବ ପିହିତ ବୀଜଶୁଣ୍ଡର ଓପରତ ତେଣୁବ ହଟି ହିର ହୈ ବୈ ବାର । ଏଇବାବ

তের্ণের চকুব শিচিকি ইাহি গালৰ ওপৰেদিও বাগৰি যায়। বীজগুপ্তৰ মৃত্যুতো শিচিকি ইাহি বিবিড় উঠে। চিত্রলেখাৰ মৈন অভিবাদনৰ মৈন উত্তৰ তেৰ্ণ পায়। বিষানমণ্ডলীৰ প্ৰতি চিত্রলেখাই মূৰ দোৱায়। আনফালে হষ্টি স্বৰাই অনাৰ লগে লগে তেৰ্ণৰ হষ্টি মুক্ত যোগী কুমাৰগিৰিব সমুথত বৈ ঘাৱ। অলপ সময়ৰ বাবে তেৰ্ণৰ হষ্টি কুমাৰগিৰিব ওপৰতে স্থিব-বাবে বাখিলে, ঘাতে যোগীয়ে তেৰ্ণৰ ফালে দৃকপাত কৰে। কিন্তু ধ্যানাদিস্থিত যোগী সেই সময়ত অস্ত এখন সংসাৰত বিচৰণ কৰি আছিল। নিৰাশ হৈ চিত্রলেখাই হষ্টি আতৰাই আনে।

সাৰুণ্যীয়ে মুদন্তৰ গুৰু গুৰুীৰ তালৰ নগত কল্যাণ স্বৰ বজাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। চিত্রলেখাৰ প্ৰৱেশৰ লগে লগে হৰ্ষ পুণ্যকৃত জনৰূপ ক্ষষ্টেকতে নিষ্ঠক হৈ ঘাৱ। চিত্রলেখাৰ সন্দৰ কমলতকৈও কোমল চৰণ মুগলে মুপৰৰ লগত লগলাগি নৃত্যৰ তাল দিয়ে। নৃত্য আৰম্ভ হয়। চিত্রলেখা যফালেই নৃত্যৰ তালে তালে আঁকড়াই গৈছিল, সেইফালেই বিদ্যুতৰ নিচিনাইকৈ চমকি উঠিছিল। মুদন্তৰ তাল যেন তাৰৰ গুৰু গুৰুীৰ গৰ্জনহে। চাৰিওফালে গুৰুীৰ নিষ্ঠকতাই বিবাজ কৰিছিল। কলাৰ অভূতপূৰ্ব দৃশ্যৰ আগত প্ৰতিজন লোকেই মনুষ্ঠ যেন হৈ পৰিছিল।

হঠাৎ কুমাৰগিৰিব চকু মেল থালে। কুমাৰগিৰিব চকুত যেন এক দৈৰীক জ্যোতি দেদীপামান হ'ব ধৰিছিল। তেওঁ ধিয় হ'ল আৰু ক'লে—“মঞ্চী চাগক্য। মই ঈশ্বৰক জানো আৰু তোমাক আৰু সমস্ত সভাক সন্তুষ্ট কৰিবৰ বাবে এই সভাপুলতে ঈশ্বৰক দেখুৱাৰ পাৰোঁ।”

সভাৰ নিষ্ঠকতা সঙ্গ হৈ গ'ল। কুমাৰগিৰিব এই কথাখনি বহুতে উনিলে আৰু বহুতে সুনিলে। সুন্দৰ সকলৰ ভিতৰত অধিক আছিল নৃত্য মুঝ সামষ্ট নৰুৱক। তেওঁদোকে চিত্ৰি উঠিল—“এই যোগীজনক বহুহাই দিয়া।”

চিত্রলেখায়ো যোগীৰ কথাকিটা শুনা নাছিল—তেওঁ “সেই সময়ত নৃত্যতে ব্যস্ত আছিল। তেওঁৰ ভৰিত অপূৰ্ব যাহু আছিল আৰু আছিল কথাৰ অপূৰ্ব কৌশল। চন্দ্ৰগুপ্তই অৰ্থপূৰ্ব হষ্টিৰে চাগক্যৰ ফালে চালে আৰু চাগকাই চন্দ্ৰগুপ্তৰ কালে। যোগী কুমাৰগিৰি এটা ভাঊৰ সিঙ্কাস্তৰ সমাধানত ব্যস্ত আছিল। চাগকাই উঠি ক'লে—“সামষ্টগণ তথা বিষানমণ্ডলী ! যোগী কুমাৰগিৰিয়ে কৰ যে তেওঁ “ঈশ্বৰক জানে আৰু এই স্বৰ্গীয়ে ঈশ্বৰক দেখুৱাবও পাৰে। ব্ৰহ্মাজো ইয়াত সন্মত—গতিকে অলপ সময়ৰ বাবে নৃত্য সংগিত বৰাই উচিত হ'ব যেন পাৰ !”

এইবাব সামষ্টসকলে উনিলে আৰু লগে চিত্রলেখায়ো। চিত্রলেখাই ক্ৰোধপূৰ্ণ

হাস্তিরে এবাৰ চাঁকাৰ ফালে আৰু তেনে দৃঢ়ণ ক্ৰোধপূৰ্ণ হাস্তিৰে কুমাৰগিৰিৰ ফালে ঢালে। ইয়াৰ পিছত লাহেকৈ গৈ একোণত বহিল। চাঁকাই উঠি ক'লে—“কুমাৰগিৰি আৰু ঈশ্বৰ দৰ্শনৰ বাবে প্ৰস্তুত !”

কুমাৰগিৰিয়ে নিজৰ আসন এৰি সামষ্টসকলৰ মাজত বহি ল'লে। সভাত গড়ীৰ নিষ্ঠকতাই বিৰাজ কৰিলে। কিছু সময়ৰ বাবে তেওঁ^১ নিজৰ চৰু বক কৰি জ'লে। ইয়াৰ পিছত তেওঁ^২ ক'লে—“উপস্থিত বিহুনয়ঙ্গী আৰু সামষ্ট সকল ! মোৰ ফালে চোৱা !”

সভাসদৰ চৰু সেইপিনে ঘূৰিল। কুমাৰগিৰি য'ত ধিয় হৈ আছিল, তাৰ ওচৰৰে ঘৰ্জ বেদীৰ পৰা এটা অগ্ৰিশথা ওলাল আৰু সি ওপৰৰ পিনে বাঢ়ি যাবলৈ ধৰিলে। সেই অগ্ৰিশথাৰ জ্যোতি গ্ৰীষ্ম খুতুৰ মধ্যাহ্ন-কালীন সূৰ্যৰ অকাশতকৈও বেছি তৌৰ আছিল। শিথাই প্ৰাসাদৰ ওপৰ মহলা ভেদ কৰি আকাশৰ ফালে গতি কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ জ্যোতি ইয়ান তৌৰ হৈ পৰিল যে সভাসদৰ চৰু, তাৰ, চিকমিকনি সহিব নোৱাৰি বক হৈ যাবলৈ ধৰিলে। কিঞ্চ আচৰিত কথা এয়ে যে তাত উত্তাপ নাছিল, কেৱল পোহৰহে আছিল। কুমাৰগিৰিয়ে ক'লে—“এয়া সত্য !”

চাঁকাই চিঙ্গিৰ উঠি—“যোগী, তুমি যিছা কৈছা, তাত একো নাই।”

সভাসদে এইবাৰ আচৰিত হাস্তিৰে চাঁকাৰ ফালে চাৰলৈ ধৰিলে। যোগী কুমাৰগিৰিয়ে ক'লে—“বয়োৱুক ঘষ্টী ! তুমি সত্যৰ অকাশ দেখা নোপোৱা ?”

চাঁকাই পুনৰ সুখলে—“কি অকাশ ? তাতকো একো নাই।”

কুমাৰগিৰিয়ে চাঁকাৰ প্ৰশ্নৰ একো উত্তৰ নিদিলে। তেওঁ আকো ক'লে—“আৰু চোৱা !”

এইবাৰ এই অগ্ৰিশথাই একাৰ যেৰ এছটাৰ সৃষ্টি কৰিলে আৰু সি লাহে লাহে অগ্ৰিপুঞ্জত পৰিগত হৈ পৰিল। সেই অগ্ৰিপুঞ্জত জনতাই অনেক প্ৰাণী দেখিলে যিবোৰ এফালেদি ওলাইছিল আৰু আনফালে লোপ হৈ গৈছিল। তাৰ মাজত বিশালনগৰীৰ সৃষ্টি আৰু ধৰ্মসও দেখা গ'ল। তেওঁলোকে তাত পৃথিবী-জগতবাসু আৰু আকাশ দেখা পালে। লাহে লাহে সকলোবোৰ লৃপ্ত হৈ গ'ল আৰু সেই অগ্ৰিপুঞ্জহে বৈ গ'ল।

যোগী কুমাৰগিৰিয়ে ক'লে—“এয়া ঈশ্বৰ !” চাঁকাই এইবাৰ বলিয়াৰ ঘৰে চিঙ্গিৰ উঠিল—“হই একো দেখা নাই। হই পুনঃ কঙ, তুমি যিছলীয়া।”

কুমারগিরিয়ে চকু বক কবিলে— সকলো লোপ ৪৬ গ'ল। চকু মেলি ডেক্ষে হাঁহি হাঁহি ক'লে— “মন্দী ডাঙৰীয়া, মই কণ্ঠ, তুমি মিছা শান্তিছা। মোৰ এই কথাৰ সাক্ষী এই সমস্ত সত্তা। এই সত্তাৰ উপশ্চিত সজ্জনে তোমাক ইয়াৰ উত্তৰ দিব।”

সভাসদ চিত্রলি উঠিল— “মন্দী ডাঙৰীয়া, আপুনি মিছা কৈছে। আৰি সত্তা আৰু ঈশ্বৰ দুয়োকো দেখিছো।”

মৰ্মাহত চাণকাই চন্দ্ৰগুপ্তৰ ফালে চালে। সম্ভাটে ক'লে— “মন্দী ডাঙৰীয়া, কুমারগিরিয়ে মিছা কোৱা নাই। আমি সত্তা আৰু ঈশ্বৰ দুয়োটাকে দেখিছো।”

“মোৰ চকুৰে মোক এয়া অথমবাৰৰ বাবে ঠিগিলে। মূৰক যোগী, যই হাৰিলৈ, তুমি জিকলা।”— ইয়াকেই কৈ চাণক্য বাহি গ'ল।

যোগী সত্তা মঞ্চৰপণা বিদায় লৈছিলহে এখোন হঠাৎ নটা চিত্রলেখাৰ কঠিন্য ডেক্ষে কাণত পৰিল— “ব'বা যোগী। মোৰ ভয় আঁত্যাও হৃব হোৱা নাই।”

সভাসদৰ চকু চিত্রলেখাৰ ফালে ঘূৰিল। সকোৱে কৌতুহল বাঢ়ি গ'ল। কুমারগিৰি ব'ব লগাত পৰিল। আগবাঢ়ি গৈ চিত্রলেখাই ক'লে— “যোগী তুমি কি দেখুৱালা? যঘোতো একো দেখা নাই। মহামন্দী চাণক্যক সকলোৰে মিছলীয়া বুলি সাবাস্ত কৰিব পাৰে, কিন্তু মই মোৰাবৈ।। মই তোমাক সত্তা আৰু ঈশ্বৰৰ শপত দি স্থৰ্থিছো—তুমি বান্তৰিকতে সত্তা আৰু ঈশ্বৰৰ সেই কপটো দেখিছানে যিটো তুমি সমস্ত সত্তাৰ দেখুৱাইছা?”

নটাৰ চকু কুমারগিৰিব চকুৰে মিলি গ'ল। যোগীৰ চকুত বিশ্বাসৰ শক্তি, তপস্যাৰ বল আৰু নটাৰ চকুত উল্লাসৰ চিকমিকিনি কৃত্থা অবিশ্বাসৰ আভা শক্তি আছিল। কুমারগিৰিব মুখৰ পৰা হঠাৎ উগাই পৰিল— “নাই দেখা।”

সভাসদ আচৰিত হ'ল। মহামন্দী চাণক্য আনন্দত বিশ্বল হৈ ধিৱ হ'ল, কিন্তু চিত্রলেখাই সেই ফালে ধ্যান দিয়া নাছিল। — “যোগী! এইটোও সেচানে যে তুমি নিজৰ আঘা শক্তিৰে সমস্ত সভাসদক প্রভাস্থাহিত কৰি নিজৰ কল্পনাৰ ধাৰা নিৰ্বিত সত্তা আৰু ঈশ্বৰৰ কপ দেখুৱাইছা? মিছা নামাতিবা, - যই সত্তা আৰু ঈশ্বৰৰ শপত দি স্থৰ্থিছো তোমাক।”

কুমারগিৰিয়ে অলপ সময় মৌন ধাকি ক'লে— “এবা ঠিকেই কৈছা।”

উত্তৰ কৰিন সভাসদ স্বক হৈ পৰিল। চিত্রলেখাই আকো ক'লে— “আৰু এটা প্ৰথ আছে। এইটোও সত্তা নে যে যি সকলৰ আঘা শক্তি অতি প্ৰৱল

তেঙ্গুলোকৰ তুমি তোমাৰ কলনাজনিত বস্তু দেখুৱাৰ নোৱাৰা ।”

সত্তাৰ মাজত কথা-বতৰাৰ এটা বোল উঠি গ’ল । যোগী কুমাৰগিৰিয়ে নিজৰ শিথিৰ আভাস পালে । অলপ সময় চিষ্টা কৰি তেঙ্গু উন্নত দিলে—“যি সকলে ঈশ্বৰক বিশ্বাস কৰে, তেঙ্গুলোকতহে আত্মশক্তি ধাকিব পাৰে—নাস্তিকৰ আত্মশক্তি নাই । যদি মাঝুহৰ মাজত কলনা বিদ্যমান হয় তেনেহলে সেই কলনা নিশ্চল প্ৰভাৱাশ্বিত হ’ব । কিন্তু য’ত কলনা যদি গৈছে—নাস্তিকতাৰ ক’লা আৰুণ্যে য’ত কলনাৰ নিশ্বাস কৰি দিছে তেনেলোকৰ কাৰণে ঈশ্বৰক জনা অসম্ভৱ । যেযে এই সময়ত সত্তা আৰু ঈশ্বৰক দেৰা নাই তেঙ্গুলোকৰ কলনাৰ মৃত্যু হৈছে । তেঙ্গু নাস্তিক আৰু নাস্তিকৰ আত্মশক্তি ধকাটো অসম্ভৱ ।”

চাণকাই সন্ত্রাটৰ ফালে চালে আৰু সন্ত্রাট চাণক্যৰ ফালে চাই কিবা এটা সংকেত দিলে । তাৰ পিছত চাণক্য আগবাঢ়ি গৈ বিজয়মুকুট চিত্রলেখাৰ শিৰত পিঙাই দিলে । “নৰ্তকী চিত্রলেখা ! আজিৰ এয়া বিজয় তোমাৰ । যোগী কুমাৰগিৰিয়ে আত্মশক্তি অপপ্ৰয়োগৰ দ্বাৰা ভয়ৰ আবৰণেৰে সত্তাৰ প্ৰকৃত কপ লুকাই বাখিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল—তুমি তাৰ আমাক দেখুৱাই দিলা ।”—তেঙ্গু এইবাৰ কুমাৰগিৰিব প্ৰতি ক’লে—“তুমি অস্থচিত কাম কৰিছা । ইয়াৰ বাবে তুমি দণ্ড ভোগ উচিত । কিন্তু তোমাক দণ্ড দিয়াৰ অধিকাৰ চিত্রলেখাৰহে আছে ।”

কুমাৰগিৰিব চকু থক্ত বঙা হৈ পৰিল । —“এই সত্তাত ঘোক পৰাজিত কৰোতা কোনো নাই আৰু দণ্ড দিবলৈলও কেৱে সাহস কৰিব নোৱাৰে ।” ইয়াকে কৈ কুমাৰগিৰিব পোন হৈ ধিৱ দিলে ।

যোগীৰ ঘোক কপ দেৰিখ সমস্ত সত্তা কঁপ উঠিল—কিন্তু চিত্রলেখাই ইঁহিলে । ইাহি ইাহি তেঙ্গু কুমাৰগিৰিব ফালে আগবাঢ়িল । সত্তাত এটা মৃছ কোলাহল উঠিল । আগবাঢ়ি যাঁতে চিত্রলেখাই সাৰঞ্জীবাদক সকলক সংকেত দি গ’ল । কুমাৰগিৰিব ওচৰ পাই তেঙ্গু বৈ গ’ল—“যোগী, তোমাক দণ্ড দিয়াৰ ভাৰ যোৰ উপৰত অৰ্পণ কৰা হৈছে । এতিয়া যই তোমাক দণ্ড দিবলৈ উদগীৰ । যোৰ দণ্ড দিয়াৰ সাহস চোৱা ।” ইয়াকে কৈ তেঙ্গু নিজৰ মূৰৰ স্বৰ্ণ মুকুট কুমাৰগিৰিব শিৰত বাখি দিলে ।

লেই সময়তে সাবলী বাজি উঠিল । চিত্রলেখাই বিজলীৰ হৰে মৃত্যুৰ

ଛଲେ ଛଲେ ଭବିବ ତାଳ ଦିଲେ । ନୃତ୍ୟ ଆବଶ୍ୟ ହେ ଗ'ଲ । ସକଳୋରେ ହର୍ଷହରିନି କରିଲେ ।

କୁମାରଗିରିର ନିଶ୍ଚନ୍ତ ଭାବେ ଥିଯି ହେ ବ'ଲ । ଚିତ୍ରଲେଖା ତୁରିଲେ ଆତରି ଯୋରାର ପିଛତହେ ଟେଣ୍ଡର ଚେତନା ଉଭ୍ୟତିଲ । ସମ୍ମନ ସଭାଇ ଦେଇ ସମୟ ଲୈ ହର୍ଷହରିନି କରି ଆଚିଛି ।

“ଦୁଇ ଆକ୍ଷମ୍ୟ ! ଚିତ୍ରା କରିବ ଲାଗିବ ।” ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରିରେ କୈ ଉଠିଲ ଆକ୍ଷମ୍ୟ ଅଭିଵେଗେ ମନ୍ଦା-ମନୁଷ୍ୟର ପରା ବାହିର ଶୁଳ୍କାଳ ।

ষষ्ठ প্রধান

অপৰাজিত আৰু পৰাজিত যোগীৰ নতুন অসূচিত হ'ল। সেই অহুভুব তীক্ষ্ণতাৰ তেওঁ নিষ্ঠেজ হৈ পৰিল। তেওঁ কেতিয়াও কল্পনা কৰা নাছিল যে তেওঁ পৰাজিত হ'ব পাৰে আৰু সিএ এজনী নাৰীৰ হাতত। আৰু সেইজনীনো কোন? এজনী সাধাৰণ নৰ্তকী? কুমাৰগিৰিৰ অস্থৱত চিন্তাই তোলপাৰ লগালৈ। তেওঁ পৰিষিদ্ধিত্বোৱক বিশ্লেষণ কৰি চালে। বিজয়ী হৈয়ো তেওঁ পৰাজিত হ'ল। তেওঁ বিজয় লাভ কৰিছিল মহাবাজ চন্দ্ৰগুপ্তৰ বিশাল সাম্ৰাজ্যৰ বচা বচা পণ্ডিত সকলৰ ওপৰত; কিন্তু পৰাজিত হ'ল অস্ফুর্কণ্যৰ হাতত। অৱশ্যে অস্ফুর্কণ্য হাতত পৰাজিত হোৱাতো স্বাভাৱিকেই। নাৰীৰ হাততেতো মহা মহা পণ্ডিতসকলোৱা পৰাজয় ঘটে। কিন্তু তেওঁলাক সকলোৱা পৰাজিত হৈছিল নাৰীৰ হাততহে—আনন্দ হাতত নহয়। কুমাৰগিৰিৰ অৱশ্য অদ্ভুত ধৰণৰ হৈ পৰিল।

বিজয় আৰু পৰাজয়ো আছিল আচাৰ্যত ধৰণৰ। নাৰীয়ে নিজৰ জ্ঞানেৰে সতৰ কুমাৰগিৰিক পৰাজয় কৰা নাই, তেওঁ কুমাৰগিৰিক পৰাজয় কৰিছিল নিজৰ উদাৰতাৰ দ্বাৰা। সোণৰ বিজয় মৃক্তুটৰ কাহিনীটো আকো তেওঁৰ মনলৈ আহিল। খড়ে তেওঁৰ চুলিৰ আগ পালে—শিৰৰ পৰা মৃক্তু মাচিত দলিলাই দিলে। ইয়াৰ পিছত তেওঁ আকো ভাবিবলৈ ধৰিলে । —“পৰাজয়!” এই শব্দটো তেওঁৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ ! বিজয়ৰ কাৰণে তেওঁ সাংসাৰিক স্থানকো জনাঙ্গলি দিছিল ; বিজয়ৰ কাৰণে তেওঁ তপস্যা কৰিছিল ; তেনেখ'গে পৰাজয় কিয় ? কুমাৰগিৰি থিয় হ'ল—“ওহো, পৰাজয় অসম্ভব। যই পৰাজিত হ'ব নোৱাৰেঁ। ক'কয়, যোৰ সাধনাৰ শেষ জানো পৰাজয় ? কেতিয়াও নহয়. ওহো কেতিয়াও হ'ব নোৱাৰেঁ।”

কুমাৰগিৰিৰ দৃষ্টি ধূলি ধূসৰিত শৰ্ষ মৃক্তুটৰ ওপৰত পৰিল। তেওঁ কিছু সময় অবিচলিতভাৱে মৃক্তুটৰ ফালে চাই ৰ'ল। তেওঁৰ এনে লাগিল যেন মৃক্তুটোৱে কৰলৈ ধৰিছে—“যোগী, তুমি পৰাজিত হোৱা নাই ! বিজয় তুমিয়ে হৈছা।” যোগীৰ শৰীৰেদি এটা শিহিবণি পাৰ হৈ গ'ল। কুমাৰগিৰি লাহে পাহে মৃক্তুটোৱে ওচৰ পালে আৰু কৈ গ'ল। “বিজয় বুজ্য পৰাজয় ! কেনে আচাৰ্যত কথা ! এই বিজয় উপহাৰত যোৰ জানো কোনো অধিকাৰ আছে ? সমস্ত সভাৰ দৃষ্টিতে এই পৰাজিত—এজনী নাৰীৰ হাতত পৰাজিত আৰু এই মৃক্তু সেই গৰাকী

নারীর শিবত পিঙ্কাই দিয়া হৈছিল । এই মুকুটতো আমৰ উচ্চিষ্ট বস্তুহে ।”

কুমাৰগিৰিয়ে দৃষ্টি অৰ্পণা হৈ আনিলে । তেওঁ তাৰ পৰা আৰ্তাৰ ঘাবলৈ চেষ্টা কৰিছিল—কিন্তু তেওঁৰ ভূৰি আগ নাবাঢ়িল । মুকুট তাতেই পৰি থাকিল । জোনাক উজ্জ্বল-শুভ্ৰ কিবলে তাৰ শোভা সহশ্র গুণে বঢ়াই তুলিলৈ । কুমাৰগিৰিয়ে মুকুটটোৰ ফালে আকো এবাৰ চালে—“কিন্তু যদি এই মুকুট কেনেকৈ পালো ? যাক সমস্ত সম্ভাই বিজয়ী জ্ঞান কৰিলো—যদি তেৰে” মোৰ ওচৰত নিজক পৰাজিত জ্ঞান কৰে—জেনেহলে বিজয় কাৰ ? মোৰ ! নাচনী তুমি মোৰ ওচৰত পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিছা । কিয় ?”

“এই কাৰণেই যে যদি তোমাৰ দ্বাৰা পৰাজিত হৈছো ।”

যোগী চক থাই উঠিল । সমুখত চিত্রলেখা ধিম দি আছিল । তেওঁৰ মুখ হৃষ্মধূৰ ইাহিয়ে শোভি আছিল । চুজ্জ্বৰিতো যেন ইাহিৰ নীচিম বেথা—“আচাৰিত কথা যোগী—পৰাজিতজন আনন্দিত আৰু বিজয়ীজন ব্যগ্র !”

কুমাৰগিৰিয়ে একো নকলে । তেওঁ মুকুটটোৰ ফালে চায়ে ধৰিকিম ।

“এয়া কি ? বিজয় মুকুট ধূলিত বাগৰি আছে । যোগী, তুমি তোমাৰ বিজয় জানো স্বীকাৰ নকৰা ?” চিত্রলেখাৰ মুখৰ ইাহি প্লান পৰি গ’ল ।

বৰ কঠিন প্ৰশ্ন । আয়াভিমানী যোগীৰ কাৰণে নিজৰ পৰাজয় স্বীকাৰ কৰাটো অসমৰ আছিল । তেওঁ কোনো উত্তৰকেই নিদিলে ।

চিত্রলেখাই মুকুট উঠাই ল’লে—“উক্তত যোগী ! তোমাৰ পৰাজয় কৰা মোৰ কাৰণে অসমৰ—ইয়াক মনত বাখিবা ।” তেওঁ মুকুটটো কুমাৰগিৰিব মূৰত পিঙ্কাই দিলে । যি মুকুটক তেওঁ ধূলিত পেগাই দৈছিল, তাক পুনঃ পিঙ্কিবলৈ হেঁহো-নেঁহো নকৰিলে । তেওঁ আনন্দ বিৰোধিতাৰ নকৰিলে । কুমাৰগিৰিৰ নেত্ৰ সেই সময়ত বক্ষ আছিল । কিবা এটা ভাৰত তেওঁ নিমগ্ন আছিল ।

“যোগী, কি চিন্তা কৰিছা ?”

এইবাৰ কুমাৰগিৰিয়ে চকু মেলি ক’লে—‘নাচনী চিত্রলেখা ! তুমি ভাৰিছা যে তুমি মোক পৰাজিত কৰিছা আৰু এই কাৰণে বাবে বাবে মোক অপমান দিছা—কিন্তু তোমাৰ এই চেষ্টা আৰু ধাৰণা বাৰ্থ । যোগীৰে সংসাৰ ত্যাগ কৰিছে । মান অপমানৰ লগত তাৰ কোনো সম্পর্ক নাই তথাপি তুমি এইবোৰ শিছায়ে কৰিবলৈ ধৰিছা ।”

চিত্রলেখাই শাস্ত তাৰে উত্তৰ দিলে—“যোগী, তোমাৰ ধাৰণা অমূলক !

— এই আকো কৈছো তোমাক পৰাজিত কৰাৰ ক্ষমতা বা শক্তি মোৰ নাই।”

চিরলেখাৰ প্ৰতি কুমাৰগিৰিয়ে অনিমেষ নয়নে চাই ধাকিস। সম্মুখত ধিয় ৰহে থকা এই আচৰিত নাৰী গৰাকীৰ প্ৰতি চাই থাকোতে থাকোতেই তেওঁৰ শ্ৰেণী পৰা মূখ্যমন হথাঃ বংচৰা হৈ পৰিব। তেওঁৰ নিশ্চল আৰু হিৰ শৰীৰৰ ভিতৰেদি হঠাৎ এটা শিহংগ পাৰ হৈ গ'ল। তেওঁ চিৰলখাৰ কোমল হাত দুখন জোৰেৰে সাৰাটি ধৰি ক'লে—“নৰ্তকী, সঁচা কথা ক'বা—তুমি আকো মোৰ পিছে পিছে ছাব নিচিনাকৈ কিয় গুচি আহিগা? আকো মোৰ অৱতো মোক লজ্জিত কৰাই জানো তোমাৰ উদ্দেশ্য?”

আবেগত কুমাৰগিৰিৰ সমস্ত শৰীৰ কঁপি আছিল। চিৰলেখাই কুমাৰগিৰিৰ চকুৰে সতে নিজৰ চকু মিলাই নিশ্চল ভাবে ধিয় দি আছিল। চিৰলেখাৰ অৱসাদপূৰ্ণ ছকজুড়িত নাজানো কি মদিবা সনা আছিল। ইাহি ইাহি তেওঁ উন্নৰ দিলে—“এই আহিছো মোৰ ওপৰত বিজয়ী-মাল্য গোৱাজনৰ পৰা দীক্ষা পাৰলৈ।”

কেনে স্মদৰ সময়—সৌৰভপূৰ্ণ বসন্ত ঋতু, কল্পনাৰে পূৰ্ণ মলয়া বা, ইাহি থকা জোনাসী বাতি আৰু শিচকিয়াই থকা আকাশৰ তৰাবোৰ। যেন এই সকলোৰে যিলি জগতখনলৈ এটা নতুনৰ বাৰতা বৈ আনিছে। এনে মনো-মুঞ্ছকৰ সময়তে নিৰ্জনতা আৰু বাস্তিৰ ঘোৰ নিষ্ঠকৰ্তাৰ মাজত যোগী কুমাৰগিৰিৰ সম্মুখত নটি চিৰলেখা ধিয় দি আছিল।

কুমাৰগিৰিৰ আবেগ লুপ্ত হৈ গ'ল। তেওঁ লজ্জিত হ'ল আৰু অলপ পিছুৱাই গৈ ক্ষীণ অৰেৰে ক'লে—“কৃপহী, মোৰ ওচৰত দীক্ষিত হোৱাৰ অৰ্থ কি হ'ব তাৰ প্ৰতিও কেতিয়াবা চিষ্টা কৰিছানে?”

চিৰলেখাই ইাহি দিলে। তেওঁৰ ইাহিত মাধুৰ্য আছিল। তাত সজীৰে সৌম্যধৰে ভৰা সজীতো আছিল। —“এৰা, এবাৰেই নহয়, এহতো বাৰ।”

কুমাৰগিৰিয়ে অনিন্দ্য স্মদৰী চিৰলেখাৰ পৰা নিজৰ দৃষ্টি আত্মাই নিলে। —“নহয়, তুমি মোক বৃজা নাই। মোৰ দীক্ষাৰ অৰ্থ হৈছে সংসাৰৰ সমস্ত ভোগবিলাস আৰু বাসনাক চিৰকালৰ কাৰণে তাগ কৰা। যি অকৰ্মণ্যতাক তুমি খুণা কৰা, সেই অকৰ্মণ্যতাকে গ্ৰহণ কৰা। যি শুন্দ সাধনাক তুমি ইাহি উকৰাই দিয়া, সেই সাধনাতে নিজৰ শৰীৰক তপ্ত কৰা।”

চিৰলেখা মৌন আছিল। তেওঁ ভাৰিছিল কি উন্নৰ দিব। নৰ্তকী হলেও,

দর্শনৰ বিকৃত সিঙ্কান্তৰ সেৱক হ'লেও, চিত্রলেখাৰ শিছা কোৱাৰ অভ্যাস নাইছিল। তেওঁৰ আজ্ঞাৰ উত্তৰ আছিল—“নহয়”, তেওঁৰ দ্রুদয়ৰ প্ৰেৰণা আছিল “হয়”। দ্রুদয়ে বিজয় লাভ কৰিলে, ই চিত্রলেখাক জীবনৰ আটাইতকৈ ডাক্তৰ শিছা কৰলৈ বাধ্য কৰিলে—“যোগী ! এই আটাইবে কাৰণে সাজু হৈ আহিছা !”

“ইয়াৰ কাৰণে সাজু হৈ আহিছা ?” কুমাৰগিৰি নিষ্পত্তি হৈ পৰিল। “সুন্দৰী, তুমি দাখিলছা, তুমি যি কাম কৰিব ওলাইছা ই বৰ টান কাম। সকলোৰে কাৰণে ই সন্তুষ্ণ নহয়। জানানে সমস্তৰ বিশ্ববণ বৰ দৃঃসাধ্য। তুমি এই কাম কৰিব নোৱাৰিবা।”

চিত্রলেখা গন্তীৰ হৈ পৰিল—“ঠিক কৈছা যোগী, ই কঠিন নিশ্চয় হয়, কিন্তু অসন্তুষ্ণ নহয়।”

যোগীয়ে এবাৰ চিত্রলেখাৰ মূৰৰ পথা ভৰিবলৈকে চালে। চিত্রলেখাৰ গাত্ৰ মুভ্যৰ সময়ত পৰিধেয় বন্দৰ সমৃহেট এতিয়াও আছিল। আছিল একেই সৌন্দৰ্য একেই মাদকতা। চিত্রলেখাৰ চৰুত আকৰ্ষণ আছিল আৰু আছিল উল্লাস। কুমাৰগিৰিয়ে মনতে ভাবিলে—“এই নাৰী গৰাকী অসাধাৰণ কৃপৰত্তী।” আজি পৰ্যন্ত যোগী কুমাৰগিৰিয়ে সৌন্দৰ্যৰ প্ৰতি কোনো ধ্যানেই দিয়া নাইছিল, প্ৰেম আৰু বাসনাৰ ক্ষেত্ৰ তেওঁৰ কাৰণে নতুন আছিল। এই সৌন্দৰ্যই যোগীৰ দ্রুদয়ত এক মুছ কল্পন তুলিলে। প্ৰথমবাৰৰ বাবে যোগীয়ে এই কল্পনত সাংসাৰিক স্থথ অমুভৱ কৰিলে। এই স্থথ কেনে বিচ্ছে আছিল। তেওঁ ক'লে—“কৃপহী চিত্রলেখা, তোমাৰ দীক্ষা দিয়াতো মোৰ বাবে উচিত হ'বনে নহয়, এই সম্পর্কে চিন্তা কৰিব লাগিব। মই এতিয়া একোকে কৰ নোৱাৰোঁ।”

“তুমি এতিয়া একো ক'ব নোৱাৰা যোগী ?” চিত্রলেখাই কুমাৰগিৰিয়ে শব্দকেই পুনৰাবৃত্তি কৰিলে। “কেলেই ? মোৰ ওপৰতে তোমাৰ বিশ্বাস নাই নেকি ? নে তোমাৰ নিজৰ ওপৰতে বিশ্বাস নাই ? যোগী, মনত বাঁধিবা মোক দীক্ষা দিয়া বা নিদিয়াৰ অৰ্থ তোমাৰ কাৰণে যিয়েই নহওক লাগে, মোৰ কাৰণে ই জীৱন-মৰণ সমস্যা। এই ক্ষেত্ৰত তোমাৰ ওপৰত বহু শুক দায়িত্ব আছে। যদি কাৰো ওচৰত পানী আছে আৰু মেই পানী মেই লোক অনে পিপার্ছ অতিথিক নিদিঙ্গ বুলি কঢ় আৰু পিপার্ছ অনক চৎকঠাই বৰা চাই থাকে— তেনেছলে বুজিযা সেইজন বছত ডাক্তৰ পাপৰ ডাগী হ'ব। জেনে আজ্ঞা কেতিয়াও স্থৰ্থী হ'ব নোৱাৰে।”

এই উন্নত কুমারগিরি বৰ বাকুল দৈ উঠিল । —“কপঢী, তোমাক মই
লকলো কথা স্পষ্ট ভাবে কঙ্গ । তোমাক দীক্ষা দিবলৈ যই এই কাৰণে সকোচ
বোধ কৰেন্নি কাৰণ দৰ্শনৰ বিহুত সিন্ধান্ত কিছুমান তোমাৰ অস্তৰ শিপাই লৈছে ।
মেই সিন্ধান্তবোৰত হৃক্ষি আছে । আৰু মেই সিন্ধান্তক বিখ্যাস কৰা ব্যক্তিৰ
প্ৰভাৱো আছে । মই ডৱ কৰো মেই সিন্ধান্তবোৰৰ প্ৰভাৱ দূৰ কৰিবলৈ যাওতে
জানোচা য়েহেতু তাত আৰক্ষ হৈ পৰেন্নি । ওহো, এইটো হ'ব নোৱাৰে” —কুমাৰ-
গিৰি বৈ গ’ল । তেওঁৰ মানসিক দৰ্শনতাক তেওঁ এই প্ৰথমবাবে অহুভুক কৰিছিল—
আৰু সি অজ্ঞাতসাৰেই প্ৰকাশ পাই গ’ল । দুৰ্ভাগ্যৰ কথা এয়ে যে তেওঁৰ মেই
দৰ্শনতাও প্ৰকাশ কৰিলে এগৰাকী নাৰীৰ সম্মুখত । নিজৰ উপৰতে তেওঁৰ থং
উঠিল । তেওঁৰ শাস্ত মুখ উদ্বিগ্নতাত ব্ৰহ্মিম হৈ পৰিল । —“কপঢী, মই যি
কৈছো, সি কোনো কথা নহয় । এতিয়া তোমাৰ ওচৰত মোৰ অহুৰোধ এয়ে
যে তুমি শীঘ্ৰে ইয়াৰ পৰা গুচি যোৱা । মোক সময় দিয়া যাতে মই পৰিস্থিতিৰ
ওপৰত বিচাৰ বিবেচনা কৰিব পাৰেন্নি ।

“ওৱা যোগী, যদি মোৰ উপস্থিতিয়ে তোমাক দুখ দিয়ে, তেন্তে ইয়াৰ পৰা
মই শৰ্চ যোৰাটোৱে উচিত হ’ব । তুমি ভাবিছা যে তোমাৰ সম্মুখত যিগৰাকী
নাৰী ধিয় দি আছে তেওঁ অঙ্ককাৰ, মায়া । মোৰ বিহুত সিন্ধান্তৰ প্ৰতি তোমাৰ
ডয় শাগে—কিন্তু ই তোমাৰ অমূলক ভয় । যি নম্বৰত মই তোমাৰ ওচৰত দীক্ষা
ল’ম বুলি খোজ লৈছিলোঁ, তেওঁয়াই, মই মোৰ বিখ্যাস, ভাৱনা আৰু সংস্কাৰক
ত্যাগ কৰি আহিছিলোঁ । যোগী, তুমি আৰু এটা ভুল কৰিছা যে নাৰী অঙ্ককাৰ,
নাৰী মায়া । — নাৰী শক্তি, নাৰী সৃষ্টি—যদি তাইৰ পৰিচালক ব্যক্তি যোগ্য
হয়, আৰু নাৰী বিনাশ যদি মেই পৰিচালক ব্যক্তি অযোগ্য হয় । মেই কাৰণে
যি ব্যক্তিয়ে নাৰীক ভয় কৰে, তেওঁ অযোগ্য নতুবা ভীক । অযোগ্য আৰু ভীক
জুয়ো বিধ ব্যক্তিয়ে অপূৰ্ণ ।”

চিত্রলেখা ওলাই গ’ল । অলপ দূৰ গৈ আকো বৈ গ’ল । কুমাৰগিৰিৰ
হৃষ্টিৰে শুন্তে কিবা বিচাৰি ফুৰিছিল । চিত্রলেখা ক’লে,—“ঁ, এষাৰ কথা মই
শাৰীৰিছিলোঁ—মই কাহিলৈ তোমাৰ ইয়ালৈ আকো আহিম । তোমাক ভাবিবলৈ
যথেষ্ট সময় দিছো । যদি মোক দীক্ষা দিয়া উচিত বুলি ভাবা, তেন্তে কাহিলৈ
ক’বা । বাক, শ্ৰীচৰণত দাসীৰ প্ৰণাম ।”

চিত্রলেখা গৈ আছিল আৰু কুমাৰগিৰিয়ে তাক প্ৰত্যক্ষ কৰি হঠাৎ উচ্চ

থাই উঠিছিল। চিত্রলেখাৰ সজীতময় থব তেওঁৰ কাগত তেজিয়াও ধারি আছিল, তেওঁৰ সৌন্দৰ্যৰ আভা তেঙ্গৰ চকুৰ আগত তেজিয়াও নাচি আছিল। তেওঁ অতৃপ্ত মাতাল এজনৰ নিচিনাকৈ চিত্রলেখাৰ ফালে চাই আছিল। এনে অৱহা হৈছিল যেন তেওঁ সংজ্ঞা হেৰুৱাই পেলাব। স্বগংক যদিবা সম্মুখতে ধুলিত বৈ যাবলৈ ধৰিছে। কুমাৰগিয়ে নিজকে চষালিব নোৱাবিলে। তেওঁ চিৱলেৰাক চিৰিৰ মাতিলে—“কপহী, ৰ'বা।”

কুমাৰগিয়িৰ দৃষ্টি তঙ্গলৈ নার্মি গৈছিল। তেওঁৰ আঘাতি হৃদয়ৰ উশ্মঃখলতাৰ বিৰোধ অৱশ্যে কৰিছিল কিন্তু হৃদয়ে এইদৰে কৈ—“এই ঝী গৰাকীৰ কথাৰ উত্তৰ দি নিজৰ হিডিক শ্পষ্ট কৰি দিয়াটো প্ৰৱেজন—” আঘাৰ ভৎসনাক তল পেলাই থলে। চিত্রলেখা উভাতি আছিল। তাইৰ মুখত মল হীহী আৰু হৃদয়ত কম্পন।

“যোগী তুমি সতৰতঃ নিজৰ ভূল বৃজি পালা। কোৱা কি ক'বলগীয়া আছে।”

কুমাৰগিয়ে কোনো উত্তৰ নিদিলে। তেওঁ সেই শিখ জোনাকত চিত্রলেখাৰ সৌন্দৰ্য সুধা পান কৰিছিল। তেওঁ^১ চিত্রলেখাৰ শংগাৰ দেখিলে আৰু শংগাৰেৰে পূৰ্ণ পুলকিত সৌন্দৰ্যও দেখিলে, তেওঁ^২ যদিবা দেখিলে আৰু মাদকতাও দেখিলে। তেওঁ^৩ ইচ্ছাৰ অমুভৱ কৰিলে আৰু ইচ্ছাৰ মনোহৰতাও অমুভৱ কৰিলে। হঠাৎ তেওঁ^৪ অস্তৰত প্ৰশ্ন উঠিগ—“নাৰী কি? আৰু সৌন্দৰ্যই বা কি? ভগবানে এই বস্তুটো কিয় অ্যজন কৰিলে?” প্ৰশ্ন অমূলক আছিল। জীৱনৰ চিৰ সাক্ষিত চিষ্ঠাধাৰাই কৈছিল—“মই জানো নিজ পথৰ পৰা বিচলিত হ'ব ধৰিছো! বৰ যত্ত্বে তেওঁ এই ভাবনাবোৰক দয়াই বাখিলে।

“কপহী, তুমি কি ভূলৰ কথা কৈছিলা? মই জনাত মই কোনো ভূল কৰা নাই।”

প্ৰতিবাদ কৰা উচিত নাছিল—“দেৱ, ক্ষমা কৰিব, মই যাক শুক বৰণ কৰিবলৈ আছিছো—তেওঁ ভূল কৰিব নোৱাৰে। মই যোৰ ব্যৱহাৰৰ বাবে ক্ষমা আৰ্থিছো।”

“এৰা, তুমি শুধিছিলা যে মই কি কৰলৈ বিচাৰিছো, আৰু সম্ভৱ তুমি ইয়াকো শুধিবা যে বই তোআক কিয় যাইছো। মই নিজেই নাজানো, যই এইবোৰ কিছ কৰিবলৈ ধৰিছো। নিশ্চয় যই এইবাৰ এটা ভাঙু ভূল কৰিছিলো। তথাপি মই যৈতীয়া তোমাক শার্তিছো, এটা কথা কৈ দিও— তোআক দীক্ষা দিবলৈ

মই অসমৰ্থ । অসমৰ্থই নহয় বৰং এই কাম মোৰ কাৰণে অসমৰ্থৰো । তোমাৰ দীক্ষা দিয়াৰ অৰ্থ এই মই নিজে তোমাৰ শুভত দীক্ষিত হৈ যোৱা ; আৰু তাৰ কাৰণে মই সাজু নহও ।” কুমাৰগিৰিব চকু অন্তৰালগামী চৰ্কাৰ ওপৰত পৰিবল ।

চিত্রলেখা গজীৰ । তেওঁৰ মুখত নিচানাৰ মলিনতা আছিল, চকুত কৰণাৰ ছায়া । লাহেকৈ তেওঁ ক'লে, “দেৱ, আপুনি যি ভুগ কৰিলে, তাৰ কাৰণে আপোনাতকৈ মই বেছি দুখী । কি কৰো ? আপোনাৰ অসমৰ্থতাৰ প্ৰভাৱ মোৰ জীৱনত কি দৰে পৰিব মই এতিয়া শষ্টীকৈ ক'ব নোৱাৰিম, কিন্তু এইটো ঠিক যে আপুনি মোৰ জীৱনটোক বহতো প্ৰভাৱাত্মিত কৰিলে । এই পৰ্যন্ত আশা আছিল, মই ভবিষ্যত ডৰছা কৰি গৈ আছিলো—এই ভাৰি যে আপুনি মোক দীক্ষা দিব । কিন্তু এতিয়া সেই আশা যিছা হ'ল । আপোনাৰ সতে মোৰ জীৱন অক্ষকাৰয় । মই আপোনাৰ ‘প্ৰকাশ’ক চাৰ খুজিছিলো—, কিন্তু মোৰ ইচ্ছা পূৰ্ণ নহ'ল । ইয়াৰ কাৰণে পিছে মই আপোনাক দোষ নিদিঙ্গ— মই নিজৰ ভাগ্যকে দুৰিছো ।” —ইয়াকে কৈ চিত্রলেখা কুমাৰগিৰিব আৰু উচৰ চাপি গ'ল ।

যোগী নিষ্ঠক ভাবে ধিঘ দি আছিল । চিত্রলেখাই তেওঁৰ হাত সাবতি ধৰিলে । যোগীঘে এক বিচিৰ কল্পন অহুভৱ কৰিলে—। এই কল্পনত সুখ আছিল, উঞ্জাম আছিল । “এবা, তোমাৰ আৰু মোৰ সহস্র সত্তৰ অসমৰ্থৰেই হ'ব । মই নাৰী আৰু তুমি পুৰুষ, মই মৰ্ত্তকী আৰু তুমি যোগী, মোৰ ক্ষেত্ৰ বাসনাৰ, তোমাৰ ক্ষেত্ৰ হ'ল সাধনাৰ । দুয়ো দুয়োৰে প্ৰতিদৰ্শী । তুমি মোৰ জীৱনলৈ ধৃতিহাৰ দৰে আহি আকো আতিৰি গ'লা—ঠিকেই । মই তোমাৰ সতে নিয়মিলিবৰ বাবে যত্ন কৰিম । কিন্তু আগতে আমাৰ বিছেড়ৰ আগতে মই তোমাৰ শ্ৰীচৰণৰ ধূলি মোৰ শিশুত লৰ খোজেো ।” বুলি কৈ চিত্রলেখা কুমাৰগিৰিব ভৰ্তিৰ পৰি গ'ল ।

কুমাৰগিৰিব বুকু কঁপি উঠিল । চিত্রলেখাক ভৰ্তিৰ পৰি ধকা দেৰি তেওঁ উচপ থাই উঠিল । তেওঁ চিত্রলেখাক তুলি ধৰিলে । এনেকৈ তুলি ধৰোতে যোগীৰ হাতেৰে চিত্রলেখাৰ স্তন যুগল শৰ্পাশত হ'ল । চিত্রলেখা আনন্দতে পুলকিত হৈ উঠিল । যোগীৰ কাৰণে এই শৰ্পাৰ কোনো মহসি নাছিল । সাধাৰণ ভাবে অজ্ঞাতেই এনে ঘইনি লাগিছিল । উহুপৰি তেওঁ অন্য চিহ্নাত ধকা কাৰণে ইয়াৰ প্ৰতি বনো কৰা নাছিল । কিন্তু চিত্রলেখাই ইয়াৰ

অন্য অর্থে ল'লে ।

“তুমি মোৰ ভৰি কিম চুইছা ৰাখহৈ ?”

“চিরলেখাই কুমাৰগিৰিব গাতে গা লগাই দিয় দি আছিল । তেওঁ নিজৰ
মুখ কুমাৰগিৰিব মুখৰ ওচবলৈ নি ক'লে—“তুমি মোৰ আৰাধ্য দেৱতা ।”

কুমাৰগিৰিব চকু চিরলেখাৰ চকুৰে মিলি গৈছিল । চিরলেখাৰ চাৰিনিৰ
মাদকতা কুমাৰগিৰিব চাৰিনিতো পৰিছিল । চিরলেখাই নিজৰ মুখ আৰু অলপ
আগবঢ়াই দিলে । কুমাৰগিৰিয়েও নিজৰ মুখ নাউৰালে । তেওঁৰ নিখাসো
গৰম হৈ উঠিছিল । তেওঁৰ সমষ্ট শৰীৰ কঁপিবলৈ ধৰিলে ।

এই সময়তে কুমাৰগিৰিব কাণত পৰিল—“গুৰুদেৱ !”

কুমাৰগিৰি উচপ থাই উঠিল । তেওঁ এনেকৈ চিরলেখাৰ পৰা আতীৰ
পৰিল যেনেকৈ অজ্ঞাত ভাবে যদি কোনো লোক সৌপৰ ওচৰ পায়গৈ আৰু সৌপে
থোটেহে এনে অৱস্থাৎ মূৰৈত ষকা কোনো লোকে বিপদৰ প্ৰতি সচেতন কৰি
দিয়ে, তেওঁতো যেনেকৈ উচপ থাই আতীৰ যায়, তেনেকৈ । সমুখত বিশালদেৱ
ধিয় দি আছিল । বিশালদেৱক দেৰি কুমাৰগিৰি তাৰত বেন ধূলিত যিহলি
হৈ যাব তেনে অৱস্থা হৈছিল । আজি তেওঁ নৰ্তকীৰ বাৰা পৰাজিত হ'ল
আৰু সিও নিজৰ শিক্ষাৰ সমুখতে ।

বিশালদেৱৰ প্ৰতি চিরলেখাৰ খং উঠিল । বিশালদেৱৰ এনে সময়ত অহাৰ
কি অধিকাৰ আছিল ? তেওঁ বিশালদেৱৰ ফালে এনেকৈ চালে যেনেকৈ সঙ্গোগৰত
সাঁণনীৰ সমুখত কোনো মাহহ পৰিলে তাৰ ওপৰত জপিয়াই পৰে । —“মুহক
তুমি কোন আৰু এই সময়ত কিয়ালৈ কিয় আছিছা ?” —চিরলেখাৰ স্বৰ তীব্ৰ ।

“মই গুৰুদেৱৰ শিক্ষা আৰু ইয়ান বাঁতলৈ গুৰুদেৱ উভাতি নোযোৱা কাৰণে
তেৰেতক বিচাৰি আহিছো ।”

চিরলেখাই লাহেকৈ ক'লে—“হাৰ ভাগা !” ইয়াৰ পিছত তেওঁ কুমাৰ-
গিৰিক ক'লে—“আৰু এতিয়া মই যাঁও গুৰুদেৱ, কিন্তু মনত বাখিবা যে তোমাৰ
ওচষ্টে দৌকা লবলৈ আৰ্হাছিলোঁ। আৰু তুমি মোক দৌকা দিবই লাগিব ।”
চিরলেখাৰ মৃদুল গন্ধীৰ স্বৰ স্বামিনীৰ আদেশৰ নিচিনা আছিল । —“মই জন
কোলাহলৰ পৰা আতীৰ একাস্তলৈ আঁহিৰ খোজোঁ, যায়া ভাগ কৰি অৱত
লিপ্ত হ'ব খোজো । তোমাক সময় দিছো গুৰুদেৱ—তুমি মোৰ প্ৰশ্নটো সম্পৰ্কে

ভাবি চোরা । তুমি মহায়নের উপরত গাঁড়কে ঘোৰ পৰা ভয় খাব লগাই কোনো কাৰণ নাই—তুমি বাসনাৰ উপরত বিজয় লাভ কৰিছা, নাথ, সেই কাৰণে যই তোমাক অস্ত্ৰোধ কৰিছো । এতিয়া শ্রীচৰণত দাসীৰ প্ৰণাম !” ইয়াকে কৈ চিত্রলেখা আতৰি গ’ল ।

কুমাৰবিগৰিয়ে বিশালদেৱৰ হাতখনত জোৰেৰে ধৰিলে । —“তুমি মূৰ্খ ।”
সেই সময়ত জোনটো অন্তাচল গামী আছিল ।

—

সপ্তম অধ্যায়

“খেতাংক !”

“স্বামী !”

“তুমি আজি কি দেখিলা ক'ব পাবানে ?”

হয়, পারেই প্রভু ! আজি যোগী কুমারগিরিক স্বামীনীরে পৰাজিত কৰিলে ।
মই থৰ আনন্দ পাইছো ।”

“তুমি আনন্দ পাইছা ?” —বীজগুপ্তই ইাহি দিলে । কিন্তু তেওঁৰ ইাহি
একেবাৰে শুকান আছিল । “তুমি আনন্দিত কাৰণ চিত্তলেখাট কুমারগিৰিক
পৰাজিত কৰিলে । কিন্তু খেতাংক মোৰ দুখ । তুমি সপ্তৰ মোৰ কথাত আচৰিত
হ'বা । কিন্তু কথাটো সতা । তুমি ইাহিব পাৰা, সপ্তবৎঃ শয়ো ইাহিব পারেই,
কিন্তু মোৰ আস্তাই কান্দিছে ।”

‘ খেতাংকই আচৰিত হৈ স্থুধিলে—“মই প্রভুৰ কথাৰ তাৎপৰ্য একো বুজিব
পৰা নাই ।”

“বুজা নাই ? আৰু তুমি বুজিবাই বা কেনেকৈ ? তুমি এতিয়াও সংসাৰ
দেখা নাই । অসুস্থৰ দিশৰ পৰা তুমি একেবাৰে বিক্ষুণ । যাক তুমি চিত্তলেখাৰ
বিজয় বুলি ভাৰিছো, সি তেওঁৰ বিবাট পৰাজয় । চিত্তলেখা আৰু কুমারগিৰি !
কোনো বিজয়ী নহয়, দয়ো পৰাজিত । পৰিশীলিত চক্ৰি জোৰেৰে ঘূৰিব
লাগিছে—সেই চক্ৰিৰ পাশত দুয়োটা প্রাণী বদ্ধী হৈ গৈছে ।”

খেতাংকই বীজগুপ্ত কথা এতিয়াও বুজিব নোৱাৰিলে । ইতিমধ্যে বথ
আহি বীজগুপ্তৰ পন্থলিমুখ পালে আৰু দুয়োজনে বথৰ পৰা নাইল । বীজগুপ্তই
খেতাংকৰ হাতত ধৰি ক'লে “তোমাৰ লগত মই অগপ কথা হ'ব খুজিছো ।
ব'লা মোৰ লগত অগপ সহয় বহিবা ।”

খেতাংকই সেচাকৈয়ে বীজগুপ্তৰ কথা বুজিব পৰা নাইল । স্বামী আৰু সেৱক
ছয়ো অধ্যয়ন ভৱনলৈ গ'ল ! খেতাংকক বহিবলৈ আদেশ দি নিজেও আসন
গ্ৰহণ কৰি বীজগুপ্তই ক'বলৈ ৰাখিলে—“খেতাংক ! আনানে কুমারগিৰিৰ পৰাজয়
কিম হৈছে ?”

“নাজানো !”

“ইয়াৰ বহুত আছে । তোনা । তুমি চিরলেখাক ইমান নাজানা, যই যিমান জানো । চিরলেখাৰ ব্যক্তিত্ব বহুত উচ্চ আৰু প্ৰভাৱশালী । কুমাৰগিৰি বিদ্বান আৰু
বোগী—বাসনাৰ লগত তেওঁৰ শক্ততা । আকোৰ চিরলেখা বিদুৰী হ'লেও সাধনাৰ
বিবোধী । কুমাৰগিৰি আৰু চিরলেখা দুজনেই অহং ভাবেৰে পূৰ্ণ সমতাৰ দাস
আৰু দুয়োজনেই সমতাৰ তৃপ্তি বিদ্বাস কৰে । কিন্তু দুয়োজনাৰে পছন্দ ভিৰ
ভিৰ আৰু বিগৰীত । এজনে সাধনাৰ শৰণ গ'লে আৰু অন্যজনে আয়ুবিশ্বাসৰ ।
কিন্তু আজি যি ঘটিল, সেই ক্ষেত্ৰত দুয়োজনেই নিজৰ নিজৰ সাধনাৰ পৰা আতিৰ
গৈছে । অসুৰ ভৰ্ত্যাতে দুয়োজনেই নিজৰ নিজৰ শক্তি হেৰুৱাই পেলাব ।”

বীজগুপ্তৰ কথাবোৰ খেতাংকৰ কাৰণে সৌধৰ সৌধৰ যেন লাগিল । তেওঁ
ক'লে—“স্বামীন, যই আপোনাৰ কথাৰ পাৰ-কুল একো পোৱা নাই ।”

বীজগুপ্তৰ স্বৰ ক্ষীণ হৈ গ'ল । —“এই কথাৰ্থনি ইয়াতকৈ অধিক শ্পষ্টকৈ
ক'বৰ মোৰ শক্তি নাই আৰু উচিত বিবেচনাৰ নকৰে । —অঁ, যদি তুমি
আনিবলৈ ইচ্ছা কৰা মোৰ দ্বাৰা নিৰ্দেশিত পথৰে আগবঢ়া ।”

খেতাংকই ক'লে—“যই স্বামীৰ আজ্ঞাধীন !”

বীজগুপ্তই ক'লে—“আজি তুমি চিরলেখাক অভিনন্দন জনাবলৈ মোৰা আৰু
তেওঁৰ মুখাক্ষিত ভাবৰ অধ্যয়ন কৰা ।”

খেতাংকই ডেভিয়াই চিরলেখাৰ “হাউলী পালেণ্টে । চিরলেখাৰ স্বৰ দীপ-
শালাৰে অক্ষমকাই আছিল । অভিনন্দন জনাবলৈ অহা সামষ্ট শুধুকৰ তীব্রত স্বৰ
উত্তুলি শুভ্রলি । চিরলেখাৰ দাসীহিতে সেই সকলক স্বাগত জনাইছিল আৰু সেৱা
সৎকাৰ কৰিছিল । কিন্তু চিরলেখা নাইছিল । খেতাংকই এজনী দাসীক শুধিলে—
“স্বামীনী ক'ত ?” —খেতাংক নি কৰনৰ এটা স্বসজ্জিত কোঠাত বহুবাই দিয়া
হ'ল । —“স্বামীনী এভিয়ালৈ অহাই নাই—এয়া আহি পাৰহি ।” খেতাংক প্ৰতীক্ষা
কৰি ব'ল ।

অপেক্ষামান সামষ্ট শুধুকসকলৰ তীব্ৰ ক্ৰমে ভাঙিবলৈ ধৰিলৈ । এটাৰ পিচড়
ঝটাকৈ সকলোৰেৰ শুচি গ'ল । কেইবা ঘটাও অতিৰাহিত হ'ল কিন্তু চিৰ-
লেখা শুলিলি । খেতাংক আচৰিত হ'ল । এই সময়ত চিৰলেখানো ক'লৈ শাৰ
পাৰে । দাসীক তেওঁ^৩ আবেল শুধিলে—“স্বামীনী কেভিয়ালৈ উভোতাৰ সন্তানো
আছে ?” দাসীমে উত্তৰ দিলে—“ক'ব নোৱাৰেই ।”

অপেক্ষা কৰি কৰি খেতাকও বাণ্ডা হৈ পৰিল। প্রায় আধা বাতি হৈ গ'ল, কিন্তু চিত্রলেখাৰ কোনো ধৰণৰেই নাই! খেতাকৰ মনত কেবাবাবে উভাতি ঘোৱাৰ হৈছা হৈছিল, কিন্তু তেওঁৰ মনৰ কোতুহলে তেওঁক তেনে কৰিবলৈ বাধা দিলো। অৰ্ক-বাতি সূচক ঘটাও বাজি গ'ল। খেতাক ধিৰ হ'ল। দাসীক তেওঁ ক'লে—“আমিনী যেতিয়া আহে ক'বা যে মই অভিনন্দন জনাবলৈ আহিছিলৈনি।”—তেওঁ ভৱনৰ বাহিৰ ওপাল। সেই সময়তে চিত্রলেখাৰ বথ অহা যেন পালে। খেতাক বৈ গ'ল।

খেতাকই চিত্রলেখাক বথৰ পৰা নমালো। চিত্রসেখাই খেতাকক দেখি হাহিলে—“কোৱা খেতাক। ইয়ান বাতিনৈ তুমি কিয় জাগি আছা? ইয়ান কষ্ট হৈছে তোমাৰ!”

‘আমিনীক অভিনন্দন জনাবলৈ—।’ খেতাকই হাহিলে।

চিত্রলেখাক হাতত ধৰি খেতাকই তেওঁক শৃঙ্গাৰ ভৱননৈল গৈ গ'ল। চিত্রলেখাই কলে—“খেতাক, তুমি মোৰ অতিথি ভৱনত বহাগৈ— মই এতিয়াই আহিছো।”

বন্ধু সলাই চিত্রলেখা অতিথি ভৱননৈল আহিল। সেই সময়ত তেওঁ কেৱল এখন শুভূতা শাৰী পিঙ্কি আহিছিল। —“খেতাক! তুমি মোক অভিনন্দন জনাবলৈ আহিছা? কিয়? কি শাৰণে?”

‘আমিনীৰ বিজয়ৰ কাৰণে।’

“মোৰ বিজয়?” অলপ পৰ আগলৈ ধকা চিত্রলেখাৰ উল্লাসপূৰ্ণ মুখখন একেবাৰে বিবৰণ হৈ পৰিল। ঘোৱনৰ উল্লাসত লুকাই ধকা এই বিষাদৰ কালিয়া খেতাকই প্ৰথমবাৰৰ বাবে দেখিলো। কিন্তু তেওঁ তাৰ অৰ্থ বুজি নাপালো। সুন্দৰ মুখৰ প্ৰতিটো ভাৰ পৰিবৰ্তনো সুন্দৰ হয়। এই বিষাদৰ কালিয়া সনা তেওঁৰ বেশে খেতাকৰ বৰ মোহনীয়া লাগিল— সেইটো এই কাৰণেই যে তেওঁৰ বিবাহপূৰ্ণ মুখৰ উপৰত সহশ্র দীপ-শিখাৰ প্ৰকাশ পৰিছিল। —“মোৰ বিজয়ৰ কাৰণে? খেতাক মই ধন্যবাদৰ পাঞ্জী নহ'ল। এয়া মোৰ বিজয় নহ'ল, ই মোৰ ভৌৰূপ পৰাজয়।

চিত্রলেখাৱো বীজগুণই কোৱা কথাখনিকে ক'লে। হুৱোজনে এই কথা খিৰি বৰ গঢ়ীয়ে তাৰে কৈছিল। খেতাক আচৰিত হ'ল।

চিত্রলেখাই খেতাকৰ মনোভাৰ বৃঞ্জি ল'লে। সুধিলে—“তুমি মোৰ

কথাবোব আচরিত যেন পাইছা নহয়। কিন্তু আচরিত হোৱাৰ কাৰণ নাই। জানানে যই এতিয়া ক'বপৰা আহিছো ? ”

“এই প্ৰশ্নটো আৱাক স্থিতি শুঁজিছলো কিন্তু সহস্ৰ হোৱা নাইল। ”

“তেনে শুনা, যই এতিয়া কুমাৰগিৰিব কুটীৰব পৰা আহিছো। কুষ্মাণ্ড-গিৰিক লাঙনা দিয়াৰ ঘোৰ কোনো কাঁধণ নাইল বা অধিকাবে নাইল। ঘোৰ ক্ষেত্ৰ অন্য। বিশানৰ ক্ষেত্ৰত ঘোৰ প্ৰবেশ অনুচ্ছিত আছিল। যই যি কৰিলৈ বেঞ্চাহে কৰিলো। এই সময়ত যই তেওঁৰ উচ্চবলৈ কৰা প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈহে গৈছিলো। ”

শ্ৰেতাক দৃঢ়বীত হ'ল। চিৰেখাৰ ট আকৰ্কো কেনে ভাব পৰিবৰ্তন বৃজিব নোৱাৰিলো—। তেওঁ স্থিতলে— ‘কিন্তু যিটো সত্য, তাক কৈ দিয়াটো প্ৰত্যেক যমুন্ধৰে কৰ্তব্য। আকৰ্কো যি যমুন্ধী য'মুহৰ প্ৰাঙ্গনা কৰি প্ৰয়ত পেলাই, তেনে লোকৰ স্বপনটো প্ৰকাশ কৰি দেশুয়াটো উচ্ছিত। গতিকে দেৱী, তৃতীয় যি কৰিছা ঠিকেই কৰিছা। ’

“এইখনিনডেইতো ঘোৰ দুখ। যই যি বৰিছো তাক সমন্ত জগতে বথানিছে— কিন্তু যই তাক সঁষ্ঠিক ভাবে লব পৰা নাই। কুমাৰগিৰি যোগী আৰু তেওঁৰ শিক্ষা আছে। তেওঁৰ সত্য আৰু ঈশ্বৰ দুয়োটাই বলনাজনিত— কিন্তু লগতে য'মুহৰ ইয়ান উৎকৃষ্ট কলনা হোৱাটোও অসম্ভৱ। এই কলনাৰ উৎস ক'ত ! এইটোৱেই প্ৰশ্ন। কুমাৰগিৰিব স্বজনী শিক্ষা আছে— আৰু যই যি কৰিছো সি হ'ল বিনাশমূলক কাৰণ। বাক্তিস্বৰ উৎকৃষ্টতা কোনো কথাৰ খণ্ডন কৰাটোতে নহয়— তাক প্ৰয়াণ কৰাটোতহে, নষ্ট কৰাটোত নহয়, স্তজন কৰাতহে। ”

“কিন্তু কোনোৱে যদি এনে অটোলিকা সাজিলে যি যামুহৰ বাসৰ বাবে অযোগ্য, তেন্তে তাক ভাঙ্গি দিয়াটো উচ্ছিত নহয় আনো ? ”

চিৰেখাই হাহি দিলো— “তাৰুৰ ধাৰা একো নহ'ব। যই ইয়ানেই অস্তুতৰ কৰিছো যে যই যি কৰিছো, বেৱা কৰিছো, কিন্তু যি কৰিলৈ, কৰিলোৱেই তাৰ পৰিণাম ভূঁগিবই লাগিব। ”

“পৰিণাম ? ” শ্ৰেতাক কাৰণে এইটো একেবাৰে অন্য ধৰণৰ সমস্তা এটা আছিল— “কেনে পৰিণাম দেৱী ? ”

“অস্তু ভাৰিক্ততে এই বিষয়ে তুমি আমিৰ পাৰিবা। ” —চিৰেখাই ধাৰীক বাজিলে।

“এতিয়াও মোব খোরা হোরা নাই—আৰু সঙ্গতে তুমিও খোরা নাই খেতাক ?”

চিত্রলেখাই দুখন কাহীত ভোজন আনিবলৈ আদেশ দিলৈ।

দাসী গুটি গ'ল। চিত্রলেখাই মদিবা পাত্ৰ উলিয়াই ল'লৈ। নিজে পান কৰি খেতাকৰ পিনেও আগবঢ়ালৈ। খেতাক এতিয়া যদিবা পানত অভ্যন্ত হৈ পৰিছিল। তেৱো পাত্ৰ খালি কৰি দিলৈ। চিত্রলেখাই খেতাকৰ প্ৰতি ক'লৈ—“খেতাক, তোমাক মই যদয় কৰেই—সেইবাবে কোনো কথা তোমাৰ পৰা লকুণো উচিত নহৈ। চিত্রলেখাৰ এইবাৰ কথাই খেতাকক একেবাৰে গদগদ কৰি তুলিলৈ। খেতাকই চিত্রলেখাক আমিনী হিচাবে মানিছিল যদিও চিত্রলেখাৰ কথাবোৰ যমতাপূৰ্ণ আছিল। —‘দেৱী, বিশ্বাস কৰক, যই কোনো ক্ষেত্ৰতে সহাচ্ছৃতিহীন নহওঁ।’”

চিত্রলেখাই খেতাকৰ হাতত ধৰি ক'লৈ—“খেতাক, কোৱা যে তুমি মোৰ কথা ক'তো প্ৰকাশ মকবা।”

‘মই শপত থাই কৈছো—নকৰেই।’

“আৰু মোক সহায় কৰিবা ?”

‘মই শপত থাই কৈছো—কৰিম।’

চিত্রলেখাই খেতাকৰ হাত এৰি দিলে, শুনা, মোৰ আজিৰ বিজয় আচলতে মোৰ নাছিল—বৰং পৰাজয়হে আছিল। কুমাৰগিৰিয়ে হোৰ জীৱনটোক বৰ বেঝাকৈ প্ৰতাৰিত কৰি তুলিলৈ।

খেতাকই সেই ভয়ানক সভাটোৰ কিছু আভাস পালে—ঘিটোৰ সম্পর্কে বৰীজগুপ্তই ইঙ্গিত দিছিল, নিজৰ অবিশ্বাস হুৰ কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ হুধিলে—

“কেনেকৈ ?”

“কেনেকৈ ? ইথানথিনিও হুবুজা ? শুনা, যই কুমাৰগিৰিব সতে প্ৰেমাশঙ্ক হৈছো। মোৰ এনে শাঁগছে যেন মোৰ আৰু কুমাৰগিৰিব সহক আজিৰ নহৱ—হৃগ-হৃগাঞ্জৰ ব। আজি সেই সভাত কুমাৰগিৰিয়ে সমৰ ভাৰতৰ বহান বিবান যুক্তীৰ উপৰত বিজয় লাভ কৰিছে। গ্ৰত্যেকজন লোক তেওঁৰ বাবা অভাসাদিত হৈছিল, কিন্তু যই হোৱা নাছিলো। এয়া কিৰি আননে ? এই কাৰণেই যে কুমাৰগিৰিক জানো আৰু মোক কুমাৰগিৰিয়ে জানে। আমি কুমো

কুমারজ্যোতির একে লগেই থাকি আছিছো ।”

শ্বেতাঙ্কই পূর্ণজ্ঞত বিশ্বাস করিছিল—তেও^১ চিরলেখাৰ কথাৰ বিৰোধিতা নকৰিলে । —“হঃ, বুজিছো ।”

যিদিনাই কুমাৰগবিক যই প্ৰথম দোখণে—সেইদিনৈব পৰাই যই তেও^২ৰ অৰ্পিৎ আকৰ্ষিত হৈ গলোঁ । তেও আঞ্চাৰ গভীৰতা সিজনেহে বুজিব পাৰে, যিজনে তেওক ভালদৰে বুজিব পাৰিছে । যই তেওক ভালদৰে জানো আৰু তেওৰ আঞ্চাকো চিনি পাঁচ । শ্বেতাঙ্ক, কুমাৰগবিমোৰ জীৱনৰ প্ৰধান অভিনেতা ।”

বুজিলোঁ দেৱী, কিন্তু যই আপোনাক কেনেকৈ সহায় কৰিব পাৰিব য় ?”

দাসীয়ে ভোজনৰ কৌই দুখন লৈ আহিন । চিরলেখাই শ্বেতাংকক খাৰলৈ আদেশ কৰি নিজেও খাৰলৈ আৱস্থ কৰিলে ।

থোৱা^৩ শেষ হোৱাৰ পিছত চিরলেখাই ক'লে—“অ” তুমি স্বধিচ্ছিলা নহয়, তুমি মোক কেনেকৈ সহায় কৰিবা, ? তুমি এনেকৈ সহায় কৰিব পাৰা যে এই কথাবোৰ তুমি এতিয়া বীজগুপ্তৰ আগত হুলিয়াবা । তেওৰ মোৰ উপৰত অবিশ্বাস হ'ব । বীজগুপ্তৰ এই অবিশ্বাস দুৰ কৰি দিয়াটোৱে তোমাৰ কাম হ'ব ।”

শ্বেতাংকই ভাবিবলৈ ধৰিলে । তেওৰ কাৰণে ই এক কঠিন সমস্তা আছিল । বীজগুপ্ত তেওৰ স্বামী । বীজগুপ্তৰ পৰা কথা লুকুৰাতো এক ভাঙুৰ বিশ্বাস-ঘাতকতা হ'ব । —আনফালে চিরলেখাও খামিনী, আনহাতে … ।”

চিরলেখাই শ্বেতাংকৰ মুখাক্ষিত ভাব বুজি ল'লে । তেও মদিবাৰ পাত্ৰ শ্বেতাংকৰ ঘৃঠত লগাই দিলে । চিরলেখাই ইাহি আছিন । শ্বেতাংকই পাত্ৰ সুদা কৰি দিলে । ইাহি হাহিহেই চিরলেখাই স্বধিলে—“কোণা, তুমি মোৰ এই অহু-বোধ বক্ষা কৰিবা ।”

শ্বেতাঙ্ক ঝোন হৈলৈ ব'ল—‘হঃ’ বা ‘নহয়’ তেওৰ মুখৰপৰা একোৱে নোলাল ।

চিরলেখাৰ সেই যিচিকনি ইাহি মাৰ গ'ল । মৃছকোধৰ বক্ষিম বেৰা তেওৰ পৰাগ বক্ষিত গালত দেৰা গ'ল । তেওৰ কোমল কৰি আবেগত কৌপি উঠিল । তেও শ্বেতাংকৰ হাতখনত খামোচ মাৰি ধৰি স্বধিলে—“শ্বেতাঙ্ক, যই তোৱাক আদেশ দিছো, যই যি কৈছো তুমি তাক কৰিবই জাগিব ।”

শ্বেতাঙ্কই চিরলেখাৰ এই কোধৰ সম্মুখত সেও মানিলে । সাহেকৈ ক'লে—“আদেশ শিবোধাৰ্ই ।”

“তুমি শপত ধাৰ জাগিব ।” চিরলেখা অগপ ব'ল । —“ওহো, শপত থোৱাৰ

কোনো প্রয়োজন নাই, তুমি মোক কথা দিছা, গভীরে তোমার কথাৰ পদ্ধতিভাৱে
তুমি বক্ষা কৰিবা—এয়ে মোৰ বিশ্বাস।” ইয়ানকেই কৈ চিজলেখাই মদিবাৰ
তৃতীয় পিলটোও উঠত লগাই দিলে।

শ্বেতাংকৰ চক্ৰ বন্ধ আছিল। তেওঁ অপূৰ্ব সুখ অহুভুৰ কৰিলে। মদিবাৰ
পিলটা সুখত ঢালি তেওঁ ক'লে—“দেৱী, যদি তোমাৰ পূজা কৰিছিলোঁ। তোমাৰ
জীৱনৰ লগত, মোৰ জীৱনৰ এক নিৰিড় সমৃদ্ধ আছে। তুমি মোৰ স্থানিনী
আৰু মহি তোমাৰ দাস। তোমাৰ প্রত্যোকটো বাকাই মোৰ কাৰণে বেদ বাকা—
এইখনি বিশ্বাস বাখিবা।—আৰো কথা দিয়াৰ বিষয়ে যে কৈছা, সেই বিষয়ে
ইয়ানকেই ক'ব পাৰৈ যে যদি ইয়ান নীচ নহ'ত।”

শ্বেতাংক ধিগ্গ হ'ল। চিজলেখাই ক'লে—“আজি শ্বেতাংকক ঘৰত বৈ অহাৰ
ব্যৱস্থা কৰাব লাগিব নেকি?”

“নালাগে।” শ্বেতাংকৰ শৰীৰ ক'পি আছিল। মদিবাৰ বাগীয়ে তেওঁক
আয়াবিশৃঙ্খল কৰা নাছিল, জান যদি এতিয়াও হেৰুওৱা নাই আৰু নেহেৰুৰাঙ্গ।”
ইয়াকে কৈ কৈ শ্বেতাংক তাৰ পৰা গুঁচ গ'ল।

শ্বেতাংক উভাতি অহা সময়ত বীজগুপ্তৰ অধ্যয়ন-কক্ষ পোহৰ হৈয়ে আছিল।
লিগিৰীয়ে ক'থে—“স্বামী তোমাটো অপেক্ষা কৰি আছে।”

শ্বেতাঙ্কই অধ্যয়ন কক্ষত প্ৰৱেশ কৰিলে। বীজগুপ্ত ডেভিয়া কিবা ভাঁৰ
ভাবি বহি আছিল। আজিলৈ শ্বেতাঙ্কই বীজগুপ্তক এনে চিন্তিত দেখা নাছিল।
বীজগুপ্তৰ সমুখত মদিবাৰ বিক্ষ পাত্ৰ দেখা গৈছিল আৰু দেখা গৈছিল চিন্তাৰ
অধাই সাগৰ। কল্পনাউদ্যোগিত ভয়াত তপ্ত বায়ুৰ প্ৰবাহ আছিল, সুখৰ সাম্রাজ্যত
চুখৰ বিপ্ৰ আছিল। শ্বেতাঙ্ক হঠাৎ সমুখত দেখি তেওঁ যেন টোপনিৰপৰা
খকমৰ্ককৈ সাৰ পাই উঠিল—“তুমি আহিলা, কিঞ্চ বহুত পলম কৰিগা দেখোন।”

শ্বেতাঙ্কই চুবাহীৰ পৰা শৰ্তিৰ পানী পাত্ৰত ঢালি লৈ একে সোহাই শ্ৰে
কৰি দিলে।

অলপ বৈ বীজগুপ্তই আৰো স্থিলে—“শ্বেতাঙ্ক, তুমি মোৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ
নিদিয়া দেখোন। কাৰণ কি?”

“প্ৰচু, স্বামীৰ কাৰণে বৈ ধাকোতেই ইয়ান পলম হ'ল।”

“চিজলেখাৰ অপেক্ষাত?” বীজগুপ্ত নিজকে চঙ্গালি বহি গ'ল। “কি ক'লা।
তুমি গৈ চিজলেখাক তেওঁৰ ভৱনত লগ পোৱা নাছিলা।—তেওঁ ডেভিয়া ইহ'ত

ନାହିଁଲ ?”

ଶେତୋକି ବୈ ଗ’ଲ । ତେଣୁବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଆକି ଶପତବ କଥା ଘନଟେ ଆହିଲ ।—“ଡାକ୍ତରୀଆର ଅଛୁମାନ ସଟ୍ଟୀ, ଚିତ୍ରଲେଖା ନିଜ ଗୃହତ ନାହିଁଲ ।”

ବୀଜଗୁପ୍ତି ଶେତୋକି କଥାବୋତ ଏଟା ସଂକୋଚଭାବ ଦେଖିଲେ । ତେଣୁ ଆକୋ ଝାଧିଲେ—“ତେଣୁ ବୋଥ ହୁଏ ତୋମାକ କୈଛେ, ତେଣୁ କ’ଲେ ଗୈଛିଲ ?” ଶେତୋକି କୁମରାତ ଡକ୍ଟରକ ଉପର୍ଦ୍ଵିତ୍ତ ହ’ଲ । ସିକ୍କାନ୍ତ ଉପନୀତ ହ’ଲେ ତେଣୁବ ହାତତ ସମୟ ବହତ ନାହିଁଲ । ତେଣୁ ନିଃସଂକୋଚଭାବେ ଉଚ୍ଚତ ଦିଲେ—“ବ୍ୟାମିନୀମେତୋ ଏକୋ କୋରା ନାହିଁ । ଅଛୁମାନ ତେଣୁ ମହାମନ୍ଦୀ ଚାଂକକବ ଦ୍ୱାରା ଆମନ୍ଦିତ ହୈଛିଲ ।

ବୀଜଗୁପ୍ତବ ଦ୍ୱାରର ପଦା ଯେଣ ଏଟା ବୋଜାହେ ଅ’ତିବ ଗ’ଲ । ତେଣୁବ ଅନ୍ତର୍ଭାବର କିମ୍ବା ନାଜାଟୁନା ଏଟା ଧାରଣା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୈଛିଲ ଯେ ଚିତ୍ରଲେଖା କୁମାରଗିରିର ତାଳେ ଗୈଛିଲ । ଶେତୋକିର ଏହି ଉଚ୍ଚତରେ ଶଙ୍କା ଦୂର କରି ଦିଲେ । ତେଣୁ ଶେତୋକିର ଆକୋ ଝାଧିଲେ—“କୋରାଛୋନ, ତୁମ ତେଣୁକ ଅନ୍ତିମନ ଜନାଳା ।”

“ହୁଁ !” ଶେତୋକି ଲାହେକେ କ’ଲେ—“କିନ୍ତୁ ଚିତ୍ରଲେଖାହି ମୋକ କ’ଲେ ଯେ ତେଣୁ ଧନ୍ୟାଦବ ପାତ୍ରୀ ନହର । ନିଜର ବିଜୟର କାବଣେ ତେଣୁ ଗର୍ବବୋଥ ବା ମୁଖବୋଥ କବା ନାହିଁ । ମହି ଆଚରିତ ହ’ଲେ—ଚିତ୍ରଲେଖା ନିଜର ବିଜୟର କିମ୍ବା ହୁଃଥୀଏ !”

ବୀଜଗୁପ୍ତି ହାହିଲେ—କିନ୍ତୁ ତେଣୁ ହାହିତ କବଣାର ଅତଳ ସାଗର ଲୁକାଇ ଆହିଲ ।—“ମହି ତୋମାକ କି କୈହିଛେ ? ଚିତ୍ରଲେଖାହି ନିଜର ବିଜୟ ସୌକାର ନକବାର ଅର୍ଥର ହ’ଲ ତେଣୁବ ପରାଜୟ ।”

“ଡାକ୍ତରୀଆର କଥାର ଅର୍ଥ ଅଳପ ଅଳପ ବୁଜିବ ପାରିଛୋ ।”

“ଅଳପ ଅଳପ ବୁଜାର କୋନୋ ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ସିଦ୍ଧ ତୁମି ବୁଜିବ ପାରିଛା, ତେଣେହ’ଲେ ମୟୁଶିକେ, ନହ’ଲେ ଅଳପୋ ବୁଜା ନାହିଁ ।” ବୀଜଗୁପ୍ତ ଧିଯ ହ’ଲ—“ଶେତୋକି ମନତ ବାର୍ଥିବା, ଯହୁଣ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭାବର ବିକାର ଶକ୍ତି ସମ୍ପର୍କ ହ’ଲେଓ ହି ପରିଷ୍ଠିତିର ଦାମ । ଆକି ପରିଷ୍ଠିତିଟାମୋ କି ବୁଜିଛାନେ ? ପୁର୍ବ ଜୟର କର୍ମର ବିଧାନ । ଯହୁଣ୍ୟ ବିଜୟ ତେତିଯାହେ ମହାର ଯଦି ମି ପରିଷ୍ଠିତିର ପାକ-ଚକ୍ରତ ପରି ତାବ ଲଗାତେ ଚକ୍ରିବ ଦରେ ମୁହଁବେ—ସରଂ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବିଶ୍ଵରେ ମନ୍ତ୍ରରେ ଧାରିବାର ଧାରିବାର ଶାକି ତାବ ଓପରତ ବିଜୟ ଶାକ କରିବାଟେ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଚିତ୍ରଲେଖା ପରିଷ୍ଠିତିର ଚକ୍ରିତ ପରି ଗୈଛେ । କୁମାରଗିରି ତେଣୁ ଜୀବନଟେ ଅହାଟୋରେ ତେଣୁବ ବିନାଶ ଶାତି ଆନିବ । ହୃତ୍ତାଗତ୍ତୁମେ ହୁରୋଜନେ ପରମପରାର ଅଜ୍ଞାତେହି ନିଜର ନିଜର ମାଧ୍ୟମା ନଷ୍ଟ କରିବାଟେ ଆଗବାଟୁମ୍ଭେ—ଇଜନେ ସିଙ୍ଗନର ବିଶ୍ଵରେ ନଜନାକେଣେ— । ଭଗବାନେହେ ତେଣୁଲୋକକ ବକ୍ତା କରିବ ପାରିବ ।”

ଅଞ୍ଚଳ ଅଧ୍ୟାୟ

ମହାନାଗରର ଶାସ୍ତ ସକ୍ଷମତ ଡ୍ୱାନକ ଧୂହା ଉଠାର ଆଗେରେ ଖୋବ ନିଷ୍ଠକତାଇ ବିବାଜ କରେ । ସେଇ ସମସ୍ତ ବାହୁ ମଣ୍ଡଳ ଉତ୍ୱେଜିତ ହେ ଉଠେ, ସମ୍ମତ ବାତାବଦିଗ ଭାବୀ ବିପରୀର ଆଶଙ୍କାତ ଧୃତ୍ୟର ଦରେ ହେ ପରେ ।

ଆକ ତାର ପିଛତ ? ବାହୁର ପ୍ରଚାନ୍ଦ ଜୋକାର୍ବିଧ, ଚୌର ତାଙ୍କର ମର୍ତ୍ତନ ତଥା ବିପ୍ଲବ-ଗାନ ।

ଆଗ୍ରେଯିଗିର ବିକ୍ଷେପିତ ହୋରାବ ଆଗେଯେ ଆକାଶ-ମଣ୍ଡଳର ଏକ ପ୍ରକାରର ଅବକଳ ଅଶ୍ଵାସିତ ହୁଟି ହୟ । ତାର ନୀଳା ସଂ ଧୂସିଲ ହେ ପରେ ଆକ ବିଭବଂର ଭୟତ ସମ୍ମତ ଆକାଶ-ମଣ୍ଡଳ ବାହୁଶୁଣ୍ଟ ହେ ପରେ ।

ଆକ ତାର ପିଛତ ? ଅଗ୍ନିଚୂଳିଙ୍ଗ ଆକ ବିଭବଂ ।

ଚିତ୍ରଲେଖାର ସଥ ବୀଜଗୁପ୍ତର ପର୍ମଲିତ ବ'ଳ । ଡେତିରା ସଙ୍କ୍ଷେପ ନାମି ଆହିଛିଲ । ଦିନର ଡ୍ୱାନକ ଉତ୍ତାପର ପିଛତ ପାଟିଲିଗୁତ୍ତର ପଥତ ସାମୁଷସକଳର ସଥର ଭୀର ଦେଖା ଗୈଛିଲ । ମୁଲର ମାଳା ଲୈ ମାଲିନୀ ହୁରତୀହିତେ ସାମ୍ବନ୍ଧ ହୁରକମଳକ ପିଙ୍କାଇଛିଲ । ହୁଗଙ୍କି ଆକ ଶୀତଳ ଚର୍ବତର ପାତ୍ରର ଧନୀ ହୁରକ-ହୁରତୀହିତର ଓଠର ଚୁମା ଲାଭ କରିଛିଲ । ଚାରିଓକାଳେ କେବଳ ଉତ୍ତାପ ଆକ ବିଲାସରେ ଆହିଛିଲ । —ବାଜପଥ ସେଇ ସମସ୍ତ ଉତ୍ୟର ଭୂମି ହେ ପରିଛିଲ । ଗହନାର ବିପାଗିତ ହୁରତୀହିତର ଆନନ୍ଦର ବାହାର ଚଳିଛିଲ, ଆକ ସାଜପାବର ବିପନିତ ହୁରକହିତର । ବୀଜଗୁପ୍ତ ସେଇ ଅନବରସ ଏକ ଅଂଶ ଆହିଲ ।

ଖେତାଳ ସେଇ ସମସ୍ତ ଫୁରିବଲେ ହୋରାବ ବାବେ ସାଙ୍ଗ ହ'ଲେ ଲୈଛିଲ । ତେଣୁର ସଥ ବାହିବତ ବୈ ଆହିଛିଲ । ପରିଚାରିକାଇ ତେଣୁକ ସନ୍ତ-ତୃତ୍ୱଗେର ମର୍ଜିତ କରି ଆହିଛିଲ । ତେମେତେ ଗୁହ୍ୟୀମେ ଆହି ବାତିର ଦିଲେ—“ଡାଙ୍ଗେରୀରା, ଶାର୍ମିନୀର ସଥ ଡାଙ୍ଗେରୀରାର ଅପେକ୍ଷାତ ବାହିବତେ ବୈ ଆହେ ।”

ଖେତାଳ ଉଚ୍ଚ ଥାଇ ଉଠିଲ । ଏହି ସମସ୍ତ ବୀଜଗୁପ୍ତର ଅହଂକାରିତ ତେଣୁର ଭାଲ ନାଲାଗିଲ । ତେଣୁ ପାପ କରିଲେ, ବୋଧହୟ ଆକ ବୈଛ ପାପ କରିବ ଜ୍ଞାପିବ—ଯାର କାରଣେ ତେଣୁ ମୁଲି ସାଙ୍ଗ ନାହିଲ । ଡାଙ୍ଗେ ଖେତାଳକି ଉତ୍ୟର ହିଲେ —“କୁ କ'ଲେ, ଶୀରେ ଆହିବ ଦୀରହେ ।”

খেতাংক বাঁহবলৈ শোল । শেই সময়ত তেঙ্ক বৰ খনীয়া লগা হৈছিল । —খেতাংক চিত্রলেখাৰ শুচৰলৈ গ'ল—“আদেশ কৰক দেৱী !”

স্বাভাৱিক ইাহিৰে চিত্রলেখাৰ উত্তৰ দিলে—“বীজগুপ্তৰ লগত দেখা কৰিব লাগিছিল । —পিছে তেওঁতে বোধহৱ বৰত নাই !”

ইাহি খেতাংকই উত্তৰ দিলে—“সামিনীৰ অহুৱান সঁচা !”

“তাৰ পিছত ভাবিলো, তোমাকেই লগ পাই যাও !”

“এয়া দাসৰ প্ৰতি দেৱীৰ অহুগ্ৰহ । আপোনাৰ সেৱৈৰ বাবে সদায় প্ৰস্তুত ।”

“এইবোৰৰ কোনো আৰুষ্টকতা নাই । —আজি ঘনটো বেয়া লাগি আছিল । সেই কাৰণে ভাবিলোঁ জন কোলাহলৰ মাজতেই ঘনটোক অলপ শার্প্প প্ৰদান কৰে৲ । ফুৰিবলৈ শুঁয়াই আহিছিলোঁ কিঞ্চ বীজগুপ্ত নাই—। কোনো কথা নাই—তৃমিতো আছা ।”

“ভাল ।” —ইয়াকে কৈ খেতাংক নিজৰ বথৰ পিনে আগবাঢ়ি গ'ল । কিঞ্চ চিত্রলেখাৰ তেঙ্ক হাতত ধৰি ক'লে—“নহয়, তুমি এই বথতে যোৰ লগত ধাৰ লাগিব ।”

মন্ত্ৰমূলৰ দৰে খেতাংক চিত্রলেখাৰ বথত বহি গ'ল । বথ বাজপথৰ পিনে আগবাঢ়িল । চিত্রলেখা বাঁহ আৰ্ছিল—ষোড়াৰ লেকাম খেতাংকৰ হাতত আছিল । বাজপথ পোৱাৰ লগেই চিত্রলেখাৰ লেকাম নিজৰ হাতলৈ আনিলৈ । —ষোড়া জিকাৰ খাই উঠিল আৰু লগৰে উত্তৰ মন্ত্ৰকে বাজআংগত জনকোলা-হলৰ মাজত মোৰাই পৰিল । সন্তুষ্টঃ সিইতেই এইটো বুজি পাইছিল যে আজি সিইতৰ লেকাম সেই নাৰী গৰাকীৰ হাতত আছে—যি গৰাকীৰে পাটিলপুত্ৰৰ বৰ বৰ সামষ্টমকলক আঙুলিব ঠৈৰত নচুৰাব পাবে । চিত্রলেখাৰ বথ দেৰি বৰ বৰ সামষ্ট সকলৰ বথো বৈ গৈছিল । সকলোৱে তেঙ্ক অভিবান জনাই-ছিল আৰু প্ৰশংসাৰে ওপচাই পেলাইছিল । খেতাংকক তেঙ্ক লগত বহি অহা দেৰি কিছুমানে ব্যঙ্গ-বাক্য বাণো মাৰিছিল যদিও চিত্রলেখাৰ সেইবোৰক ইাহি উকৰাই মিছিল । গতিকে তেনেবোৰ কথাৰ প্ৰতি খেতাংকই কাণ দিয়া নাছিল ।

চিত্রলেখাৰ ডিঙি আৰু বথ ফুলৰ মালাৰে আৰুত ৰৈ পৰিছিল । প্ৰদ্যোকজন সামষ্টই তেঙ্ক প্ৰতি একোধাৰ ফুলৰ মালা দলিলাইছিল । চিত্রলেখাৰোঁ তেঙ্ক-লোকৰ মালা ডিঙিত পিছি তেঙ্কলোকক কৃতাৰ্থ কৰিছিল । বথাৰোই চিত্র-লেখাক সেই সময়ত সাক্ষাৎ শিলৰ প্ৰতিজ্ঞা দেন লাগিছিল । লোকে তেঙ্কৰ

গীত সংগ্রাম জনাই শিব অবনত করে আক তেঙ্গুক বদনা করে। বাঙ্গপথের বিশাল
জন সন্ধ্যা চিত্রলেখাৰ ঘাগত সম্ভাৱণতে ব্যস্ত।

তেমেতে অন্য কালৰ পৰা এখন বধ আহি চিত্রলেখাৰ ওচৰতে ব'ল। সেই
সময়ত চিত্রলেখা এজন দুয়ুকৰ লগত বার্তালাপত ব্যস্ত আছিল। কাথতে আহি
অন্য এখন বধ ৰোৱাৰ লগে লগে চিত্রলেখাৰ ধ্যান ভৱ হ'ল। ওচৰতে বীজ-
গুপ্তই ইহাই আছিল।

“আজি বাঙ্গপথত চিত্রলেখাক দেখি আচৰিত হৈছো।”

“আৰু আজি বীজগুপ্তক দ্বৰত নাপাই আচৰিত হৈছো।”

উত্তৰ-প্রত্যুত্তৰ বাজত গুচ বহন্ত লুকাই আছিল। এই বহন্তৰ কথা তেঙ্গু
লোক দুয়োজনেই বৃজাছিল। খেতাংক বধৰ পৰা নামিল। বীজগুপ্তই ক'লে—
“চিত্রলেখাৰ বীজগুপ্তৰ দ্বৰত আগ্ৰহিত। —সন্তুষ্ট: আমজ্ঞণ প্ৰজাধ্যান নহ'ব।

“চিত্রলেখাই বীজগুপ্তৰ আমজ্ঞণ আনন্দেৰে গ্ৰহণ কৰিছো।” উত্তৰত
চিত্রলেখাই ক'লে।

সক্ষা প্ৰাপ্ত আতৰিবলৈ গৈছিল। গাহে লাহে বাঙ্গপথত বঞ্চি জলিবলৈ
ধৰিলে। বীজগুপ্ত নিজৰ বধৰ পৰা নামি চিত্রলেখাৰ বধত বহিল। ঘোড়াৰ
লেকাম তেঙ্গু নিজৰ হাতত ল'লে। খেতাংকই বীজগুপ্তৰ বধ চৰালিলে।

দুয়োখন বধ বীজগুপ্তৰ হাউলীৰ ফালে ঘৰাই দিয়া হ'ল। বীজগুপ্তই
ক'লে,—“তুমি যে মোৰ দ্বৰলৈ গৈ মোক নাপালা সেই বাবে দুখ পাইছো।”

“দুখ কৰিবৰ কোনো কাৰণ নাই” — ইহাই ইহাই চিত্রলেখাই ক'লে।
“দোয় মোৰেই, কাৰণ মই এনে সহয়ত তোমাৰ দ্বৰলৈ গৈছিলো, যি সহয়ত
মই কাহানিও নাযাঁত। সেই বাবে তুমি দ্বৰত নথকাটো একো অস্বাভাৱিক
নাছিল।

মাত-বোল নোহোৱাকৈ চিত্রলেখা বধি আছিল, বীজগুপ্তও মৌন আছিল।
কিছুসময় দুয়োৰে ভিতৰত কোনো কথা-বতৰা নহ'ল। তাৰ পিছত বীজগুপ্তই
আৰম্ভ কৰিলে,—“কেদিনযানৰ পৰা মোৰ মন বধ উৰিবখ। কিৰ বাক ?
মই কিঞ্চ নিজেই নাজানো। —তোমাক এটা কথা সোৰে—আজি কেদিনযান
তুমি ইয়ালৈ অহা নাই—কাৰণ কি ?”

চিত্রলেখাই মূৰ তুলিলে—“কাৰণ হৃদিহা ? এই কাৰণেই অহা নাজিবো,
—কাৰণ আহিবৰ ইজা নাছিল।”

বীজগুপ্তই চিত্রলেখার পরা এনে উত্তর আশা করা নাছিল। তেওঁ ভাবিছিল চিত্রলেখাই কিবা এটা কাবণ রেঙ্গুরাব—কিন্তু ইয়ান শ্বষ্ট আৰু বাস্তুবিক কাবণ তেওঁৰ পৰা তনি বীজগুপ্তই আচাৰ্যিত হ'ল আৰু থঙ্গো উঠিল। থং নিজৰ ওপৰতো আৰু চিত্রলেখার ওপৰতো,—“আহিদৰ ইচ্ছা নাছিল। ইয়াৰ কাৰণ জানিবৰ মোৰ অধিকাৰ আছে।”

চিত্রলেখাই বীজগুপ্তৰ মৃথৰ ফালে চালে—তেওঁক অত্যন্ত হঠ আৰু গম্ভীৰ ঘেন দেখা গৈছিল। ক্লোধ আৰু স্বিম্বৰ ভব্যতাও আছিল। চিত্রলেখার মৃথ বত্তা-চতো পৰিছিল। নিজৰ মনোভাবক তল পেলাই হৈ তেওঁ ক'লে—“অধিকাৰ আছে! ইইতো এনে কথা জনা নাছিলো। মাঝুহৰ ওপৰত মাঝুহৰ কি অধিকাৰ ধাৰিব পাৰো, ইই বৃজিব পৰা নাই।—তথাপি তুমি যদি কাৰণ জানিব গোজা উনা। বৰ্তমান গ্ৰোৰ মন বৰ উদ্বিগ্ন আৰু এই উদ্বিগ্নতাৰ কাৰণে ইই তোমাক আনকি নিজকো পাহৰি যোৱা যেন হৈছো।”

এনেতে বীজগুপ্তৰ বথ পহুলিত হৈ গ'ল। নিজৰ বথৰ পৰা নামি খেতাংকই বীজগুপ্ত আৰু চিত্রলেখাক নয়ালে। তিনিও বীজগুপ্তৰ কেলি-ভৱন সুলি গ'ল। খেতাংক যাৰ্গলৈ ধৰা দেখি বীজগুপ্তই স্বাক্ষি ক'লে,—“খেতাংক ব'বা, তুমি ইয়াৰ পৰা ধাৰ নালাগো।”

চিত্রলেখাই ক লে—“কিয় ? খেতাংক ইয়াত একাৰ কোনো কাৰণ নাই।”

“খেতাংকৰ উপস্থিতিৰ ধাৰা কোনো ক্ষতি হোৱাৰেতো সঞ্চাৰনা নাই।”
বীজগুপ্তই ইাহি ইাহি ক'লে—“দৰফ খেতাংকৰ ইয়াৰ পৰা লাভহে আছে। বেচেৰা, অস্তৰ হীন প্ৰাণীটোৱে কিছু অনুভৱ লাভ কৰিব।” খেতাংক বৈ গ'ল।—বীজগুপ্তই যদিবা চলাব সংকেত দিলে।

এইবোৰ কাৰ্যত খেতাংক অস্যন্ত হৈ পৰিছিল। যদিবাৰ পাত্ৰ বীজগুপ্তক দিলে, চিত্রলেখাক দিলে আৰু নিজেও গ্ৰহণ কৰিলে। —অলপ মূৰৰেত খেতাংক গৈ বহিল।

বীজগুপ্তই আৰম্ভ কৰিলে—“অ তুমি এতিয়াই কৈছিলা নহয় যে কিবা উদ্বিগ্নতাৰ কাৰণে নিজকে আৰু নিজৰ সকলক পাহৰি গৈছিলা। এই উদ্বিগ্নতাক অহ হিয়া অনো নিশ্চ কিবা আচাৰ্যিত ধৰণৰ এটা হ'ব।”

চিত্রলেখাই ইাহিলে—“তেনেহ'লে যই ইয়াকে ধৰি ল'ব নেকি যে বীজগুপ্তই মোৰ মনঃপ্ৰয়ুক্তিক বিৱেষণ কৰিবৰ বাবে বাধ্য কৰিবলৈ ধৰিবে।”

“নহয়, নহয়—বাধ্য নহয়—বৰ্বৎ অছুবোধহে কৰিছো যাতে এই সপকে
গোক কোৱা হয়।”

“যদিৰ বীজগুপ্তই এয়া অছুবোধহে কৰিছে, তেন্তে তেওঁ অনিক যে এই
উদ্বিগ্নতা অসাধাৰণ আৰু ইয়াৰ কাৰণে অসাধাৰণ।—কিন্তু চিজলেখা এই
উদ্বিগ্নতাৰ বিৰয়ে ইয়াজ্ঞকৈ অধিক ক'বলৈ অসম্ভৰ।”

বীজগুপ্তই খেতাংকৰ ফালে চালে। খেতাংকই মৌন ভাৰে তেওঁলোকৰ
কথা-বক্তব্য জনি আঁচল।

“চিজলেখা অসম্ভৰ ?” লাহোকৈ বীজগুপ্তই ক'লে—“আমাৰ পৰিচয়ৰ পিছত
আজি প্ৰথম দিনৰ বাবে চিজলেখাই বীজগুপ্তৰ পৰা কথা লুকুৰাৰ খুজিছে।
চিজলেখাৰ জহয় যে সলনি হ'বলৈ ধৰিছে তাৰ আভাস বীজগুপ্তই পালে।”

মাদিবাৰ বাগীয়ে আটাইকেইজনৰ উপৰত প্ৰভাৱ পেলাবলৈ ধৰিলে। বিভীষণ
পিলা গৃহত লগাই চিজলেখাই ক'লে—“এই পৰিবৰ্তনশীল জগতত যেই কোনো
বস্ততেই পৰিবৰ্তন দেখা দিয়াটো একো আচৰিত কথা নহয়।

বীজগুপ্ত কৰ্তৃ হৈ বৈ গ'ল। এই ধৰণৰ উত্তৰৰ কাৰণে তেওঁ সাজ
নাচল। “—কি কৈছা ? এই পৰিবৰ্তনশীল জগতত যেই কোনো বস্তৰে
পৰিবৰ্তন দেখা দিয়াটো একো আচৰিত কথা নহয় বুলি কৈছা নহয়নে ?
তেন্তে এইটোও থৰি লঙ্ঘ নেকি যে চিজলেখাৰ প্ৰেমৰো পৰিবৰ্তন অসম্ভৰ নহয় ?”

চিজলেখাই কথাবোৰ কৈ উঠি তাৰ বাবে অছুশোচন। কৰিবলৈ ধীগল।
নতুনি নিচিষ্টাকৈ বা পৰিগামৰ প্ৰতি নভাবোকৈ আবেগতে তেওঁ কথাবোৰ কৈ
পেলালে। তেওঁ ভবাই নাচিল যে তেওঁৰ সেই কথাটোৰ কাৰণেই ইয়ান গুৰুত্ব-
পূৰ্ণ প্ৰশ্ন এটা আহিব পাৰে। তেওঁ সাহস কৰি ক'লে—“নহয়, বীজগুপ্তৰ অহমান
যিছা। চিজলেখাৰ প্ৰেম সাগৰৰ দৰে গভীৰ—ইয়াৰ পৰিবৰ্তন অসম্ভৰেই—কিন্তু,
লগতে যই এইটোও সেচা বুলি ভাৰী যে প্ৰেম পৰিবৰ্তনশীল। প্ৰকৃতিৰ নিয়মেই
পৰিবৰ্তনশীল, প্ৰেমো সেই প্ৰকৃতিবেই অশ্চ। প্ৰকৃতিৰ নিয়ম প্ৰেমৰ কেজড়ো
বজিব পাৰে।”

কৰ্তৃ হ'লেও চিজলেখাই কোৱা কথা বহু পৰিয়ানে স'চা আঁচল—বীজগুপ্তই
মনে ঘনে ভাবিলে। কথাৰ্থীনিও স'চা আঁচল, কোৱাৰ পৰমো উপযুক্ত আঁচল

আৰু কথাৰ প্ৰস্তুতি ঠিকেই আছিল। বীজগুপ্তই অস্তৰ কৰিবলৈ থৰিলে যে চিজেলোৰ তেওঁৰ পৰা কৰে আভাৰ যাবলৈ থৰিছে আৰু তেওঁ চিজেলোৰ পৰা। এটা অজ্ঞাত শক্তি বা প্ৰেৰণা যেন এই ছুয়ো প্ৰাণীৰ মাজলৈ কৰে কৰে আহিবলৈ থৰিছিল।

“চিজেলো, তুমি ভূল কৰিছা। প্ৰেমৰ সহজ আজ্ঞাৰ লগত—প্ৰকৃতিৰ লগত নহয়। প্ৰকৃতিৰ লগত বাসনাৰহে সম্পৰ্ক। বাসনাৰ সহজ বিহীন গতিৰ লগত। বাসনাৰ শক্তি শৰীৰ—যাক প্ৰকৃতিৱে দয়া কৰি সুস্থিতাবে কৈপ দিছে। প্ৰেম আজ্ঞাৰ লগত হয় শৰীৰৰ লগত নহয়। পৰিবৰ্ণন প্ৰকৃতিৰ নিয়ম—আজ্ঞাৰ নহয়। আমাৰ সহজ অমৰ।”

চিজেলোই হাহি হিলে—“আজ্ঞাৰ সহজ অমৰ। বৰ আচৰিত কথা কৈছা বীজগুপ্ত। যি জয় সি হৰেও। যদি কোনো অমৰ আছে, তেওঁতে অজ্ঞাত। য'ত সৃষ্টি আছে, ত'ত প্ৰলয়ো আছে। আজ্ঞা অজ্ঞা সেই কাৰণে সি অমৰো—কিন্তু প্ৰেম অজ্ঞা নহয়। কোনো মাঝুহৰ সতে প্ৰেম হোৱা মানে তাত প্ৰণয়ৰ অয় হোৱা। সহস্রিত হোৱা মানেই, সেই সহস্রৰ জয় হোৱা। সেই সহস্র অনন্ত নহয়। কেতিয়াৰা নহয়, কেতিয়াৰা তাৰ অস্ত হ'বল। প্ৰেম আৰু বাসনাৰ মাজতো পাৰ্থক্য আছে। বাসনা বিলঘালি, ক্ষণহায়ী। সেই কাৰণে বাসনা বিলঘালিৰ লগতে অস্ত হৈ যায়—কিন্তু প্ৰেম গভীৰ—তাৰ অস্তিত্ব শীঘ্ৰে অস্ত হৈ নাযায়। আজ্ঞাৰ সহজ অনাহি নহয় বীজগুপ্ত।”

বীজগুপ্তই দেখিলে যে চিজেলোৰ তর্ক শক্তি বহতো বাঢ়ি গৈছে। বীজগুপ্তৰ ভৰোৱাল এইবৰো ভোটা পৰিল। —তেওঁ ছুবীত হ'ল। —“তুমি যি কৈছা সি স'চা হ'ব পাৰে। যই ইয়াৰ বিৰোধিতা নকৰৈ। এয়া নিজৰ নিজৰ বিধাস। কিন্তু এইখনিতে এটা কথা কৈ খোৱা উচিত হ'ব যে উগ্রাদন। আৰু জ্ঞানৰ মাজত যি অস্তৰ, বাসনা আৰু প্ৰেমৰ মাজতো সেৱে অস্তৰ। উগ্রাদনা অহায়ী, জ্ঞান হ্যায়ী। কিন্তু সময়ৰ বাবে জ্ঞান লুপ্ত হৈ যাব পাৰে কিন্তু সি নোহোৱা নহয়। বৈতো উগ্রাদনাৰ প্ৰহাৰ হ'বলৈ ধৰে, তোতো জ্ঞান লুপ্ত হোৱা যেন লাগে—কিন্তু উগ্রাদন। অস্ত হৈ মোৰাৰ পিছত জ্ঞান স্পষ্ট হৈ পাৰে। যদি জ্ঞান অমৰ নহয়, তেওঁকে প্ৰেমো অমৰ নহয়। মোৰ মতে হ'লৈ জ্ঞান অমৰ—ইন্দ্ৰিয়ৰ এক অশে—সংজ্ঞাতে প্ৰোঝো।”

চিজেগা সেই সময়ত বিচনাত কাটি দ্বি আইল—তেওর চু আধা হুদা
আইল—ধূনীয়া মুখখনত উগ্রাঙ্গনাই জীড়া কৰি আইল। তেও উঠি বাহল আক
ক'লে—“বীজগুপ্ত, তুমি ঠিক কৈছা, মোবহে অৱ হৈছিল। অৱ আৰুণত যাই
নিজকে পাহৰি গৈছিলো—ক্ষমা কৰিবা। ‘ইয়াকে কৈ তেও নিজৰ হাত বীজ-
গুপ্তৰ ডিঙিত পেলাই দিলে।

ইয়াকে দেৰি খেতাক এতিয়া ধিয় হ'ল—। বীজগুপ্তই ক'লে—“খেতাক,
তুমি যাৰ পাৰা। বথ এতিয়া ছপুলিবা, আজি মোৰ নিমজ্জন আছে—লগতে
ভোঁঘৰো।”

ବସନ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟ

ଆର୍ଥିଏଟ ମୃଦୁଳର ଜୟ ସହିତ କ୍ଷେତ୍ରୀୟ କୁଳତ, କର୍ତ୍ତତ ତେଣୁ ଆଜାଗ ଆଛିଲ । ପାଟିଲପୁରତ ଏହି ସ୍ଵର୍ଗ ସାମନ୍ତ ଜନର ଭବନତ ଲାହୁ-ବିଲାହର ପରିବର୍ତ୍ତେ ତ୍ୟାଗ ଆକ ବିବାଗରହେ ପରୋତ୍ତବ ଆଛିଲ । ତେଣୁର ଉପରା ଲୋକେ ବିଦେଶର ସଂତ ଦିନିଛିଲ ଆକ ପ୍ରକୃତତେ ତେଣୁ ସେଇ ଉପରାର ଯୋଗ୍ୟତ ଆଛିଲ । ସମ୍ମନ ନାଗବିକର ମୁଖେ ମୁଖେ ମୃଦୁଳର ନାମ ଆଛିଲ । ବହତ କମ ସଂଖ୍ୟକ ସାଙ୍କଷ୍ଟ ସମ୍ପଦ ଲୋକର ଡିତ୍ତରତ ତେବେଣୀ ଏହିକ ଆଛିଲ । ମୃଦୁଳର କ୍ଷେତ୍ର ଜୀଡା ଆକ କୋଲାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ନାହିଲ —ତେଣୁର କ୍ଷେତ୍ର ଆଛିଲ ଉପାସନା ଆକ ଧ୍ୟାନର—ନିର୍ଜନତାର ।

ଏହି ନିର୍ଜନତାର ବାସୀ କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ଜନର ଧନ ବୈଭବର ଅଭାବ ନାହିଲ । ନଗରର ମୁଖ୍ୟ ସାମନ୍ତ କିଜନର ଡିତ୍ତରତ ତେଣୁର .ଗନ୍ଧା ହେଲିଛି ଆକ ବାଜିସଭାତୋ ତେଣୁ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଲାଭ କରିଛିଲ । ତେଣୁର ନାମ କ୍ଷମିଲେ ସମ୍ମାନତେ ଲୋକେ ମୂର ଅବନତ କରିଛିଲ ଆକ ତେଣୁକ ସମ୍ମାନତ ଦେଖିଥେଇ ଲୋକ ଭକ୍ତିତ ଗମଗମ ହେ ପରିଛିଲ । ମୃଦୁଳର ସାଧନା ମହେ ଆଛିଲ, ତେଣୁର ଆଞ୍ଚଳିକ ବଳୋ ଆଛିଲ ଆକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ୟୋତିତ ଆଛିଲ ।

ମୃଦୁଳର ପୁତ୍ର ନାଟ, ଯାଥେ ପ୍ରଗରାହୀ କନ୍ୟା ଆଛିଲ । ନାମ ଯଶୋଧବା । ଏକମାତ୍ର ସମ୍ମାନ କାବଣେ ଯଶୋଧବାର ଶ୍ରୀତ ତେଣୁର ଅପାବ ମେହ । ସେଇ ସମୟତ ଯଶୋଧବାର ବୟବ୍ସ ପ୍ରାଯ ୧୮ ବର୍ଷ । ଯଶୋଧବାର ଯୌଵନ ବିକାଶୋଯୁଧ ଆକ ମୃଦୁଳର ନିର୍ବାଗୋଯୁଧ । ଅଗାଧ ସମ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ସବାଧିକାରୀ ଯଶୋଧବାକ ବିଷ୍ଣୁ କର୍ବାବଲୈ ପ୍ରତାକ-ଜନ ହୁଏକେ ତ୍ୱରକାଳେ ତ୍ୱରପ ହୋଇବାତୋ ବାତାଦିକ ଆଛିଲ । ତ୍ୱରପରି ଯଶୋଧବା ଆଛିଲ କପରତୀ—କେବଳ କପରତୀରେଇ ନହର, ଅତି କପରତୀ । ହୃଦୟ-ଶାସ୍ତ ଆକ ମୂରତା ବିବାଜିତ ମୁଖ୍ୟନି । ହୁବିଗୀର ଦରେ ଭାଙ୍ଗର ଭାଙ୍ଗର ଧୂନୀୟା ଚକ୍ର ସଂକୋଚ ଆଛିଲ ଆକ ଅକୁଣିମାଇ ବହୁ ବୋଲୋବା ଗାଲ ଧୂର୍ଣ୍ଣିତ ଆଛିଲ ଲାଜର ଚିଟିକିନି । ଯଶୋଧବାର ବୌଦ୍ଧନ ମୁଖ୍ୟତ ଆନନ୍ଦର ହିଙ୍ଗ ଆଛିଲ । ତାତ ଉଠିଛୁ ଖଲତ ନାହିଲ, ତାତ ଲାଜୁକୀ ଶାସ୍ତିରେ ବିବାଜ କରିଛିଲ ।

ସ୍ଵର୍ଗ ମୃଦୁଳର ଯଶୋଧବାର କାବଣେ ଦୟା ବିଚାର ଆଛିଲ । —ହଠାତ ତେଣୁ ଚକ୍ର ବୀଜଗୁରୁର ଉପରତ ପରିବଳ । ବୀଜଗୁରୁ ଅବିବାହିତ ଆଛିଲ ଆକ ସମ୍ବନ୍ଧଜାତ

আছিল। যশোধরাক বোর্ডারী করি নিবৰ আশা করা মৃত্যুঝর বহুতে হিটেরীয়ে, মৃত্যুঝরক অনেকবাব বীজগুপ্ত আৰু চিত্রলেখাৰ সহৰ সম্পর্কে কৈছিল। কিন্তু বাবে বাবে মৃত্যুঝরে উত্তৰ দিছিল—“এইটো বীজগুপ্তৰ উন্মাদনাৰ কাল, তেওঁৰ জৰুৰীৰ ভাৰিষ্ঠত আছে—তত্পৰি বীজগুপ্ত যথেষ্ট শিক্ষিত। তেওঁ” এই সময়ত অসুভৰ সাগৰত সীতুৰি আছে।”

সেইদিনা মৃত্যুঝর দ্বৰত বীজগুপ্তৰ নিমজ্ঞন আছিল। যশোধৰাৰ জয় দিম উপলক্ষে উচ্চৱৰ আয়োজন কৰা হৈছিল। যশোধৰা যৈতৰা সকল ছোৱালী আছিল তেওঁয়াই বীজগুপ্তই এওঁক এক-আধ বাৰ দেখিছিল। মৃত্যুঝর সতে বীজগুপ্তৰ তেনে কোনো পৰিচয়ো নাছিল। সেই দিনা মৃত্যুঝর দ্বৰত পৰা নিমজ্ঞন পাই, সেয়েহে তেওঁ আচৰিত হৈছিল। আকো তাতোকৈ আচৰিত হৈছিল চিত্রলেখাৰ সতে নিমজ্ঞন কৰাত।

বীজগুপ্ত চিত্রলেখাক ক'লে—“চিত্রলেখা, এটা অসুভ কৰা। তুম বহোবৃক মৃত্যুঝরক জানা বোধহয়?”

“জানো।”

“আৰু তেওঁৰ কন্যা যশোধৰাক ?”

অসপ ভাৰি চিত্রলেখাই ক'লে—“ঐ তেওঁকো দুই-এবাৰ দেখিচো নেকি ?”

“যশোধৰাৰ জয় দিবস উপলক্ষে যাইতছে। তেওঁৰ লগত মোৰ তেনে বিশেষ পৰিচয় নাই— সেই কাৰণে তেওঁৰ নিমজ্ঞনত হই আচৰিত হৈছো। তাতোকৈ আচৰিত আন এটা কথাত হৈছো—মোৰ লগতে তোমাকো একেলগে যাইতছে।”

“আপুনি কৰ খুঁজিছে নেকি যে হই তালৈ ঘোৰা অসুচিত ?”

“নহয় চিত্রলেখা ! তোমালৈ নিমজ্ঞন আইছে ঘোৰ জৰিয়তে আৰু ঘোৰ লগত বাবলৈ। ই টিকো হৈছে—কাৰণ সমাৰে তোমাৰ আৰু ঘোৰ সহৰ পৰিজ্ঞ জান কৰে।”

চিত্রলেখা কিছু সময় মনে রনে থাকিল—তাৰ পিছত ক'লে—“বীজগুপ্ত, উচ্চ কুলীয়া সকলৰ উচ্চবলৈ কেৱল নৰ্তকী হিচাবে ঘোৰাতহে বই অভাস— অনেকৈ গ'লে কুলীন ভিৰোতাসকলে ঘোৰ অপৰান কৰিব পাৰে। যদি অনেকুৱা অৱশ্য আহি গৰে— তেওঁয়া কি কৰা উচিত ই'ব হই নাজানো।”

বীজগুপ্তই ইহিলে—“তুমি বিদ্যাস কৰা, ঘোৰ লগত গ'লে তোমাক

କୋଣେও ଅଶ୍ଵାନ କରିବିଲେ ମାହପ କରିବ ନୋଟାବେ ।”— ଇହାକେ କୈ ବୀଜଗୁଡ଼ିଇ ସେତାଙ୍କର ଶାତିଳେ ।

ସେତାଙ୍କର ମତେ ଛରୋ ବାହିରିଲେ ଓଳାଳ । ବୀଜଗୁଡ଼ିର ବସତ ଚିତ୍ରଲେଖା ଆକର ବୀଜଗୁଡ଼ି । ସେତାଙ୍କର ରୌଡାର ଲେକୋଷ ହାତତ ଦ'ଲେ ।

ମସର ମତେ ଆସନ୍ତିତ ଅତିଧିସକଳ ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରହ ପଞ୍ଚଲି ପାଲେଗେ । ପ୍ରହରୀଯେ ଉଚ୍ଚ ରୂପେ କ'ଲେ—“ରଥସାମୟ ବୀଜଗୁଡ଼ିର ବସ ପଞ୍ଚଲି ପାଇଛେହି ।” ସଶୋଧବାବ ମତେ ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରହ ପଞ୍ଚଲି ଯୁଧିଲେ ଓଳାଇ ଆହିଲ । ମୃତ୍ୟୁରେ ବୀଜଗୁଡ଼ିକ ଆଦରଣ ଅନାଲେ ଆକର ସଶୋଧବାଇ ଚିତ୍ରଲେଖାକ । ସେତାଙ୍କ ପିଛେ ପିଛେ ଗ'ଲ ।

ପଞ୍ଚଲି ପାର ହେ ସକଳୋବାବେ ବୃତ୍ୟ-ଭରନତ ପ୍ରବେଶ କରିଲେ । ପାଟିଲିପୁତ୍ରର ପ୍ରାୟ ସକୀଳେ ଗଣ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟାଙ୍ଗ ଆହି ଉପଶିଷ୍ଟ ହେଛିଲ । ଆଟାଯେ ବୀଜଗୁଡ଼ି ଆକର ଚିତ୍ରଲେଖାବ ପ୍ରବେଶର ଲାଗେ ଲାଗେ ହରସବିନ କରିଲେ । ଚିତ୍ରଲେଖା ସଶୋଧବାବ ଲଗାତ ତିରୋତ୍ସକଳର ମାଜଲେ ଗ'ଲ ଆକର ବୀଜଗୁଡ଼ି ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରହ ଲଗାତେ ବ'ଲ ।

ସଶୋଧବାକ ଦେଖି ଚିତ୍ରଲେଖା ଆଚିରିତ ହ'ଲ । ଆଜିଲେ ତେଣୁ ନିଜର କପକ ଲୈ ଅନି ଗର୍ବ କରିଛିଲ ଆକର ତେଣେ ବିଶ୍ଵାସୋ ଆଛିଲ । କିନ୍ତୁ ସଶୋଧବାଇ ଏକ ନିଯିହତେ ସକଳେ ଗର୍ବ ଚର୍ଚ କରି ଦିଲେ । ତେଣୁର ଆଜ୍ୟ-ବିଶ୍ଵାସକ ବିଚିଲିତ କରି ଦିଲେ । ସଶୋଧବାଇ ସମ୍ମାନ ପୂର୍ବକ ଚିତ୍ରଲେଖାକ ଆସନ ଦିଲେ ଆକର ନିଜେର କାହାତେ ସହି ଗ'ଲ । ସଶୋଧବା ଚିତ୍ରଲେଖାବ କାହାତେ ବହା କାରଣେ ଆକର ବର ଆଦର-ସଂକାର କରି ଦେଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶହିଳା ସକଳେ ଭାଲ ପୋରା ନାହିଲ ।

ସକ କାଳତେ ସଶୋଧବାଇ ଚିତ୍ରଲେଖାର ନାଚ ଦେଖିଛିଲ । ସେଇ ବୃତ୍ୟ ତାଇ ତେଣୁ ତାହାନି ପ୍ରଭାବିତେ ହେଛିଲ । ଆଜି ତେଣୁର ପିତୃର ଆଦେଶ ସେ ତେଣୁ ଚିତ୍ରଲେଖାର ଲଗତ ଧାକିବ ଲାଗେ । ସଶୋଧବାଙ୍ମେ କାହଟେ ଭାଲେଇ ପାଇଛିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖାକ ଚାରିଓକାଳର ପରା ଗାତ୍ରକହିତେ ବେଳି ବାରିଛିଲ । କିଛୁମାନେ ହାହି ଆଛିଲ, ସିଦ୍ଧ କିଛୁମାନେ ବ୍ୟକ୍ତ ବାକୀ-ବାକୋ ମାରିଛିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଏହିବୋବ ରେଯା ପୋରା ନାହିଲ, ତେଣୁ ନିଜର ଶ୍ରୀତି ଭାଲଦୟେ ବୁଝି ପାଇଛିଲ ।

ଓଚବତେ ଧିର ହେ ଏଜନ୍ ସାମନ୍ତ ଗୃହିଣୀରେ କ'ଲେ—“ଆଜି ନାଚନ୍ତି ଚିତ୍ର-ଲେଖାଇ ଆସନ ଆସନ ପାଇ, ଆମାର ମାଜଲେ ଅହାର ବାବେ ଅଭିନନ୍ଦନ ।”

କଥାଖିନି ସିରାନ କଠୋର ଆଛିଲ, ଉତ୍ସବଖିନି ତାତୋକେ କଠୋର—“ନିଜର ମୋଦ୍ଦରୀ ଭାବନ୍ତି ଭାବନ୍ତି ଭିରୋତ୍ସକଳକ ଅଭିର୍ଭନା କରିବିଲେ ବାହ୍ୟ କରୋଧାରନ୍ତିର ବାବେ ଅଭିନନ୍ଦନର କୋନେ ପ୍ରହୋଦନ ନାହିଁ ।”

এজনীরে আনজনীর মুখলৈ, আনজনীরে ডৃতীয়জনীর মুখলৈ চোরা-চুই কৰিলে। যিনান তীক্তা-পূর্ণ ভাবে কথাখনি ওগাইছিল, তাৰ প্ৰত্যাখ্যন পূৰ্ব সময়তো পৰিছিলগৈ। বীজগুপ্ত সেইফালে ঘূৰি বহিল। চিত্রলেখা অপমানিত হ'ব পাৰে বুলি তেওঁৰ ভয় হৈছিল। এই উত্তৰ-প্ৰত্যুত্তৰ কৰিন তেওঁৰ ভয় আৰু বাঢ়ি গ'ল। — “কথা কি ?”

ৰঙতে চিত্রলেখাৰ খণ্ডা মুখ একেবাৰে শান্ত হৈ গ'ল। —“একো নহয়, আমি ইাহি ধেৰালিহে কৰিছো।” সেই সময়ত চিত্রলেখাৰ ইাহি আছিল।

চিত্রলেখাৰ এই ভাব দৰিদৰ্জনত যশোধৰা মুক্ত হ'ল, বীজগুপ্ত যোৱাৰ পিছত তেওঁ কলে “বাহ্দেউ, লোক ব্যৱহাৰত তুমি এৰ পাকৈত।”

“এৰা সেই কাৰণেইতো ইয়ান প্ৰভাবশালিনী।” চিত্রলেখাৰ ইাহি ইাহি উত্তৰ দিলে।

চিত্রলেখাৰ এই হাস্যধনি চৌদিশে ঝংকত হৈ উঠিল। লগে লগে বুৱকহিতৰ আটাইধোৰ চকু সেই পিনে ঘূৰিল। সেই একে সময়তো তেকাইতে বীজগুপ্তক গীত গাবলৈ অচূৰাখ কৰিলে।

• বীণা লৈ বীজগুপ্তই বাগেখৰ বাগৰ আলাপ টানিলে। চাৰিষঙ্গালে নিষ্কৃতাই বিবাজ কৰিলে। নাৰী-পুৰুষ আটায়ে মন্ত্ৰমুক্তিৰ দৰে বীজগুপ্তৰ সঙ্গীত কৰিবলৈ লাগিল। বীজগুপ্তৰ গীতৰ সমাপ্তিৰ পিছত মৃত্যুজ্যে বীণা হাতত গৈ যশোধৰাৰ প্ৰতি সংকেত কৰিলে। যশোধৰাৰো বাগেখৰীৰ আলাপ আৰষ্ট কৰিলে। যশোধৰাৰ গীত সমাপ্তিৰ পিছত শ্ৰোতামকলে অছুতৰ কৰিলে যে বীজগুপ্তৰ সংগীতৰ সমুখ্যত যশোধৰাৰ গীতৰ বিশেষ কোনো মহৎ নাই। চিত্রলেখাৰ শ্ৰোতাৰ স্বনৰ ভাব বুজিব পাৰিলে আৰু কলে—‘ভনী যশোধৰাৰ ওচৰত হোৰ এটা অছুবোধ যাতে তেওঁ এটি কল্যাণ বাগৰ গীত কৰিব।’

সভাসদৰ দৃষ্টি চিত্রলেখাৰ কালে ঘূৰি গ'ল। মৃত্যুজ্যেও চিত্রলেখাৰ কালে চালে। তেওঁ এই কথাৰ সহজ একো বুজিব নোৱাৰিলে। তথাৰ্পি আমৰিত অভিধি এজনৰ অছুবোধ যেতিয়া তেওঁ বীণা হাতত তুঁগ ল'লে—যশোধৰাৰ গীত আৰষ্ট কৰিসে। — এইবাৰ যশোধৰাৰ সকলোকে মন্ত্ৰমুক্তি কৰি দিলে— সকলোৱে মুক্ত কৰ্ত্তে তেওঁৰ প্ৰশংসা কৰিলে। গীতৰ সমাপ্তিৰ পিছত চিত্রলেখাৰ যশোধৰাৰ অধীক্ষক দিলে— “ভনী যশোধৰা, তোমাৰ হৃষিলিঙ্গ পৰীক্ষ কাৰণে তোমাৰ মন্দৰাহ।”

মৃত্যুর চিজলেখার সহক এভিজাহে ঝুঁজিগে—“এই যশোধরীর হৈ তোমাক
ন্মাবাস অনহিছো। চিজলেখা।”

এই কথা-বতোবের বীজগুপ্তই উনি আহিল। ইঁহ ইঁহ তেওঁ ক'লে—
“এভিজ্ঞা চিজলেখাক এটি ন্তা প্রদৰ্শনৰ কাৰণে অছৰোধ কৰিব পাৰো নেকি!”

ইঁহ ইঁহ চিজলেখাই ক'লে—“বীজগুপ্তৰ অছৰোধ ঘোৰ কাৰণে
আদেশৰ স্মাৰণ।”

মৃত্যুর বীণা জ'লে আৰু বীজগুপ্তই মৃদু। চিজলেখাই মৃত্যুৰ ক্ষেত্ৰে
কৰিলে। দৰ্শক সকলে ভূৰি ভূৰি প্ৰশংসা কৰিবলৈ ধৰিলে। চিজলেখারো
ন্ত্যৰ সকলো কৌশল আৰু ভঙ্গী দেখুৱাই গ'ল। এই সৰষতে অহৰীয়ে
চিঙ্গিত ক'লে—“যোগী কুমাৰগিৰিৰ নিজৰ শিখসহ পূজিত পদার্পণ কৰিছে।”

মৃত্যুর বীণা এৰি বৈ কুমাৰগিৰিৰ আগতাৰ্থে বাহিৰলৈ উলাল।
মৃত্যুর বীণা বৰ্ধাৰ লগে লগে চিজলেখার ন্ত্যৰ বক হৈ গ'ল।

মৃত্যুর কুমাৰগিৰিক ক্ষত্বলৈ লৈ আহিল। তেওঁৰ জগত বিশালদেৱো
আৰিহণ। কুমাৰগিৰিৰ প্ৰৱেশৰ লগে লগে সকলো ধিৰ হ'ল। ডেভিজা চিজ-
লেখাই ক'লে—“এই এভিজ্ঞা যাও” বীজগুপ্ত, ঘোৰ ঘৰেক অপমান হৈছে।”

“কেনেকৈ তু”

“আৰু হৃষিত কলাৰ ছান সৰোপৰি। যি লোকে কলাক অপমান কৰে
তেওঁ হাঙুহ নহুহ—পশু। মৃত্যুর কুমাৰগিৰিৰ আগতাৰ কাৰণে ঘোৰ ন্তা
বক কৰি দিয়াতো মোক অপমান কৰা নহয়নে ?

বীজগুপ্তই ইঁহিলে—“তোমাৰ যি ইচ্ছা..।”

ইভিজ্ঞে কুমাৰগিৰিৰ আসনত উপবিষ্ট হৈছিল। চিজলেখাই অগোবাচি
গৈ কুমাৰগিৰিক অভিবাসন অনালে। তেওঁ মৃত্যুৰ কলে—“এই এভিজ্ঞা
যাব ঝুঁজিছো।”

মৃত্যুর উত্তৰ দিয়াৰ আগেৰ কুমাৰগিৰিৰে ক'লে—“ই কেনে কথা।
ঘোৰ উপবিষ্টি ভূৰি ভাল পোৱা নাই নেকি নাচনী। অৱজ্ঞা ই
যাভাবিকো।” কুমাৰগিৰিৰ শিখৰ দৰে কৌশল আৰু যুৰ ইঁহ সৰীতৰ দৰে
শুনুন কৰি উঠিল।

চিজলেখাই অৱগপন ভাৰি ক'লে—“ওহো, তোমাৰ উপবিষ্টি সৰীবৰ
কোনোও বেৱা পাৰ নোহাবে। ঘোৰ ইয়াৰ পথা যাৰ ঘোজাব আৰখ আস্ব।”

“কিন্তু তুমি হেস্টার সহয়টো ভাল হোরা নই !”

“টিক আছে, তেনেছলে হই নাবাং !”

হত্যাকারে আকো বীণা হাতত স'লে—কিন্তু এইবাব চিত্রলেখাই নামঠো বুলি উভয় দিলে। এইবাব যশোধৰা অগবাচি আবি চিত্রলেখাক ক'লে—“বাইয়েটো, সিদ্ধাৰ তোজাৰ কথা ইই পেলোৱা নাইছলৈ,” এইবাব হই অহৰোধ কৰিছচা যেব তোজাৰ নৃত্য পুনৰ আৰঙ্গ কৰা। তুমি বোৰ অহৰোধ নেপেলোৰা বুলি ঘোৰ পূৰ্ণ বিশ্বাস আছে !”

বাঁচাইকৰে চিত্রলেখাই যশোধৰাৰ অহৰোধ নেপেলালে। নৃত্য পুনৰ আৰঙ্গ হ'ল। কোঁৰী কুমাৰগিৰিয়ে যশোধৰাৰ ফালে চালে। অলপ সদৰক কাৰণে তেওঁ একেৰাহে চাই ধাকিল। যোগীয়ে চিত্রলেখা আৰু যশোধৰাৰ মাজুত তুলনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তুম্মো অপূৰ্ব হৃদ্দৰ্বী—কিন্তু এজনীৰ কপ বাদকতাপূৰ্ণ আৰু অন্যজনীৰ কপ শাষ্ট সমাহিত !” চিত্রলেখাৰ মাদকতা জ্বানক আছিল—তেৰ্তৰ নৃত্য তেৰ্তৰ সজীৱতাৰ প্রতিমূৰ্তি আছিল। আনহাতে যশোধৰাৰ শাষ্ট-সমাহিত কপ অতল সমুদ্ৰৰ দৰে—ঘ'ত মহুষই বিঅস্তুক হেকৰাই পেলাৰ পাৰে। চিত্রলেখা জীৱাৰ কোলাঁধল আৰু যশোধৰা মৃত্যুৰ বিজাঞ্জিৎ। কুমাৰগিৰিয়ে অহৰোধ কৰিবলৈ ধৰিলে যেন তেওঁ সংসাৰৰ ফালে আকৰ্ষিত হৰ্ণলৈ ধৰিছে। অহৰোধ সজীৱতাই বিবাগৰ অকৰ্মণ্যতাক জয় কৰিবলৈ ধৰিছে।

নৃত্য সৱান্ত হ'ল—মৃত্যুঝৰে দাসীক স্বধিনে—“ভোজনলৈ আৰু কিমান সময় বাকী আছে ?”

“ভোজন সাজু কৰি বথা হৈছে—কেলে আদেশৰ অপেক্ষাত বৈ থকা হৈছে !”

আমন্ত্ৰিত অতিথিসকণে ভোজন গৃহত প্ৰৱেশ কৰিবলৈগৈ। দাসীয়ে ভোজন আগে আগে দি গৈছে। বীজগুপ্তৰ ওচৰতে যশোধৰা বহিছিল—চিত্রলেখা যশোধৰাৰ কাৰণত আৰু তেৰ্তৰ কাৰণতে খেতাংক।

ভোজন আৰঙ্গ হ'ল আৰু লগে লগে বাৰ্তালাপ। যশোধৰাই আপেক্ষে কেজিৱাৰ বীজগুপ্তক মতা নাছিল। বীজগুপ্তই ক'লে—“দেৱী, অজি প্ৰথমৰ আৰো অপূৰ্ব পৰিচয় হ'ল আৰু এই পৰিচয়ৰ কাৰণে হই নিজকে ধন্ত-মানিলৈ।”

জীৱন্ত অজি প্ৰথমৰ যশোধৰাৰ দৰিদ্ৰীৰ দৰে চুহালিলে অজ এজন লোকৰ চুহুৰ কালে চাব সোঁৰিলে। যশোধৰাৰ হৃষি কীপছিল। লাইকৈ তেৰ্তৰ জীৱন্ত যিলে—“মোৰ পৰিচয় কোনো অহৰোধ কথা নহো !”

কথা-বতৰাৰোৰ তৰিনি চিত্রলেখাই হাইলে—“জীৱন্ত কৰিলে এই পৰিচয়

“বীর্ণিষ্ঠতাত পরিগত হওক আৰু সেই বীর্ণিষ্ঠতা জীৱনৰ পৰিব্ৰজা বজনত পৰিগত হওক।”

যশোধৰাই কুতুজ্যাপূৰ্ণ চৃষ্টিবে চিত্রলেখাৰ ফালে ঢালে—আৰু বীজগুপ্তই কৌতুহলপূৰ্ণ হচ্ছিবে। কিন্তু খেতাংকই একেবেৰে যশোধৰাব পিনে চায়ে আছিল। দৃঢ়াৎ এবাৰে যশোধৰাব হচ্ছি খেতাংকৰ চৃষ্টিব সতে যিলি গ'ল। ইৱান সময়ে যশোধৰাই খেতাংকক দেখা নাছিল। আৰম্ভিক সকলো ব্যক্তিকে তেওঁ চিনিছিল—খেতাংকহে এনে এজন ব্যক্তি আছিল যিজনক তেওঁ চিনা নাছিল। বীজগুপ্তক যশোধৰাই স্থাধলে—“এথেত কোন?”

“মোৰ সেৱক—লগতে মোৰ সক ভাই,” বীজগুপ্তই হাহি হাহি ক'লে।

যশোধৰাব কৌতুহল অযিল—‘সেৱক আৰু সক ভাই!’ আচাৰিত ঘেন লাগিল—“এয়া কেনেকৈ?”

এয়া এইদৰে—“তেওঁৰ নাম খেতাংক। এহেঁ ক্ষত্ৰি নৰ-সুৰক আৰু সদৰংশজ্ঞাত। কিন্তু বৰ্তমানে ব্ৰহ্মচাৰী আৰু নিজ গুৰুৰ লগত ধাকে। শুকৰে ‘পাপ কি বস্তু’ জানিবৰ কাৰণে মোৰ লগত দৈছে। মোৰ জৰিয়তেই এই সুৰকে সমাজ জীৱনত পদাৰ্পণ কৰিবলৈ ধৰিছু।”

যশোধৰা আৰু আচাৰিত হ’ল—“পাপ কি জানিবলৈ এৰ্থৰ শুকৰে এঙ্গৰ আপোনাৰ ওচৰলৈ পঠিয়াছিছে। সঁচাকৈয়ে আপোনাৰ স্থান বা আপোনাৰ ব্যক্তিত্ব পাপৰ পৰিচয়ৰ বাবে উপযুক্ত ঠাইনে?”

বীজগুপ্তই অনতে শাহিলে—কিমান আজগাহী হোৱালী আৰু কিমান ভৱত পৰি আছে?—‘সংসৰড়: যহা যহা পাপীয়েও নকল যে তেওঁ পাপী। প্ৰত্যেক জন লোকেই নিজক শুক বুলি ভাবে। নিজকে ভালদৰে বুজা তাৰ কাৰণে অসুৰ। যদিৰ খেতাংকহে এইটো নিৰ্ণয় কৰিব ল’ব পাৰে যে মই পাপী, তেনে-হ’লে বাস্তৰিকতে মই পাপী।’

যশোধৰাব অস্তৰত আধাত লাগিল। যিজন ব্যাকৰু লগত প্ৰণয় বজনৰ কলনাই তেওঁৰ জ্ঞান পুনৰ্গত কৰি তুলিছিল, সেইজন লোকক এজন মহান আচাৰ্যই পাপৰ পৰিচয়ৰ বাবে উপযুক্ত স্থান হিচাব গণ্য কৰিছে! তেওঁ খেতাংকৰ ফালে ঢালে—কিমান সুন্দৰ আৰু সৰল সুৰক! আৰু বীজগুপ্ত!

ডোজন সৱাপ্ত হ’ল। হাত-সুৰ ধৃষ্টি আকো সকলো একজিত হ’ল। বীজগুপ্তই খেতাংকৰ হাতত ধৰি মৃত্যুৰৰ লগত তেওঁৰ পৰিচয় কৰাই দিলে।—ইৱাৰ পিছত আটাখে নিজ নিজ মৃহান্তিমুখে বিদায় দৈ গ’ল।

ଦ୍ୱାମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟର କର୍ତ୍ତନର ଆଦୋକ-ସଜ୍ଜା ଏକେଦେଇ ଆହିଲ — ଅବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଜୀବତା କିଛୁ କହି ଗୈଛିଲ । ଅନାରକ୍ଷକୀୟ ଅନ୍ତିଥି ସକଳେ ବିଦ୍ୟାର ଲୋକାବ ପିଛତ ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଅଭିନେତା ସକଳ ବୈ ଗ'ଲ । ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରି, ବିଶ୍ୱାଳଦେବେ, ବୀଜଗୁଣ୍ଡ, ଚିତ୍ତଲେଖୀ, ହୈତାଙ୍କ — ଏହି କେଜନକ ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟରେ ଯାବଲେ ନିଜିଲେ । ଅଲପ ସମ୍ରାଟ୍ ମୌନ ହେଉଥାବ ପିଛତ ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟରେ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ପ୍ରତି ବେଦନାମିଶ୍ରିତ କର୍ତ୍ତରେ କ'ବଲେ ଧରିଲେ — “ଶାନ୍ତ ବୀଜଗୁଣ୍ଡ ! ଏହି ଉତ୍ସର୍ବ ମାଜତ ଏଟା ଏବ ଡାଙ୍କର ବହଞ୍ଚ ଲୁକାଇ ଆହିଲ ଆକ ଲେଇ ବହଞ୍ଚଟୋର ଲଗତ ତୋମାର ଗାଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଆହେ । ଏହିବୁଲି କୈ ତେଣୁ ସଂଶୋଧିବାର ପିନେ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ହାତିରେ ଚାଲେ । ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ମୁଖ୍ୟ ବଂ ସଲନି ହେବ'ଲ । ଚିତ୍ତଲେଖୀରେ ଇହିଲେ — “ଆକ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସୁନ୍ଦ ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟର ପ୍ରତ୍ନାବ ଅର୍ଥିକୃତ ନହ'ବ ।”

‘ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟର କଥାର ମର୍ ପ୍ରାୟ ସକଳୋ କେଜନେ ବୁଝି ପାଇଛିଲ । ତ୍ୟାପି ବୀଜଗୁଣ୍ଡରେ କ'ଲେ — “ଦେବ, ସ୍ଵୀକାର କରା ଆକ ନକରା ପ୍ରତ୍ନାବର ଉତ୍ସର୍କୁତା ଆକ ପରିଚ୍ଛିତର ଅଛୁକୁଳତାର ଉପରତ ନିର୍ଭବ କରିଛେ । ଆପୋନାର ପ୍ରକାର ସେବେକୁରା ହ'ବ, ମେହି ଅହୁମାରେ ମୋରେ ଉତ୍ସର ହ'ବ ।”

ଯୁତ୍ସୁକ୍ୟରେ ଅଲପର ଭାବିଲେ — “ବୀଜଗୁଣ୍ଡ, ତୋମାର ବିବାହ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ ।”

ବୀଜଗୁଣ୍ଡରେ ଆକ ଚିତ୍ତଲେଖାର କାଳେ ଚାଲେ । କିନ୍ତୁ କି ଉତ୍ସର ଦିଶ ଏକୋ ନିର୍ଗତ କରିବ ନୋହାବିଲେ । କଥାଟୋ ମତ୍ୟ ଆହିଲ, ଆକ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ମତେ ହେଲା ଅସତ୍ୟାଙ୍ଗ ଆହିଲ । — “ଶାନ୍ତାହୁମାରେ ହୋଇ ନାହିଁ ।” ବୀଜଗୁଣ୍ଡରେ କ'ଲେ ।

ଏହିବାବ ଗଞ୍ଜୀର ଅବେ କୁମାରଗିରିରେ କ'ଲେ — “ହୁରକ, ଶାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବିବାହେ ହ'ବ ପାରେ ଜାନୋ ?”

ବୀଜଗୁଣ୍ଡରେ ଉତ୍ସର ଦିଲେ — “ପୁରୁଷ ଆକ ଶ୍ରୀର ଚିତ୍ତଲେଖୀ ସବୁକେଇ ବିବାହ କୋରା ହର ।”

କୁମାରଗିରିରେ ହ'ାହି ଦିଲେ — “କିନ୍ତୁ ବିବାହ ଶର ସରାଜୁର କାବା ନିର୍ମିତ । ଶାନ୍ତରେ ଜ୍ଞାନ ଆକ ପୁରୁଷର ସବୁକ ପାଇବ କାବ ସମାଜର ପରା ତାର ବୀକୃତି ଲାଗ । ବୀଜଗୁଣ୍ଡ ତୁମି, ଅର୍ ମନ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରମ ଲୈଛା ।”

ବୀଜଗୁଡ଼ୋ ସମାନ ଗତୀରଭାବେଇ କ'ଳେ — “ବୋଗୀବାଜ, ସତ୍ୟ ଆଶା ହ’ବ ନୋରାବେ — ତି ପୂର୍ବ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଡର୍କ-ବିଡର୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ନହିଁ — ମେହି କାବଣେ ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧର ଉତ୍ସବ ଦିଆତୋ ଅଛିଚିତ ହ’ବ ।” ଇହାର ପିଛତ ବୀଜଗୁଡ଼ୀ ଯୁଦ୍ଧାଳ୍ୟର ପ୍ରାତି କ'ଳେ — “ଆର୍ଯ୍ୟ, ମୁଁ କୈଛିଲୋ । ସେ ମୋର ବିବାହ ଶାନ୍ତାମୁଦ୍ରାବେ ହୋଇବା ନାହିଁ । କଥାଟୋ କ୍ଷମିତ କରି ଦିଯା ଉଠିଛି ହ’ବ । ଲୋକ ହୃଦୀତ ମୁଁ ଅର୍ଦ୍ଵବାହିତ, କିନ୍ତୁ ଆଚଳତେ ମୁଁ ବିବାହିତ । ଚିତ୍ରଲେଖା ମୋର ପଢ଼ୁଁ । ଯଲାପ ଚିତ୍ରଲେଖାକ ପାଇଁ ଗ୍ରହଣ ମୁଁ ମୁଁ ଶାନ୍ତାମୁଦ୍ରାବେ କବା ନାହିଁ ଆକୁ ସମ୍ବନ୍ଧର ନିର୍ମଳ ଅନୁସାରେ କରିବ ନୋରାବେ, ତଥାପି କେବଳ ଆକୁ ଚିତ୍ରଲେଖାର ସମ୍ବନ୍ଧ ପଞ୍ଚ-ପଞ୍ଚମୀର ଦରେଇ । ମୁଁ ପ୍ରେସଟ ବିଦ୍ୟାମ କରେବୁ — ଗାତରକେ ମୋର କାବା ଏନେ ଅବସ୍ଥାତ ବିବାହ କରେବା ଅମ୍ଭର ହ’ବ — କାବମ ମୋର ପ୍ରେସର ଅଧିକାର୍ଦ୍ଦିଗୀ ଆକୁ ଅନ୍ୟ କୋନୋ ନାବି ହ’ବ ନୋରାବେ ।”

ବୀଜଗୁଡ଼ୀ ଏହିବୋର କଥା କୈ ଥକା ସମ୍ବନ୍ଧର ଡେଙ୍କୁ ଦୃଷ୍ଟି ତଳବ ଫାଳେଇ ଆଛିଲ । ଯୁଦ୍ଧାଳ୍ୟେ କ'ଳେ— “ବୀଜଗୁଡ଼ୀ, ତୋମାର କଥା ସତ୍ୟ ଉଚିତରେ ହେବେ — କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଯେତ୍ତିଆ ତୋମାକ ଅର୍ଦ୍ଵବାହିତ ବୁଲି ଜ୍ଞାନ କରେ — ତେତ୍ତିଆ ତୁମି ଅର୍ଦ୍ଵବାହିତେଇ । ଆକୋ ବିଯା ସମ୍ପର୍କେ ତୋମାକ ଏଟି କଥା କଣ — ବିବାହ ପୁତ୍ରୋପାନ୍ତିର କାବଣେ ଆକୁ ମେହି କାବଣେଇ ହି ପ୍ରାର୍ଥନମୀର । ଚିତ୍ରଲେଖାର ସମ୍ଭାନ ବୀଜଗୁଡ଼ୀ ସମ୍ଭାନ ନହିଁ ଆକୁ ମେହି ସମ୍ଭାନ ବୀଜଗୁଡ଼ୀର ଉତ୍ସବାଧିକାରୀଙ୍କ ହ’ବ ନୋରାବିବ । — ତୁମି କେତିଆବା ଏହି କଥାବୋବେ ଚିତ୍ର କାବ ଚାଇଛାନେ ?”

ସଟ୍ଟାକୈଯେ ବୀଜଗୁଡ଼ୀ ଏହି ସମ୍ପର୍କେ କାହାନିଓ ଭବା ନାହିଲ । ବୀଜଗୁଡ଼ୀ ଇହାର କୋନେ ଉତ୍ସବ ନିଦିଲେ । — ଡେଙ୍କୁ କାବଣେ ହି ଏଟା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନତୁନ ସମୟମା ଆଛିଲ । ଯୁଦ୍ଧାଳ୍ୟ ଏହିବୋର ଚିତ୍ରଲେଖାର ଫାଲେ ମୂର୍ଖ କରି ବିହିଲ — “ଦେବୀ ଚିତ୍ରଲେଖା, ତୁମି ବିଦ୍ୟାମ । ତୋମାକ ଅଧିକ କୋରାବ ପ୍ରଯୋଜନ ନାହିଁ । ତୁମି ବୀଜଗୁଡ଼ୀର ପଦିଷ୍ଠାତ ଡାଳବେ ବୁଜା ।”

ଚିତ୍ରଲେଖା ଏତିରେ ଯୋନ ଆଛିଲ । ଏହିବୋର ଡେଙ୍କୁ ଉତ୍ସବ ଦିଲେ — “ଆର୍ଯ୍ୟାଞ୍ଜି, ଆପୋନାବ କଥା ଏକେବାବେ ସତ୍ୟ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନର୍ତ୍ତକୀହେ । ବୀଜଗୁଡ଼ୀର ପଢ଼ୁଁ ହୋଇ ମୋର କାବଣେ ଏକେବାବେ ଅମ୍ଭର ! ଏନେ ଅବସ୍ଥାତ ବୀଜଗୁଡ଼ୀର ଭାଲବ କାବଣେ ମୁଁ ଧିକୋନେ କାମ କରିବଲେ ଏହୁତ । କିନ୍ତୁ ଆପୁନି ଜାନେ ଏନେ କରିବଲେ ହ’ଲେ ମୁଁ ବବ ଡାଳବ ଡ୍ୟାଗ କରିବ ଲାଗିବ !”

“ଡ୍ୟାଗ କରିବ ଲାଗିବ ନାହିଁ ?” କୁରାକ୍ଷରିଗିରିରେ ହାହି ଦିଲେ । — “ଦୁଇ ଆଟ- ବିତ କଥା କ'ବଲେ ବିବାହ ଦେଖୋବ ! ତୁମି ସତ୍ୟକରି ତୋମାର ଅନ୍ତପ୍ରେତୁଳ୍ମିଳିକ ପାହିବିବ ଥିବା । ତୁମି ଏବାବ ମୋକ କୈଛିଲୁ । ସେ ତୁମି ବୈବାହ୍ୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବଲେ

‘ইচ্ছা করিছা । — তাৰ কাৰণে এৱা সুন্দৰ সময় !’

কুমাৰগিৰিব এই কথামাবত বৈজ্ঞানিক উচ্চ ধাৰ্ষ ধাৰ্ষ উচ্চিল । ডেঙ্গ ক'লে—“যোগীবাজ, যদি আপুনি বৈবাগান্তবিদ্যাস কৰে আৰু অস্ত এগোকৈক বৈবাগ্যৰ বাবে উপদেশ দিব পাৰে—তেন্তে মোক কিম বজনত বাধিবলৈ চেষ্টা কৰে ?”

“এই কাৰণেই যে তৃতীয় বৈবাগ্যৰ যোগ্য মোহোৰা । তছপৰি তৃতীয় সীমাংকৰক নিয়মৰ প্ৰতিবুলেও আচৰণ কৰিবলৈ ধৰিছা । তৃতীয় কিছু পৰিদ্বাপে হ'লেও সম্মান নিয়ম পলান কৰাতো উচিত হ'ব !”

চিত্রলেখাই ইহাম সময়ে কুমাৰগিৰিব কথাবিৰুদ্ধ ভাবি আছিল—। এইবাৰ ডেঙ্গ ক'লে—‘যোগী এটা কৰা সোধৈ, তৃতীয় মোক শুক দীক্ষা দিবলৈ সাজু নে সচ'কৈ ? যদি সাজু হ'ব এইবাব পৰাহি তোমাৰ শিশু হ'লৈ ?’

কুমাৰগিৰিব চৰু অজ্ঞানিত ভাবেই বিশাগদেৱৰ পিনে সু'বি গ'ল । বিশাগদেৱে শেই সময়ত শুকদেৱৰ মুখৰ পিনে চাই আছিল । অসংপৰ কুমাৰগিৰিবে জ্ঞানিলৈ আৰু তাৰ পিছত ক'লে—“নাচনী চিত্রলেখা তোমাক দীক্ষা দিয়া মোৰ কাৰণে অসম্ভৱ !”

এইবাব চিত্রলেখাই ইহাহিলে—“মুখেৰে কৈ দিয়া বৰ সহজ কিন্তু কৰাহে বৰ কঠিন । যোগী, তোমাৰ কাৰণে বৈবাগ্য যিয়ানেই সকল হওক লাগে—মোৰ কাৰণে কিন্তু বৰ কঠিন । বিশাগৰ ক্ষেত্ৰত অকলৈ বিচৰণ কৰা মোৰ বাবে অসম্ভৱ । এভিবলৈকে অশুবাগৰ ক্ষেত্ৰতোহে আছো । সংসাৰে ভালু যিয়ানেই অপবিত্ৰ সুণি নাশীনক কিম ইৰুবৰ ওচৰত আৰু খোৰ ওচৰত সেই ক্ষেত্ৰ পৰিত্বা । ইহাৰ পৰা বাধিবলৈ শুলোল যাবে দুৰ্বিত ক্ষেত্ৰ এটোত পদাৰ্পণ কৰা । অৱৰ্দক এনে পাপ আৰ্জিবৰ কাৰণে হ'ব সাজু নহ'লৈ !”

কথাটো ঠিক বাটলৈ অহা ঘেনো লাগিল আৰু সি নষ্টি হৈয়ো গ'ল—
মৃত্যুজয়ে অহুভৱ কৰিলৈ ।

‘নষ্টি হ'ল আৰু পোন বাটলৈ আহিল’ বৈজ্ঞানিক অহুভৱ কৰিলৈ ।

কুমাৰগিৰিবে চিত্রলেখাক জানিছিল আৰু চিত্রলেখাই কুমাৰগিৰিক । খেতাক আৰু বিশাগদেৱ ছয়োজনেই কথা-বতৰাবোৰৰ মহত্ব বুলিবৰ চেষ্টা কৰি আছিল । একবাবে অশোধৱাইহে একো হুজা নাছিল । ডেঙ্গ ক'লে—“মেউতা, বাতি বজত হৈ হ'ল !”

কুমাৰগিৰিয়ে এইবাৰ বিশাগ কল্পাৰ কালৈ কোনো আৰু এবাৰ চিত্রলেখাৰ

কালে । মুঠো পরাকৰীর মাজত কিমান প্রভেদ ! এগৰাকী দেৱী, আনগৰাকী
দামৰী ; এগৰাকী শাস্তি, আনগৰাকী উমাদ । আকো বৈজ্ঞান ? পৰিচ্ছিতি
চক্ৰৰ এক অভাগী চিকাৰ ; লগতে সহস্ত্রাবে পৰিপূৰ্ণ এক মহ্য !

মৃত্যুজৰে চিজলেখাক ক'লে — “তোমাৰ ক্ষেত্ৰক কোনে অপৰিহ বুলি কৰ ?
তুমি যি কৰিছা সেইবোৰ নিজৰ মনৰ প্ৰযুক্তিৰ অচূসাৰে কৰিছা আৰু মই
ইয়াকে আনো যে তোমাৰ সমষ্টি বাৰহাৰ প্ৰেমৰ ওপৰত প্ৰিতিষ্ঠিত । প্ৰেমৰ
ক্ষেত্ৰ অপৰিহৰ্তাৰ কোনো স্থান নাই । কিন্তু দেৱী, তুমি যাৰ লগত প্ৰেম
কৰিছা তেওঁ যদি বিপথে গৈছে, তেওঁক পথলৈ অনাটো তোমাৰ কৰ্ত্তব্য নহয়নে ?
প্ৰেমত ত্যাগৰ আৱৰ্জনকতা আছে আৰু বৈজ্ঞানৰ কাৰণে তুমি যি ত্যাগ কৰিছা
মি ঘন্টান তাগ হ'ব ।”

যি ধৰণে কথাবোৰ কোৱা হ'ল তাৰ প্ৰত্যাৰ চিজলেখাৰ ওপৰত পৰিল ।
মাজতে বৈজ্ঞানই কৈ উঠিল — “ডাঙৰীয়া, চিজলেখাৰ প্ৰতি তেনেকৈ কোৱাৰ
কল নাই । ডঙা আৰু গঢ়াৰ দারিদ্ৰ মোৰহে । সেই সৃষ্টিবে মই নিজৰ হৈ
ক'ব পাৰো যে চিজলেখা আৰু যোৰ সহজ অমৰ ।”

বৈজ্ঞান ধৰ হ'ল — কিন্তু চিজলেখা বহিৱে ধাকিল । তেওঁ ক'লে—
“আপুনি যি কৈছে, ঠিকেই কৈছে । মই সেইটো ডানেই হওক অথবা বেয়াই,
কৰিব জাগিব । সেয়া মোৰ কাৰণে নহয় — বৈজ্ঞানৰ কাৰণেহে — ইয়ানখিনি
বিষাখাৰ বাধক ।” চিজলেখাই যশোধৰাৰ ফালে চালে — “সঁটকৈ আৰ্য়াষ্ট,
আপোনাৰ কল্যাৰ কাৰণে বৈজ্ঞান শুল্কৰ পাত্ৰ হ'ব । এঁলোকৰ যোৰ বৰ
ভাল যোৰ হ'ব । এইখিনি কৈ চিজলেখাটি বৈজ্ঞানৰ প্ৰতি ক'লে — “বৈজ্ঞান,
যশোধৰাৰ দৰে পতুৰী জান কৰাটো । অসন্তু — জাজিব পৰা তোমাৰ আৰু যশো-
ধৰাৰ মাজত সহজ হাপিত হৈ গ'ল ।”

বৈজ্ঞান সেই সহয়ত ছুৱাৰ মুখত ধৰ দি আছিগ, ক'লে — “চিজলেখা,
তুমি অহঁচিত কথা কৈছা, মোৰ কাৰণে ই একেবাৰে অসন্তু । — এই সহয়ত
ইই ইয়াতকে অধিক একো ক'ব নোৱাৰৈ । বাকি আৰ্য়াষ্ট, বিদায়হে এতিয়া ।”
ইয়াকে কৈ বৈজ্ঞান বাহিৰলৈ ওলাই গুন ।

চিজলেখা ধৰ হ'ল — ‘আৰ্য়াষ্ট, আপুনি বৈজ্ঞানৰ কথাবোৰ কৰেখে বেয়া
নোপাব ।’ আবেগেত হাহহে ভাল বেয়া জান হেফৰাই পেলায় । তেনে লঘুত
হাহহে তেওঁৰ প্ৰতি অন্য ধৰণৰ ধাৰণা কৰি লোৱাটো দেৱা । যই আপোনাক
আধুন দিছো যে বৈজ্ঞান আৰু আপোনাৰ কল্যাৰ সহজ বৰ ঝঁপৰ হ'ব — আৰু

এই সবক ষটাতো অতি আঁশ্টকো ।”

শ্বেতাংকৰ লগত চিত্রলেখাও বীজগুপ্তৰ পিছে পিছে ঘাবলৈ ধৰিলে । ডেঙ্গু-লোক যোৱাৰ পিছত মৃত্যুঞ্জয়ে গোটেই কথাবোৰ আঁতি-গুৰি জানিব পাৰিলে । অলপ সময় ঘনে ঘনে ধাকি মৃত্যুঞ্জয় কুমাৰগিৰিব প্ৰতি ক'লে —“যোগীৰাজ, মই একোৱে বৃজিব নোৱাৰিলো । — পিছে কথা-বতৰাবোৰৰ পৰা এইটো সঠিক ভাবে ধৰিব পৰিছো যে বীজগুপ্ত ওপৰত নৰ্তকী চিত্রলেখাৰ প্ৰভাৱ বৰ বেছি ।”

“অছুমান ঠিকেই কৰিছে ।”

“পিছে নৰ্তকী চিত্রলেখাৰ হৃদয়ো বৰ পৰিত্ব ।”

কুমাৰগিৰিব ঘনে ঘনে ধাকিল । ডেঙ্গুৰ চহু আপোনা-আপুনি বিশালদেৱৰ ফালে হুৰি গ'ল । বিশালদেৱে নিজৰ মনতে ইাহিলে ।

মৃত্যুঞ্জয়ে আকো ক'লে —“যোগীৰাজ, বীজগুপ্তক আৰু অধিক জোৰ কৰাটো উচিত হ'ব জানো ।” প্ৰথ এইটোহে । চিত্রলেখাই কৈ গ'ল হয় — আৰু তাই যি কৈ গৈছে তাক সম্পূৰ্ণ কপে পালন কৰিব বৃলিঙ ঝোৰ বিখাস আছে । তথাপি এতিয়া এনে ইচ্ছাও হয় যে বীজগুপ্তৰ আশা এবিয়ে দিঁত, চিত্রলেখাৰ অস্তৰতো বৰ আৰাত লাগিব ।”

‘ এইবাৰ কুমাৰগিৰিয়ে ক'লে —“চিত্রলেখাৰ অস্তৰত আৰাত লাগিব —এই কথা মই বিখাস নকৰো । খুব সমৰ চিত্রলেখাই নিজেই বীজগুপ্তক পৰিত্যাগ কৰিব । এনে অৱস্থাত বীজগুপ্ত পোন বাটেই হয়তো ইয়ালৈ আহিব । ঝোৰ মতে বীজগুপ্ত আৰু চিত্রলেখাৰ সমৰকো বিচেদ কৰাটোহে উচিত !”

কুমাৰগিৰিব ধিয় হ'ল । ডেঙ্গু ক'লে —মৃত্যুঞ্জয়, ধশোধৰাৰ বাবে বীজগুপ্তকৈকৈ ভাস পাত্ৰ তুঃসি কেতিয়াও নাপাবা —এই কথা মনত বাখিবা ।”

ପ୍ରକାଶିତ ଅଧ୍ୟାୟ

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଜୀବନତ ନାଜାନୋ କିମାନବାବ ପ୍ରେସର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦିହେ ଆକ ଅନ୍ତେକ
ବାବେଇ ଡେଞ୍ଚ ଶେଷତ ଅହୁତ କରିଛେ ଯେ ଡେଞ୍ଚର ଆଗର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଭୁଲ ଆଛିଲ ।

ପୋନପ୍ରେସ ଡେଞ୍ଚ ପ୍ରେସ ଈଶ୍ୱରୀୟ ଆଛିଲ । ଡେଞ୍ଚ ନିଜର ପାତକ ପ୍ରେସ ଦିହିଲ,
ସେଇ ପ୍ରେସତ ପରିବ୍ରତା ଆଛିଲ, ପତିବ ପ୍ରତି ନିଃସୀମ ଭାଙ୍ଗ ଆଛିଲ । ପତିବ
ପ୍ରତି ଥକା ପ୍ରେସତ ଡେଞ୍ଚ ନିଜର ଅନ୍ତିତ ପତିବ ଅନ୍ତିତର ଲଗତ ବିଶୀଳ ଦିହିଲ,
ଓହୋ, ନୁହ ଡେଞ୍ଚ ନିଜର ଅନ୍ତିତକେ ପତିବ ଅନ୍ତିତ ନାଇକିଯା କରି ଦିହିଲ ।
ଡେଞ୍ଚ ଈଶ୍ୱରୀୟ ପାତକ ପ୍ରେସର କରିବର କାବଣେ, ଡେଞ୍ଚ କଥା କୈଛିଲ ପତକ ପ୍ରେସର
କରିବର କାବଣେ, ଆନିକି ଡେଞ୍ଚ ଜୀବିଷୀଯୋ ଆଛିଲ କେବଳ ପତିବ ବାବେଇ । ଡେଞ୍ଚର
ଜୀବନର ପ୍ରତିଟୋ କ୍ଷଣ ପତିବ କାବଣେ ସମ୍ମାନିତ ଆଛିଲ, ପତିରେ ଡେଞ୍ଚର ବିଶ ଆଛିଲ,
ପରମେଶ୍ୱର ଆଛିଲ ଆକ ପତିବ ପ୍ରେସତ ଡେଞ୍ଚ ଯେ କିମାନ ଶୁଖ ଅହୁତ କରିଛିଲ ।
ପତିବ ପ୍ରେସ ଡେଞ୍ଚର କାବଣେ ଆଉ ସିଲାନର ପରାକାଷ୍ଠା ଆଛିଲ ଆକ ଆଉ ସିଲାନର
କିମାନ ଶୁଖ ସାକିବ ପାବେ ତାକ ଆଉ ସିଲାନ କରୋଡ଼ ସକଳେହେ ଜାନେ ।

ପତିବ ଶୂତ୍ୟର ପିଛତ ଡେଞ୍ଚର ସଂସାର ଅନ୍ଧକାବସ୍ୟ ହ'ଲ । ଡେଞ୍ଚ ଅହୁତ କରିଲେ
ସେ ଡେଞ୍ଚର ତପସ୍ୟା ଆକ ସାଧନା ସକଳୋ ଅଥଲେ ଗ'ଲ । କେତେବାବା କେତେବାବା
ଡେଞ୍ଚ ଆୟୁହତ୍ୟାର କଥାଓ ଭାବିଛିଲ, କିନ୍ତୁ ଆୟୁହତ୍ୟା ହହାପାପ ବୁଲ ଜାନି ସେଇ
କାଳେ ଆଗବାଟିବ ନୋହାବିଛିଲ । ଡେଞ୍ଚକ କୋରା ହୈଛିଲ ଯେ ତପଶ୍ଚ ଜୀବନର
ପ୍ରଥାନ ଅଜ ଆକ ବିଧବାର କର୍ତ୍ତ୍ୟ ହ'ଲ ସଂୟମିତ ସାଧନା କବା । ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଇଯାକେ
କରିଲେ—କିନ୍ତୁ ବର କଟିଲ ଆଛିଲ । ସେତୋଟିଏ ପତି ଜୀବିତ ଆଛିଲ ଡେଞ୍ଚ
ପୂଜା କରିବ ପାରିଛିଲ, ତପସ୍ୟା କରିବ ପାରିଛିଲ ଆକ ସାଧନାତ ବତ ସାକିବ ପାରି-
ଛିଲ କାବଣ ତାର କାବଣେ ଏଟା କେନ୍ଦ୍ର ଶୁନିଶ୍ଚିତ ଆଛିଲ, ଏଟା ଡେଟି ଆଛିଲ ।
କିନ୍ତୁ କେନ୍ଦ୍ରଇ ସେତୋଟା ଭାର୍ଗ ଗ'ଲ ଡେଇଯା ସେଇ ତଥ୍ୟରତା ବିଚିଲିତ ହୈଛିଲ ନିଜର
ଖୋପନି ନାପାଇ ବିଦ୍ୟାସ ପିଛିଲ ଗୈଛିଲ ।

ଇଯାର ପିଛତ ଡେଞ୍ଚ କୁକୁରିତାର ଲଗତ ପ୍ରେ କରିଛିଲ । ଏଇବାବ ଡେଞ୍ଚର
ପ୍ରେ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ନାହିଲ, ପ୍ରାକ୍ତିକ ଆଛିଲ । ଏଇବାବ ପ୍ରେସତ ନିଜର ଅନ୍ତିତ ହେବାବ
ନାଲାଗିଛିଲ । ବରଂ ନିଜର ଆକ ପ୍ରେସକର ଅନ୍ତିତକ ଏକେଲଗେ ବିଶୀଳ କରି

দিয়াৰ কথা আছিল। এইবাবৰ প্ৰেমত ভঙ্গ নাছিল, আছিল কেবল আজ্ঞাবিশ্঵বণ। কুক্ষাদিত্যৰ সতে প্ৰেম কৰি এইবাব চিত্রলেখাই প্ৰথম পিপাসা অনুভৱ কৰিলৈ। তেওঁ উচপ থাই উঠিল। পিপাসাৰ মহৎ তেওঁ জনা নাছিল, পতিব প্ৰেমত তেওঁ নিজকে উটাই দিছিল। গতিকে পিপাসাৰ থল ক'ত? এইবাব চিত্রলেখাই নিজৰ ইচ্ছাৰ অনুভৱ কৰিলৈ। নিজৰ অস্তৰাজ্যৰ উগ্ৰ ঝপ দৈখি প্ৰথমে তেওঁ ভয় থালে—কিন্তু পিছত স্বৰ্থ অনুভৱ কৰিলৈ। প্ৰেম ভঙ্গ নহয়, গতিকে ই এফালৰ পৰা হ'ব নোৱাৰে, প্ৰেম সহস্ৰ, গতিকে ই মূফালৰ পৰা হয়। প্ৰেম আজ্ঞাৰ পৰিত্ব সহস্ৰ। প্ৰেমত কম্পন আছে, পিপাসা আছে, আজ্ঞাবিশ্ববণ আছে। তাত তৃপ্তিৰ কোনো স্থান নাই। প্ৰেমত আজ্ঞাবলিদান আছে, কিন্তু সি এফালৰ পৰা নহয়, মূফালৰ পৰা। —কুক্ষাদিত্য গুচি গ'ল। চিত্রলেখাই দেখিলে যে প্ৰেম অমৰ নহয়; এটা পৰিত্ব স্বীকৃতি, ই ছাইৰাৰ দৰে হৈবাই যাবও পাৰে।

বৈজ্ঞানিক চিত্রলেখাৰ জীৱনটৈ আছিল। এইবাব চিত্রলেখাই প্ৰেমত পিপাসা, আৰু কেতিয়াৰা কেতিয়াৰা আজ্ঞাবিশ্ববণ অনুভৱ কৰিলৈ, আজ্ঞা বলিদান নহয়। এইবাব প্ৰেমত মাদকতা দেখিয়ে, এইবাব প্ৰেমৰ লগতে ঐৰ্য্য তথা তোগবিলাসৰ মনোহৰ কপটোও তেওঁ দেখা পালৈ। চিত্রলেখাই আৰু এটা নতুন বস্তু দেখা পালৈ স্বীকৃত কেবল প্ৰেমেই সকলো নহয় আৰু জীৱনৰ একমাত্ৰ আধাৰে প্ৰেম নহয়। প্ৰেমৰ লগত লগত আৰু আন আন বষ্টও আছে। তেওঁ দেখিলে যে প্ৰেম কিছুদিনৰ স্বৰ্থৰ কাৰণহে হ'ব পাৰে। স্থায়ী স্বৰ্থৰ বাবে আজ্ঞাবিশ্ববণৰ প্ৰয়োজন। কিন্তু আজ্ঞাবিশ্ববণ প্ৰকৃতিৰ স্বাবা অস্তৱ—আজ্ঞাবিশ্ববণ উৎপন্নৰ বাবে যদিৰাৰ প্ৰয়োজন।

ইয়াৰ পিছত তেওঁ^১ কুমাৰগিৰিৰ মূৰক আছিল, সুন্দৰ আছিল, প্ৰভাৱশালী আছিল.....। চিত্রলেখাই আৰু ভাৰিব নোৱাৰিলৈ। কুমাৰগিৰিৰ প্ৰতি অনিষ্টকৃত ভাৱেই তেওঁ আৰ্কৰিত হৈ গ'ল। তেওঁ^২ এইটো বুজি পাইছিল কিন্তু তেওঁ জানো নিজৰ ইচ্ছাকো বুজি পাইছিল।

চিত্রলেখাই কুমাৰগিৰিক ভাল পাবলৈ ধীৰলৈ—কিন্তু এইবাব তেওঁৰ প্ৰেমৰ আধাৰ বৈজ্ঞানিক আৰম্ভণানভেই। সেই কাৰণে কুমাৰগিৰিৰ ওচৰলৈ যাবলৈ চিত্রলেখাই সাহস কৰা নাছিল।

ক্ৰিক ব্ৰহ্মলুৰ স্বৰূপৰ উচ্চৰূপ দিনৰ কথাবোৰে তেওঁক সাহস যোগালৈ।

লগে লগে শহুতাক প্রবহনা করাৰ চেলু এটাও দিলো। তেওঁ মনতে ভাবিলো—“বীজগুপ্তক স্থানী কৰাই মোৰ কৰ্ত্তব্য আৰু তেওঁক মৃত্যু কৰি দিয়াই মোৰ মহান ত্যাগ হ'ব, লগতে তেওঁৰ জীৱনো সাৰ্থক হ'ব। বীজগুপ্তক এৰি দিবই লাগিব—চিৰদিনৰ কাৰণে এৰি দিব লাগিব।”

সেইদিনো বাতি চিত্রলেখাৰ টোপনি নাহিল। এই কথাবোৰ ভাবোতেই গ’ল। বাধোন বাতিপূৰ্বাহে অকণমান চকু মুদ খালো। তেওঁ সিদিনা পলছকৈ তই উঠিল। আৱ দুপৰীয়াই দৈছিল। তেওঁ দাসীক সুধিলো—“বীজগুপ্তৰ ঘৰৰ পৰা কোনো সংবাদ অহা নাই নংয় ?”

“নাই অহা।”

চিত্রলেখাৰ আন কৰিলো। ভোজন নকৰে। বুলি ক’লে। বধ আৰ্নবলৈ আদেশ দি তেওঁ সজ্জা গৃহণ গ’ল। নিজৰ সমস্ত বন্ধ-অগোক সোলোকাই ধ’লে। চুলিও সিদিনা নাবাক্ষিলে। বধ আহি পুনৰিমুখত থিয় হ’ল।

চিত্রলেখাৰ বীজগুপ্তলৈ এখন চিঠি লিখিলো। দাসীক আদেশ দিলো—“যদি সক্ষা পৰ্যন্ত উভাতি নাইো তেনেহ’লে এই পত্ৰ বীজগুপ্তক দি আহিব।” ইয়াৰ পিছত বৰ চোৱা চিতাৰ ভাৰ এজনী বিখাসী দাসীৰ হাতত অপৰ কৰিলো। দাসী আচাৰিত হ’ল। চিত্রলেখাৰ কেৱল ইয়াকে ক’লে—“আচাৰিত নহ’বা সুনয়না। যেই বৈভৱৰ পৰা কিছুদিনলৈ মৃত্যু বিচাৰিছো। যেতিয়ালৈ ঘই উভাতি নাইো, তেতিয়ালৈ ইয়াৰ গৰাকী তুমি।”

বধৰ ওপৰত বহি তেওঁ কুমাৰগিৰিৰ কুটিৰ ফালে প্ৰছান কৰিলো। বাজ-পথ এৰি চিত্রলেখাৰ চালকক ক’লে—“ইয়াতে ব’বা, যদি দুই প্ৰহৰৰ ভিতৰত উভাতি নাইো, তেনেহ’লে মৌলৈ নৰখিবা।”

যি সময়ত চিত্রলেখা কুমাৰগিৰিৰ হুটীৰত প্ৰৱেশ কৰিলো—তেতিয়া তেওঁ ধ্যানাবস্থত আছিল। চিত্রলেখা ওচৰতে বহি গ’ল। প্ৰায় এক প্ৰহৰৰ পিছত কুমাৰগিৰিৰ সমাধি ভজ হ’ল। চকু মেলি তেওঁ দেখিলো—চিত্রলেখা সমূখতে বহি আছে। চিত্রলেখাৰ চকু মুদা—কিবা ভাৰি আছিল। তেওঁৰ শৰীৰত কেৱল এখনেই বন্ধ আছিল। কুমাৰগিৰিৰে এভিয়ালৈকে চিত্রলেখাৰ উয়াদনা-পূৰ্ণ আৰু ঐৰ্যোগ্যস্ত সৌম্যৰ্থহে দেখিছিল—এইবাৰ তেওঁ শাস্তি আৰু উজৰিনী বৰ্পো দেখা পালে। চিত্রলেখাৰ শেঁতা আৰু কীণ মুখৰ ওপৰত শাস্তিৰ আভাই তেওঁৰ লোমুপত্তাক চাকি দিছিল। বন্ধ মুঢ় যোগীয়ে চিত্রলেখাৰ সৌম্যৰ্থ উপতোগ কৰি আছিল। কুমাৰগিৰিৰে লাহেকৈ বাজিলো—“নাচনী”

চিত্রলেখার চকু মেল থালে — “গুকদেবৰ সমাধি সমাপ্ত হ'ল হ'বলা ?”

“এবা, কিন্তু নাচনী চিত্রলেখা তুমি ইয়ালৈ কিমি আহিলা ?”

“গুকদেবৰ পৰা দৰীকা গ্ৰহণ কৰিবৰ বাবে !”

“তোমাক যে মই দৰীকা দিব নোৱাৰো বুলি কৈছিলো মনত নাই নে ?”

“হৰ, মোৰ মনত আছে। ভৰ্ত্যাপি শুভ আহিলো। মই ভ্যাগ কৰিলো, আজি নিজৰ সমস্ত ঐশ্বৰ্যক মই জলাঞ্জলি দি খোলাই শুভ আহিলো। মই নিজৰ সৰ্বস্ত ভ্যাগ কৰিলো। বাকী আছে কেৱল মমতা — সেই প্ৰমাণক মই আপোনাৰ ওচৰলৈ লৈ আহিছো। তাক মোৰ পৰা আত্মাই দিয়াটো আপোনাৰ কৰ্তব্য আৰু ধৰ্ম !”

“নহয় নাচনী নহয় !” চিত্রলেখার হৰ্বণীৰদৰে বৰ বৰ চকুৰ আগত তেওঁ কৌপি উঠিল। তেওঁ চিত্রৰ ক'লে — “ওহে! নাচনী হ'ব নোৱাৰে, ই অসম্ভৰ। মই তোমাক দৰীকা দিব নোৱাৰো !” — সেই সমস্তত কুমাৰগিৰিয়ে নিজকে পাহাৰি গ'ল। — “তোমাক দৰীকা দিয়াৰ অৰ্থ হ'ব তলালৈ যোৱা — একেবাৰে তলালৈ যোৱা। ক'লৈ ? তলালৈ — ইয়ান তলালৈ যে তাৰ আৰু শেৰ নাই — কিয়ান তলালৈ ! মই তোমাক জানো আৰু নিজকো জানো ! তোমাক ওপৰলৈ তোলা কঠিল হ'ব — বৰং মই তলালৈ নাযি যোৱাটোহে উজ্জু হ'ব !”

কুমাৰগিৰিৰ ধিৱ হ'ল। তাৰ পিছত বিক্ষিপ্তভাবে কুটীৰৰ ভিতৰতে ইফাল সিফাল কৰিবলৈ ধৰিলৈ। চিত্রলেখা মুঁতিৰ দৰে মৌন হৈ বহি থাকিল। অলপ বৈ কুমাৰগিৰিয়ে আকো ক'লে — “আচনী, সঁচা কোৱা ! মই তোমাক শিছা কোৱা নাই — মই কৈছো — তুমি সঁচা কথা কোৱা — তুমি ইয়ালৈ কিমি আহিলা ? সঁচাকৈয়ে তুমি জান লাভ কৰিব খোজা নে ? সঁচাকৈয়ে তুমি ভোগবিলাসক জলাঞ্জলি দিবলৈ আহিছানে ? এয়া সন্তুষ্টনে বাক ? কোৱা ? মনে মনে কিমি ব'লা ? কুমাৰগিৰিব ইাহি উঠিল —” তুমি সঁচা ক'ব নোৰোজা, তুমি শিছাও ক'ব নোৰাবা। তোমাৰ এই মৌনতা — ‘নহয়’ৰ পৰিচায়ক !”

চিত্রলেখাৰ নিজা ভজ হ'ল। তেওঁ কুমাৰগিৰিব ফালে চালে। তেওঁৰ নেজহুগল কুমাৰগিৰিব নেজহুগলেৰে শিলি গ'ল। — তেওঁ শাস্তি ভাবে উত্তৰ দিলৈ — “বোগী, নিষ্পৰ বিজয় বা পৰাজয়ৰ কথা নাভাবি এবাৰ তুমি মোক সঁচা কৈছিলা — য়োৱা তোমাক সঁচা কথাকে কম। মই তোমাৰ লগত প্ৰেম কৰিবলৈহে আহিছো !”

“মোৰ অহুৰান তেনেহ'লে শিছা নাচিল। তুমি মোৰ লগত প্ৰেম কৰি-

ବଲେ ଆହିଛା, ସିଜନେ କେତ୍ଯାଉ କାବ୍ରୋ ଲଗତ ପ୍ରେମ କରା ନାହିଁ । — ସିଜନେ ପ୍ରେମ କି ବଞ୍ଚ ନାହିଁନେଇ । କେବେ ଅନ୍ତରୁତ କଥା ! କିନ୍ତୁ ଆକୁ ଏଟା କଥା ହୁଅଥିମ— “ପ୍ରେମ କେନେକୈ ସଟୀ ହ’ମ ? ଯାଇ ଏତିଯାଇଲେ ବୁଝିଛିଲେ । ଯେ ପ୍ରେମର ଉତ୍ସପନ୍ତି ହୁଏ ହୁଏ । ଏହିଟୋ ଜନା ନାହିଁଲୋ । ଯେ ପ୍ରେମ ସୌଚିଦିବିଲେ ମାହୁତ ପ୍ରଥମେ ହଢ଼ ସଂକଳନ ହ’ବ ଲାଗେ ଆକୁ ତାର ପିଛତରେ ପ୍ରେମ କବେ ।” କୁମାରଗିରି ଇହି ଆହିଲ — କିନ୍ତୁ ମେହି ହାହି ଏକେବାରେ ଶ୍ରକାନ ଆହିଲ, ବ୍ୟାଙ୍ଗାତ୍ମକ ଆହିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖ ଉଚପ ଥାଇ ଉଠିଲ ।

ଡେଣ୍ଡ କ'ଲେ — “ଯୋଗୀ ମୋର କଥାବୋର ସଠିକ ନାହିଲ । ଯାଇ ନିଜର ମନୋଭାବ ଠିକ ହତେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ପରା ନାହିଁ । ଯାଇ ତୋମାକ ଭାଲ ପାଣ୍ଡ । ଏହି କଥା ତୁମ୍ଭାନା — ବହୁତ ଦିନର ପରା ଆନା । ଯାଇ ତୋମାର ଓଚବିଲେ ଏହି ବାବେହି ଆହିଛୋ ଯେ ତୁମ୍ଭ ମୋକ ଭାଲ ପୋରା, ମୋର ସତେ ପ୍ରେମ କରା । ଏତିଯାତୋ ଯାଇ ତୋମାକ ସକଳୋ କଥା କିେ ଦିଲ୍ଲୋ ।”

“ତୁମ୍ଭ ମୋକ ଭାଲ ପୋରା ଏଯେହି ସଥେଷ୍ଟ । ଯାଇ କେତ୍ଯାଉ ତୋମାକ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରର ବାଧା ଦିଲ୍ଲା ନାହିଁ ଆକୁ ବାଧା ଦିବ ନୋରାବୋରେ । ପ୍ରେମର ମଳନି ପ୍ରେମ ଆଶା କରାତୋ ସଟୀ ହ’ବ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏହି ଆଶାକ ସକଳ କରିବଲେ କରା ଚେଷ୍ଟା ଅନ୍ତିକାର ଚେଷ୍ଟା ।”

ଚିତ୍ରଲେଖର ମୂର୍ଖ ଶ୍ରକାହି ଗ’ଲ ଯଦିଓ ଏକ ପଳକତେ ପୁନର ନିଜକ ଚଞ୍ଚାଲି ଲ’ଲେ । ଡେଣ୍ଡ ଗନ୍ଧୀର, ବବ ଗନ୍ଧୀର ସର୍ବେ କ'ଲେ — “ଠିକ କୈଛା ଯୋଗୀ ! ଏହିବାରେ ଯାଇ ଭୁଲ କୈଛିଲେ । — ଯାଇ ଇଯାଇେ ଆହିଛୋ ପ୍ରେମର ଅତୃଷ୍ଟ ପିପାସା ତୃଷ୍ଟ କରିବଲେ, ଯାଇ ଇଯାଇେ ଆହିଛେ ଧାର ସତେ ଯାଇ ପ୍ରେମ କରେ, ଡେଣ୍ଡର ଚବଣ-ବେଶ୍ ସଦ୍ୟର ଶିବରତ ଲ’ବଲେ — ଯାଇ ଇଯାଇେ ଆହିଛୋ ତୋମାତ ମୋକ ବୁଝାଇ ଦିବଲେ । ମେହା ଆକୁ ଡକ୍ଟର, ବିଦ୍ସରମ ଆକୁ ଅତୃଷ୍ଟ ପିପାସା ଏହିବୋର ପ୍ରେମର ପରିଚାଯକ । ଯାଇ ଏହି ମତ୍ୟ, ବିଦ୍ସରମ ଆକୁ କର୍ତ୍ତରର ଆରବଣତ ଇଯାକ ମୋର ନିଜର ବିବାହର ସମସ୍ତର ଦେଖିଛିଲେ । କିନ୍ତୁ ମେ ଆରବଣେବେ ଢକା ଧକା କାରଣେ ମେହି ସତ୍ୟଟୋର ପ୍ରକୃତ ମହତ ଯାଇ ବୁଝି ନାପାଲେ । ଏତିଯା ଆକୋ ଏହି ସତ୍ୟଟୋକ ଦେଖା ପାଇଛୋ ଆକୁ ମେହି କାବଶେହି ତୋମାର ଓଚବଲେ ଆହିଛୋ ।”

ଏହିବାର କୁମାରଗିରି ଗନ୍ଧୀର ହୈ ପରିଲ — ବାସନାକ ଔତ୍ତବାହି ହୈ ପ୍ରେମ ମତ୍ୟ ହ’ବ ନୋରାବେ ।” ଡେଣ୍ଡର ମନତ ଏହିଟୋ ପ୍ରଥ ଉଠିଲ । ଡେଣ୍ଡର ସାଧନା ଆକୁ ବିଦ୍ସରେ ଉତ୍ତର ଦିଲେ — “ନୋରାବେ ।” ଡେଣ୍ଡର ଜ୍ଵାରେ କ'ଲେ — “ମୂର୍ଖ, ବିଶ୍ଵର ପ୍ରେମର ବାସନା

আক তৃষ্ণার কোনো স্থান নাই।”

কুমারগিরিয়ে ক’লে—“অলপ সবস্ব দিগ্ধা দেবী, বৰ কঠিন সহস্রা।”

চিত্রলেখাই কুমারগিরিব ভূবিত সামাজিক ধৰিলে—“সহস্র দিগ্ধাৰ এৱা সহস্র নহয় দেব। যি হ’বলগামী আহিছল সি হৈ গ’ল। যই ইতিমধ্যে বছতো কৃষ্ণ আৰ্তিৰ আহিলে।—পিছুৱাই যোৰাটো অসম্ভব। যই এই কূটীৰত ধার্মিকদলে আহিছো—ইয়াৰ পৰা উভতি শবলৈ নহয়।”

এই কথাস্বারূপ উভতি নিদি কুমারগিরিয়ে শ্রদ্ধিলে—“তুমি ইয়ালৈ খোজ কাঢ়ি আহিলা নেকি ?”

“নহয়—বথেৰে আহিছো।”

“বথ ক’ত ?”

“বাজ আৰ্তিত এৰি আহিছিলে।—এতিয়া গ’লগৈ হ’বলা।

কুমারগিরিয়ে ওপৰৱলৈ চালে—“হে প্ৰভু, ইয়াত কি যে বহন্ত শূকাই আছে ? তোমাৰ কি ইচ্ছা বাক ? তোমাৰ যি ইচ্ছা সেয়ে হ’ব !”—নিজৰ ভূবিত পৰি ধকা চিত্রলেখাক এইবাৰ যোগায়ে উঠালে।—“ডাল দেৱী, যই তোমাক দীক্ষা দিয়। ভগৱানৰ ইচ্ছা যে যই সংসাৰৰ কামনা-বাসনাবোৰৰ লগত সংগ্ৰাম কৰো।—ঠিক আছে সেয়ে হ’ব !” ইয়াকে কৈ কুমারগিরিয়ে বিশালদেৱক মাস্তিলে।

বিশালদেৱ অহাৰ পিছত কুমারগিরিয়ে ক’লে—“বিশালদেৱ, চিত্রলেখাৰ বাবে এটি পঞ্জা সাজিব লাগিব।”

বিশালদেৱৰ মুখত এক আশ্রম্যৰ ভাব জিলিক উঠিল। ইয়াৰ বহন্ত তেওঁ ভালকৈ বুজি পাইছিল। তেওঁ চিত্রলেখাক প্ৰণাম জনাই ক’লে—“দেবী আপো-নালৈ আগত !” তাৰ পিছত তেওঁ কুমারগিরিব প্ৰতি অৰ্থপূৰ্ণ মৃষ্টিবে চালে।

কুমারগিরিয়ে বিশালদেৱৰ মৃষ্টিব অৰ্থ বুজি পালে—“তুমি আচৰিত হৈছা নহয় ? তুমি আগতেও এবাৰ মোৰ দুৰ্বলতা দেৰিছিলা। গতিকে তুমি আচৰিত হোৰাটো একেবাৰে আভাৰিক। কিন্তু মনত বাখিবা দুৰ্বলতাৰ ওপৰত বিজয় লাভ কৰাটোৱেই সাহসৰ মূল্য কৰ্তব্য। আজি ভগৱানে মোৰ ওপৰত এটা সত্তাৰ বশি পেলাইছে। অৰুণৰ উৎকৃষ্টতা বাসনাৰ লগত বুজি। তহে আক যই ইয়াকেই কৰিবলৈ ওলাইছো। সেই কাৰণেই যই চিত্রলেখাক দীক্ষা দিয়।”

বিশালদেৱে ইাহিলে—“গুৰুদেৱ যি কৈছে সি সম্পূৰ্ণ সত্য। পঞ্জা আজি

বাতিল ভিতরতে সাজি দিব লাগিব।”

বিশালদেৱৰ ইহাহি তথা এই প্ৰশ্নটোৱ বাবে কুমাৰগিৰিৰ সমস্ত শৰীৰত
ক্ষেত্ৰ বিচ্ছৃতৰ দৰে প্ৰবাহিত হ'ল। তেওঁ কঁপি উঠিল। পোন হৈ বহি
তেওঁ ক'লে —“নালাগে পঞ্জাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই। চিৰলেখা যোৰ ঝুটীৰতে
ধাৰিব। বুজিছা বিশালদেৱ ! যোৰ দুৰ্বলতাক লৈ উপহাস কৰোতা দুৰ্বল ! —
মনত বাধিবা যই তোমাৰ শুক আৰু তোমাতকৈ উচ। যই তোমাক দেশুৱাম
যে সাধনা আৰু তপস্ত্বাত তপ্ত যত্ন্য কিমান শক্তিশালী হ'ব পাৰে।”

কুমাৰগিৰিৰ কদ্র বৰপ দেখি বিশালদেৱে ভৱ থালে। তেওঁ শুকৰ চৰণত
পৰি ক'লে —“গুৰুদেৱ, যোৰ শুষ্টিতা ক্ষমা কৰক। যই ঝুটীৰ সাজিদৈল উলাদৈ।”

“নাগুলগে !” কুমাৰগিৰি গঁজি উঠিল। “এতিয়া আৰু ঝুটীৰ সজোৱাৰ
কোনো প্ৰয়োজন নাই। বিশালদেৱ এৰাৰ ভৱত পৰি যই তোমাৰ শুকক
ইহাহিছলৈ। তাৰেই দণ্ড যই পাব চাগিছো। তোমাৰ শুকৰে তোমাক ইয়ালৈ
পাপ কি জানিব বাবে পঠাইছে। এতিয়া তুমি স্বয়োগ পাইছো—তুমি এতিয়া
পাপ কি চোৱা আৰু কেনেকৈ তাৰ ওপৰত বিজয়প্ৰাপ্তি কৰিব পাৰিব তাকো
চোৱা। তুমি যাৰ পাবা—সাক্ষাৎ বসনাৰ সময় হ'ল।”

বিশালদেৱ শুচি গ'ল। কুমাৰগিৰিয়ে চিৰলেখাৰ প্ৰতি ক'লে —“দেৱী,
যিবোৰ হ'ল, সি সপোন যেন আছিল। যই তাক নিজেই বিখাস কৰিব
নোৱাৰে। কিঙ্ক ষি হ'ব লগা আছিল সি হৈ গ'ল। কেতিয়াৰা কেতিয়াৰা
ভয় লাগে—এনে লাগে যেন অই জুইৰ লগতহে খেলিবলৈ উলাইছো।”

চিৰলেখাৰ মুখত যধূৰ ইঁঁ বিবিঞ্জি উঠিল। —“দেৱ, যোৰ কাৰণে ভয়
নাখিবা। তোমাৰ সাধনা আৰু তপস্ত্বাৰ বাটত যোক কেতিয়াও হেঠাৰ স্বৰপে
নাপাৰা। যোক ইয়ানৰিনি বিখাস কৰা। —যই তোমাৰ সতে প্ৰেম কৰৈ
আৰু প্ৰেমৰ অৰ্থ হৈছে সীমাহীন তাগ। যই তাতেই স্বৰ্থী হ'ম—ষ'ত তুমি
স্বৰ্থী হোৱা।”

“তথাক্ষ !” শুলি কুমাৰগিৰি নিজৰ আসনত বহি গ'ল। “তোমাৰ কাৰণে
এখন কুশাসন তৈয়াৰ কৰাৰ লাগিব। তুমি কুশ বিশালদেৱৰ পৰা আবিৰ
পাৰিবা। যোৰ সক্ষাৰ সমাধিৰ সময় হ'ল।” ইয়াকে কৈ কুমাৰগিৰিয়ে নেও
বড় কৰি ল'লে।

ମୁଦ୍ରଣ ଅଧ୍ୟାୟ

ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଏହିଟା ଅନୁଭବ କରିଲେ ଯେ ତେଣୁ ଅନ୍ତର୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅପରାନ କରିଲେ । ପିଛଦିନା ବାତିଗୁଡ଼ା ସେତାଙ୍କ ଯେତୋଟା ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଓଚରିଲେ ଆହିଲ, ତେତୋଟା ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ କ'ଲେ —“ରେତାଙ୍କ, ଯହି ମୃତ୍ୟୁର ନିମ୍ନଗୁଣେ ଯାଉତେ ସମ୍ଭବତ: କିବା କିବି ଅନୁଚିତ କଥା କୈ ପୋଖେଁ । ତୁ ସିଂହ ତାତ ଉପର୍ଦ୍ଵିତ ଆହିଲା — ତୋମାର ମନତ ଆହେ ନେକି ମେହିବୋର କଥା !”

ସେତାଙ୍କଙ୍କ ଅଳପ ଡାବି କ'ଲେ —“ପ୍ରଭୁମେ ଯି କୈଛେ, ଡିଚିତ କଥାକେହି କୈଛେ । ଆପୁନି କଥାବୋର ଶ୍ରଦ୍ଧାବେ କୈଛେ, ମୃତ୍ୟୁରେ ହୁଅତୋ ତାରବାବେ ଅଳପ ଅପରାନ ଅନୁଭବ କରିବାର ପାରେ । କିନ୍ତୁ ତାରବାବେ ଆପୁନି ଚିନ୍ତା କେଲେହି କରିଛେ ? — ମନ୍ତ୍ୟତୋ ମନ୍ତ୍ୟାହି — ମେହେ ଏଜନର ମନ ଆନ ଏଜନର ମନର ବିବୋଧିତାଙ୍କ ହୁଅତୋ ହ'ସ ପାରେ ।”

“ଓହେ, ତୁ ମି ଭୁଲ କରିଛା ସେତାଙ୍କ ! ମନ୍ତ୍ୟ ମନ୍ତ୍ୟାହି — କିନ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍କ ହୋଇ ଅନୁଚିତ । ଯହି ଘିବୋର କଥା କୈହିଲେଁ ତାକ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେও ଅନ୍ତର୍କ ନୋହୋଇଲେ କ'ବ ପରା ଗ'ଲାଇଲେନ ।”

ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅପରାନର କଥାତୋ ସିମାନ ଚିନ୍ତା କରା ନାହିଲ । ତେଣୁର ଦୁଇ ଆର୍ଚିଲ ତେଣୁର କଣ୍ଠର ଭାବୀ ଯଶୋଧବାହି ପୋରା ଅପରାନ । ତେଣୁର ସମୁଦ୍ର ଯଶୋଧବାର ମୂର୍ତ୍ତି ନାହିଲ । ଯଶୋଧବା ଆହିଲ ପ୍ରେମର ଅଭିମୂର୍ତ୍ତି । ତେଣୁର ସବଳତା ପ୍ରଶାସ୍ତ ଆକର ଅମୃତମ୍ ହାଟି ମୁକୁ, ଲାଜ ଆକ ଦୀର୍ଘିରେ ବିଭୂଷିତ ମୁଦ୍ରର ମୂର୍ଖନି — ଏହି ସକଳେବୋରେ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଆଗତ ବୈ ବୈ ନାଚିଲେ ଧୀରିଛି । କିନ୍ତୁ ତ୍ୱାପିର ତେଣୁ ଯଶୋଧବାର ଲଗତ ପ୍ରେମ କରିବ ନୋରାବେ — କାବଣ ଚିଅଲେଖାକ ତେଣୁ ଭାଲ ପାଇଛିଲ । ଚିଅଲେଖାର ମାନ୍ଦକତା ଯଶୋଧବାତ ନାହିଲ । ଚିଅଲେଖାର ହଳଯ ଯଶୋଧବାତ ଆହିଲ ନେ ନାହିଁ ହୀନାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ତେଣୁ କରିବ ପାରିଲେହିଲେନ ଯଦିଓ ଚିଅଲେଖା ତେଣୁର ପହି ନାହିଲ - ତ୍ୱାପି ତେଣୁ ପହି, ନାଚନୀ ହଲେଓ ତେଣୁର ଯାଜତ ପ୍ରେମର ସୀଫୁରା ଆହିଲ । ଐଶ୍ୱର କାହିଁ ନହିଁ — ଚିଅଲେଖାର ଐଶ୍ୱରଙ୍କ କର ନାହିଲ — କେବଳ ପ୍ରେମ କାବଗେହେ । ସେଇଦିନା ବାତି ତେଣୁର ଝନଲେ ଆହିଲ ଚିଅଲେଖାର ଲଗତ ତେଣୁର ପ୍ରେମ ପରିଚାର କଥା । — ଚିଅଲେଖା ଆକ ଯଶୋଧବାର ତୁମନା କୋନୋ ମନେ ନହିଁ । ଚିଅଲେଖା ବହତ ଉଚ୍ଚ, ବହତ ଉଚ୍ଚ ଆହିଲ ତେଣୁ ।

তেওঁ আচরিত হৈছিল কিয় তেওঁৰ যন্তৈল বাবে বাবে যশোধৰ্বাৰ কথা আহিছে। তেওঁ খেতাংকক ক'লে —“খেতাংক, যই মৃত্যুজয়ক কৰা কাটু বাবহাৰৰ কাৰপে কমা প্ৰাৰ্থনা কৰাতো জানো উচিত নহ'ব ?”

“অভূৰ ঘেনে ইচ্ছা !”

“বীজগুণ্ঠই মৃত্যুজয়টৈ এখন চিঠি লিখিব আৰু সেইখন খেতাংকক দিলে। খেতাংকই চিঠি লৈ মৃত্যুজয়ৰ ঘৰ পালে। তেওঁ প্ৰহৰীক গৈ স্থধিলে —‘আৰ্য্যেষ্ঠ ষৱত আছে দ্বলা ?’

“আপোনাৰ আদেশ শিশোধৰ্বাৰ্য্য !”

বীজগুণ্ঠই মৃত্যুজয়টৈ এখন চিঠি লিখিব আৰু সেইখন খেতাংকক দিলে। খেতাংকই চিঠি লৈ মৃত্যুজয়ৰ ঘৰ পালে। তেওঁ প্ৰহৰীক গৈ স্থধিলে —‘আৰ্য্যেষ্ঠ ষৱত আছে দ্বলা ?’

প্ৰহৰীয়ে ক'লে —“তেওঁেত কিবা কামৰ বাবে বাহিৰলৈ গৈচে —কি কাম আছে ?”

“তেওঁেতৰ এখন চিঠি আছে ?”

“মোক দিয়ক চিঠিখন —মই তেওঁেতক দিয়।”

“নহয়, চিঠিখন যই তেওঁেতকহে দিব পাৰেই।”

অশ্প বৈ তেওঁ ক'লে —‘নাইবা তেওঁেতৰ কম্যা যশোধৰ্বাক ! হঠাৎ এই বাকাটো তেওঁৰ মুখৰ পৰা ওগাই পৰিব়।

প্ৰৰ্ব্বায়ে গৈ যশোধৰ্বাক থবৰ দিলে। যশোধৰ্বা আহি খেতাংকক আদৰি নি অতিৰিক্ষালাত বহিবলৈ ক'লে। অ.প পিছতে তেওঁ নিজেই আহি তাত বহিল। খেতাংকই ধিম দি যশোধৰ্বাক সমান ঘৰাচিলো। যশোধৰ্বাই বহি লৈ স্থধিলে —‘কওকচোন, কি কাৰণে ইয়ান কষ্ট কৰি আহিল ?’

“সামন্ত বীজগুণ্ঠই আপোনাৰ পিতাকলৈ এখন চিঠি পঠিয়াইছে। তেওঁৰ পত্ৰবাহক হিচাবেহে যই আপোনাৰ সম্মুখত ধিম হৈছে। —বীজগুণ্ঠক খেতাংকই ‘অভু’ বুলি কোবাটো উচিত বুলি নাভাবিলে।

“পিতা এৱা আহি পাইহে। তেওঁেতলৈ ব'ব জাগিলে আপোনাৰ অকণমান কষ্ট হ'ব বেকি !” যশোধৰ্বাৰ বৰ বৰ চৰুকিটা খেতাংকৰ চৰুবে সতে ঝিলি গ'ল। কিন্তু সেই যিলনত কোনো সংকোচ নাইছিল। খেতাংকই ক'লে —“পাটলিপুত্ৰৰ সবৰ্জনে স্মৰণী দোৱী গৰাকীৰ ওচৰত বহিবলৈ কাৰ নো কষ্ট হ'ব পাৰে !”

যশোধৰ্বা এনে থৰণৰ কথা শুনাত অভ্যন্ত নাইছিল —আকো এনে এজন

লোকৰ পৰা যাব লগত যাধোন কিছু সময়বহে পৰিচয়। কিন্তু উধাৰ্পণ তেওঁৰ কথাবোৰ মধুৰ আছিল। যশোধৰাৰ চক্ৰ হৰ্ষমিশ্রিত লাজেৰে নত হ'ল আৰু তেওঁৰ গালৰ স্বাভাৱিক লালিমা দৃশ্যম হৈ পৰিল। -- খেতাংক তেওঁৰ অতিৰিক্ত আছিল। তেওঁক সম্যান দেখুৱাটো যশোধৰাৰ কৰ্তব্য আছিল। তেওঁ খেতাংক স্মৃথিলে —“আৰ্য বীজগুপ্তক আপুনি সম্পূৰ্ণৰূপে বৃজি পাণে জানো ?”

“এখা। সংসাৰৰ শ্ৰেষ্ঠ সোক সকলৰ ভিতৰত তেওঁৰ গণনা হ'ব পাৰে— ইয়াত কাৰো আপত্তি হ'ব নালাগে !”

“আৰু নৰ্তকী চিত্রেখা সম্পর্কে আপোনাৰ কি হত ?”

“তেওঁ এগৰাকী বহুত উচ্চ শ্ৰেণীৰ নাৰ্বী ! মই ভাৰী, তেওঁ এগৰাকী দেৱী— যেয়ে চিত্রলেখাক বৃজি লৈছে, তেওঁ সৌন্দৰ্য আৰু সৌন্দৰ্যজনিত কৰ্তব্যকো বৃজি লোৱা বুলি ক'ব পাৰি !”

যশোধৰাই ইাহিলে —“তেনেহ'লে মোৰ ধাৰণা একেবাবে অমূলক নাছিল। - ডাঙুৰীয়াৰ নাম সন্তুষ্টঃ খেতাংক !”

“দেৱীৰ অমূলান সঁচা !”

“আৰ্য খেতাংক ! মই আৰু এটা কথা আপোনাক স্মৃথিম। আচহতে আপোনাৰ শুকৰে আপোনাক পাপমো কি তাক জানিবৰ বাবে সামষ্ট বীজগুপ্তৰ ওচৰলৈ পঠাইছে, ই সঁচানে ? আৰু ঘদি দেয়ে হয়, তেনেহ'লে বীজগুপ্তৰ ব্যাক্তিপৰ পাপৰ পৰিচয়ৰ বাবে উপযুক্ত ক্ষেত্ৰ নে ?”

খেতাংকই যিচিকিয়াই ইাহিলে— “দেৱীৰ কথা সঁচা। মোৰ শুকৰে মোক পাপৰ সঙ্কানৰ বাবেই বীজগুপ্তৰ ওচৰলৈ পঠাইছে। বীজগুপ্ত পাপৰ সঙ্কানৰ বাবেই উপযুক্ত ক্ষেত্ৰ হয় নে নহয়— এই বিষয়ত যযো দোধোৰ-মোধোৰত আছো। মই ইয়াকো কৈ ধও যে মোৰ শুক ভাই যিজন কালি কুমাৰগিৰিৰ লগত নিয়ন্ত্ৰণলৈ আহিছিল তেওঁকো কুমাৰগিৰিৰ ওচৰলৈ পাপৰ সঙ্কানৰ বাবে পঠাইছে। - এই কথাটোতো সন্তুষ্ট আপুনি আচৰিত হ'ব !”

আচলতে যশোধৰা আচৰিত হ'ল।

“কিন্তু আচৰিত হ'লগাঁয়া একো নাই। এই ধৰণৰ কোনো কথা নাই যে পাপৰ সঙ্কানৰ বাবে আমাক যি সকলৰ ওচৰলৈ পঠিওঁ। হৈছে তেওঁলোকো পাপী হ'ব লাগিব। হৱতো তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ অহা লোকসকলৰ বাজতহে পাপী লোক পোৱা থাৰ পাৰে। ৰিতীয়তে ইঁটোক প্ৰথম যে পাপ কি ?

তাক কেনে জানে ? যাক হই পাপ জ্ঞান করো, সত্ত্ব আন এজনে তাক নামানিব। এনে ধৰণৰ বহুতো কথা আছে যিবিলাকৰ প্রতি আমি কোনো-দিনে দৃষ্টিয়ে নিনিখি— আক তেনেবোৰেই হস্তো বহুতৰ কাৰণে পাপ হ'ব পাৰে।

শ্ৰেতাংকৰ উত্তৰত যশোধৰা সন্তুষ্ট নহ'ল। —“ডাঙৰীয়া শ্ৰেতাংক, হই আপোনাক ধন্তব্যদ জনাইছো এই কাৰণে যে আপুনি যাহুহৰ শুণবোৰহে বিশ্বাস কৰে ?”

এনে সময়তে আৰ্থশ্রেষ্ঠ মৃত্যুজ্ঞয় আহি ভৱনত প্ৰহেশ কৰিলৈ। শ্ৰেতাংকই তেঙ্গুক প্ৰণীত অনালো। যশোধৰা ভিতৰলৈ গ'ল।

মৃত্যুজ্ঞয়ে শ্ৰেতাংকক বহিবলৈ ইঞ্চিত দি ক'লে— “কালি বৈজ্ঞানিৰ লগত অহা তেঙ্গুব সেৱক তুমিয়ে বোহোৱা জানো ?”

“হৰ ডাঙৰীয়াৰ অছুব্বান সঁচা। প্ৰভুৰে আপোনালৈ এখন পত্ৰ পঢ়িগাইছে।

মৃত্যুজ্ঞয়ে চিঠিখন লৈ পঢ়িলৈ। তেঙ্গুব মুখত সন্তোষৰ ভাৰ পৰিলাঙ্ঘিত হ'ল। —“গ্ৰামস্থক ক'বা যে কৰা খোজাৰ কোনো ঝঁয়োজন নাই আৰু ক'বা যে মোৰ অস্তৰ তেঙ্গুব পূৰ্বৰ দৰেটি নিৰ্মল আৰু পৰিষ্কাৰ। আৰু এটা কথা ক'বা যে যদি তেঙ্গুৰ কোনো বিশেষ কাৰণ নাই, তেনেহ'লে সক্ষা সময়ত এবাৰ আহি যাব। খোৱাৰ ব্যৱস্থা আয়াৰ ইয়াতে হ'ব বুলি ক'বা ?” অলপ বৈ আকো ক'লে— “শুনা শ্ৰেতাংক, বৈজ্ঞানিৰ লগত তুমিও আহিবা— !”

শ্ৰেতাংকৰ অস্তৰ আনন্দত নাচি উঠিল— “ডাঙৰীয়াৰ আদেশ শিবোধাৰ্য। যদি প্ৰভু আহে তেন্তে হই নিশ্চয় আহিয়। কিন্তু তেন্তেৰ অছুব্বাতি অবিহনে হই ইয়ালৈ অহাটো সহীচন নহ'ব নেকি।”

মৃত্যুজ্ঞয়ে ইাহিলে— “তুমি শাস্তি, গন্ধীৰ আৰু কৰ্ত্তব্যবায়ণ মুৰক—। হই তোমাৰ বাৰহাৰৰত সন্তুষ্ট। বাক, তোমাৰ বৎশ, তোমাৰ পিতাৰ নাম আৰু তেঙ্গু ক'ত ধাকে ক'বানে ?”

“হই সূৰ্যবংশী, মোৰ পিতাৰ নাম বিখ্যাতি আৰু ধাকে কৌশল প্ৰদেশত।”

“তোমাৰ পিতাৰ নাম বিখ্যাতি ? কৌশলৰ বিখ্যাতি ? তেঙ্গু কাৰ্যীত শিকা গ্ৰহণ কৰা নাহিল নে ?”

“ডাঙৰীয়াই ঠিকেই কৈছে।”

“অৰ্তি আচৰিত কথা। বিখ্যাতি মোৰ শুক ভাই। বহা বহা তুমি

মোৰ পোৰ সমান।”

শ্বেতাংক নিজৰ পিতাক আৰু মৃত্যুজ্ঞৰ পৰিচয়ত যে কিমান আনন্দিত হ'ল কোৱা টান। শ্বেতাংকৰ অস্তৰত আশাৰ অদীপ এটি হঠাতেই প্ৰৱীপ্ত হৈ উঠিগ। তেওঁ ভাবিবলৈ ধৰিলৈ—“যশোধৰৰ বিয়া মোৰ লগত হোৱা সন্তোষ নে ?”

শ্বেতাংকই জানিছিল—“অসন্তোষ !” তেওঁৰ পিতাকৰ সমস্ত সম্পত্তি খংস হৈ গৈছে। সেই বাবে তেওঁ এতিয়া গাৰুৰ বাসিন্দা। তেওঁ উচ্চ কুলোন্তৰ হয় কিন্তু তাৰে কি হ'ব ? মৃত্যুজ্ঞ ধন ঐৰ্ষ্যত এতৰ পিতাকৈকে বহুত শ্ৰেষ্ঠ আৰু শৰ্কীণ। বিয়া বাবৰ ক্ষেত্ৰত এইবোৰৰ সমতাৰ কথা আহে। —তেওঁৰ ঘনৰ আশাক তথাপি দমাব পৰা নহ'ল।

শ্বেতাংকক ঘৌন দেখি মৃত্যুজ্ঞৰে ইধিলৈ—“বাচা শ্বেতাংক ! মোৰ ঘৰখনক তুমি নিজৰ বৃণিয়ে ভাবিবা। মই আচৰিত হৈছো যে তুমি ইয়াত ধকা কথাটো বিশ্পত্তিৱে ঘোক কৰ জনোৱা নাই !”

“আজিকালি পিতাই বানপ্ৰস্থ গ্ৰহণ কৰিছে। বোধহয় সেই কাৰণেই। তেনেহ'লে ডাঙুৰীয়া, এতিয়া আজ্ঞা হ'লে..... !”

“খোৱাৰ সময়ে দেখোন হ'ল। মোৰ ইয়াতেই এযুক্তি ধৰাতড়ো তোমাৰ কোনো আপত্তি নহ'ব ?”

শ্বেতাংকই ইাহ ক'লে—“আপৰ্যুক্ত কোনো কাৰণ নাই ডাঙুৰীয়া—কিন্তু মই এই সময়ত আৰ্য বীজগুপ্তৰ সেৱক। তেৰেতৰ আদেশ অবিহনে ইই কোনো কাম কৰিব নোৱাৰ্দে। হ'ব বাব—এতিয়া আজ্ঞা পালে ভাল পাণ্ডু—পলুৰ হ'ল—সন্তুষ্টঃ আৰ্য বীজগুপ্ত মোৰ অপেক্ষাত বৈ আছে।”

“ভাল কথা ! তুমি তোমাৰ কৰ্ত্ত্ব ভালকৈ ঝুজি পোৱা, তোমাৰ বৰ ভাল লাগিল। তুমি যোৱা বাব—কিন্তু বীজগুপ্তক মোৰ কথা ক'বলৈ নাপাহাৰিবিবা।”

শ্বেতাংক উভাতি আহিল। বীজগুপ্তক মৃত্যুজ্ঞৰ ঘৰত বিশ্ৰামৰ কথা ক'লে। —বীজগুপ্তই আচৰিতভাবে কৈ উঠিল—“মোক নিয়মণ কৰিছে ? এই সময়ত আনো ভালৈ ঘোৱাটো মোৰ বাবে উচিত হ'ব ?”

এই নিয়মণ সম্পর্কে তেওঁ বহুতো সময় ভাবিবলৈ ধাকিল। তেওঁ ভালৈ

ଯୋରାଟୋ କିମ୍ବ ଅଛୁଟିତ ? ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ ମନତ ବାବେ ବାବେ ଏହି ପ୍ରୋଗ୍ରାମ୍ ଆହିବଲେ ଥିବିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ଵର କବି ପେଳାବ ପାରିଲେହେତେବେ ଯେ ତେଣୁ ତାଲେ ଯୋରାଟୋ ଅଛୁଟିତ ; କିନ୍ତୁ ତେଣୁ ନିଜେଇ ଦେଖେନ ତେଣେକେ କ'ବ ନୋରାବିଲେ । ମନତେ ବହତୋ ତର୍କ-ବିଭିନ୍ନ କବି ତେଣୁ ଯୋରାଟୋତେ ସିନ୍ଧାନ୍ତ କବିଲେ । ମଙ୍ଗା ସମ୍ମରତ ତେଣୁ ଶେତାଂକକ କ'ଲେ — “ଶେତାଂକ, ମହି ତାବେ କୋନୋ ଭ୍ରମୋକବ ଆମସ୍ତନ ପ୍ରତ୍ୟାଧ୍ୟାନ କରାଟୋ ଅଛୁଟିତ ।” ତେଣୁର ମନତ ସଶୋଧବାର ଲଗତ ଆକୌ ଏବାବ ଦେଖା କବାବ ହୁଇ ଚାବିଟା କଥା କୋରାବ ଅମ୍ବକ୍ଷ ଅଭିନ୍ଦାବାହି ଦେଉଦି ଫୁରିଛିଲ ।

ଶେତାଂକକ ଲଗତ ଲୈ ବାତି ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ ଯୁତ୍ୟାଙ୍ଗୟର ସବ ପାଲେ । ଆଜି ଯୁତ୍ୟାଙ୍ଗୟର ସବତ ଯୋରାନିଶାବ ଶୋଭା ନାହିଲ, ତାବ ବାଯୁମଣ୍ଡଳ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଆହିଲ । ଯୁତ୍ୟାଙ୍ଗୟେ ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ ଅଭ୍ୟାସନା ଜନାଲେ । ବିଆମ ଗୃହତ ତେଣୁଗୋକ ବହିଲାଗେ । ସଶୋଧବା ଆଗବେ ପରା ତାତ ବହି ଅପେକ୍ଷା କବି ଆହିଲ ।

“ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ, ମେହି ଚିଠିଖନର କୋନୋ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଲ ।” — ଯୁତ୍ୟାଙ୍ଗୟେ କଥା ଆବଶ୍ଯକ କବିଲେ ।

“ଡାକ୍ତରୀଯା, ପ୍ରତୋକେ ନିଜର ଭୁଲ ହୀକାବ କରାଟୋ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।”

ଯୁତ୍ୟାଙ୍ଗୟେ ହାହି ଦିଲେ — “ଆପୋନାବ ସେବକ ଶେତାଂକ ଯେ ମୋର ଶୁକ ଭାଇ ବିଶ୍ୱାସିତର ଲ'ବା—ମହି ଆଜିହେ ଜାନିବ ପାରିଲେଁ ।” ଇହାକେ କୈ ତେଣୁ ଶେତାଂକର ଫାଲେ ଚାଲେ ।

“କିନ୍ତୁ ଆର୍ଯ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଶେତାଂକ ମୋର ସେବକ ନହୟ, ତେଣୁ ମୋର ଶୁକ ଭାଇ ।”

“ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ, ଆଜି ଆପୋନାବ ଅହାତ ପଳମ ହ'ଲ ନହୟ ।

“ହୟ, ଆଜିକ କାଶୀବିପରା ହେବ ଅଭିଧି ଆହିଛିଲ ବାବେ ।”

ଏହିବାବ ସଶୋଧବାଇ କ'ଲେ — “କାଶୀ ବହତ ପ୍ରାଚୀନ ଆକ ସ୍ମରବ ନଗରୀ ବୋଲେ ? ଆପୁନି କାଶୀଲୈ ଗୈଛିଲ ନେକି ?”

ସୀଜଣ୍ଡପ୍ରଦ କ'ଲେ — “ମୋର ଜୀବନର ଆଟୋଇତକେ ସ୍ମରବ ସମୟବିନିମୟେ କାଶୀତ କଟାଲେଁ । ମୋର ଶୁକ ବଡ଼ାହରବ ବାସହାନୋ ପ୍ରଧରେ କାଶୀଯେ ଆହିଲ । ଦେବୀ ସଶୋଧବା, କାଶୀତୋ ଇହାବ ପରା ତେଣେହି ଓଚବତ । ମହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ସବ ତାବତ ଭ୍ରମଣ କବି ଆହିଛୋ ।”

“ତେଣେହ'ଲେ ଆପୁନି ହିମାଲୟ ଦର୍ଶନୋ କବିହେ ହୁଲା ?”

“ଏବା, ମହି ହିମାଲୟ ଆକ ହିମ୍ବକୁଳ ପର୍ବତ ଦେଖିଛୋ । ପ୍ରକାଶିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋକା ପର୍ବତତହେ ପୋରା ଯାଏ ।”

এইবাব বীজগুপ্তই যত্নক্ষয়ৰ প্রতি ক'লে —“ভাঙ্গীয়া, যই যে ভাত কিমান বিগাক আচরিত আচরিত কথা দেখিলোঁ। কিন্তু তাৰ ভিতৰৰ এটা কথা যই কাহানিও পাহারৰ নোৱাৰিম। বৰ আচরিত কথা।”

যশোধৰাই কৌতুহলেৰে স্থিলে —“সেই ঘটনাটো আমাকো শুনাৰ নোৱাৰি আনো।”

“এৰা পাৰি —” বুলি বীজগুপ্তই আৰষ্ট কৰিলে —“প্ৰাৱ মহ বছৰমান আগৰ কথা। সেই সময়ত মই বিচ্ছান্ধৰ্ম আছিলোঁ। মহাপ্ৰভু বত্তাস্বৰূপ লগত যই দেশ ভৱণলৈ ওলাণেঁ। নানা বছৰ নগৰ, বন-উপবন পাৰ হৈ গৈ আমি গঙ্গাৰ পাৰে পাৰে হৰিষ্ঠাৰ পালোগৈ। আকাশলৈ মূৰ দাঙি ধিৱ হৈ থকা আকাশ লংঘৰ্ম পৰ্বত হাসা দেখিলোঁ। মহাপ্ৰভু বত্তাস্বৰূপ যই স্থিলো —“ইয়াৰ আগলৈ আৰু কি!” তেওঁতে ক'লে —“অজ্ঞাত প্ৰদেশ।” গঙ্গাৰ পাৰত এজন মাঝুহ এহি আছিল। তেওঁ বোধহয় মহাপ্ৰভুৰ কথা শুনিলে —“কি ক'লা? আগলৈ অজ্ঞাত প্ৰদেশ আছে? টিক কৈছা। কিন্তু যই এটা কথা কৈ দিব খোজো —সেই অজ্ঞাত প্ৰদেশত দৰেতাৰহে নিবাস। এই পৰ্বততে কৈলাশ। এই পৰ্বতীৰ প্ৰদেশতে গঙ্গাৰ সকলে নিতো নৃত্য কৰে আৰু অপেচৰীহিতে দিৰ্মো জৰীড়া কৰে।” মাঝুহজনৰ কথা শুনি মহাপ্ৰভুৰ মূখত অবিশ্বাসণুণ হাঁচি ওলাল কিন্তু অহুতৰবহিত যুৱকৰ কলনাবে যই সেই অবিশ্বাসক বিশ্বাস কৰিব মোৱাৰিলো। যই কলো —“কথাটো হঘতো সঁচাই হ'ব মহাপ্ৰভু। —এই পৰ্বতত উঠি অন্ত পৰ্বত প্ৰদেশলৈ যোৱাত কিবা আপন্তি আছে জানো?”

“ওহো, যদি তূমি যাব খোজা, তেষ্টে যই প্ৰস্তুত।” —বত্তাস্বৰে ক'লে।

“আমি তুমনে আৰু আগলৈ যাবলৈ ধৰিলোঁ। এনেকুৱা সৌন্দৰ্যও যে ধাৰিব পাৰে, আমি তাৰ কলনাই কৰা নাছিলোঁ। বনে বনে নানা তৰহৰ ফুলে কেশি কৰি আছিল। পৰ্বতীয়া জুৰ বতাহে লুকাভাৰু খেলিছিল। চৰাই-বোৰে ফুলনিত গীত গাই আছিল। চাৰিওফালে শান্তিৰ সমাৰেশহে আছিল। কোলাহল নাছিল, নাছিল জনবৰ। ইটোৰ পিঠিত সিটো ধিৱ হোৱাকৈ ওপৰলৈ উঠা কেবল পৰ্বতজ্যোতি চুক্ত পৰিছিল। বাটত কিছুমান গাঁও অভিজ্ঞ কৰিছিলো। তাৰ আহুহৰোৰ চেহেৰা বগা আছিল, তিৰোতাবোৰ ধূনীয়া — সিইতে বংবিৰঙেৰ কাপোৰ পিঙ্কিছিল। সিইতে হাঁহিছিল, গাইছিল। তেওঁ-লোকৰ মাজত লাজ বা সংকোচ ভাৰ নাছিল। ডৰণ যুৱক যই —সিইতে

অপত মুক্ত হৈ গলো । গান্ধুকইতে স্থলগতি গৌত গাই গাই আহ-শাহ করিছিল । যদিও মই সিইতৰ ভাষা বৃজিব পৰা নাছিলো অধিপি অমুমান কৰিছিলো সিইতৰ স্থলগতি গৌতবোৰ কৰিবত মৱ আৰু এই গৌতবোৰ বিশয়-বস্তু প্ৰেম । মোৰ মনতে প্ৰথম উঠিল — “এয়ে অপেশণীৰ দেশ নেকি ?” আমি আৰকো আগবঢ়াচিলো । এতিয়া আমি বহু মূৰে মূৰে সক সক একোখন গাঁও পাবলৈ ধৰিবো । চেচা বেছি হৈ অহিবলৈ ধৰিবো — ফল ফুলো ক'ষ পাবলৈ ধৰিলো । —এদিনামন বাতিপুৰা আমি কিছু মূৰৈত সোণৰ পাহাৰ এখন দেখা পালো । মই বলিয়াৰ দৰে চিঞ্চিৰি উঠিলো — “গুৰুদেৱ, সমুখতে কুবেৰৰ হৰেক পৰ'ত,” গুৰুদেৱে মোৰ মূৰ্খতাৰ বাবে হাহিবলৈ ধৰিলে । — ‘মেয়া হিমালয়’ । হিমৰ উপৰত মূৰ্য কিবলি পৰিছে আৰু সেই কাৰণেই ‘মূৰ্য’ বুলি তোমাৰ ভয় হৈছে । নিজৰ মূৰ্খতাৰ কথা ভাবি মোৰ লাজ লাগিল । আমি আৰকো উপৰতৈ উঠিলো । এতিয়া পৰ'তৰ ঠায়ে ঠায়ে বৰফে ঢকা ঠাই পাবলৈ ধৰিলো । জাৰতে আমাৰ ঠেউবৈ লাগিল । মহাপ্ৰভু বস্তুস্বে ক'লে — “এতিয়া উভাত যোৱা হওক ।” কিন্তু মই সাহস কৰিবো — “মহয় মহাপ্ৰভু । বৰফেৰে ঢকা পৰ'তৰ তলি পৰ্যন্ততো যাঁও ।” —আগবঢ়াচি গৈ আমি এটা পঁজা দৰ পালো । সেই সময়ত এজনী বুচীয়ে তাত বহি কিবা ভাবি আছিল । আঘাক দেখি ধিয় ৫'ল । তেওঁ ক'লে — ‘অভিধিমকলৈ স্বাগত ।’ মহাপ্ৰভুৰে তিবোতাজনীলৈ ভাস্তৱ নিৰীক্ষণ কৰিবো । তেওঁ কাহেকৈ মোৰ কাণে কাণে ক'লে — “এৱা নিৰাপদ ঠাই নহয় — শীঘ্ৰে আতৰিব গাগে ।” তিবোতাজনীয়ে ইাহি দিলে — “বৃক্ষ অভিধিব অশুমান সঁচা । কিন্তু এতিয়া ইমান পৰ্যন্ত আছিলা এটা কথা আনি যোৱা — যিটো কথা তোমাগোকে জীৱনত কেজিওও পাহাৰিব নোৱাৰিবা । তিবোতাজনীৰ কথাত মহাপ্ৰভু আচাৰিত ৫'ল । কিন্তু তেওঁৰ কথা নামানাটো উচ্চিত বুলি অশুম নকৰিলে । অলপৰান গৈ আমি বৰফৰ শিলৰ ছচ্ছাৰ উপৰত বহি থকা এজন যোগীক দেখা পালো । তেওঁৰ চুলি কোচা ভৰি পৰ্যন্ত বৈ পৰা আৰু নথবোৰ সিংহৰ দৰে হৈ গৈছিল । তেওঁ একান্ত মনে আমি আগবঢ়াৰ ফালে চাই আছিল । আমি গৈ তেওঁক প্ৰণাম জনাগো । আশীৰ্বাদ দি গাতি নি তেওঁ আঘাক শুচবতে বহুবালে । “নানানো আজি কিমান দিনৰ মূৰত ষষ্ঠে পূৰ্ব বাহুত দেখিলো । তেওঁ চেচা নিখান এটা এৰি ক'লে । —তেওঁৰ মূৰত বিধান তথা কৰণ ভাৰ প্ৰকাশ পাইছিল । মহাপ্ৰভু

তেঙ্গুক ক'লে —“মের আপুনি ছবী।” ওঁ।” ছবীও আৰু সুৰীও। ইয়াকে কৈ তেঙ্গু পিছৰ ফালে সংকেত কৰিলে।

“আমি পিছৰ ফালে চাই কিপি উঠিছিলো। পিছৰ ফালে বজ্জৰে ভৱা এট। কুণ্ড আছিল। কুণ্ডটোলৈ নামি যাবলৈ খটখটিও আছিল। তাৰপৰা দুৰ্গন্ধ আহিছ আছিল। মহাপ্ৰভুৰে যোগীক হৃদিগে —“আপুনি এই ঠাইখন পৰিত্যাগ নকৰে কৰিব ?” তেঙ্গু উত্তৰ দিলৈ —“পৰিত্যাগ কৰিব থোঝো, কিন্তু নোৱাৰোঁ। নাজানো এই ঠাইখন এবাৰ কথা কিমানবাৰ ভাৰিবোঁ। কিন্তু কিম্ব জানো নোৱাৰোঁ। এই ঠাইখনে ঘোক নেৰে। অহ.....

ইয়াৰ পিছত জ্ঞান সমৰকীয় নামা কথা আলোচনা হ'বলৈ ধৰিলে। তেঙ্গু সাধনা আৰু উপাসনাৰ মহত্ত্ব আৰ্হাক বৃজালে। যোগীগৰ বৰ উচ্চস্তৰৰ জ্ঞানী আছিল। —সেয়েহে কেইবা ষণ্টাও সেই দুগন্ধ সংহিণ আমি তেঙ্গুৰ কথাবোৰ শৰ্ণন গ'লো। —সক্ষা নামি আছিল। হঠাৎ যোগীগৰ চিঙ্গৰি দিলৈ —‘সময় হৈ গ’।।’ আৰু তেঙ্গু উঠিবেগৰে কুণ্ডটোৰ ফালে ঘোজ দ'লে। আমিও তেঙ্গুৰ ‘পিছে পিছে গলো—কেবল কৌতুহলৰ কাৰণে। যোগী বলিয়াৰ দৰে কুণ্ডটোত জাপ দি পৰিল। আচৰিত কথা সেই সময়ত কুণ্ডটোৰ পানীবোৰ তেজৰ সন্মনি নিৰ্বল আৰু অচ্ছ হৈ পৰিছিল। তাৰ নাৰকীয় জন্মৰোৰ হৃদয় পৰুষ ফুলত পৰিণত হৈছিল। আমি বাককুক হৈ সেই পিণে চামেই ধাকিলো। দেখিলো সেই যোগীৰ লগতে সেই কুণ্ডত ঐজনী তিৰোতাও। ভালকৈ চাই দেখিলো তিৰোতাজনী আগতে কুটীৰত দেখা তিৰোতাজনীয়েই। ছয়ো কুণ্ডত জীড়া কৰিছিল। তিৰোতাজনীয়ে ইহাহ আছিল। তাই আমাৰ মাতি ক'লে —“হেৰ মূৰ্খইত ধৰ্মৈয়ে কি চাইছ ? আহ জ্ঞান ক'ব আৰু জীৱন উপভোগ কৰ। মঢ়ো আনৰ বাবে উত্তৰ হ'লো আৰু এন্ত মোলোকাৰ ধৰ্মিলো। কিন্তু মহাপ্ৰভুৰ ঘোৰ হাতত জোৰেৰে ধৰি টানি আনিলে। নাজানো তেঙ্গুৰ কিমান বল আছিল —মই হেজাৰ ষষ্ঠ কৰিও তেঙ্গু হাতৰ মুঠিব পৰা উক্কাৰ পাৰ নোৱাৰিলো। তেঙ্গু ঘোক টানি লৈ আছিল। সেই সময়ত তেঙ্গু কেবল আহিহৈ ধকা নাছিল —ধোৰি আছিল। কুটীৰ পাৰ হৈ আমি আকো পূৰ্বণি বাটটোৰে উলটিবলৈ ধৰিলো। পিছত মহাপ্ৰভুৰ ঘোক ক'লে —“বৎস ! ঈশ্বৰক ধন্তবাদ দিলা যে আমি বাচি আহিলো।” ইয়াৰ পিছতো বহতো বছৰ পৰ্যন্ত সেই তিৰোতাজনীৰ চিৰ নেজ হষ্টিত ভাই আছিল ?”

“ইয়াৰ বহন্তনো কি, মহাপ্ৰভুৰে কোনো দিনে আপোনাক কোৱা নাইনে।”
— যশোধৰাই স্বাধিলে ।

“ওহৈ। মহাপ্ৰভুৰে মাথোন ইয়ামেই ক'লে — “সংসাৰত এনে বছতো
কথা আছে যিবোৰ কোনো দিনে বৃজা নাঘায় — তাৰ ভিতৰত হৈয়ো এটঃ।”

ইয়াৰ পিছত আটায়ে ভোজন-গৃহত প্ৰৱেশ কৰিলে। আজি যশোধৰাই
এফলে বীজগুপ্ত আৰু আনন্দলে খেতাংক আছিল। ভোজনৰ সমষ্ট যশোধৰাই
বীজগুপ্তৰ প্ৰতি ক'লে — “আৰ্য আপোনাৰ এই ভৱণ অতি অপূৰ্ব।” এই
কাহিনীয়ে মোৰ অনুভৱত কি ষেন এক তোলপাৰ লগাই দিছে। মোৰো এনে
আচৰিত ধৰণৰ অনুভৱ লাভ কৰাৰ বৰ ইচ্ছা।”

বীজগুপ্তই ক'লে — “দেৱী, মাঝুহে অনুভৱ লাভ নকৰে — পৰিষ্ঠাত্মে মাহুহক
অনুভৱ প্ৰাপ্ত কৰায়।”

খেতাংকই যশোধৰাব লগত কথা হোৱাৰ স্বীকৃতা চাইহে আছিল। ক'লে —
দেৱী, অনুভৱ প্ৰাপ্ত কৰিবৰ বাবে সমস্ত জীৱনেই দেখোন পৰি আছে।”

যশোধৰাব মুখ মণ্ডলত এক বৈচিত্ৰয় ভাবনা পৰিবাস্ত হৈ পৰিছিল। —
“এবা হয় ! কিঞ্চ এই সকল জীৱনটোৰ প্ৰত্যেকটো ক্ষণেই কিমান মূল্যবান।
জীৱনৰ এনেকোৱা ক্ষণবোৰ অনৰ্থক বায় হোৱাটো জানো ভাল ?”

বীজগুপ্তই ইহিলে। — “আমাৰ ‘প্ৰতিটো কাশতে অহং হাত এখন আছে।
ইয়াৰ ইচ্ছাই সকলো। আৰু সংসাৰত এই সমষ্ট দুটা মত প্ৰচণ্ড। এটাই
জীৱনটোক ব্যন্ত বাখিৰ খোজে আৰু আনটোৰে জীৱনটোক শাস্তিৰ কেন্দ্ৰ হিচাবে
গঠিব খোজে। ছয়ো দলৰে মত অত্যন্ত বুক্ষিতুৰ্ণ — গাতিকে কোনটো সত্য তাৰ
নিৰ্ময় কৰাটো টান হৈ পৰে।”

খেতাংকই এইটো বুজিছিল যে যশোধৰাব উপৰত বীজগুপ্তই যি ধৰণে
অভাৱ প্ৰেৰণ পৰিছে তেওঁ পৰা নাই। তেওঁ আকো এবাৰ সাহস কৰিলে —
“দেৱী যশোধৰা, মহুয়া জীৱনটো মুখী আৰু সন্তুষ্ট হোৱাৰ উপৰি তাত ব্যন্ততা
বা সংৰোধৰো প্ৰয়োজন। প্ৰেম বাহুহৰ নিৰ্ণাবিত লক্ষ্য। কম্পন আৰু কম্পনতেই
মুখ-তুকা-তৃপ্তি — এয়ে প্ৰেমৰ ধৰাতল। প্ৰেমেই জীৱনৰ প্ৰধান ব্যন্ত ! জীৱনত
এইটোবে মুখ্য আৰম্ভকৰীয় তত্ত্ব। প্ৰত্যেকে প্ৰত্যেকৰ আজ্ঞাক ভালদৰে জানি
গোৱা, এজনে আনন্দনৰ অতি অগঢ় সহামুকুতি লাভ কৰা আৰু বেলেগ খেলেগ

ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏକ କବି ଦିଗ୍ନାଟୋରେ ପ୍ରେସ । ହି ଜୀବନର ସର୍ବ ଶୁଦ୍ଧିର ଲଙ୍ଘ ।”

ଯଶୋଧରାଇ ଶ୍ରେତାଂକର ଫାଳେ ଚାଲେ । ଛୁମ୍ବୋରୋ ଚକୁରେ ଚକୁରେ ଯିଲି ଗ'ଲ । ଶ୍ରେତାଂକର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୂଜକିତ ହେଉଥିଲ । କିମାନ ମହିଯ ଯଶୋଧରାଇ ଶ୍ରେତାଂକର ଫାଳେ ଚାଇ ଆଛିଲ କ'ବ ନୋହାବି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରେତାଂକର କାବଣେ ମେହି କଣ କିଟା କିମାନ ଯାଦକତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଛିଲ ।—ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଇହିଲେ —“ଏଯେ ଜୀବନ ।” ଲାହେକେ କୈ ଉଠିଲ ।

ଯଶୋଧରାର ହଣ୍ଡି ହଠାଏ ଶ୍ରେତାଂକର ପବା ଆତରି ଆହିଲ । ଡେଣ୍ଟର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଶେର୍ତ୍ତା ନପରି ବଞ୍ଚା-ଚଞ୍ଚା ପରିଲ । ଶ୍ରେତାଂକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତ ଭାବେ ଚକୁ ଡଗ୍ଲେ ନମାଲେ ।

—

ତ୍ରୈୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାଯ

ଯଶୋଧବା ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ଆଛିଲ— ମେହି ଆକର୍ଷଣ କିମାନ ହୁମ୍ବୁ, କିମାନ ମୃଦୁର ଅଥଚ କିମାନ ଜୀବନହୀନ ଆଛିଲ । ଯଶୋଧବାର ଶୁଚବତ ସହି ମାହୁହେ ପରିଆତାର ଦର୍ଶନ କରିବ ପାରେ, ଅହୁଡ଼ର କରିବ ପାରେ ଆକୁ ପରିତ୍ର ହୁଏ ପାରେ । ତଥାପି ବୀଜଗୁଣ୍ଡ ଶୁଖୀ ନାଛିଲ— ତେଣୁ ସଞ୍ଚକ୍ତ ନାଛିଲ । ଯଶୋଧବାତ ତେଣୁ ଏନେ ପରିବେଶର ଉମାନ ପାଲେ ଯାବ ଲଗତ ଡେଙ୍କର ଆଗତେ ପରିଚର ନାଛିଲ । ଯଶୋଧବାର ଅତେଷ ଗଢ଼ୀସ୍ତୁତ ଏକ ମୌନ ସୀଥିର ଲୁକାଇ ଆଛିଲ, ଡେଙ୍କର ପ୍ରକ୍ଷଟ, ନିଶ୍ଚଳ ଆକୁ କବିତାହୀନ କଥା ବତରାତ ଏନ୍ଦ୍ରୁର କିଛୁଯାନ ସାଧନାର ମୟାବେଶ ଆଛିଲ ଯାକ ବୀଜ-ଗୁଣ୍ଡଟି କେବଳ ସମାନହେ କରିବ ପାରେ ତାକ ନିଜର କରି ଲ'ବ ନୋରାବେ ।

ଯୌବନେ ତୋଳପାବ ବିଚାରେ— । ପ୍ରତି ଖୋଜତେଇ କଟିନତା ବୋଏକେଇ ବିଚାରି ଫୁରେ । ମେହି କଟିନତାବୋକ ଆପୋନ କାରବଲୈ ବିଚାରେ । ଯୌବନେ ନିଜର ଅନ୍ତର ଅଟ୍ଟିଟ ଏଥାରହେ ପକ୍ଷପାତି—ନିଜର ବ୍ୟାକ୍ତିତ୍ୱର କୋତ୍ତାଓ ସି ଅଷ୍ଟ କରିବଲୈ ନିର୍ବିଚାରେ ଆକୁ ତାକ ମ ଲୁହାଇ ଦେଲୋବଲୈଓ ନୋଥୋଜେ । ଯୌବନେ ନିଜର ଜୀବନତ ଏନେ ବାଜିତ୍ୱରହେ ବିଚାର ସି ପ୍ରକ୍ଷଟ ଆକୁ ପ୍ରଭାରଶାଲୀ । କେବାଟାଓ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିର ସଂଗଠିତ କପକେ ଜ୍ଞାନ୍ତି ବୋଲେ । ବିନ୍ତ ଇଯାତ ଶାଙ୍କବୋବ ସଂଗଠିତହେ ହୁଏ । ଏହି ଶାଙ୍କବୋକ ପୃଥିକ କରିବ ପାରି— ସି କୋନୋ ସମୟରେ ତାବ ପୃଥିବୀ ଅହୁଡ଼ର କରିବ ପାରି ।

ମେହି କାରଣେ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ଅନ୍ତରେ ଯଶୋଧବାର ଶ୍ର୍ଵାତ ଏକ ଡୟ ମିଶ୍ରିତ ଶ୍ରୀ ଏକ ଭର୍ମ ମିଶ୍ରିତ ଅହୁବାଗ —ଏକ ଜୀବନହୀନ ପ୍ରେସର ଦରେଇ ଆଛିଲ ।

ଯଶୋଧବା ଏଟି ପ୍ରତିମା ଆଛିଲ ଯାକ ହନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିରର ବାଖି ପୁଜା କରିବ ପାରି, ଯଶୋଧବାର ମାଜତ ନାରୀତିର ଆଦଶ ମୁକ୍ତ ପରିଆତା ଆଛିଲ । ଯଶୋଧବା ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସର ଓତୁମୂର୍ତ୍ତି ଆଛିଲ । ଯଶୋଧବାର ନୟନମୁଁତ ଶାନ୍ତି ଆବେ ଶୀତଳତାର ଓତୀକ ଆଛିଲ । ଆନନ୍ଦରେ ବୀଜଗୁଣ୍ଡକ ଲାଗେ ଜୀବନ, ଲାଗେ ତୋଳପାବ । ନିଜର ଶିବାଇ ଶିବାଇ ତପତ ତେଜର ମାଦକଜ ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ରୂହ ତେଣୁକ ଲାଗେ । ମେହି କାରଣେଇ ଯଶୋଧବାକ ବୀଜଗୁଣ୍ଡଟି ନିଜର ଜୀବନର କରି ଲ'ବ ନିର୍ବିଚାରିଛି ।

ଯେବେ ଏବାବ ସନ୍ଦର୍ଭା ପାନ କରିଛେ, ନହିଁ ଯେନିବା ସନ୍ଦର୍ଭାର ଶାଦକତା ଜାନି ଲୈଛେ ତେଣୁ ଆକେ ମଦିବା ଏବିବ ନୋରାବେ । ବୀଜଗୁଣ୍ଡଟି ଚିତ୍ରଲେଖକ ଭାଲ ପାଇଛି । ଚିତ୍ରଲେଖକ ଡ୍ୟାଗ କରା ତେଣୁର ବାବେ ଅମ୍ବର ଆଛିଲ ।

বীজগুপ্তই উভতি দুর পোর্টাব লগে লগে চিত্রলেখাৰ চিঠিখন পালে। চিঠিখন সাধাৰণ আৰু সকল আছিল। কিন্তু এই কণমান চিঠিখনতে তেওঁৰ জীৱনৰ দীৰ্ঘতম কাঠিনীটো আছিল। —মনোবিজ্ঞানৰ হই এখন পূৰ্ণ গ্ৰহ আহিছে। চিঠিখন এটদৰে আছিল :

পূজা !

আজি মই সেই কামটোকে কৰিবলৈ ওলাইছো যিটো আশা কোনো দিনেই কৰা নাছিলোঁ। মই তোমাক ভাল পাইছিলোঁ। আৰু এতিয়াও ভাল পাওঁ। প্ৰেমত ত্যাগৰ প্ৰৱোজন—আৰু মেই ত্যাগেই মই কৰিগোঁ। মই তোমাৰ জীৱনটোক নিৰৰ্ধক কৰিবলৈ ধৰিছিগোঁ—এজন যোগা পূৰ্বক মোৰ প্ৰেমে কৰ্তব্যাচ্যুত কৰি দিছিল। তাৰেই এতিয়া প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ ওলাইছো। মই এতিয়া ভোগ-বিজ্ঞাসক জ্ঞানজলি দি সংয়মকেই জীৱনৰ অত কৰি গোৱা উচিত বুলি বিবেচনা কৰিছো। সেয়েহে মই যোগী কুমাৰগিৰিৰ পৰা দীক্ষা লবলৈ ওলাইছো। তুম বিয়া কৰাৰ লাগিব। নিজৰ কাৰণে নহ'লেও মোঃ অহুৰোধৰ কাৰণে। মই আনো যে মোৰ উপস্থিতিত তূমি বিয়া নকৰাবা। সেয়েহে তোমাৰ পৰা আৰ্তিৰ অথাটোকে টিক কৰিগোঁ। —আৰু নাই। —মই বিধবা আছিলোঁ, প্ৰেমত পৰি মই বৰ্তন্যাচ্যুতা থলোঁ। এইবাৰ আৰেো বৰ্তন্য পালন কৰিম। বৈধব্যৰ সংযম পালন কৰিবৰ চেষ্টা কৰিম।

তোমাৰ
—চিত্রলেখা।

চিঠিখন পঢ়ি যোৱাৰ লগে লগে বীজগুপ্তৰ হাত কঁপিবলৈ ধৰিলে, মুখ ক'লা পৰি গ'ল। কলিজাত যেন কোনোবাই আঘাত ক'বিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ চিঠিখন খেতাংকক দিলে আৰু নিজৰ মুখ চাকি শয়ন গৃহলৈ বুলি খচি গ'ল।

বীজগুপ্তৰ যিটোৰ ভৱ আছিল সেয়ে হ'ল। চিত্রলেখা আৰু কুমাৰগিৰি কেনে অঙ্গুত সংযোগ। - “ই অসম্ভৱ ! ইইত যে ছুয়ো বেছি দিনলৈ একেগণে ধাঁকিব ই অসম্ভৱ !” —বীজগুপ্তই কৈ উঠিল।

কিন্তু এইবোৰ ভাবি কি হ'ব ? অস্তৱ-অস্তৱৰ লগত বীজগুপ্তৰ কি সহক ? বীজগুপ্তৰ প্ৰতি চিত্রলেখা কিয় আকৰ্ষিত হ'ল ? প্ৰেম ইঠাকেই কৰনে ?

আজ্ঞা আৰু আজ্ঞাৰ সমষ্টি জানো অস্থানী ? তেনেহ'লে চিত্রলেখাৰ মেই বখা-
বাবিলৈ ঠিক আছিল নেকি— “আজ্ঞাৰ সমষ্টি অনাদি নহয় বীজগুপ্ত !”

কিন্তু চিত্রলেখাৰ চিঠিত এই কথা ক'ত আছে যে তেঙ্গু বীজগুপ্তৰ প্ৰতি
ধূকা প্ৰেম পৰিযাগ কৰিলে ! চিঠিয়ে দেখোন অন্ত কথাহে কৱ ! চিত্রলেখাৰ
কৈছে যে তেঙ্গু প্ৰেমৰ সৰ্বোচ্চ আদৰ্শ ত্যাগ তথা আজ্ঞা বলিদানৰ পথহে গ্ৰহণ
কৰিছে। চিত্রলেখাৰ বীজগুপ্তক তেঙ্গুৰ ভালৰ কাৰণেহে, তেঙ্গুক সুখী কৰিবৰ
কাৰণেহে এনে ত্যাগৰ পথ ল'লে। চিত্রলেখাৰ প্ৰতি তেঙ্গুৰ মনলৈ অহা
অবিশ্বাসৰ ভাবক তেঙ্গু নিজেই ধিকাৰ দিবলৈ ধৰিলে। চিত্রলেখাৰ দৈবী
আছিল। কিন্তু তেঙ্গু ভূগ কৰিলে- ভয়ানক ভূগ কৰিলে ! বীজগুপ্তৰ জীবন-
টোক সুখী কৰাৰ সলনি দুখী কৰিহে গ'ল। বীজগুপ্তৰ কাৰণে বিয়া কৰোৱাতো
অসমৰ কথা। তেঙ্গু মাৰ্বোন এগোকী নাবীৰ লগতহে প্ৰেম কৰিছিল— তাই
হ'ল চিত্রলেখা ! আনহাতে বিয়া আৰু প্ৰেমৰ গভীৰ সমষ্টি আছে। বীজ-
গুপ্তই শুব নোৱাৰিলে। উঠি বহিব। তেওঁতালৈ বাতি আধা পাৰ হৈ
গৈছিল। তেঙ্গু নিজ ভৱনৰ পৰা বাহিৰলৈ শুলাল আৰু কুমাৰগিৰিৰ কুটীৰৰ
ফালে এখোজ দুখোজকৈ আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

কুমাৰগিৰিৰ কুটীৰত চাকি জিল আছিল। কুমাৰগিৰি নিজৰ আসনত
বহি ধ্যানাৰ্থিত আছিল। চিত্রলেখা একোণত কুশাসনৰ ওপৰত শুই আছিল।
বীজগুপ্তই চিত্রলেখাক বৈড়ৰৰ চিকিৰ্ম্মকনিত দেখিছিল, শাস্তিৰ ছায়াতো দেখিলে।
চিত্রলেখাৰ শৰীৰত আ-অলংকাৰ নাছিল, কেশৰত প্ৰলেপো নাছিল, চুলৰ
পৰিপাতিও নাছিল— মাদকতাৰে পূৰ্ণও তেঙ্গু নাছিল। কেৱল মুখখনক শাস্তিৰ
মৃচ্ছ ইহিয়ে শোভা কৰি আছিল; সন্তুত: স্বপ্ন গোকত শাহিদেহীৰ চৰণত
নিজকে সমাপ্ত কৰিছিল। বীজগুপ্তই চিত্রলেখাৰ মূৰ-শিতানত বহি ল'লে
আৰু এক নিয়িৰে ঢাই ধাকিল।

বাতি পুৰাল। কুমাৰগিৰিৰ সমাধি ভাগিল। চিত্রলেখাৰ নেত্ৰ খুলিলে।
দুয়োজনে একলেগে বীজগুপ্তক দেখিলে আৰু দুয়ো একলেগে কৈ উঠিল—“বীজগুপ্ত !”

কুমাৰগিৰিৰ চেহেৰাত আৰ্থৰ ভাব !

চিত্রলেখাৰ মুখত আসৰ !

বীজগুপ্তই কুমাৰগিৰিক প্ৰগাম জনালে— চিত্রলেখাকো নয়কাৰ কৰিলে।
কুমাৰগিৰিলৈ আশীৰ্বাদ দিলে—চিত্রলেখাৰ চু বছ কৰি ল'লে।

বীজগুপ্তই লাহোকে ক'লে— “চিত্রলেখা !”

“বীজগুপ্ত !”

বীজগুপ্তই বহতো কিবা-কিবি কম বুলি আহিছিল, কিন্তু সকলো পাহাৰ
গ'ল। বৰ সাহ কৰি তেওঁ ক'লে— “তোমাৰ অস্তিম নিৰ্ণয় কি ?”

চিত্রলেখাৰ অন্তক অপৰাধিনীৰ দৰে দো খাই গ'ল। দুৱো চক্ৰ পৰা
ফুধাৰি চৰুলো বৈ আহিল। লাহোকে ক'লে— তুমি সমৃথত যি দেখিছা, মেৰে
মোৰ অস্তিম নিৰ্ণয় !”

“কিন্তু তুমি এই নিৰ্ণয় পুনৰ্বিচাৰ কৰিব পাৰা। অস্তিম নিৰ্ণয়ৰ আগতে
মোক এবাৰ সোধা জানো তোমাৰ প্ৰয়োজন নাছিল ? তুমি মোৰ জীৱনক
তোমাৰ পৰা ইমান পৃথক বুলি ভাবিলা নেকি যে মোক তোমাৰ অস্তৰৰ কথা
এবাৰো কোৱাৰ প্ৰয়োজনীয়তা বোধ নক'লা ? চিত্রলেখা, প্ৰেমত ভিজতাৰ
স্থান নাই—প্ৰেম দুখন সন্দৰ্ভ অভিমতাৰ পৰিচায়ক। তুমি ভাবিছা নেকি যে
তোমাৰ এই নিৰ্ণয়ৰ স্বাধা মোক বিবাহৰ কাৰণে বাধা কৰিব পাৰিবা ? পিছে
এই ধাৰণা ভাস্ত। এষ ধাৰণাৰ স্বাধা তুমি মোক শুখী কৰিব নোৱাৰিবা।
জীৱনত ‘মই মাধোন তোমাৰ সতেহে প্ৰেম কৰিবছো আৰু সেই বাবেই মই তোমাৰ
বাহিৰে আন কাকো প্ৰেম দিব নোৱাৰিব। মোৰ বিবাহ অস্তৰ !”

চিত্রলেখা বীজগুপ্তৰ ভৰিত দৰিঘল দি পৰিল। এবাৰ তাৰ হ'ল বীজগুপ্তৰ
মগত তেওঁ গুচিয়ে যাৰ নেকি। হঠাৎ আকৰ্কা বৈ গ'ল। তাই বহতো আতিৰি
আহিছিল গতিকে আকৰ্কা উভতি যোৱাটো অসম্ভৱ আছিল। বীজগুপ্তৰ ভৰিত
পৰি চিত্রলেখাই উচূপি উচূপি কাল্পনিক ধৰিলৈ। বীজগুপ্তই তেওঁক তুলি
ল'লে। শাস্ত হৈ চিত্রলেখাই ক'লে— “বীজগুপ্ত তুমি পূজ্য, তুমি মাঝুহ নোহোৱা,
দেৱতা। যই তোমাক জানো, কিন্তু ইয়াকো জানো যে তোমাৰ সাত প্ৰেম
কৰি মই তোমাৰ জীৱনটোকে অসাৰ্থক কৰি দিলো। বীজগুপ্ত, তোমাৰ বিবাহ
হোৱাই উচিত হ'ব—তুমি মোক ভালপোৱা, গতিকে মোক শুখী কৰাটো
তোমাৰ কৰ্তব্য। মই তোতোৱালৈ শুখী নহ'ম—যেতিয়ালৈ মই তোমাক বিবাহিত
নেদেৰিয় আৰু তোমাৰ সন্ধানে আই বুলি নক'ব। তুমি বিয়া কৰোৱা বীজ-
গুপ্ত। মই তোমাক চিৰদিনেই ভাল পাই ধাকিম। প্ৰেমৰ সমষ্টি কেবল
ভোগ-বিগোপতোই নেকি ? ভোগ বিলাসৰ অবিহনে প্ৰেম অস্তৰ নেকি ? যই
এই সন্ধানত তোমাৰ লগত কেবল শাৰীৰিক সমষ্টহে ছেদ কৰিবছো। ইয়াৰ

ପାବା ଆମାର ଆଜ୍ଞାକ ସମସ୍ତ ଆକୁ ହଢ଼ ହୈ ଥାବ ।”

ଉତ୍ତରତ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ମାଧୋନ ଇଯାକେହେ କ'ଲେ —“ଚିତ୍ରଲେଖା ଆକୋ ଭାବି ଦେବା । ତୁମ ମୋ ଯି କରିବିଲେ କୈଛା ସି ଏକେବାବେ ଅସ୍ତର ।”

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଡିଙ୍ଗିତ ହାତ ବାଖି କ'ଲେ —“ବୀଜଗୁପ୍ତ, କିଛୁଦିନଲୈ ଆମ ବେଦୋଗେ ବେଲେଗେ ଥାକି ଚାଣ୍ଡ । ତୁମ କିଛୁଦିନର ପିଛତ ବିରାବ ବାବେ ଅନ୍ତର ହ'ବ ପାବା ଜାନୋଚା ? କିମ୍ ପ୍ରେମତ ବିଜେନ୍ ନାହିଁ ନେକି । ମେହି ବିଜେନ୍କେ ଆୟ ଅଳପ ସମ୍ଭ କରେ ।

ବୀଜଗୁପ୍ତ ଥିଲୁ ହ'ଲ । ‘ଯି କବ ଲଗା ଆଛିନ କୈ ଶମାଷ କରିଲୋ—ମନୀ-ନମନୀ ତୋମାର କଥା । ତୁମ ଯି ଭାବିଛା କଥା, କିନ୍ତୁ କିଛୁଦିନ ପିଛତ ବୁଝି ପାବା ଯେ ତୁମ ଭୁଲ କରିଛା ।’ ଇଯାକେ କୈ ତେଣୁ ତାରପରା ଓଗାଇ ଆହିଲ । ବାଜ-ଆଲିତ ଚିତ୍ରଲେଖା ତେଣୁକ ଆଗବଢାଇ ଥବିଲେ ବାଜ-ଆଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆହିଲ । ବାଜ-ଆଲିତ ଚିତ୍ରଲେଖା ଥିଲୁ ହ'ଲ ଆକୁ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଚନ୍ଦନ ଲ'ଲେ । ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଏହି ଚନ୍ଦନତ ଇମାନ ମାଦକତା ଆକୁ ଇମାନ ଗତୀର ପ୍ରେମର ପରଶ ଅନ୍ତର କରିଲେ ଯେ ତେଣୁ ଅତ ଏହବେଳେ ଏନେ ଅଭୂତ କବା ନାହିଲ । ବିଦାୟ ପରତ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଭରିତ ପରି କ'ଲେ —“ବୀଜଗୁପ୍ତ; ଯହ ସନ୍ତରତ; ଉଚିତ କାହ କବା ନାହିଁ, ତାର ବାବେ କ୍ଷମା କରିବା ।”

ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ବିଦାୟ ଦି ଚିତ୍ରଲେଖାଇ କୁଟୀବତ ପ୍ରେରଣ କରିଲେ । ମେହି ସମୟତ କୁମାରଗିବି କିବା ଚିତ୍ରାତ ନିମ୍ନ ହୈ ଆହିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖାକ ଆସନତ ବହିବିଶେ ଦି ତେଣୁ ସୁଧିଲେ - ‘ଚିତ୍ରଲେଖା, ତୁମ କୈଛିପା ଯେ ମୋର ମତେ ପ୍ରେମ କବା — ଏହା ଜାନୋ ମଟା ?’ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଆଚବିତ ହୈ ସୁଧିଲେ —“ଅ ! ପିଛେ କି ହ'ଲ ?”

“ଆକୁ ଏତୋରାଇ ଦେଖୋନ ତୁମ ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ କ'ଣା ଯେ ତୁମ ତେଣୁର ଲଗତ ପ୍ରେମ କବା ଆକୁ ମନ୍ଦାଯ କରିଯେ ଥାକିନା ।”

“ହୟ ଇମୋ ମଟା ।”

“କିନ୍ତୁ ଦୁଇନ ବାଜିର ଲଗତ ଏବେଳେ ପ୍ରେମ କବା ଜାନୋ ମନ୍ଦର ?” କୁମାର-ଗିବିର ପ୍ରେଷାନ୍ତ ମୁଖ ମଞ୍ଜଲତ ଏଟା ଅବିଶ୍ଵାସୀ ଭାବର ପାତଳ ଛାଇା ଜିଲିକିଛିଲ ।

“ଆପୁନ ଭାବେ ନେକି ଯେ ହେ ଅସ୍ତର ? ଶୁକଦେବ, ପୁରୁଷେ ଦୁଗ୍ଧବାକୀ ବିଦା କବାର ପାବେ ଆକୁ ତେଣୁ ଦୂରୋ, ବାକୀ ପୁରୁଷୀରେ ମତେ ପ୍ରେମ କ'ବେ — ତେବେହ'ଲେ ଏଗବାକୀ ତିବୋତାଇ କିମ୍ ତେବେ କରିବ ନୋହାବେ । ତିବୋତାଇ ନିଜର ପାଞ୍ଚ

সিমানেই ভাল পায় যিহান নিজৰ পুঁজুক। আঞ্চলিক সহজ একেলগে কেইবা-
অনবো লগত সন্তুর।”

“মই তোমাক প্ৰৱণনা কৰিবলৈ বিচাৰিছা, নতুনা বীজগুপ্তক আৰু
নহ'লে তোমাক নিজকে।”

“মই তোমাক প্ৰৱণনা কৰিব থোঁজা নাই—এইধৰিনি বিশ্বাস ৰাখিব।
হয়তো গঠ বীজগুপ্তক ছলিব ধৰিছো অথবা ঘোক নিজকে।”

“হংয় চিত্রলেখা, ভালৈকৈ এবাৰ ভাৰি লোৱা। মোৰ লগত ধাৰ্ক তুমি
বীজগুপ্তৰ সতে প্ৰেম কৰিব নোৱাৰিব। এইধৰিনি আৰি লোৱা চিত্রলেখা,
মোৰ লগত ধাৰ্ক তুমি সাংসাৰিক সংৰীৰ্ণতাৰ পৰা উপৰলৈ উঠিব লাগিব।
মোৰ ক্ষেত্ৰখন হ'ল উপস্থা আৰু সাধনাৰ শুণন ক্ষেত্ৰ। হৃষ্ণৰ দুৰ্বলতাৰ ইয়াত
কাম নাই। মই তোমাক সময় দিছো—তুমি আকৌ এবাৰ ভাৰি চোৱা।”

“ভাৰি চাইছো—ভালদৰেই ভাৰি চাইছো। তুমি যেনেকৈ কৰিবলৈ ক'বা
মই তেনেকৈয়ে ব'ধিম। তোমাৰ কথা মতে মই হযৱ পৰ্যন্ত ত্যাগ কৰিম—
সমাৰতো সাৰান্ত কৰা।”

কুমাৰগিৰিয়ে চিত্রলেখাক বুঁজৰ নোৱাৰিলৈ। চিত্রলেখাত এটা অসাধাৰণ
ব্যক্তিত্ব আছিল আৰু সি কিমান যে প্ৰভাৱশালী। কুমাৰগিৰিয়ে আকৌ এবাৰ
ভাৰিলে, তেওঁ চিত্রলেখাক দীক্ষা কিলাটো। বক কৰি দিইৰ নেকি! তেওঁ ক'বলৈ
থৰিলে—“দেৱী চিত্রলেখা, মই তোমাক বৃজিখলৈ অসৱৰ্ধ। তোৱাৰ বাজ্জিত
যোৰ বাজ্জিতকৈক নিমখাপৰ নথু—মেই কাৰণে তোমাক দীক্ষা দিয়াটো
যোৰ কাৰণে কিমান হুৰ উচিত হ'ব—ইয়াৰ নিৰ্যয় কৰিব লাগিব। মেতিয়ালৈ
নিৰ্যয় কৰি নলগুণ্ঠ.....” কুমাৰগিৰিব বাক্য পূৰা হ'বলৈৱে নাপালে বিশালদেৱে
কুটীৰত প্ৰৱেশ কৰিলৈ। বিশালদেৱক দেৱী কুমাৰগিৰিৰ ষে গ'ল। বাক্য পূৰা
হ'বলৈও নাপালে—বিশালদেৱে কুমাৰগিৰিব চৰণ ছুই মেৰা কৰিবলৈ। ইয়াৰ
পিছত চিত্রলেখাৰ প্ৰতি গ্ৰাহ জনালে। ইয়াৰ পিছত বিশালদেৱ গুচি গ'ল।

কুমাৰগিৰিয়ে বিশালদেৱ গুচি যোৱাৰ পিছত ইাঁহিলৈ—“জগবন্দৰ এৱে
আদেশ যেন লাগে যে মই তোমাক দীক্ষা কিলি, তোমাক নিজৰ লগত বাধো
আৰু নিজক পৰীক্ষা কৰো। —নৰ্জিকী, এইয়াত্ৰ মই কেৱা কথাৰেৰত তুমি
নালাদিগৰা।”

চতুর্দশ অধ্যায়

দিনৰ পিছত বাঁতি আৰু বাতিৰ পিছত দিন
হুথৰ পিছত হুথ আৰু হুথৰ পিছত হুথ ।

বাঁতি অবিহনে দিনৰ কোনো মহস নাই আৰু দিন অবিহনে বাঁতিৰে
কোনো মূল্য নাই ।

এষেই পৰিবৰ্তনৰ নিয়ম । সংসাৰ পৰিবৰ্তনশৰীৰ । মাঝুহ এই সংসাৰ
এটা অংশ মাজ । বৈজণ্ণপ্তি মহস্য আছিল । তেওঁ সুখ দেৰিছিল —হুথো কি
তেওঁ জনাৰ আৰুগুক আছিল । কিন্তু বৈজণ্ণপ্তি নিজৰ দুখত বিচলিত হৈ উঠিল ।
যিটা কথাৰ তেওঁ কল্পনাও কোণ নাছিল —সিয়ে হৈ গ'ল । তেওঁ বিজেই
আচৰিত হৈছিল, তেওঁ জীৱাই আছে কিয় ? বৈজণ্ণপ্তি নিজৰ জীৱনটোক
তাৰ অনুভৱ কৰিবলৈ লৈছিল ।

হুথ আৰু হুথৰ সৃষ্টি সহ কৰিবৰ বাবেই হৈছে । এই ছুটাৰ কোনো
এটাৰ পৰা নিজকে আতৰাই বাঁধবলৈ চেষ্টা কৰাটোৱে কাপুৰূপতা । বৈজণ্ণপ্তি
এনেদেবে অনুভৱ কৰিছিল । চিৰকেঁগাৰ বিষেছে দুখ তেওঁ সাহসেৰে সহ কৰি-
বলৈ সিঙ্কাস্ত কৰিলৈ ।

এটা বাধা আছিল ! পাটলিপুত্ৰত ধাকিলে চিৱাগেৰাৰ লগত কেতিয়াৰা
সাক্ষাৎ হোৱাৰ সংগ্ৰহণ থাকে — তেনে অস্থাত চিৱাদেৰাৰ বিশেগ তপস্তাৰ
ম্যাং ক'ত ধাকিব ?

ইয়াতোকেও এটা ডাঙুৰ কথা আছিল — যেতিয়া সামৰসকলে কুনিব যে চিৱ-
লেখাই বৈজণ্ণপ্তি এৰি সাধনাত অতী হ'ল তেতিয়া তেওঁ কি নাকে তেওঁ-
গোকৰ সমূখত মূৰ উলিয়াব ?

তৃতীয় কথাটো বৰ অশ্বষ্ট আছিল : যশোধৰাই তেওঁৰ প্ৰেমক প্ৰভাৱত
কৰিব পাৰিবনে ।

বৈজণ্ণপ্তি গোটেই দিনটো এই সমস্তাটোৰ সমাধানৰ চেষ্টা কৰিলৈ ।
যিয়ানেই সমস্তাটোৰ সমাধান বিচাৰে — তিয়ানেই তাত আউল লাগি গৈছিব ।
আৰু অবশেষত তেওঁ আগনি বোধ কৰিবলৈ লৈছিল । শেৰত তেওঁ নিবাশ

হৈ উঠিল । বেঁচুকৈ ভাবোতে ভাবোতে তেঙ্গুব অস্তবৰ দুখ আং বাঁচিবলৈহে থৰিলে । সন্ধা তেঙ্গ খেতাংকক ক'লে “খেতাংক মোৰ প্ৰস্তাৱ এটা আছে ।”

“কি প্ৰস্তাৱ প্ৰভু !”

“আমি কাৰ্শীলৈ যাও ব'লা । কিছুদিনৰ বাবে দেশ অস্তব ইচ্ছা হৈছে ।”

“ইমান সোনকালৈ !” খেতাংকই আচৰিত ভাবে স্থিলৈ । যশোধৰাৰ লগত অনুৰিত হ'বলৈ মৰা তেঙ্গুব প্ৰেমক খেতাংকই আৰ্থিক পৃষ্ঠ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল আৰু সেইবাবে তেঙ্গ পাটিঃপুত্ৰতে ধাকিবলৈ আশা কৰিছিল । — “লাঙ দহ-দাৰ দিন পিছত গ'লে নহ'ব জানো ? বয়-বস্তব যা-যোগায় কৰিবলৈও হাতত সময় দেখোৰ কষ !”

বীজগুপ্তই ক'লে — ‘নহয় নহয় পৰিহয়ে যাৰ জাগিব । বয়-বস্তব যোগাব হৈ যাব । আমাৰ দুয়োজনৰে যাতাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগিব ।’

“প্ৰভুৰ যেনে আদেশ ।”

খেতাংকৰ গোটেই বাতি টোপনি নাহিল । বীজগুপ্তৰ এই মিকাস্তো তেঙ্গুব ভাল নাগার্গিল । কিন্তু উপায়ো নাছিল । এবাৰ ধাৰিলৈ নাযাঞ্চি বুলিয়ে কৈ দিয়ে —কিন্তু সাংস তেঙ্গুব নজিমিগ । ‘নাযাঞ্চি’ বুঁঁ কোৰাটো তেঙ্গুব নীচিতাৰ উদাহৰণ হ'ব তেঙ্গ মনে মনে ভাৰিলৈ ।

বাতিপুৰা উঠি খেতাংকট বীজগুপ্তক গৈ ক'লে --- ‘প্ৰভু মই আৰ্য মৃত্যু-অস্তব লগত দেখা কৰিবৰ আদেশ নিচাৰিবছো ।’

কাৰণ জৰিছিল যদিও বীজগুপ্তই স্থিলৈ —“কেলেই ?”

“বিদেশলৈ যাম —বিদেশত বহুত দিন থকাৰ সন্তাননা আছে । মেই কাৰণে বিদ্যায় লৈ আহিব খোজেই ।”

“যোৱা বাক ।” বীজগুপ্তই মনতে ইাহিলে । এজনে প্ৰেমৰ কাৰণে অচূতাপ দুঃখ হ'ব থৰিবে, আনন্দনে প্ৰেমৰ কাৰণে পাগল হৈছে ।

খেতাংক মৃত্যুজ্যৱ ঘৰ পালোগৈ । মৃত্যুজ্যৱ বাহিৰলৈ গৈছিল ; খেতাংকই যশোধৰাক তেঙ্গ অহাৰ বাতিৰি দিয়ালৈ ।

বিশ্বাম গৃহত যশোধৰাক খেতাংকই লগ থৰিলৈ । অভিবাদন বিনিয়োগ পিছত দুয়োজনে বহিল । দুয়োজন বহু সময় মৌল । তাৰ পিছত খেতাংকই আৰক্ষ কৰিলে —“দেৱী কাহিলৈ আৰ্য বীজগুপ্তৰ লগত পাটিঃপুত্ৰৰ পৰা যাৰলৈ শোলাইছো । মেই কাৰণে তোমাগোকৰ পৰা বিদ্যায় ল'বলৈ আহিলো । সন্তুষ্ট :

কিছু বেছি দিনেই বাহিরত কটাব আগিব পাবে।”

শ্বেতাংকই যশোধৰ'র মুখৰ ফালে চাহ আছিল। কিন্তু তেওঁৰ মুখত কোনো ভাব পৰিবৰ্তনৰ লক্ষণ দেখা নগ'ল ;—“বীজগুপ্ত বাহিৰলৈ যাব। কিন্তু কালিতো আহাৰ আগত এই সম্পর্কে একোকে নক'লে !”

শ্বেতাংকৰ প্ৰতি যশোধৰ'ৰ উদাসীনতা তেওঁৰ ভাগ নাইগল। শ্বেতাংকই ক'লে —“ঞ্জ, বীজগুপ্তক এৰি চিত্রলেখাই যোগী কুমাৰগিৰিব দৌক্ষা খ'লে নহয়।”

যশোধৰা এইবাৰ আচৰ্ষিত হৈ উঠিল। —“কি ক'লা ? চিত্রলেখাই বৈবাগ্য গ্ৰহণ কৰিলে ? এৰ আচৰ্ষিত কথা। আৰ্য বীজগুপ্তক ইয়ে এৰ আগত, দয়।” —কিছুসময় মৌন থাকি যশোধৰাই থাকো ক'লে —“চিত্রলেখাক লগ পাহেই মই বুজিছিলো তেওঁ দেৱী—তেওঁ বীজগুপ্তৰ কাৰণে বৰ ডাঙুৰত্বকৈও ডাঙুৰ ভাগ কৰিব পাৰিব।”

শ্বেতাংকই নিজ ‘তড়েৰে নিজৰ ভৱিত কৃষ্ণৰ মাৰিলে। তেওঁৰ প্ৰতি-হিংসাগি গ্ৰন্থ হৈ উঠিল—“আৰু আৰ্য বীজগুপ্তই চিত্রলেখাক এৰি আনৰ লগতো প্ৰেম নকৰে, মই কথাটো ভালকৈ জানো। সেই কাৰণেই মনৰ শাস্তি বিচাৰি বাহিৰলৈ যাবলৈ ওলাইছে। তেওঁৰ মনৰ গাতি ইয়ান অস্থিৰ যে যদি তেওঁ বাহিৰলৈ নগৈ পাটিলপুত্ৰতে থাকিবলৈ হৰ খুব সন্তু তেওঁ আজ্ঞাহত্যা কৰি পেলাব।”

এইবাৰ যশোধৰ'ৰ মুখৰ এং সঙ্গি হৈ গ'ল—“টিক কৈছা শ্বেতাংক ! মহো আৰ্য বীজগুপ্তক কিছু পৰিমাণে বুজিছো আৰু তোমাৰ কথাবোৰো সঠিক যেন লাগিছে। যিয়ান উচ্চহনা লোক বীজগুপ্ত, তেওঁক ক্ষেত্ৰফল মই দোষ দিব নোৱাৰোঁ। সেই কাৰণেহে তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ অঙ্কা আৰু বাঢ়ি গৈছে।”

এইবাৰ শ্বেতাংক খণ্ডত বলিলো যেন হ'ল—“যশোধৰা, এজনী সাধাৰণ নটীৰ প্ৰেমত বিগৱা হোৱাতো আৰু বীজগুপ্তৰ ক্ষেত্ৰতেই ইওক অধ্যা আন কথাবোৰ ক্ষেত্ৰতে, কিমানভূত উচিত হৈছে— মই বুজিব নোৱাৰোঁ। বিতীৰ কথাটো হ'ল— দুখ হ'ল বুলিও তাৰ কাৰণে ইয়ান অস্থিৰ হৈ পৰাটো অভ্যন্ত দুৰ্লভতাৰ পৰিচায়ক নহয় নে ?”

যশোধৰাই শ্বেতাংকৰ এই অকাৰৰ ক্ৰোধৰ একো হেতু বুজি নাপালে। গন্তীৰ ভাবে তেওঁ ক'লে—“শ্বেতাংক তুমি কোৱা কথাবোৰ উচিতো হ'ব গাৰে— রই তাক খণ্ড কৰিবলৈ মায়াভু— কিন্তু মই এইটো নিষ্পয় ক'ম যে বীজগুপ্ত

জাগুবীয়ার ইয়াত কোনো দোষ নাই। দেৱী মহালেখা আৰ্য বীজগুপ্তৰ হৃষ্টি আৰু তেওঁৰ জীৱনত এজনী নটি নাছিল— তেওঁ তেওঁৰ পতুীৰ তুলা আছিল। ইমানথিনি কথা যই জানো, তুমি জান। আৰু সমগ্ৰ বিশই জানে। লগতে এইথিনিও কৈ থক যে প্ৰত্যোক বাজিবে অস্তৰত কিছু নহয় কিছু দুৰ্লভতা থাকেই— সহশ্র কেতিয়াও পূৰ্ণ নহয়। আৰু সেই দুৰ্লভতাৰ কাৰণে সেইজন বাজিৰ প্ৰতি বটু বাৰছাৰ কৰাটো বা শক্ত জান বৰাটো। উচিত নহয়— কাৰণ এনেদৰে কোনো লোকেই অঞ্জনৰ মিত্ৰ হ'ব নোৱাৰে; সংসাৰৰ প্ৰতিজন লোককে তেওঁ বেয়া বুলি ক'ব আৰু প্ৰত্যোকজন লোকেই তেওঁৰ শক্ত হ'ব। কলস্কৰপে তেওঁৰ জীৱন অসহনীয় হৈ পৰিব। মাঝুৰ কৰ্ত্তব্য হ'ল অইনৰ দুৰ্লভতাৰ প্ৰতি সহায়ভূতি দেখুৱা।”

শ্ৰেতাংকৰ বিৰুদ্ধ ভাৱনাহ তেওঁৰ সমস্ত জ্ঞানৰ উপৰত ঢাকনি দিছিল— “সহায়ভূতি আৰু দুৰ্বল, কৰ্ত্তব্য সমুখত কোনো স্থান নাই। দুৰ্লভতাৰোৰক নিম্না কৰি সেহ দুৰ্বল ও বোৰ মূল কৰাহে উচিত কাম।”

যশোধৰাই ইাহি দি.। “প্ৰথমে নিজৰ দুৰ্বলতাৰোৰক মূল কৰিবলৈহে মাঝুৰে চেষ্টা কৰি। উচিত। আৰ্য শ্ৰেতাংক, আনৰ দোষ দেৱা সংজ, আনহাতে নিজৰ দোষবাবকো গুণ বুলি ধৰাটো। আজৰ সংসাৰৰ এটা প্ৰথা হৈ পৰিবে। সেয়েহে জানীয়োকে নিজৰ দুৰ্লভতাৰ প্ৰতি সজাগ থাকি আনৰ দুৰ্গতা মূল কৰাব চেষ্টা কৰে।”

যশোধৰার অস্তিম বাক্যটোৱে শ্ৰেতাংকৰ বুকুত শেলে পিঙ্কা দি বিকলে। কিন্তু তৈত্যাও তেওঁ এইটো নিৰ্ণয় কৰিব নোৱাৰিলে বৈ যশোধৰাই এইপাত শেল তেওঁলৈয়ে পেলাইছে। তেওঁ ভাৰিলে— এবা যশোধৰাই যি কৈছে ঠিকেই কৈছে—কাৰণ বীজগুপ্তই নিজৰ দুৰ্গতা মূল কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে। তাৰ পিছত তেওঁ ভাৰিলে যে এই বাঙ্গতো ঘোৰ ক্ষেত্ৰতো খাট। যই নিজৰ দুৰ্লভতাৰ কাৰণে নাভাৰি বীজগুপ্তৰ দোষৰ আলোচনা কৰিবলৈ গৈছো। ভাৰি ভাৰি তেওঁৰ মূৰ কেহৰাজ বৰণ হ'ল। ক'লৈ— “আৰ্য বীজগুপ্তৰ দোষ তোমাৰ আগত কোৱাতো উচিত নাছিল।” কিন্তু অলপ পিছতেই

“আৰ্য বীজগুপ্তৰ দোষ তোমাৰ আগত কোৱা উচিত নাছিল।” এই বাক্যটো ভুলি যশোধৰা খণ্ডে ঠিকিৰি তুলা হৈ পৰিবিছিল। কিন্তু অলপ পিছতেই

শ্বেতাংকৰ ক্ষোধৰ কাৰণটো আত হোৱাত তেওঁৰ মুখৰ বং পুনৰ স্বাভাৱিক হৈ পৰিছিল। — “আৰ্য শ্বেতাংক, তুমি বৰ ভৱত পৰিছা। মোৰ আৰ্য বীজগুপ্তৰ সতে প্ৰেম নাই— এইটো স্পষ্ট কথা।” যশোধৰাৰ চৰুৰ পৰা পানী বৈ আহিল— তেওঁ চৰু ছুটি ঢাকি ল'লে। শ্বেতাংকৰ মুখৰ পৰা হঠাৎ ওলোৱা এই বাকাটোৰ কাৰণে তেওঁ দুখীত হ'ল। যশোধৰাৰ সমুখত হাত জোৰ কৰি তেওঁ ক'লে— “দৰী মোক ক্ষমা কৰিবা। মই বৰ অপৰাধ কৰিগৈ। মেই সময়ত মচোকৈয়ে মই নিজক পাহৰিয়ে গৈছিলৈ। তুমি সম্ভৱতঃ নাজানা মই ইমান কৰু কিয় ২'লেঁ।”

“কিমু ?” — কাৰণ নজনাকৈ থকা নাছিল যদিও স্পষ্ট ভাবে জানিবলৈয়ে যশোধৰাই সম্ভৱ পুনৰ স্থাধিলৈ।

“এই কাৰণেই যে মই তোমাক ভাল পাওঁ।”

যশোধৰাই শ্বেতাংকৰ ফালো চৰে। তেওঁৰ বিঃসংকোচ চৰুহাজ শ্বেতাংকৰ চৰুয়ে চৰুয়ে পৰিল। — “বৰ আচৰিত কথা আৰ্য শ্বেতাংক।”

এই কথাসাৰে শ্বেতাংকক একেবাৰে নিস্তেজ কৰি দিলে। এই কথাসাৰত কিমান গুচ্ছত আছিল, কমান ভয়ানক সত্য এটা এই কণমানি বাকাটোত লুকাই আছিল ! যশোধৰাৰ শ্বেতাংকৰ প্ৰতি ভালপোৱা নাছিল। শ্বেতাংকই ক'লে— “মই জানো তুমি মোক ভাল নোপোৱা কিন্তু মই তোমাক ভাল পাও দৰী। মই এইষাৰ কথা তোমাক ক'বলৈ সাৰ্জ নাছিলো কাৰণ প্ৰেমৰ পূজা মাত্ৰ কৰা হয়, ব্যক্ত কৰা নহয়। কিন্তু কি কৰো এই সময়ৰ প্ৰসঙ্গটোৱে তেনে ধৰণৰ আহি পৰিল। মই মোৰ কৃতাংক কাৰণে আৰু মোৰ দৃঃসামৰ কাৰণে তোমাৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিছো।”

যশোধৰা ধিয় ৫'ল— “ক্ষমা বিচাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই আৰ্য শ্বেতাংক। মই তোমাক দোৰ দিয়া নাই। জীৱনত এনেবোৰ ঘটনা নিতে হৈয়ে থাকে ! কিমানলো ক্ষমা প্ৰুজি ফুৰিবা ? — বাৰু এতিয়া অলপ আহিছো দেই ; পিতা আহিল নে চাওগৈ।”

যশোধৰা ঞ্চিচ গ'ল। শ্বেতাংকই এতিয়া অহুভুৰ কৰিলে যে তেওঁ বৰ ডাঙৰ ভুল কৰিলে। তেওঁ যশোধৰাক লগ পাবলৈ আৰ্হিছিল আৰু সৌভাগ্য যে যশোধৰাক লগ পালেও, একেবাৰে অকলশৰীয়াইক— আৰু কথা-বতৰাও হ'ল যথেষ্ট। সম্ভৱ ইয়াতকৈ বেছি হ'ব পাখিলেইতেন যদি নিজৰ মূৰ্দ্বানীৰ বাবা

যশোধৰাই ২৫ তুলি নগ'জোহিতেন। নিজৰ থঙ্কৰ কাৰণে আঁড়া তেঙ্কৰ নিজৰ
ওপৰতে খঁ উঠিব ধৰিলে। তেঙ্ক ভাবিলে, এতিয়া আৰু হস্ত তেঙ্ক বৈ
থকাৰ প্ৰয়োজন নাই। যি কামৰ কাৰণে তেঙ্ক আহিছিল ই হওতে হওতেই
নষ্ট হৈ গ'ল। তেঙ্ক উঠিল। বাহিবলৈ বুলি শুলাইছেহে মাঝোন, এনেতে
মৃত্যুঞ্জয়ৰ সতে যশোধৰাই কোঠাত প্ৰৱেশ কৰিলে। মৃত্যুঞ্জয়ক দেখি তেঙ্ক বৈ
গ'ল আৰু তেঙ্কক নমস্কাৰ জনালে।

মৃত্যুঞ্জয়ে খেতাংকক বহিবলৈ ইলিত দি ক'লে—“বাচা খেতাংক, তুমি
হেনো আঘ বীজগুপ্ত। সতে দেশ অমণ্ড বাবে ওগাইছা ই সটানে ?”

খেতাংকই ইহাহিৰ চষ্টা কৰি ক'লে—আঘশ্রেষ্ঠ, কাইলয়ে আমি পাটিলিপুত্র
এৰিয়।”

“ক'লে যোৰা। ইচ্ছা ?”

“কাশৰ্পৈলৈ।”

“আকো কেতিয়াকৈ উভাতি অহাৰ সন্তাৱনা ?”

“মহৈ ক'ব নোৱাৰিছো। আঘ বীজগুপ্তৰ ওপৰতহে এইটো নিতৰ কৰিছে।”

যশোধৰাই ফ'গাকক ক'লে—“পতা, আপুনি কেতিয়াও দেশ অমণ্ডলৈ
নাযায দিয় ? যযো কেতিয়াও কাশৰ্পৈলৈ যোৰা নাই। এহ শঁয়োগতে আঘ
বীজগুপ্তৰ গতেচোন আমিও যাব পাৰো ?”

“কথাটো বেয়া নাইছিল। আকো কাশী তুৰো বেছি নহয়। মৃত্যুঞ্জয়ে
ক'বে—“ইমান সোনকালে ই কেনেকৈ সতৰ হ'ব পাবে মাজনী ?”

“সকলো সতৰ হ'ব পাবে পিতা, যদি আপুনি যাৰধ কাৰণে সাজু হয়—
সন্ধ্যাৰ দিতৰতে সকলো বাৰছা হৈ যাব।”

খেতাংকৰ মন আৰু অধিক উদাস হৈ পৰিল। তেঙ্কৰ ধাৰণা হ'ল
জৰুৰ যশোধৰাই বীজগুপ্তক ভাল পাই—নহ'লে ইমান সোনকালে কাশৰ্পৈলৈ
যাবলৈ কেনেকৈ সাজু হ'ব পাবে ? কিন্তু তেঙ্ক নিজৰ হৃদয়ক এইবুলি সাজুনা
দিলে যে বীজগুপ্তইতো যশোধৰাক ভাল নাপায়। ইমান দিন লগে লগে ধাকিলে
যশোধৰাই বুজি উঠিব পাৰিব যে কোনে তেঙ্কক ভাল পাই !

যশোধৰাই ক'লে—“আঘ খেতাংক, আমিও তোমালোকৰ লগতেই ঘাম।—
কথাটো অনত বাঁধিবা আৰু আঘ বীজগুপ্তকো ক'বা ?”

মৃত্যুঞ্জয়ে সংকোচ ঘনেৰে ক'লে—“যশোধৰা, আগেৰে বাৰছাবোৰ কৰি

লোৱাচোন, যদি কাছৈলৈর ভিতৰত তুমি ব্যবহাৰ কৰি ল'ব নোৱাৰা ডেনেহ'লে
বীজগুপ্তৰ এটা দিন এনেয়ে নষ্ট হৈ যাব।”

“ব্যবহাৰ কৰি ল'ব নোৱাৰিম কিয় পিতা ! আপুনি কি কথাবোৰনো
কৈছে ! আৰ্য খেতাংক আমি যোৱাটো একেবাবে খাটাঃ, বুজিছা।”

খেতাংক ধিৰ হ'ল—“ডেনেহ'লে আদেশ হ'লে যাব পাৰো !” কথাটো
মই আৰ্য বীজগুপ্তক জনাব !” এইবাৰ যশোধৰাৰ ফালে সক্ষা কৰি ক'লে—
“দেৱী, যদি বাদস্থাদিৰ কাৰণে গ্ৰয়োজন হয় ময়ো সক্ষাৰ ফালে আহি ষাম !”

যশোধৰাই হাঁহিলে—“ধন্যবাদ আৰ্য, সক্ষা আহোতে যদি আপোনাৰ যোগ্য
কোনো কাম ধাকে মই নিশ্চয়ে আপোনাৰ সহায় ল'ব !”

খেতাংক গুচ গ'ল। গৈ তেওঁ বীজগুপ্তক ক'লে—“প্ৰভু, মৃত্যুজয়ে
ডেখেতোৰ জীৱৰীৰ সৈতে কাৰ্শনৈলৈ যাব খোজে। গতিকে আপোনালৈ কৈ
পঢ়িয়াইচে যদি একেলগে যাব পৰা হয় ভাল হয়।”

বীজগুপ্ত ইয়াৰ বাবে প্ৰস্তুত নাছিগ। যিবোৰ কাৰণত তেওঁ বাহিৰলৈ
যাবলৈ ওলাইছিল, সেইবোৰৰ এটা নিজৰ লগতে যাবলৈ ওলাল। এতিয়া উপায়ে
বা কি ! অন্যমনস্ক ভাবে বীজগুপ্তই ক'লে—“ভাল কথা !”

ପଞ୍ଚଦଶ ଅଧ୍ୟାତ୍

ଯଶୋଧରାହ ନିଜର କଥା ମତେଇ କାମ କରିଲେ । ସାତାବ ସକଳେ ସ୍ୱର୍ଗା ଟିକ ହ'ଲ ଆକ ପିଛଦିନା ଆଟାଇସକଳେ କାଶୀ ଅଭିଭୂତେ ସାତା କରିଲେ ।

ଗୁରୁଲ ସମୟ । ଗ୍ରୀକ ଝତୁର ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଠା ଏତି । କିନ୍ତୁ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର କାରଣେ ଇରାବ କୋନୋ ମୌର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀର ଜୋନଟୋ ପୁରଫାଲର ଆକାଶତ ଜଳ ଆହିଲ ଆକ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ଜ୍ଵାରତୋ ଦେନାର ଜୁଇ ଝଳ ଆହିଲ । ଦାସ-ଦାସୀବେବ ହାତେ ହାତେ ଜୋବ ଲୈ ଲଗତ ଗୈଛିଲ । କିନ୍ତୁ ମେହେ ଜୋବ ଏକ୍ଷବ ଜଳଟ ଅଟ୍ଟାବୋଇତ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ନିଜର ଦକ୍ଷ ହୃଦୟ ପ୍ରଜଳିତ ପ୍ରତିବସତେ ଦେଖିଲେ । ଡେଙ୍କ ମୌନ ଆହିଲ ।

ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ଏଥତ ବୀଜଗୁଣ୍ଡ ଆକ ଶେତାଂକ ଆକ ଯୁତ୍ୟାମ୍ବର ଲଗତ ଯଶୋଧରା ଆହିଲ ।

ଏହା ମାଜନିଶା ଆହିଲ । ଚାରଭକ୍ଷାଲେ ଜୋନାକର ଶ୍ରୀ ପୋହର ବିରଳି ପରି-
ଛିଲ । ଆଲେ ଦାତିର ପରା ଅଳ୍ପ ବିଭିନ୍ନ ଫୁଲର ସ୍ଵାଦେ ଆମୋଳ ମୋଳାହାତଥ ।
ଶେତାଂକରେ ନିଷ୍ଠକତା ଡଳ କରି କଲେ — “ଆମୋ ଏତି ଡାଗେହାନ ହ'ଲ । ଜିବଳି
ଲୋରାଟୋରେ ଭାଲ ହ'ଏ, ନହୟ ଜାନୋ ?”

ବୀଜଗୁଣ୍ଡର କିବା ଭାବ ଆହିଲ —କି ଭାବ ଆହିଲ ନିଜେଓ ନାଜାନିହିଲ ।
ଏଟୋର ପିଛତ ଆନଟୋକେ କିମାନ ଚିନ୍ତା ଡେଙ୍କ ମନଗୈ ଆଧିକାଳ ଆକ ଗୈଛିଲ —
ତାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଏମେ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥାର ସମୟର ହିଚାବ କ'ତ ଥାକେ ! ମେହି
ମୟାର୍ଥିନିତେ ଯୁତ୍ୟାମ୍ବର ବଥ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ବଥର ଓଚର ପାଲେ । ଯଶୋଧରାହ କ'ଲେ —
“ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଣ୍ଡ, ଏତିବା ବିଆମ ଲୋରାଟୋରେ ଉଚାତ ହ'ବ ବୋଧହୟ ।”

ବୀଜଗୁଣ୍ଡ ଚିନ୍ତା ସାଗରର ପରା ଯେନ ବୁଦ୍ଧ ପାବି ଉଠିଲ । ଡେଙ୍କ ଆକାଶର
ଫାଳେ ଚାଲେ । ଚାରଟୋରେ ଆକାଶର ପୂର୍ବ ଦିଶ ଏବି ପାଞ୍ଚମେର ଦିନେ ଚାପଳି ମେଇ-
ଛିଲ । ଡେଙ୍କ ଶେତାଂକର କ'ଲେ, “ଶେତାଂକ ବଥ ବାର୍ତ୍ତା ଆକ ଚୋରାଚୋନ ଓଚର
କୋନୋ ତପସନତ ଥକାର ସ୍ୱର୍ଗା ହ'ବନେ ?”

ବଥ ବୈ ଗ'ଲ । ଯୁତ୍ୟାମ୍ବର ବଥେ ଲଗେ ଲଗେ ବୈ ଗ'ଲ । ଶେତାଂକ ବଥ ଏବି,
ଥକାର ସ୍ୱର୍ଗାର କି କରିବ ପାବି ଚାବଲେ ଆତିବି ଗ'ଲ । ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ଯୁତ୍ୟାମ୍ବର
କ'ଲେ — “କ୍ଷୟା କରିବ ଡାଙ୍ଗବୀଯା, ମୋର ସମସ୍ତ ଏକୋ ଜାନେଇ ନାହିଁ । ଆପ୍ରଣି

ବର କଷ୍ଟ ପାଣେ ହ'ବଳା । ବାଟି ଆଧାତକେ ବୈଛି ପାର ହ'ଲେହ - ଗତିକେ ସନ୍ଦି ଆମାନ ନାପାଟ ଆମି ଗୈଯେ ଥାକୋ ଆକ ବାଟିପୁରାବ ଲଗେ ଲଗେ କୋନୋ ଏଥନ ଗାର୍ବଲୈ ଗୈ ତାତେହି ଦିନଟା ବିଶ୍ଵାମ କରିଗ । କାରଣ ଦୂରୀଯା ଗରମର ପରା ବଚାବ ବାବସା ମନ୍ଦବତ୍ତଃ ଇଯାତ ଏକୋ ନହ'ବ । ଗତିକେ ବାଟିପୁରା ଆକୋ ଇମାନ ଗରମତ ଯାତା ଆବଶ୍ୟ କରାଟୋ ଉଚିତୋ ନହ'ବ ।”

ମୁଠୁଙ୍ଗେ ଅଳପ ଭାବି କ'ଲେ —“ଟିକେଇ କୈଛା ବୀଜଗୁପ୍ତ —ଆମି ଗୈ ସକାଟୋରେଇ ଭାଲ ହ'ବ ।”

ଅଳପ ପିଛତେ ଶେତା କ ଉଭ୍ୟ ଆଧିଳ, ତେଉ କ'ଲେ - “ଟିଯାତ ଏଟା ସ୍ଵର୍ଗର ବାଟିକା ଆକ ଥକାବ କାବଣେ ଡାଙ୍କବ ସବ ଏଟାଓ ଆଛେ । ବାଟିକାଥିନ କୋନୋବା ଏଜନ ସାମନ୍ତର ମାଟିତ । ଜିବନିବ କାବଣେ ସ୍ଵର୍ଗର ବାବସା ଆଛେ ।”

‘ସାମନ୍ତର ବାଟିକା ?’ ମୁଠୁଙ୍ଗେ କୈ ଉଠିଲି —“ତେମେହ'ଲେ ସକାବ ବାବେ ନିଶ୍ଚୟ ଭାଲ ବାବସାଇ ହ'ବ । ଆର୍ ବୀଜଗୁପ୍ତ, ଯହ ଇଯାତ ଏବାବ ଜିବାଇଛିଲୋ । ଏଟା ସ୍ଵର୍ଗ ପ୍ରାସାଦୋ ଇଯାତ ଆଛେ ।”

ବର ବାଟିକାର ପିନେ ସୁବୋରା ହ'ଲ । ଯାଣୀଯେ ସକଳୋକେ ଆଦିବିଲେ । ଉତ୍ତାନତ ଆଟାଇକେଇଜନର କାବଣେ ପାଲେଂ ପାରି ଦିଲା ହ'ଲ । ଆଟାଇଯେ ଭାଗବି ଆଧିଳ, ଗତିକେ କୁହ ଗ'ଲ । କିନ୍ତୁ ବୀଜଗୁପ୍ତର ଟୋପମି ନାହିଲ ।

ବୀଜଗୁପ୍ତ କ'ଲେ, ଗୈଛେ ? ବିଯ ଗୈଛ ? ଏହି ଉଞ୍ଚବୋବେ ତେଉର ମନ୍ତ୍ରିକତ ନାନା ଧରଣ ପ୍ରଥମ ଜେ ରାଯ ତୁଳିଲେ । ତେଉ କାଶ୍ମୀଲୈ ଯାତା କରିଛେ—ଶାସ୍ତ୍ର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଯାତା କାରିଛେ, ମାନ୍ସିକ ସତ୍ତ୍ଵ, ମୁଖ କାବେଲୈ ଆକ ନିର୍ଜବ କର୍ତ୍ତ୍ୟବ ପରା ଆତ୍ମର ଧାକିବଲୈ । ତେଉ ପାଟିଲିପ୍ତ ଆବ ଆଧିହଳ ଯଶୋଧବାବ ପରା ମୁହଁତ ଧାକିବଲୈ, ଚିତ୍ରଲେଖାବ ପରା ମୁହଁତ ଧାକିବଲୈ, ନିକ୍ତ ଯଶୋଧବାବ ପରା ତେଉ ଆତ୍ମର ଧାକିବ ନୋବାରିବେ । ଯଶୋଧବା ଆକ ଓଚବେଳ ଆଧିଳ, କିନ୍ତୁ ହ୍ୟାତକେଓ ଯାତେ ଆକ ବୈଛି ଓଚବଲୈ ନାହେ ! —“ଅମ୍ବର !” ବୀଜଗୁପ୍ତହି ଅଳପ ଡାରେକେ କୈ ଉଠିଲ । ବୀଜଗୁପ୍ତହି ଯଶୋଧବାକ ଭାଲ ପାର ନୋବାବଲେ, ତେଉର ଦୃଷ୍ଟିର ପରା ଯଶୋଧବା ଆତ୍ମର ଗ'ଲ, ଚିତ୍ରଲେଖା ଆଧିଳ । ଚିତ୍ରଲେଖା କୋନ ଆଧିଳ ? ତେଉସ ଜୀବନର ଲଗତ ଯଶୋଧବାର କି ସମ୍ପର୍କ ଆଛିଲ ? ଚିତ୍ରଲେଖା ତେଉସ ପ୍ରଥିକା ଆଛିଲ, ପତ୍ରୀ ନାହିଲ । ତେଉ ଚିତ୍ରଲେଖାକ ପ୍ରେସ ଦିଲିଛି ଆକ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ତେଉର ପ୍ରେସ ଦିଲିଛି । ତେଉସ ସେଟ ପ୍ରେସ ଏତିଯାଇ ଆହେ ନେ ? ସମ୍ଭବ ‘ଆଛେ’ ମନ୍ତ୍ର ମାହି । ‘ଆଛେ’ ଏହି କାବଣେ ଯେ ବୀଜଗୁପ୍ତକ ତେଉ ତାଗ କରିଛିଲ ବୀଜଗୁପ୍ତର ମଙ୍ଗଳ କାବଣେ, ‘ଆଛେ’ ଏହି କାବଣେ ଯେ ତେଉ

কুমারগিরিৰ সমূখতে এই বথা স্বীকাৰ কৰিছিল। ‘নাহি’ এই কাৰণে যে তেওঁৰ ইচ্ছাৰ অবিহনে তেওঁৰ জীৱনটোক দুঃসহ কৰি চিত্রলেখা গুচি গ’ল।

তাৰোতে তাৰোতে বৈজ্ঞানিক চৰাইৰ কলমৰ শুনিবলৈ পালে। পুৱাৰাশত শুক্রযে নিজৰ প্ৰথম কিবণেৰে সোণালী আচল চাৰিওকালে যেলি, মলয় সমীৰৰ লগত আনন্দ কুৰীড়া কৰিবলৈ ধৰিছিল। তৰাৰোৰ নিশাৰ তিবিবিৰণ ক্রমাত কিমি আহিবলৈ ধৰিবছুগ। তাৰ পিছত এটাৰ পিছত এটাকৈ নৰ্মলম আকাশৰ বুকুল খিলীন হৈ গৈছিল। তেওঁ দুৰত দেখিবলৈ পালে যশোধৰাটি বেলি ফুলৰ আধা ফুলা কলিব নিষ্ঠবদ্বোৰ লগত খেলি আছিল। বৈজ্ঞানিক ধিয় ৮'ল। নিত্য কৰ্মৰ পৰা নিবৃত্তি লৈ তেৰোঁ সুগান্ধত শৈতল মলয় সমীৰৰ দ্বাৰা নিজৰ তপ্ত হৃদয়ক শাস্তি কৰিব বাবে বাটিকাৰ কালে আহিগ। যশোধৰাব হাতত ফুল আছিগ। তেওঁ বৈজ্ঞানিক মাড়লে—“আৰ্য বৈজ্ঞানিক, চান্দনা, প্ৰকৃতিৰ এই হৃদয় কপ চাঁওকচোন! ইয়াত কিমান আনন্দ, কিমান শাস্তি আৰু কিমান সৌন্দৰ্য আছে। সমস্ত জগতৰ চিষ্ঠা, তৃষ্ণা আৰু অভিশাপৰণৰ আত্মৰ কোণা-হৃষি পৰা দূৰ, অতি দূৰ— নিকলংক জীৱন পথিলাৰ বজিৰ পাখীৰ লগত কুৰীড়া কৰিব ধৰিছে।”

বৈজ্ঞানিক ওচৰলৈ আহিল। যশোধৰাব ওচৰতে ধিয় ৮'ল। এবাৰ তেওঁ চাৰিওকালে চালে—“দেৱী যশোধৰা, মহৈশো প্ৰকৃতিত একো সৌন্দৰ্য দেখা নাপাউ।”

“প্ৰকৃতি আপুনি একো সৌন্দৰ্য দেখা নাহি? আপুনি ঈচা কৈছে নে বাক? মে ঠাট্টাই কৰিছে।”

“ঠাট্টা নহয় দেৱী, মই সঁচাই কৈছো। তুমি কৈছো মে প্ৰকৃতি হৃদয়— মহৈশো প্ৰকৃতিত কেৱল কুকপতাহে দেখিছো।”

যশোধৰা বৈজ্ঞানিকৰ কপা স্বীকাৰ কৰিবলৈ সাজু নাছিল। “আৰ্য বৈজ্ঞানিক, চাঁওকচোন এই দুবিৰিদিবা কিমান কোঘল, কিমান হৃদয়। ইচ্ছা হয় যেন এই দুবিৰিব ওপৰতে থাকো, ইয়াতেই বহো ইয়াতেই জিৰণি লঙ্ঘ।”

বৈজ্ঞানিক—“নহয় নহয়, এনে নৰ্কাৰণী দেৱী। ওচৰতে কোনো বৈচিত্ৰ নাহি, চৰকণ্ঠা কেনেকৈ কৰিবা? তুমি কৈছো দুবিৰিকোঘল, হৃদয় তুমি এই বাবেই এনেদৰে কৈছো কাৰণ তুমি বাহিৰত জীৱন কঢ়োৱা নাহি। এই দুবিৰিত কিমান পোক পৰৱা আছে, তালৈ কেজিয়াৰা মন কৰিছানে।

আকোঁ ঈ চেঁচা, ঈসাত বেঁচি সহয় আবাস করিলে তোমার চেঁচা যাগিব।
দেৱী, প্ৰকৃতি অস্থিবিধাজনক আৰু অপূৰ্ণ।”

ঘোধৰাই নতুন কথা জৰিলৈ কিন্তু কথাটো বৰ আকৰ্ষণীয় ভাবে কৈছিল,
বুক্তি গতীৰ আঁছিল, ঘোধৰাব কাৰণে অকাট্য আছিল। তেওঁ কৈ উঠিগ—
“প্ৰকৃতি অপূৰ্ণ।”

“এৰা প্ৰকৃতি অপূৰ্ণ। প্ৰকৃতি অপূৰ্ণ হোৱা ক'বণেই মাঝহে ফ'জিমতাৰ আশ্চৰ
লৈছে। দুৰ্বি কোমল, শুল্ব বিস্ত ই সেবা, তাত পোক পৰৱা থাকে।
এই কাৰণেই মাঝহে মথমলৰ দলিলা তৈয়াৰ কৰিছে, য'ত চেঁচাও নাই আৰু
পোক পৰৱাণু ধাৰিব নোৱাৰে। দুপৰি সি দুৰ্বি এনতকৈও কোমল।
জাৰকাৰি কথা ভাবাচোন। মেই সময়ত এই শুল্ব ঠাইবোৰৰ দশা কি হয়,
কুঁড়লীয়ে ঢাকি বাখে, চেঁচা বতাহ ব'লে। তেডিয়া মাঝহে অস্থা জাৰত
কেনে হয়? —আকোঁ গৰমৰ দিনৰ কথা চিষ্ঠা কৰা। দুপৰ্য়াৰ গৰম এতাহে
দেহ পুৰি নিব থোজে। প্ৰকৃতিৰ এনে অস্থিবিধাবোৰৰ পৰা বাচিবৰ ব'বণেই
মাঝহে বৰ-ছৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে। আকোঁ বৰবোৰতো চেঁচা বতাহক বাধা
দিবলৈ জুবে ব্যৱস্থা কৰি মাঝহে জাৰৰ পৰা বাচিছে। তেনে ঘৰবোৰত জহত
দিনত বিশেষ ব্যৱস্থা কৰি অকোঁ বসন্তৰ আবাসা উপভোগ কৰিছে। প্ৰণতিয়ে
মাঝহে শ্঵েতিশ-অস্থিবিধালৈ নেনেৰে— দেয়ে সি অপূৰ্ণ।”

“এই ফুলবোৰ কিমান কোমল, কিমান মাদকতা পূৰ্ণ, এই চৰাইৰ কল-
বৰবোৰ কিমান মধুৰ, কেনে মনমোহিক সঁজৈত। ফুলীৰ খাতটোকেই চাওকচোন।
কিমান যিঠা, কিমান কৰণ।

“এই ফুলবোৰক কোমল বুলি কৈছা নহয় নে? এৱা সঁচা, কিন্তু ইয়াত
কাঁইটো আছে। হোনে জানে কিমান নক সক পোক এই ফুলবোৰৰ ভিতৰত
সোমাটি আছে। হোমলতা আৰু শুগন্ধি কথা যে কৈছা সিও ক্ষণস্থায়ী।
আৰু এই শুগন্ধইনো বা কি কামৰ? নিঞ্জনতাতেই ই নিজৰ সৌৰত নষ্ট
কৰে মাথোন! তাকোঁ এই কলবৰবোৰত গীতৰ মাধুৰ্য ধাৰিব পাৰে—কিন্তু
সি কেৱল শুবতহে। তাত কোনো সংযত ভাষা নোহোৱা কাৰণে সি ভাৰহীন
সঙ্গীতৰ দৰে হৈ পৰিছে য'ত স্বৰৰ আৰোহ-অৱোহ নাই। এই সংযীতত
সপ্ত-স্বৰ একেলাগে প্ৰতিষ্ঠিত হৈ উঠে। ইয়াতকৈ মাঝহে বৰ্ষ-সদীত বেছি
মধুৰ। আকোঁ কুলীৰ স্বৰৰ কথা কৈছা— ইয়াত কেবল পঞ্চম স্বৰহে আছে।

বেছি সময় শুনিলে ই আমনিদায়ক হৈ উঠে । কুণ্ডীরে কি কর কোনেও
নাজানে । সন্তুষ একোকে নকষ !”

যশোধৰা আচরিত হৈ গ’ল । তেওঁৰ ঘৰৰ সম্মুখত এখন উজ্জান আছিল
য’ত প্ৰকৃতিৰ সতে তেওঁৰ সদায় সাক্ষাৎ হয় । তেওঁ প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্যত হৃষি
আছিল, কিন্তু আজি বীজগুপ্তৰ কথা শুনি তেওঁ ভাৰিবলৈ ধৰিলে যে তেওঁ
ইহান দিনে অমতভে পৰি আছিল নোংক ? সম্মুখত এটা কৃত্ৰিম প্ৰপাত আছিল ।
সেই প্ৰপাতৰ শিল্প হৃষিত কপো চয়াইবোৰে দলে দলে গা শুই আছিল ।
যশোধৰা সেইফালে আগবাঢ়িল —বীজগুপ্তও গণতে গ’ল । গন্ধমুকৰ দৰে যশো-
ধৰাই সেই সৌন্দৰ্য চাই আছিল । তেওঁ লাহৈকৈ ক’লে— এই কপোবিলাক
কিমান সুখী ? সিঙ্গতে কোৱাকৈ ধেমালি কৰিছে সিইতৰ মাজত ইৰ্বা, হিংসা,
সুণা, দুষ্টতা বা অন্য কোনো দুণ্ডণ নাই ।—যিবোৰ দুণ্ডণ মাঝহৰ সাজত
পোৱা যায় সেইবোৰ একোৱে সিইতৰ মাজত নাই । মোৰো পাৰি থকা
হ’লে কপো ২৫ গণোহৈতেন -- এনে ভাৰ হৰ !”

যশোধৰাৰ বালিকা সুন্দ সৰলতাত বীজগুপ্তই হাঁহি পেলালে —“কেৰী
যশোধৰা, মই কঙ যাদি তুমি কপো হ’লাহৈতেন তেনেহ’লে মহৱা হ’বলৈ হাবি-
স্বাম কৰিলাহৈতেন । তুমি ভাবা নোক যে এই কদোবোৰ সুখী ? ইইতৰ
শক্ত নাই ? ইইত নিশ্চিন্ত ? ই তোমাৰ ভ্ৰম । অভিলাষাৰ পূৰ্ণতাত সুখ
আৰু অপূৰ্ণতাই সুখ । সিইতৰ সকলো অভিজ্ঞাৰা পূৰ্ণ হোৱা বুলি তুমি ভাবা
নোংক ? আকো এইটোও প্ৰশ্ন হ’ব পাৰে —‘ইইতৰো অভিলাষা আছে নো ?
মানৱ এট পন্ত-পক্ষীবোঝকৈ এইবাবে শ্ৰেষ্ঠ যে মানবৰ অভিলাষা আৰু তাৰ
পূৰ্ণতাই মানৱক সুখ দিয়ে । মানৱ কৰ্ত্তা —মানৱে অকৰ্মণতাৰ জীৱন যাপন
কাৰিবলৈ জন্মলাভ কৰা নাই । মানৱক কৰ্ম কৰিবলৈয়ে জন্ম দিয়া হৈছে । পন্ত
আৰু পক্ষী নিজৰ আচাৰৰ কাবণে কেনেকৈ বুঝি যৰে । খনত বাখিদা মানৱে
নিজৰ আহাৰৰ কাৰণে পৰিশ্ৰম কৰিব লাগে । মাঝহে হাল বাজ আৰু কৰিবৰ
আহাৰ উৎপাদন কৰে । কিন্তু পন্ত-পক্ষীয়ে প্ৰকৃতি দন্ত আহাৰৰ ওপৰত বিৰুদ্ধ
বিৰুদ্ধ লাগে । দোক-পৰুৱা বা দুৰ্বল পশুবোৰক সবল পশুবোৰে থাই জীৱন
ধাৰণ কৰে । এই কপোবোৰৰ শক্ত বাজে যৈতৰা ইইতক আক্ৰম কৰে তেজিয়া
ইইতৰ কি অৰম্ভা হৱ ভাৰি চোৱাচোন ! ইইতৰ কিমান চিষ্ঠা হৱ ভৈতৰা !
ইইত কিমান নিঃসহায় !”

ଆଚିବିତ ଭାବେ ଯଶୋଧବାହି ସୀଜଣ୍ଡପୁର ଫାଲେ ଚାହି ଆଛିଲ । ଅଳପ ବୈ
ତେଣୁ ଆମେ କ'ଲେ — “ଦେରୀ ଯଶୋଧବା, ତୁମି ବୋଧହୟ ଭାବୀ ଯେ ପାଞ୍ଚତିକ ଅବସ୍ଥାତ
ଥକା ମାନୁଷବୋସ ହୁଥି । କିନ୍ତୁ ଏଠା କଥା ମନତ ବାଖିବା — ମାନୁଷ ନିଜର ଅବସ୍ଥାତ
କେତିଯାଙ୍କ ହୁଥି ନହିଁ । ତୁମି ବାଜପ୍ରାସାଦତ ପାଲିତା, ବାଜପ୍ରାସାଦତ ତୋହାର ବର୍ଚି
ନାହିଁ, ତାବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆକ ସାର୍ଥକତାତ ତୁମି ବିବର୍ତ୍ତ, ବିବର୍ତ୍ତି ନହୟ, କେତିଯାବା
ତୋହାର ମନତ ଦେଇ ପରିବେଶ ଏବି ପଲାବିଲେବେ ଇଚ୍ଛା ହୟ, ତୁମି ପର୍ମିତିର ବୁଝି
ମଜାଦୋବାତେ ହୁଥ ଦେବା ପୋରା ବୋଧିଥିବୁ — ତୁମ ଗୀରବ ମୁକାଳ ବତାହିତ ପଞ୍ଚବ ନଗତ
ଧାରି ପର୍ମିତିର କ୍ରୀଡାର ହୁଥି କଲନାବ ବଶୀଭୂତ ହେ ଯୋରା । ମାତ୍ର ! ହି
ଚାନ୍ଦାବିକ । ତୁମିର ଏହି ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କଳକ ହୁଥି ଚୋରାଚୋନ, ଏଣ୍ଟିଲୋକେ କ'ବ ହୁଥ
ବାଜପ୍ରାସାଦତହେ, ଦାସ-ଦାସୀ ପରିବେଷିତ ଜୀବିନତହେ ଆହେ । ଆକେ ଆମାର ଏଇସକଳ
ପ୍ରପିତାଗମହ — ସିମକଳେ ଏହି ଅଟ୍ଟାଳି-କାନ୍ଦାର ମଜାହିଁଛେ - ଏଣ୍ଟିଲୋକୋଡେ ଗାନ୍ଧିବାସୀଙ୍କେ
ମହି ଆଛିଲ । ଏଣ୍ଟିଲୋକେ ଗାନ୍ଧି ଏବି ନଗବ କିମ୍ବ ପାଇଲେ । ଏହି କାବଣେହି
ଯେ ପର୍ମିତିର ବୁଝିମତ୍ତାବୋର ଶାବ ଉମାର ଅଭ୍ୟବିଧାବୋର ଏଣ୍ଟିଲୋକେ କୃତ୍ରିମତାର ଦ୍ୱାରାହି
ହୁଏ କବାଟେ ଟିଚିତ ବୁଲି ଲାଗାଛିଲ । ଏହି ବାଟିକାଥିନୋ — ଯାଏ ଶ୍ରୀ ତୁମି ଇହାନ
ଆସନ୍ତ ମିଶି ଅଥିଂ କ୍ଲାଇମ । ଯଦି ପର୍ମିତିକ ଚାବିଲେ ଥୋଜା ଡେନେହ'ଲେ ଅବଣିଲେ
ଯୋରା, ସ'ତ ହିଁଥ ମିଶିବ ବକ୍ରକୁଣ୍ଡାର୍ଥ ଜିଭା ମେଲି ସବି ଫୁରେ - ସ'ତ ଅକାବନେ
ଏବ ଏବ ବିଷଧି ସର୍ବଦୋଷେ ମାନୁଷକ ଦଂଶନ କରି ମୁତ୍ତାବ କୋଣାହିଲ ପଠାଇ ଦିବିଲେ
ମଦାୟ ପ୍ରକ୍ଷତ ହେ ଥାକେ । ଏହି କୃତ୍ରିମ ଜାନ-ଭୂରିବୋବିଲେ ନାଚାଟ ସର୍ବ-ବର ନଦୀ-
ବୋବିଲେ ଚୋରା — ତାତ ଯଗବ, ସିଦ୍ଧାଂଶୁବୋବେ ମାନୁଷକ ଥାବିଲେ ପାନୀତ ଲୁକାଇ ଧାପ
ପିଟି ଥାକେ । ତୋତ୍ୟା ତୁମ ଯୋଥିବା ସୌନ୍ଦର୍ୟ ପର୍ମିତିତ ଆହେ ନେ କୃତ୍ରିମତାତ ।”

ସୀଜଣ୍ଡପୁର ନିଜର କଥାବୋର କୈ ଗୈଛିଲ ଆକ ଯଶୋଧବାହି ଆଚିବିତ ଭାବେ
ଶୁଣି ଗୈଛିଲ । ଏତିଯାଇଲେ ତେଣୁ ସୀଜଣ୍ଡପୁର ଏଜନ ଚରିତ୍ରାନ ଲୋକ ବୁଲିହେ
ଭାବିଛିଲ — ଆଜି ଦେଖିଲେ ତେଣୁ ଏକ ଉର୍ବର ମନ୍ତ୍ରିକମ୍ପାର ଲୋକୋ । ସୀଜଣ୍ଡପୁର
ବିଷଧା, ତେଣୁ ମୌଳିକତା ଆକ ତେଣୁ ବୁଝିତ ଯଶୋଧବା ଆଚିବିତ ହେ ପରିଲ ।
ତେଣୁର ଏନେ ଲାଗିଲ ଯେନ ସୀଜଣ୍ଡପୁର ପ୍ରତି ସକା ତେଣୁର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତିତ ପରିଣତ
ହ'ବିଲେ ଥିବିଛେ । ତେଣୁ ଅକଗମାନ ମୟ ନୈବର ହେ ଥାରି କ'ବିଲେ ଥିବିଲେ —
“ଆସ ସୀଜଣ୍ଡପୁର, ଧୂଷିତାର କାବନେ କ୍ଷମା କରିବ । ଏଠା ପ୍ରକ୍ଷ ଆହେ — ଆମୁନି
ଏହିବୋର କ'ତ ଆକ କେତିଯା ପଢିଲେ ?”

ଅପଟୋ ଅବସ୍ଥା ଆଛିଲ — ସୀଜଣ୍ଡପୁରି ତାବ ପର୍ମିତ ଡେନେ ଶୁକ୍ର ନିଦିଲେ

যদিও ক'লে — দেৱী যশোধৰা, সংসাৰৰ পঢ়াশান্তি অনুভৱ শিক্ষা-প্রণালীৰ দ্বাৰা পৰিষ্কৃতভয়ে মোক এইবোৰ পঢ়াইছে। — এতোৱা সম্ভৱ জগতানৰ সময়, গতিকে যোৱাই উচিত হ'ব নেকি? — ইয়াকে কৈ বৈজ্ঞানিক ভৱনৰ ফালে ঘূৰিল। যশোধৰায়ে বৈজ্ঞানিক পিছ ল'লে।

বৈজ্ঞানিক প্ৰফুল্লিত ন'হিল। তেঙ্গু মুখ দেখিয়ে যশোধৰাটি এই কথা ধৰিব পাৰিছিল। যশোধৰাই স্মৃতিলে — “আৰ্য বৈজ্ঞানিক আজি অন্যমনস্ক কিয় বাক? আপোনাক বৰ কাতৰ যেন লাগে। ইয়াৰ কাৰণ কি ক'বনে?”

এক গভীৰ নিখাস এইি বৈজ্ঞানিক ক'লে — “এৰা দেৱী মশোধৰা, মই কাতৰ কিন্তু এই কাতৰতাৰ কাৰণ কৰ্তৃ কি কৰিবা? কাৰণবোৰ নজমটি তাৰ!”

“কিবা গোপন কাৰণ নেকি?”

“নহয়। মোৰ জীৱনৰ কোনো গোপন কথা নাই। অনুচিত কথাহে গোপন হ'ব পাৰে। গোপনে বথাটো ভয়ৰ পৰিচায়ক আৰু ভয়াৰ্ত হোৱাতো অপৰাধীৰ পৰিচায়ক। মই গি কৰোঁ, তাক উচিত বুলিয়ে কৰোঁ, সেইবাবে কেতিয়াও শুণ্ট বাৰ্তাৰ নোৱাৰিব। মই এই কাৰণে কাৰণ ক'ব খোজা নাছিলোঁ। — নিজৰ দুৰ্ব দ্বাৰা আনক দুখীত কৰাতো উচিত নহয় বুলি।”

যশোধৰা মৌন হৈ পৰিব। তেঙ্গু অনুভৱ কৰিলে যে এই কথাবোৰ উলিয়াই তেঙ্গু বৈজ্ঞানিক আৰু বেঁচি দুখতে দিলে। তেঙ্গুলোক দুয়ো ভৱন পালেগৈ। আৰ্যশ্ৰেষ্ঠ যৃত্যাগ্রয় আৰু খেতাঙ্ক তেঙ্গুলোকৰ বাবে বৈ আচিন। ইতিমধ্যে জলপানৰ ব্যৱস্থা হৈ আছিল। যশোধৰাই লৰি গৈ দেউতাঙ্কৰ ডিঙড়ে সাৰাংশ ধৰি কৰলৈ ল'লে — “পতা, আজি আৰ্য বৈজ্ঞানিক মোক এনে কিছুমান কথা ক'লে যে তাৰ দ্বাৰা মোৰ চকু মুকিল হৈ গ'ল। মোৰ পূৰ্বাদি ধাৰণা-বোৰক তেঙ্গু একেবাবে শিছা বুলি প্ৰতিপন্থ কৰি দিলে। আৰ্�য বৈজ্ঞানিক যে এজন প্ৰকৃত বিদ্বানোঁ এই কথা মই আজিহে বৃজি পালোঁ।”

সেই সময়ত বৈজ্ঞানিক যশোধৰাব ফালে ঢাই আছিল। যশোধৰাই খেতাঙ্কৰ ফালে ঢালে খেতাঙ্কৰ মুখ বিবৰ্ণ হৈ পৰিছিল। এনে লাগিছিল যেন খেতাঙ্ক কিবা বেৰাৰতহে ভূঁগচে। যশোধৰাই খেতাঙ্কৰ হাতত ধৰি ক'লে — “আৰ্য খেতাঙ্ক, তোমাৰ গা ভাল নহয় নেকি? তেঙ্গু খেতাঙ্কৰ নাৰী পৰীক্ষা কৰি ঢালে। — “ওহোঁ তোমাহতো অৰ নাই — তোমাৰ মুখ ইমান শেঁতা পৰিছে

କିମ୍ବ କେଣେ ?”

“ମୁହଁତ ଡାଳଦରେ ବିଆମ ଲ’ବ ନୋରାବାବ ଥାବେ ଭାର୍ଯ୍ୟର ପରିଛେ—” ବୀଜ-
ଶତ କ’ଲେ— “ଖେତାଙ୍କ ତୁମି ଯୋରା, ତୁ ହାକାଗେ !”

ଯଶୋଧବା ଖେତାଙ୍କର ହାତତ ଧରି ଧିଯି ଦି ଆଛିଲ । ତେଣେ କରାତ ଖେତାଙ୍କର
ମୁଖର ଶୈତା ବସନ୍ତେ ଜୁମେ ନାହିଁକରା ୧୫ ଯାଏଲେ ଧରିଛିଲ । ତେଣୁ କ’ଲେ—“ନାହିଁ
ନାହିଁ, ମୋର କୋମୋ ଅଭ୍ୟ ନାହିଁ । ଅଳପ ଡାଗର ପରିଛେ ମାଧ୍ୟାନ, ବିଆମ
ଧ’ଲେଇ ଟିକ ହେ ଯାଏ ।”

ଅଳପାନର ପିଛତ ବୀଜଗୁଣ୍ଡି ଖେତାଙ୍କକ କ’ଲେ— “ମୋରେ ଡାଗର ଲାଗିଛେ—
ଏତିମା ତୁ ମୁହଁ । ଖୋରାବ ସମୟ ତ’ଲେ ମୋକ ଜଗାଇ ଦିବା । —ତୁ ଯା ଆର୍ଯ୍ୟ ମୁହଁକର
ଲଗତ ଧାରିବା କାବଣ ତେଣୁ ଯାତେ ଏନେକେ ନାଭାବେ ବୋଲେ ଆର୍ଯ୍ୟ ତେଣୁର ଅଳପୋ
ସତ୍ତାରେ ଲୋକ ନାହିଁ ।”

ମୁହଁକର ଆକ ଯଶୋଧବାର ଲଗତ ବହି ଖେତାଙ୍କଟି କଥା ପାଇଁ ଆଛିଲ ।

ଯଶୋଧବାଇ ଦାତିପୁରାବ ଶ୍ରକ୍ତି ସହନୀୟ କପାବୋବ ତୁମାଦେ । ମୁହଁକର ଆଚିବିତ
ହ’ଣ । ତେଣୁ କ’ଲେ “ଖେତାଙ୍କ, ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଣ୍ଡକ ଅଳପ ଅଭ୍ୟ ତେଣେ ଲାଗେ ।”

ଖେତାଙ୍କର ଉତ୍ତର ଦିଯାର ଆଗତେଇ ଯଶୋଧବାଇ କ’ଲେ—“ହୟ, ମୋରେ ତେଣେ
ଅଭ୍ୟାନ ହୟ । ତେଣୁକ ଯେଇ ଶୁଦ୍ଧିଛିଲେ ଓ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକାବ କରିଛେ ଯେ ତେଣୁର
ମନ ଏବ ଡାଳ ନହୟ, କିନ୍ତୁ କାବଣ ଦୋବାତହେ ନକଣ ବୁଲ କ’ଲେ ।” —ଯଶୋଧବାର
ଦୃଷ୍ଟି ଏହିବୁ, ଖେତାଙ୍କର ଫାଲେ ଘ୍ରବିଲ ।

ମୁହଁକରେ କ’ଲେ—“ଏବା ମାହୁତ ଏହତୋ ଗୋପନୀୟ କଥା ଧାକେ ଯିବୋର
ଅଭ୍ୟକ କ’ବ ନୋରାବି ।”

“ହ’ବ ପାବେ । ମାହୁତ ଗୋପନ କଥା ଧକାଟୋ ଦୁଃଖ ମନୋବ୍ସିଦ୍ଧ ପରିଚାଳକ
ଯଦିନ୍ଦ, ଯାହୁହେ ନିଜର କଥା ଏହି କାବଣେ ଲୁକାଇ ବାଖେ ଯାତେ ସମାଜେ ମେହିବୋର
କଥା ଜୀବି ଆଲୋଚନା କରିବ ନୋହାବେ ବା କାବୋ ପରା ବେଯା ବ୍ୟକ୍ତହାର ପାବ ନୋହାବେ ।
ପିଛେ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର ଦୂର୍ବଳ କାବଣ ସେ ଗୋପନୀୟ ନହୟ ଏହି କଥା ମୋକ ତେଣୁ ଦିଜେଇ
କୈଛେ ।” ଯଶୋଧବାଇ କ’ଲେ ।

“ଆକ ଏହି ଶୁଭଟୋଓ—ମାହୁତ ମାଉତ ସେ ଶୁଭ ତେଣ ଧକାଟୋ କର୍ମବିତ
ଶ୍ରୀମତ ପରିଚାଳକ—ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଣ୍ଡବେହ”, ଖେତାଙ୍କର ଇତିକିଙ୍କର ଇହି ଏଟା ଶାରି
କ’ଲେ । —କିନ୍ତୁ ନହୟ, ମନ୍ଦର୍ଥବାନର କାବଣେ ଇହାତ ଦୋଷ ନାହିଁ—ଯି ଲୋକେ ମନ୍ଦର୍ଥକ
ଅଭଜା କରି ଜୀବାଇ ଧାଳିବ ପାବେ, ତେଣେ ଲୋକର କାବଣେ ଏହି ମିଳାଇ କାହାରେ
ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ମନ୍ଦର୍ଥବେହତୋ ମନ୍ଦର୍ଥ ନହୟ । ମୋରେକେ ତୋହା, ଏହି ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଣ୍ଡର

সেৱক, তেষ্ট আজাই ৰোব হৈছা, মোৰ কৰ্ত্ত্ব্য। মোৰ মাঝতো দ্বিতীয় আছে— কিন্তু সেই দ্বিতীয় কোনো কামৰ নহয়। মই পৰাধীন। কেতিয়াবা বিৰোধৰ খাত্তাবিক ভুইয়ে মোক প্ৰজগত কৰি তোলে। সেইসময়ত সেই বিৰোধৰ জুই অলিঙ্গুল দি কলহ স্থাপি কৰা ভাল হ'ব নে তাক হৈচা মাৰি বাৰ্থি কৰ্ত্ত্ব্য কৰি যোৱা ভাল হ'ব ? ইয়াৰ উত্তৰ স্পষ্ট।”

মতুজ্জয়ে ক'লে— “বোপা খেতাংক, তোমাৰ এই বিৰোধ উচিত নহয়, গতিকে ইয়াক শৃণু বখাটোবে উচিত হ'ব।”

যশোধৰাটি সাহচৈক ক'লে— “তোমাৰ এই বিৰোধ উচিত আৰ্য খেতাংক। তোমাৰ এই অহস্তাৰ কাৰণে মই দুঃখিত।” - খেতাংকই যশোধৰ চকুতি সহচৰ্তুতিমিশ্রিত প্ৰেমৰ এক আভা দেখা পালে।

— — —

ଶୋଡଶ ଅଧ୍ୟାଦ

କହୁଯାନ ତୋଳ ; ସାଂକ୍ଷେପିତ ଲାନକ ଅନ୍ତରୀମେ ଆବଶ୍ୟକ ବିବି ଦୟ ଆକୁ ଆନବ ସାଂକ୍ଷେପିତ କା ଆଯନ୍ତିଲେ ଆନବ ପାବେ ଥେବା ତାଙ୍କ ଦାମ-ତୁଳା କରି ଗ'ଲ ପାବେ । ଚିତ୍ରଲେଖାର ସାଂକ୍ଷେପିତ ତେଣୁରାହ ଆଛି । ସଦିଷୁ ଚିତ୍ରଲେଖା ନିଜର ଏହି ଆକର୍ଷଣ ଶାକ୍ତର ଲଗତ ପରିଚିତ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଅଞ୍ଜାତମାବେ ତେଣୁ ତାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ପେଲାଇଛି । ଇହାର ପରା କୁମାରାଗାରର ସାଦିବ ନୋଟିଫିକେସନେ ।

କୁମାରାଗାର ଚିତ୍ରଲେଖା ପରା ସିମାନେଟ ଆତିବିବ ବିଚାରିଲେ, ସିମାନେଇ ତେଣୁ ନିଜକେ ଚିତ୍ରଲେଖାର ଉଚ୍ଚବତ୍ତରେ ଥାଲେ । କୁମାରାଗାର ନିଜେଟି ଆଚରିତ ହୈଛି । ତୁମୋ ଏକେଟା କୁଟୀରତେ ସାକିବିଲେ ଲୋରା ଗତିକେ, କୁମାରାଗାର ଯେତିଆ ଧ୍ୟାନତ ବାହାରି ତେତିଆ ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଏକ ସ୍ଥୃତିଗ୍ରହୀ ଦରେ ମକଣୋମୋର ବାରଷ୍ଟା କରି ଦିଯେ । ତେଣେ-ଅବସ୍ଥାରେ କୁମାରାଗାର ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥାର ଧାରାବିରାମ ଥାକିବ ନୋଟିଫିକେସନେ । ତେଣୁ ଚକ୍ର ମେଳ ଥାଇ ଗୈଛିଲ ଆକୁ ଚିତ୍ରଲେଖାକ ଅଳମ ମମୟର କାବଧେ ୧୮ ଓ ୩୫ ବର୍ଷରେ । ଆକୋ ନିଜର ଚକ୍ର ସଙ୍କ କାର ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥାର ଧାରାବିରାମ— କିନ୍ତୁ ଇ ତେଣୁ କାବଧେ ଅସମ୍ଭବ ଯେନ ହୈ ପରିବାହିବ ।

ଆକୋ ଚିତ୍ରଲେଖା ? ତେଣୁ କୁମାରାଗାର କୁଟୀରଲେ ଆହିଛିଲ ତେଣୁ ସ'ତେ ପ୍ରେମ କରିବାୟ—କିନ୍ତୁ କୁଟୀର ପାଠ ତେଣୁ ଧାରିବା ସରନି ହୈ ଗ'ଲ । ତେଣୁ ସାଧନା ଆକୁ ତପଶ୍ଚା ଶିକିବ ଥୁଜାଇଛି । କୁମାରାଗାର ପଥର ଧାରା ତ'ବିଲେ ଥୋଜା ନାହିଁ ।

ମେଟିଦିନା ତେତିଆଓ ଚାକି ଝି ଆହିଛି— ସମୟ ମାଜିନିଶା । କୁମାରାଗାର ଧାରାବିରାମ ହେଲାର ସମୟ ଆହି ପାଲେ । ତେଣୁ ଆମନତ ଉପବିଷ୍ଟ ହ'ି । ଚକ୍ର ଏକ କରି ଲ'ଲେ, କିନ୍ତୁ କି ହ'ଲ ? ତେଣୁ ଯେ ଧାରାବିରାମ ହ'ବ ନୋଟିଫିକେସନେ । ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଭାବିଲେ ଆନକାଳର ଦରେ କୁମାରାଗାର ଏତିଆୟାମେ ଧାରାବିରାମ ହ'ଲ—ଗତିକେ ତେଣୁ କୁଟୀରତ ପ୍ରରେଶ କରିଲେ ଆକୁ ଏଥନ ଆମନତ ପାହେକେ ସହିନ୍ଦି ।

ଚିତ୍ରଲେଖାର ଭାବର ଶର୍କ ଶୁଣିଲେ କୁମାରାଗାର ଚକ୍ର ମେଳ ଥାଲେ । ତେଣୁ ଚିତ୍ରଲେଖାଲେ ଚାଲେ ଆକୁ ମାତିଲେ— “ଦେବୀ ଚିତ୍ରଲେଖା !”

ଚିତ୍ରଲେଖା ଧରିବି ଉଠିଲେ । ତେଣୁ ଭାବିଛିଲ ଯେ କୁମାରାଗାର ଧାରାବିରାମ ହୈ

গ'ল। তেওঁ খিল দি ক'লে—“ক্ষমা করিব শুভদেৱ, যই ভূল কৰিলে”। যে আপুনি ধ্যানাবস্থিত হোৱাৰ আগেয়ে মই আহি গ'লেৈ। মই মাত্ব যাতে আপুনি সহজে ধ্যানস্থ হ'ব পাৰে।”

কুমাৰগিৰিয়ে ছাইলে—“ঘাৰ নালাগে দেৱৈ। ইয়াতেই বহা। আঁজি এতিমা সমাধিত নবহৈ। তোমাৰ লগত কথা বতৰাকে অলপ হওঁ।”

চিত্রলেখা বহিল।

“চিত্রলেখা, মই ভাৰি আছিলৈ যে মাঝহে কৰ্ম হার্গ আৰু ধৰ্ম হার্গ একেলগেট প্ৰচণ কৰিব নোৱাৰে জানো?”

“মই বৃজা নাই।”

“তুমি যিদিনা দীক্ষা ল'বলৈ আহিছিলা, কৈছিলা যে তুমি ঘোৰ ভাল পোৱা।”

“হয়, মই সচাই কৈছিলৈ।”

“আৰু ভাল পোৱাৰ অৰ্থ কি?”

“শ্ৰেষ্ঠ বা ভালপোৱাৰ অৰ্থ হ'ল—ছুটি আৰ্মাৰ সহজ স্থাপিত হোৱা।”

কুমাৰগিৰি অলপ সময় নিষ্পত্তি হ'ল—“তেনেহ’লে এইটো সুত্ৰ যতে শ্ৰেষ্ঠ আৰ্মাৰ গাজতহে হ'ব পাৰে। দুজন মহুয়াৰ ভিতৰতহে হ'ব পাৰে, মহুয়া আৰু ব্ৰহ্মৰ মাজত হ'ব নোৱাৰে।”

“আপোনাৰ মতে দেখোন আৰ্মা ব্ৰহ্মৰেই এক অংশ। সেই কাৰণে ব্ৰহ্মৰ লগতো শ্ৰেষ্ঠ হ'ব পাৰে।” চিত্রলেখা উত্তৰ দিলে।

“মই আজি এটা নতুন বথা ভাবিছো। দেৱৈ চিত্রলেখা, বিবাগ সহজৰ কাৰণে অসন্তুষ্ট কাৰণ বিবাৰ নকৰাঞ্চক। বিবাগৰ আধাৰ শুণ্য—একোৱেই নাই। এনে ক্ষেত্ৰত কোনোবাই যদি কয় যে তেওঁ বৈবাগী, তেন্তে যিছা কথা কৰ—কাৰণ তাৰ ব্যাৰা তেওঁ ইয়াকে ক'ব খোজে যে সংসাৰৰ প্ৰতি তেওঁৰ বিবাগ। যদি ভালৈকৈ অহুধাৰন কৰা হৰ তেন্তে দেখো যাৰ বৈবাগী বুলি কোৱা গোকসকল আচলতে বিবাগী নহৰ বৰং ইথৰাচুৰাগী। এই কথাখনি সিমান মহসূপূৰ্ণ নথ্য—আনটোহে বেছি মহসূপূৰ্ণ। সংসাৰৰ প্ৰতি বিবাগ আৰু অহুৰ প্ৰতি অচূৰাগ—এই দুৰোটা একে বল নে বাবুক?”

কুমাৰগিৰিব এই কথাখনিৰে চিত্রলেখাক ডৱ খুঁড়াই দিলে। কুমাৰগিৰিব মনৰ প্ৰত্ৰিষ্ঠিত কথা একে জাৰিবিল—সন্তুষ্ট: কুমাৰগিৰিব দুৰ্বলতাও বৃজি পাইৰিছে।

তেওঁ ক'লে — “দের, মই ইয়াব উত্তৰ দিবলৈ অসমৰ্থ। এই শুকদেৱৰ পৰা
জ্ঞান সৰ্ভিবলৈ আহিছো, মই শুকদেৱৰ জীৱনৰ লক্ষ্য চাৰলৈ আহিছো, অৱশ্য
জ্ঞানিবলৈ আহিছো।”

কুমাৰগিৰিব শিব নত হৈ গ'ল। তেওঁৰ সাধনাই তেওঁৰ অপৰাধী হৃদয়ক
চেপি ধৰিলে। — “ঠিক কৈছা দেৱী চিত্রলেখা, জ্ঞান তৰ্কৰ বস্তু নহয়, অমূল্যৰ বহু।
এই শুকরকোৰ আঁজ মোৰ মনলৈ কিয় আহিছে ক'ব নোৱাৰোঁ। কিন্তু এই
তৰ্ককোৰ বহুত প্ৰিয় হৈ গ'ল — এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ এয়ে হ'ব যে সংসাৰৰ প্ৰতি
উদাসীন ধাৰ্মিক অহুৰাগ কৰিব পাৰি। যেতনালৈ এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিচাৰি
নাপাই, তেওঁৱালৈ এই শাস্তি নাপাই।”

চিত্রলেখাই নিজকে চিকুটি চালে — নিজতো তেওঁ এক আচাৰিত ধৰণৰ
পৰিবৰ্ণন পালে। তেওঁ প্ৰথমে কুমাৰগিৰিব সৈতে প্ৰেম কৰিবলৈ আহিছিল —
কিন্তু তেওঁ এতিয়া অমূল্যৰ কৰিলে যে তেওঁ কুমাৰগিৰিব লগত প্ৰেম কৰিব
নোৱাৰে — তেওঁৰ পূজাও কৰিব নোৱাৰে আৰু তেওঁৰ পৰা একো শিকিদণ
নোৱাৰে। নগৰৰ অশার্শময় জীৱনে তেওঁক অতীষ্ঠ কৰি তুলিছিল, নিঞ্জনতাৰ
শাস্তি, সাস্তিকতাৰ আভাত, বিশ্বাসৰ পৰ্বত তেওঁ সুখ দেখিছিঃ। জীৱনৰ
আয়োদ প্ৰয়োদত তেওঁৰ আমনি লাগিছিল, অতি সুখ তেওঁৰ কোৰণে উৎপীড়ন
তুল্য হৈ পৰিছিল। কুমাৰগিৰিব কুটীৰ্ব প্ৰশাস্ত পৰিবেশত তেওঁ সুখ দেখা
পাইছিল, তৃণ্ড দেখিছিল।

কিছুসময় কুমাৰগিৰিয়ে কিবা কৰি ভাবি আছিল। তাৰপিছত আৰ্কো
ক'লে — “দেৱী চিত্রলেখা, এই এতিয়ালৈ তোমাক বুজি নাপালোঁ — কিন্তু মোৰ
অস্তৰে কৈছে যে আমাৰ দুইজনৰ এই সঙ্গ বহু দিনৰ।”

কুমাৰগিৰিব ওচৰলৈ অহাৰ আগেৱে চিত্রলেখাইও ইয়াকেই ভাবিছিল —
“সন্তুষ্টঃ, কিন্তু বিগত জীৱনতো ইয়ান অস্পষ্ট যে তাক দেৱাৰে নাপাণ্ড।”

কুমাৰগিৰিয়ে ইাহি দিলে — “মোৰ ধাৰণা হয়তো ভুলো হ'ব পাৰে — কিন্তু
দেৱী চিত্রলেখা, এটা কথা সঠাকৈ ক'বা যে তোমাৰ মাজত এক আকৰ্ষণ শক্তি
আছে — ইয়াক তৃণ্ড ক'ত পালা ?”

চিত্রলেখাৰ মুখ বঙা-চঢ়া পৰিল। বহু বছৰৰ মূৰত তেওঁ এই প্ৰশ্নৰাৰ
লাজ লাজ অহুড়ৰ কৰিলে। তেওঁৰ মুখ ডললৈ নামি গ'ল — “শুকদেৱ মোৰ
যে কিবা আকৰ্ষণ শক্তি আছে — তাকতো হৈ নাজানোঁ।”

কুমারগিরি থিয়ে হ'ল। তেওঁ ইফাল সিফাল করিবলৈ ধরিলে। তেওঁ ক'লে—“আজি সমাধিত মন নবহে, নিরাকারৰ আঁতি মন শ্বিব বধা কিমান টান পাইছে। আজি ! কিন্তু কিম্ব এনে হৈছে ?” এইবাব কুমারগিরিৰ স্বৰ তৌৰ হৈ উঠি।—“নিৰাকারৰ উপসনা আজি কঠিন অসুভৱ হৈছে—হৃদয়ে ক'ব গাগিছে—‘সাকাৰ’ ! ‘সাকাৰ’ !”—কুমারগিরি ইতিমধ্যে চিত্রলেখাৰ ওচৰ পাইছিছিঃ—তেওঁ থমকি বৈ গ’ল আৰু চিত্রলেখাক স্মৃতীৰ হাস্তিবে চাই ক'লে—“নাচনী, যই এতিয়ালৈ নিৰাকারৰ উপসনা কৰিলো—এতিয়া সাকাৰৰ আৰাধনা কৰিবলৈ ইচ্ছা হৈছে। বুজিছা, যই এটা নতুন প্ৰয়োগ কৰিব পুজিছো—মেই প্ৰয়োগত তোমাৰ সহায় প্ৰয়োজন হ’ব। উঠা !”

চিত্রলেখা কাঁপ উঠিল ! তেওঁ যোগীৰ মূখত এক ধূত ছায়া দেখিলে। যোগীৰ মূলৰ আৰু শাস্তি মুখখন বিৰুদ্ধ হৈ পৰিল—নিজৰ আৰা প্ৰজণ্ডি জুই ফিৰিঙ্গতিৰ ভয়ানকতা দেৰি তেওঁ নিজে ভৱ খালে। তেওঁ থিয়ে হল। মেই সহয়ত তেওঁৰ সমস্ত শাৰুহে যেন শেপ পাই গৈছিল, এনে লাগিছিল।

কুমারগিরিয়ে চিত্রলেখাৰ হাতত সাবাত ধাৰলে। চিত্রলেখাৰ গোটেই শৰীৰ শিয়ঁৰি উঠিল। তেওঁৰ এনে লাগিল যেন তেওঁৰ হাতত কোনোবাই জুইত বড়া হৈ পৰা থাকচে পিঙ্কাই দিচে। যোগীৰ সমস্ত শৰীৰ দৰ্প হ'বলৈ ধৰিছিল। “সাকাৰৰ পুজাৰ প্ৰয়োগ কৰিব থবিগো নাচনী ! এই সাকাৰ ভানো তৃষ্ণায়ে যোৰ সহয়ত জাগৃত কৰি দিছিলা। এই কাৰণে তৃষ্ণি যোৰ এই প্ৰয়োগত সমৰ্পণী হ'ব লাগিব—নহয় লক্ষ্য হ'ব গাগিব—বুজিছা ?”

চিত্রলেখা আৰু বুজিছিল আৰু ইয়াৰ কাৰণেই তেওঁ ইয়ালৈ আহিছিল। কিন্তু তেওঁ বিহুৰ কল্পনা কৰিছিল তাক নাপালে। তেওঁ অংশ পৰন্তৰ লগত কৰীড়া কৰিবলৈ আহিছিল আগ্ৰহিগিৰিৰ মূখত জলিবলৈ নহয়। তেওঁ ক'লে—“গুৰুদেৱ !”

কুমারগিরিয়ে চিত্রলেখাক দুবাহু মাজত সাবাত গ'লে। তেওঁৰ অধৰ চিত্রলেখাৰ অধৰৰ লগত মিলি গ’ল। তেওঁ ক'লে—“নাচনী, যই তোমাক ভাল পাণ্ডি !”

কুমারগিৰিৰ তপত নিখাসত চিত্রলেখা দেই যাবলৈ ধৰিছিল। তেওঁ সাহস গোটাই তেওঁৰ ওঠ কুমারগিৰিৰ মুখৰ পৰা অতি জোৰেৰে আতৰাই আনিলে—“গুৰুদেৱ, আপুনি পথপ্ৰস্ত হ'বলৈ ধৰিছে—আপুনি নিজৰ সাধনাৰ পৰা আতৰিবলৈ

ଥିବିଛେ ।” କୁମାରଗିରିର ହାତର ସଙ୍କଳନ ଶୁଣିକି ଗ’ଲ । ତେଣୁ ଚକ ଥୋରାବ ଦରେ ପିଛୁରାଇ ଗ’ଲ । ତେଣୁର ଚକୁର ଉପ୍ରାଦନାଓ ଥକେକତେ ନାହିକିଆ ହେ ଗ’ଲ । ତେଣୁର ସୁଧ କ’ଳା ପରିଲ । —“ହୋ, ଯଇ କି କବିଲେ ।” କୁମାରଗିରି ଚିଞ୍ଚିର ଉଠିଲ —“ମୋକ କ୍ଷୟା କବା ଦେବୀ ।” କୁମାରଗିରି ସଜୋରେ କୁଟୀରର ପରା ବାହି-ବଲେ ଶୁଣାଇ ଗ’ଲ ।

ଚିତ୍ରଲେଖା ଥିତାତେ ବହି ପରିଲ ଆକୁ ହେ ଘୋରା ସ୍ଟନାବୋରର କଥା ଚିନ୍ତା କବିବଲେ ଥିବିଲେ । ତେଣୁ କୁମାରଗିରିର ଓଚବଲେ ଆହିଛିଲ ଆକୁ ଏତିଥା ତେଣୁ କୁମାରଗିରିର ଓଚରର ପରା ଯାଏଲେ ବିଚାରେ । —ଚିତ୍ରଲେଖା ମାଟିତ ବାଗର ପରିଲ ଆକୁ ଉଚୁଣି ଉଚୁଣି କାନ୍ଦିବଲେ ଥିବିଲେ । ତେଣୁ ଯେ କୁକର୍ମ କବିଲେ ତାକୁ ଅହୁର କବିଲେ —ନିଜେ ଡଳିଲେ ଗ’ଲ ଆକୁ ଆନକୋ ଡଳିଲେ ନିଲେ । ଏହିବୋରକେ ଭାବି ଭାବି ତେଣୁ ତହି ପରିଲ ।

କୁମାରାଗର କୁଟୀରର ପରା ବାହିବଲୈ ଶୁଣାଇ ଇଫାଳେ ସିଫାଳେ ଘୂର୍ବଦିଲୈ ଥିବିଲେ । ଅଲପ ଆଗତେ ତେଣୁର ଶରୀର ପୁରୀଛଳ, ଏତିଥା ତେଣୁର ମାନ୍ଦିକର ପୋରାନ ଉଠିଛଳ । ଅସମ ଜ୍ଞାନତ ସୁଧ ଆଛଳ, ସର୍ତ୍ତମାନର ଜଗନ୍ତ ଦୁଧ । ନିଜର କର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ଆକୁ ମାଧନାର ପରା ତେଣୁ ଭାଗକେଯେ ଡଳିଲେ ନାମଲ । ନିଜର ଦୂର୍ଲଭତାର ଉପରତ ବେଜନ ଲାଭ କବା ତେଣୁର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆଛଳ ।

ମୁୟୁଥିତ ଗଭୀର ଅକ୍ଷକାର —ପିଛଫାଳେ ପାଟିଲମୁହୂର୍ତ୍ତ ଏହିର ତିର୍ଯ୍ୟବଧାନ । କୁମାର-ଗିରିର ଭାବ ଅନୁବାଦେ ଫାଲେ ଆଗବାଢ଼ିଲ —“ନଥୟ, ମୋର କାହିଁରେ ନିଜକ ମଂଘତ ବର୍ଧାଟୋ ଅସତ୍ତବ —ପତନ ଆନବାସ । —କିନ୍ତୁ ନିଜକେ ବଚାବିହିତୋ ଲାଗିବ ।” ଏହି-ବୋରେ କୈ କୈ ଆହି ସାକ୍ଷାତେ କୋଡ଼ିଆବାହ ତେଣୁ ନିଜର କୁଟୀରର ପରା ବର୍ହତୋ ହୁଏ ଆତାର ଆହିଲ ।

ଥିଲା ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପରା କୋନୋବାହ ଥେଲ କ’ଲେ —“ତହି ବାପୁର୍ବ ନହିଁବନେ ?”
ତେଣୁ ହାଥଲେ —“କେନେକୈ ?”

ଉତ୍ତର ପାଲେ —“କ’ଲେ ଯାଏ ଥିବିଛ ?” —ନିଜର ଦୂର୍ଲଭତାର ଉପରତ ବେଜନ ଲାଭ କରାଟୋରେ ଆଟାହିତକେ ଡାଙ୍କର ମାଧନା । ଯୋତ୍ତାଲେ ନିଜକେ ଜୀବକ ନୋରାବ, ତୋତ୍ତାଲେ ତହି ଅପୁଣ୍ଣ । ମେହି କାବଣେହ ଚିତ୍ରଲେଖା ତୋର ଓଚବଲେ ଆହିଛେ ଯାତେ ତହି ନିଜର ଉପରତ ଜୟ ଗାଭ କାବିବ ପାର, ଚିତ୍ରଲେଖାକ ତହି ଭୟ କାବଇ ? ଚିତ୍ର-ଲେଖାହିତୋ ତୋକ ପତନର ଗର୍ଭଲେ ଯାବଲେ ପ୍ରେରିତ କବା ନାହିଁ । ତହି ଏନେଯେ ଭାବ ଥାଇଛ ? ଯା ହୁଏ କବ । ମାଧନା ତୋର ଲଗତେ ଆହେ —ତହି କ’ଲେ ଯାଏ ?”

কুমারগিবি বৈ গ'ল -- “ঠিক থাছে, তেনেহ'গো সেয়ে হওক।” —শাহেকে ক'লে আৰু নিজৰ কুটীৰৰ ফালে উভাতা। যি সময়ত তেঙ্গু কুটীৰত প্ৰৱেশ কৰে তেজিয়া চিত্রলেখা শুইয়ে আছিল। তেঙ্গুৰ গান্ব ওপৰত পৰা চকুলো শুকাই গৈছিঃ, কিন্তু য'ব য'ব পয়া চকুলো ওলাই বৈ পৰিছিল, তাৰ চিন চিহ্নিত হৈ আছিল। চিত্রলেখাৰ মূৰ শিতানত কুমারগিবি ধিয় হ'ল। চিত্রলেখাৰ মুখৰ ফালে বহু সময় চাই ব'ল। তাৰ পিছত চিত্রলেখাৰ মুখৰ ফালে হাউলি গ'ল —সেই সময়ত চিত্রলেখাৰ শুঠত মিচাঁকয়া ইাহি বিবিঙ্গি। তেঙ্গু নিজৰ শুঠ চিত্রলেখাৰ শুঠত ব'গাই দিলো — বিস্তু শৰ্প কৰাৰ কণে কণেই তেঙ্গু উচপ থাই পিছুৱাই গ'ল। চিত্রলেখাৰ শুঠ কিমান চেঁচা, কিমান নিঝৰ্ণৰ !

কিবা ভাৰি তেঙ্গু আৰো আসনত এহি গ'ল। তেঙ্গু ধ্যানাবিস্তৃত হ'বলৈ পুনৰ চেঁচা কৰিলে — নিষ্ঠ নোৱাবিলে। ইয়াৰ পিছত শুবিয়াতে বিজয় স্বৰূপ সংকল্প লৈ তেঙ্গু শুই থাকিল।

সপ্তদশ অধ্যায়

বাতিপুরা বিছনাৰ পৰা উঠি চিত্রলেখাই দেখিলে যে দৈনন্দিন নিয়মৰ ব্যতিক্রম কৰি কুমাৰগিৰিৰ শৃষ্টি আছে। তেওঁ বাহিৰলৈ শুলাই আহিল— মূৰ গধুৰ গধুৰ আছিল— গোটেই শৰীৰ দেই পূৰি গৈছিল। গোটেই বাতি বেয়া বেয়া সপোনবোৰ দেখিলে। তেওঁৰ হৃদয় কীপি আছিল।

সূর্যদেৱ বাহে লাহে বিমান পথত আবোহন কৰি আহিব ধৰিছিল, চাৰিও-ফালৰ কল্পৰ স্বৰ সেই প্ৰাতঃকালীন সমৰণত প্ৰতিক্ৰিণিত হৈছিল—যাৰ গতি মৰু-বিকশিত কলিবোৰৰ সৌধাৰে ভৱত মন্দ পৰি গৈছিল। চিত্রলেখা বাহিৰলৈ আহি খিয় দিয়ে। বিশালদেৱ বাহিবতে বট বৃক্ষৰ তলত আবাধনাত যথ আৰ্ছিল।

খিয়ে খিয়ে চিত্রলেখাই ভাৰিবলৈ ধৰিলো। ভাৰিলৈ কুমাৰগিৰিৰ লগত ধৰাটো উচিত ৫'নে নহয়। এই সমস্তাৰ সমাধানতে তেওঁ যজ্ঞ হ'ল। কিন্তু তেওঁ এতিয়া ক'লৈ যাব ? কোন মুখ লৈ তেওঁ বৈজ্ঞানিক উচৰলৈ যাব ? আকো বৈজ্ঞানিক জানো তেওঁক গ্ৰহণ কৰিব ? এই প্ৰশ্নবোৰৰ উত্তৰ চিত্রলেখাৰ নাছিল। তেওঁ তাৰ পৰা আগবঢ়িগ— বিশালদেৱ উচৰ পালে। বিশালদেৱে চুক্তি মেলিলৈ। সমুথত চিত্রলেখাৰ দেখি ক'লে— “দেৱী নমস্কাৰ !”

চিত্রলেখাৰ মনত হঠাতে অন্ত এটা প্ৰশ্ন জাগি উঠিল— “নমস্কাৰ” বুলি কৈ তেওঁ বৈ গ'ল।

চিত্রলেখা আজি তেওঁৰ উচৰলৈ অহা দেখি বিশালদেৱ আচৰিত হ'ল। সুধিঙে— “মোক দেৱীয়ে কিবা ক'ব নেকি ?”

“এৰা”, চিত্রলেখাই ক'লে— “আ ক'বলগায়া আছে সি অতি আবশ্যকীয় আৰু মহত্পূৰ্ণ। কিন্তু তাকে ডোমাৰ অংগত কোৱাৰ আগতে প্ৰতিজ্ঞা কৰিব দাগিব যে তুমি সেই কথা আন ক'তো প্ৰকাশ নকৰা। যদি এই প্ৰতিজ্ঞা কৰা তেন্তে কথাটো ক'ব পাৰোঁ।”

“মই প্ৰতিজ্ঞা কৰিছো ”

“তেনেহ’লে শনা বিশালদেৱ । মই বুজিছো যে মই ইয়ালৈ আহি ভুগ
কৰিলৈ । মই শুপৰলৈ উঠিবলৈ আহিছিলৈ । পিছে সিতো নহ’লেই বৰং
তললৈহে নামিব ধৰিলৈ ।”

বিশালদেৱে ইাহিলৈ—“ঋ বুজিছো ।”

বিশালদেৱ ইাহিব মাঙ্গত লুকাই থকা ব্যঙ্গৰ্থিন চিত্রলেখাই ধৰিব
পাৰিছিন । তেঙ্গ অন্তিভুত হৈ উঠে—“তুমি ইাহিঙ্গা কাৰণ মোৰ কথা তুমি
বিশাস কৰিব নোৱাৰা । এবা, তুমি সিদিনা বাতি মোক কুমাৰগিৰিব শগত
দেখিছিলা । পিছত মই তোমাক এটা কথা শ্বেষ কৰি দিঙ্গ যে মই ঘিটো
কামৰ কাৰণে ইয়ালৈ আহিছিলৈ— সেইটো কৰিব নোৱাৰো । ইয়ালৈ অহাৰ
পিছত মই নিজকে নিজে এবাৰ গমি চাইছো আৰু তাৰ উস্তুৰ এয়াই পালে— যে মই
যি কৰিলৈ ভুল কৰিলৈ । ইয়ালৈ আঁধি মই নিজৰ পতন ষটালৈ ।
ইয়াতকৈ আৰু পতন ষটাবলৈ সাজু নহও । লগতে মই কুমাৰগিৰিব পতন
ষটালৈ— ই মহাপাপ । কোৱা, এই দাপৰ পৰা সুজি পাবলৈ তুমি মোক
সহায় কৰিব পাৰিবা ?”

“ইয়, মই সাজু ।”

“বিশালদেৱ, তুমি আৰ্য বৈজ্ঞানিক হাউলী চিনা ?”

“হয় চিনে ।”

“তেঙ্গৰ লগত শ্ৰেতাংক নামৰ এজন হুৰক আছে । তেঙ্গক কৈ অহা যে
মই তেঙ্গক এগ পাব খোজে ।”

“ভাল !”

সেই সময়ত কুমাৰগিৰি কুটীৰবপৰা বাহিবলৈ ওলায় । তেঙ্গক দেখা মাত্ৰে
এঙ্গলোকৰ কথা বক্ষ হৱ । কুমাৰগিৰিয়ে অপৰাধীৰ দৰে মূৰ মোৰাই তেঙ্গ-
লোক দুয়োৰে ওচৰত ধিয় হ’ল । কিছুপৰ তিনিওজন মৌন । তাৰ পিছত
কুমাৰগিৰিয়ে সেই মৌনতা ভঙ্গ কৰি ক’লৈ— “আজি মষ্ট বছত পৰালৈকে
শোলৈ ।” —তেঙ্গ ইাহি আঁছিল— “মই ইয়াৰ কাৰণে ছুঁথিত ।”

ইয়াকে কৈ তেঙ্গ আগবাঢ়িল । বিশালদেৱে কুমাৰগিৰিব মূৰত এক বিচ্ছি
পৰিবৰ্তন দেখিলে । এই তাৰ পৰিবৰ্তনলৈ লক্ষ্য কৰি তেঙ্গ চিত্রলেখাৰ ফালে চালে ।
—“দেৱী, আজি শুকদেৱক অলপ অশুল্ক যেন লাগে ।”

“এবা, শুকদেৱ অশুল্ক আৰু এই অশুল্কতাৰ কাৰণ মোৰ ইয়াত উপনিষত ।

বিশালদেৱ, তুমি যোক সহায় কৰিব লাগিব। যোৰ কাৰণে নহয়, তোমাৰ
গুৰুদেৱৰ কাৰণে।”

“মই নিশ্চয় কৰিম। আজিয়ে মষ্ট আৰ্য বৰ্জিণ্যুৎ্থৰ ঘৰলৈ যাই।”

কুমাৰগিৰি দুটাৰ পৰা বহুত মূৰ পালোগৈ। তেওঁ গোটেই দিনটো কুটাৰলৈ
মুৰুৰিগ। সঙ্গা বেলা বিশালদেৱে আহিছ ক'লৈ—“দেৱী, আৰ্য বৰ্জিণ্যুৎ্থ তীৰ্থ
পৰ্যটনৰ কাৰণে কাশীলৈ গ'ল।”

এই বাতৰি শুনি চিত্রলেখা হতাশ হ'ল। বিশালদেৱৰ ফালে চাই ক'লৈ—
“এতিয়া উপায় কি হ'ব বিশালদেৱ বু”

“দেৱী মই একো বুজি পোৱা নাই।”

“তুম্হি একো বুজি পোৱা নাই আৰু যোৱা একো বুজি পোৱা নাই। ই
বিধিব বিড়ছনা।” তেওঁ বৈ গ'ল। অলপ সময় মৌন ধাকিল। তেওঁৰ
মনে শুস্ততে কিবা বিচাৰি ফুৰিবলৈ ধৰিলে—“বিধিবেই বিড়ছনা হয়—যেতো
নিজৰ পাপৰ ফলো হ'ব পাবে। এটা সহল আছিল তাকো এৰি দিলৈ।—
বৰ্জিণ্যুৎক মই তাগ কৰিলৈ—কেলেই ? ওহৈ, একো হোৱা নাই। মই
ইয়ালৈ জান লভিবলৈ আংশিকলৈ—এয়ে জানো জান ? ভগবানে যোক জান
দিব ধৰিছে। কিন্তু এইবোৰ কেলেই ? বিশালদেৱ, তুমি একো কৰিব নোৱাৰা,
গুৰুদেৱে একো কৰিব নোৱাৰে, মই একো কৰিব নোৱাৰো, সন্তুষ্টঃ ভগবানেও
একো কৰিব নোৱাৰে।—যি হ'ব সুগা আছিল সি হ'ব গাগিছে আৰু হ'বই।”
চিত্রলেখা চকু বণিয়াৰ দৰে তিখিবিবাই উঠিল, তেওঁৰ প্ৰশংস মুখমণ্ডল বিৰুড়
হৈ পৰিশ — আবেশতে তেওঁ কঁপিবলৈ ধৰিলৈ।

চিত্রলেখাৰ এই কদম্বো দেখি বিশালদেৱ ভয় থাই উঠিগ—“দেৱী আপুনি
জানো আপোনাৰ বিগত জীৱনটোক আকো গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰে ?”

চিত্রলেখাই হোহলে—‘বিগত জীৱনটোক আকো গ্ৰহণ কৰাৰ কথা কৈছা !
কেনে মূৰ্খ দৰে কথা কৈছা তুমি ? মই আগবাচি আহিলৈ।—পিছলৈ উলটি-
বলৈ নহয়। পিছলৈ যোৱাটো ভীৰুতা, প্ৰাকৃতিক নিয়মৰ পৰিপন্থী। সংসাৰত
কোন পিছলৈ ধাৰ পাৰে আৰু কোন গৈছে ? মকলোবেই দেখোন এক এক
পলকৈ আগবাচি গৈ গৈ কালৰ মুখত পৰে। যদি সি পিছলৈ যাৰ পাখিৎ-
হৈতেন তেনেহ'লে অমৰ নহ'লহৈতেন জানো ? আগলৈ, আগলৈ ! এয়েই নিয়ম —
পাপেই হওয়, লাগে পৃণাই হওক ! বুজিছা ?” ইয়াকে কৈ চিত্রলেখা তাৰ-
পৰা আতৰি পৰিল। বিশালদেৱে নিজৰ সমূৰ্ধৰ পৰা অস্তর্জন হোৱা প্ৰতিমালৈ

একেথবে চাইয়ে থাকিব।

চিত্রলেখা আগবাটিগ। লতাহৃষ্ট এহি থকা কুমাৰগিৰিক দেখা পাই
সেই ফালেই আগবাটিগ। কুমাৰগিৰিয়ে চিত্রলেখাক দেখি ধিয় হ'ল। চিত্
রলেখাই স্মৃথিলে—“আজি গোটেই দিনটো গুৰুদেৱ কুটীৰলৈ যোৱা নাই কিম্?”

“নাই যোৱা ! ঠিক কৈছা নাচনী যোৱা নাই। কুটীৰলৈ যোৱাটো—উন
বৰ তয়ানক !”

“হয়, কিন্তু ইয়াৰ কোনো উপায় ?”

“উপায় ? কেবল এটা উপায় আছে নাচনী, সেই উপায়টো তুমি জানা—
মই এতিয়া সাকাৰৰ পূজাত লাগিলৈ। কিন্তু তোমাৰ অবিহনে সাকাৰৰ পূজা
অসমৃৰ !”

“সাকাৰৰ উপাসনা অম !”

“ইয়াৰ নিৰ্ণয় দিয়াতো তোমাৰ কাম নহয় নাচনী—সাবাৰ উপাসনা সত্তা
নে অম। তুমি মোৰ শিষ্যা, তোমাৰ কৰ্তব্য হ'ল মোৰ কথা আনি চলা।”
এইখনি কৈ কুমাৰগিৰি পোন হৈ ধিয় হ'ল।

এইবাব চিত্রলেখাই ভয় নাখালে। একেই হৃচ্ছতাবে ক'লে—“যোগী, তুমি
নিজক নাপাহৰিবা, নিজৰ সম্মুখত যিজনী নাৰী ধিয় হৈ আছে, তেঙ্গ ইয়ান
সহায়হীনা নহয় যে তুমি তাইৰ ওপৰত শাসন কৰিব পাৰিব। ভাবিছা চাগৈ,
তুমি মোক দীক্ষা দিছা, ই তোমাৰ অম, তুমি নিজকে ঝাঁকি দিছা। তুমি
কাক আদেশ কৰিছা ? তুমি নাজানানে যাৰ ওপৰত তুমি শাসন কৰিবলৈ
বিচাৰিছা, নিজকে তাইৰ দাসত পৰিগত কৰিছা !”

কুমাৰগিৰি সেমেইক গ'ল অৰু বিদি পৰিল।—বহি বহিৱে কাতৰ স্বৰে
ক'লে—“নাচনী, মই তোমাক ভাল পাণ্ডি, তোমাৰ শ্রেষ্ঠ বিচাৰো !”

চিত্রলেখাই হাহি দিলে—“মই জানো যে তুমি মোক ভাল পোৱা, কিন্তু
মইতো তোমাক ভাল নাপাণ্ডি। অলপ সময়ৰ কাৰণে তোমাৰ ওপৰত আধিপত্য
কৰিবৰ মোৰ ইচ্ছা হৈছিল আৰু মই তাৰবাবে চেষ্টা কৰিলৈ। মই তাত
কুতকাৰ্যও হ'লো—কিন্তু তাৰ ভাবা কি হ'ল ? পুৰুষৰ ওপৰত আধিপত্য কৰি-
বৰ ইচ্ছা তিৰোতাই পুৰুষক ভাল পোৱাৰ পৰিচায়ক নহয়। প্ৰকৃতিয়ে নাৰীক
শাসন কৰিবৰ কাৰণে অজন কৰা নাই। নাৰীতো শাসিতা হ'বৰ কাৰণে
স্মৃজিত হৈছে, আৰ্য সম্পৰ্ণৰ বাবে। নাৰীয়ে নিজকতকৈ দুৰ্ল পুৰুষৰ লগত

ପ୍ରେସ କରିବ ନୋରାବେ —ଯି ମାହୁର ଓପରତ ନାବୀରେ ଆଧିପତ୍ୟ କରି ଲାଗୁ ଦେଇ ପ୍ରକରଣ ଲଗତ ପ୍ରେସ କରାପି ହ'ବ ନୋରାବେ । ନାବୀର କ୍ଷେତ୍ର ଆଞ୍ଚ-ସମର୍ପଣ, ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଭକ୍ତ ପ୍ରେସିକର ଲଗତ ଛିଲାଇ ଦିଯା ; ଦେଇ କାବଣେ ନାବୀରେ ତେବେ ପ୍ରକରଣ ଲଗତରେ ପ୍ରେସ କରିବ ପାରେ, ଯେବେ ତେଣୁର ନିଜର ଓପରତ ବିଜୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରିବ ପାରେ —ତେଣୁର ଓପରତ ଆଧିପତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାବ କରିବ ପାରେ । ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରି ଏହି-ବିଜ୍ଞାବରେ ଅଭିନନ୍ଦିତ ଅମରତା । ପ୍ରକରଣ ପ୍ରେସ ମାନେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାବ ଆକୁ ନାବୀର ପ୍ରେସ ମାନେ ପ୍ରକରଣ ହାତତ ନିଜକେ ସିଂପି ଦିଯା । କିନ୍ତୁ ଇଯାତ କଥା ଓଲୋଟା ହ'ଲ । ଇଯାତ ଯାଇ ସ୍ଵାମୀ ଆକୁ ତୁମ୍ଭ ଦାସ । ଯାଇ ତୋମାର ଓପରତ ଆଧିପତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାବ କରିଛୋ ଆକୁ ତୁମ୍ଭ ଯୋର ଓଚାଇ ଅଞ୍ଚ-ସମର୍ପଣ କରିଛୋ । କୋନ ସାହସତ ଏତୋର ତୁମ୍ଭ ଯୋର ପ୍ରେସ ବିଚାରିଛା ?”

ଯୋଗୀ କୁମାରଗିରିରେ ଯୋନ ଭାବେ କଥାବୋର ଶୁଣିଲେ । ନଟୀଯେ ଯିବୋର କଥା କୈଛେ ଶୁଣିବାଟିଲେ କଟୁ ୫'ଲେଣ ମି ସିଂଚା । ନିଜର ଦୁର୍ବଳତା ତେଣୁ ଦେଖା ପାଲେ । ପରାଜୟର ବିକରାଳ କ୍ରପ ତେଣୁ ଦେଖା ପାଲେ । କିଛି ମୟ ତେଣୁ ଭାବି ଧାରିଲ, ଭାବିପରିଚିତ ଦିଯି ହ'ଲ । ତେଣୁର ମୂର୍ଖ ବିବରଣ୍ଡା ହୁବ ହୈ ଗ'ଲ —ତେଣୁର ନେତ୍ର ଜ୍ୟୋତି ଆକୋ ଉଭ୍ୟତି ଆହିଲ, —“ଟିକ କୈଛା, ଯାଇ ତୋମାର ଓଚରତ ଆଞ୍ଚ-ସମର୍ପଣ କରିଛିଲୋ, ଯାଇ ତୋମାଟେ ଦୁର୍ବଳ ବୁଲି ପ୍ରମାଣ ହ'ଲ । ତୋମାର ଦାବାଇ ଇଶ୍ଵରେ ଯୋର ଅଭିମାନ ଚର୍ଚ କରିଲେ । ଯୋର ପ୍ରତାର ଆଭାସ ଦି ଦିଲେ । ଆଗଟେ ଯୋର ପରା କି ହ'ବ ଯାଇ ତାକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ପେଲାଇଛୋ । ଯାଇ ତୋମାର ଓଚରତ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଯି — ସେଇ ପ୍ରେସ କରିବାଟିଲେ ନହିଁ — କେବଳ ତୋମାର ଓପରତ ବିଜୟ ପାବାଲେ — ନିଜକ ପତନର ମୂର୍ଖ ପରା ଉଠାବାଲେ । ବିଶ୍ୱାସ କରିବା, ତୁମ୍ଭ ଭରିଗୁତେ କୁମାରଗିରିକ ଇମାନ ଦୁର୍ବଳ ନାହାବା ।”

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ଗନ୍ଧୀର ଭାବେ କ'ଲେ —“ମୋ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଶୁକ୍ରଦେଵର ମହାୟକ ହ'ବ ଥୋଜେ ।”

“କେନେକୈ ?”

“ଯାଇ ଶୁକ୍ରଦେଵର ଆଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗ କରିବ ଥୋଜୋ । ଯାଇ ଜାନୋ ଯେ ଯାଇ ଶୁକ୍ର-ଦେଵର ପଥର ବାଧା ହେବୋ । ଏହା ଯୋର ବାବେ ପାପ ହେବେ ।”

“ହି ଅସତ୍ତ୍ଵ ନାଚନୀ, ତୁମ୍ଭ ଯୋର ଆଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗ କରିବ ନୋରାବା । ସହି ତୁମ୍ଭ ଶୁଣି ଯୋରା, ତେବେହ'ଲେ ଯାଇ କାବ ଓପରତ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଯି ? ତୁମ୍ଭ ଯୋର ଲଗତେ ଧାରିବ ଲାଗିବ —ବୁଝିଛା ?”

“ଯୋଗୀ, ତୁମ୍ଭ ଯୋର ଓପରତ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ? ତୁମ୍ଭ ନିଜର ଓପରତରେ

বিজয় লাভ করিব গাগে। যেতিয়ালৈকে মই ইয়াত ধাকিম, তেতিয়ালৈকে তুমি
বিজয় লাভ করিব যে নোরাবা এইটো মই ভালদৰে জানো। মোক যাবলৈ
দিয়াটোতহে তোমাৰ কল্যান।”

কুমাৰগিবিৰ মূখ বঙা পৰিণ— “নহয় মোৰ লগত তুমি ধাকিবই চাগিব।
তুমি মোক বহুত দুৰ্বল বুলি ভাবিছা। তুমি গুচি গ’লে মোৰ বিবোধী শক্তি-
টোৱে নাইকীয়া হৈ যাব— তেতিয়া মই কাৰ উপৰত বিজয়প্রাপ্ত কৰিব ?
মোৰ নিজক পৰীক্ষাৰ কাৰণে এটা আধিগোৰ প্ৰয়োজন আছিগ আৰু সেই
বাবেই ঈশ্বৰে তোমাক মোৰ ওচৰলৈ পঠিয়াই দিছে। মই মোৰ প্ৰয়োগত
অকৃতকাৰ্য হ’লো। কিন্তু অকৃতকাৰ্যতা মোৰ ক্ষেত্ৰে বাহিৰ— গতিকে যেতিয়া-
লৈকে মই পূৰ্ণ কপে সফলতা লাভ কৰিব নোৱাৰিম, তেতিয়ালৈ তোমাক যাৰ
নিদিঞ্চ— যনত বাখিব ?”

“যাৰ নিদিয়ে ? তুমি মোক বাখিব পাৰিবা ?”

“ওহোৱা, মষ তোমাক বাখিব নোৱাৰোঁ— সন্তুষ পৃথিবীৰ কোনো শক্তিয়েই
তোমাক ধৰি বাখিব নোৱাৰিব। দুৰ্বলে সবলক ধৰি বাখিব— ই অসম্ভৱ !
মই কেবল তোমাৰ ওচৰত অসুৰোধ কৰিব পাৰোঁ, মই আশা কৰিব পাৰোঁ—
এয়ে। তুমি এইখনিতো মানি গ’বা বে তুমিয়ে মোৰ পতন ঘটালৈ !”

“মই তোমাৰ পতন ঘটোৱা নাই তুমি নিজেই পতিত হৈছো। অৱশ্যে
এইটো সত্য যে ইয়াত মোৰো হাত আছে।”

“এৰা, মই নিজেই নিজৰ পতন ঘটাইছো আৰু নিজেই নিজক এতিয়া
উত্থিত কৰিব। পতনলৈ শোৱাত যিহেতু মোৰ সহায়ক হৈছিলা, ওপৰলৈ
উঠাতো তুমি কিৱি সহায়ক নহ’বা। ই তোমাৰ কৰ্তব্য।”

চিত্রলেখাৰ মূখ দোঁ খাই গ’ল— তেওঁৰ চকু কুমাৰগিবিৰ চকুৰ পৰা আতিৰি
ভৰিব নথেৰে শাটি বেখিব ধৰিলৈ— “ৎয়, সঁচা কৈছে আপুনি !”

“তেনেহ’লে তুমি মোৰ অসুৰোধ দ্বীকাৰ কৰিবানে ? মোৰ সাধনা পূৰ্বা
হোৱালৈকে তুমি আৰু কিছুদিনৰ কাৰণে মোৰ লগত ধাকিব নোৱাৰিবানে ?”

চিত্রলেখা অলপ সময় মনে মনে ধাকিম। তাৰ পিছত শুধিলৈ— “যোগী,
কিমান দিনৰ বাবে ?”

“কিমান দিন ? মই যদি অৱ লাভ কৰিবলৈৰে তেনেহ’লে মোৰ লগত

ধৰ্মাত তোমাৰ কি আপন্তি হ'ব ? যদি ইট বিজয় হলৈ। তেওত়া হ'লে
মই বুজিম যে মোৰ পথ ঠিক আছে। আৰু তেনে অৱস্থাত তুমি যথাৰ্থ পথকে
অহুসবণ কৰিব।”

“নহয়, মই তোমাৰ পথত চলিব নোৱাৰিখ। বাক এতিয়া মই ব'লৈ—
কিষ্ট যেতিয়াই যাবব ইচ্ছা হ'ব—আকো ক'ম— সেই সময়ত তুমি মোক
বাধ। দি বাধিব নোৱাৰিব।”

ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ

ଚିତ୍ରଲେଖା ବୀଜଗୁଣ୍ଠାର ଜୀବନର ପରା ତେଣୁର ଅନିଚ୍ଛାସହେଉ ଆତିର ଗୁଚ୍ଛ ଗୈଛିଲ ଆକୁ ଯଶୋଧର। ତେଣୁର ଜୀବନଲୈ ତେଣୁର ଅନିଚ୍ଛାତେହ ଆହିଛିଲ । ବୀଜଗୁଣ୍ଠାର ଇହାହି ପେଲାଲେ— ଜୀବନ ତେଣୁର ସମ୍ମୁଖତ ଏଟା ସମସ୍ତା ଆଛିଲ ।

କାଶୀର କୋଳାହଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ମାଜତ ବୀଜଗୁଣ୍ଠାର ଅନ୍ତର୍ବର ସଂଘର୍ଷବୋର ବୁବାଇ ବାର୍ଥାଖଲୈ ବିଚାରିଛିଲ— କିନ୍ତୁ ସି ନହିଁଲ— ସଂଘର୍ଷର କପ ମାତ୍ର ମନି ହିଁଲ । ଛାଯାଚିତ୍ରର ଦରେ ତେଣୁର ଚକ୍ରବ ଆଗର ପରା ଚିତ୍ରଲେଖାର ଚିତ୍ରଖନ ଆତିର ଗୈ ଯଶୋଧରାର ଚିତ୍ରଖନ ଆହିଲ । ଦୁଇର କ୍ରମନ ମୁଖର ପ୍ରମନନ୍ତ ପରିଣିତ ହ'ିଲ । — ବୀଜଗୁଣ୍ଠ ଇମାଲୈ ଅଧିବ ଏମଞ୍ଚାହ ପାର ହେ ଗ'ଲ ।

ମେହିଦିନା ଗମ୍ଭୀର ବେଳିକା ଆଟୀଯେ ଏକେବିଗେ ସହି କାଶୀ ନଗରୀର ମାଙ୍କ-ମୃଶ୍ଵର ବିସ୍ତରେ କଥା-ବତଦା ପାତି ଆଛିଲ । — ମୃତ୍ୟୁରେ କ'ଲେ— “ମୋର କାଶୀତେହ ହ୍ଵାଯାମୀ ଡାବେ ପାକିବର ଗନ ଗାଁଯ । କିନ୍ତୁ କି କରିମ, ସଂସାରର ଲେଠାବୋରକେହ ଏତିଗ୍ରାହ ଏବାବ ପରା ନାହିଁ ।” ଇମାକେ କୈ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବୀଜଗୁଣ୍ଠର ଫାଲେ ଚାଲେ ।

ବୀଜଗୁଣ୍ଠାର ହୁବୁଜାବ ଭାଗ ଜୁବି କ'ଲେ— “ଆର୍ଯ୍ୟ ବତ ଆକୁ ବିବତ, ଅମୁରାଗୀ ଆକୁ ତଥା ସଂସାରୀ ଆକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟାର ମାଜତ ପ୍ରଭେଦ ଅଲ୍ପମାନହେ ଆକୁ ଯି ଅଲ୍ପ ଆହେ ତାକେ ନାହିଁ ବୁଲିଯେ କ'ବ ପାରି ।” ଇମାକେ କୈ ବୀଜଗୁଣ୍ଠାର ଇହାହି ଦିଲେ ଆକୁ କ'ଲେ— “ମୋର କଥାଟୋତ ଡାଙ୍କେଇୟା ଆଚରିତ ହ'ିବ ପାରେ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ନକ୍ରିବିଷ ପାରେ— କିନ୍ତୁ ମତ୍ୟ ସତ୍ୟ କଥାକେହ କୈହୋ ।”

ଶେତାଙ୍କହି ଏହ ହୁବିଧା ଏବି ନିଦି କ'ଲେ— “ପ୍ରଭୁ, ସତ୍ୟ କି ଇହାକ ଜ୍ଞାନ-ବରେ ଉପାୟ ଆହେ ଜାନୋ ୧ ପରିଚିହ୍ନିତର ଅଭୁକୁଳତାର ଅନ୍ୟ ନାମେହ ଜାନୋ ସତ୍ୟ ନହ୍ୟ ? ଆକୁ ପରିଚିହ୍ନିତଟୋ ସଦାୟ ଏକେ ଧରଣ ନଥିଯେଇ ।”

ମୃତ୍ୟୁର ମୁଖର ଓପରେଦି ଏଟା ଇହାହି ବେଥା ବାଗରି ଗ'ଲ । କ'ଲେ— “ବୋପା ଶେତାଙ୍କ, ତୁମ୍ହି ଯି କୈହା ସି ସଂଚା ଯଦିଓ ଆମାର ସମ୍ମୁଖ ପ୍ରଥିତୋର ସମାଧାନନ୍ତ ସି ଏକୋ ସହାୟ ନକବେ । — ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଣ୍ଠ, ତୋମାର କଥାିଥିନି ଅଲ୍ପ ଶ୍ଵର୍ତ୍ତକୈ ବୁଜାଇ କ'ବାନେ ?”

ବୀଜଗୁଣ୍ଠ ଶେତାଙ୍କର ଅର୍ହିତ ପ୍ରଥିତୋତ ମର୍ମାହତ ହୈଛିଲ । ତେଣୁ କହ ତାବେହି

উভয় দিশে— “কথাটো একেবাবে স্পষ্ট হৈয়ে আছে। মাঝুহ আচলতে কেইতথাও বিবাগী হ’ব নোৱাৰে— বিবাগ মৃত্যুৰ শূচক। সাধাৰণতে যাক বিবাগ বুনি কোৱা হয় সি বাস্তবতে অহুৰ্বাগৰ কেজ্জটোক সলোৱাৰ অস্ত নাম মাধোন। অহুৰ্বাগ ইচ্ছা, বিবাগ তৃপ্তি।” বৈজ্ঞানিক চক্ৰ হৃষ্টাৎ যশোধৰাৰ ফালে ঘূৰিল। যশোধৰাৰ দৃষ্টি বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকে যিলি গ’ল।

অ-প সময়ৰ কাৰণে চাৰিওফালে নিষ্ঠকতাৰ বিয়পি পুৰিল। সেই নিষ্ঠকতাত নিৰ্জীৰ্ণতাৰ শুণ্যতা, বিবাদৰ ছা আছিল। খেতাংকৰ বাহিৰে কোনেও একো ভৱা নাছিল। খেতাংকই নক’বলগামীয়া কথাবে বৈজ্ঞানিক কথা ধঙুন কৰিবলৈ গৈ যি অপৰাধ কৰিলে তেওঁ তাৰ বাবে অহশোচনা কৰি আছিল।

যশোধৰাটি খেতাংকৰ ফালে চালে। খেতাংকৰ মৃথ বিবৰ্ণ হৈ পৰিছিল। তেওঁ খেতাংকৰ মনোভাৱ বুজি পাইছিল। নিষ্ঠকতাৰ ভাঙি যশোধৰাই সুধিলে— “আৰ্য বৈজ্ঞানিক ইয়াত আৰু কিমান দিনলৈ আমি ধাকিম?”

“সঁষ্টিককৈ ক’ব নোৱাৰোঁ। কেতিয়াৰা ইচ্ছা হয়ে পাটলিপুজুলৈ উভিতি যাঁত, আৰো কেতিয়াৰা ইচ্ছা হয় এই কাশী নগৰীতেই আৰু কিছু দিন থাকো।”

মৃত্যুৱৰ ফালে মৃথ কৰি বৈজ্ঞানিক সুধিলে— ‘ডাক্তাৰীয়াই বা ইয়াত কেতিয়ালৈ ধকাৰ মন কৰে।’

মৃত্যুৱৰ যশোধৰাৰ ফালে চাই ক’গৈ— “যোৰ ইচ্ছা-অনিচ্ছাৰ ইয়াত কোনো প্ৰশ্ন নাই। যশোধৰাৰ ইচ্ছাতেই যই ইয়ালৈ আহিছো আৰু যোৱাটোও তাইৰ ইচ্ছাৰ উপৰতে নিৰ্ভৰ কৰে।”

বৈজ্ঞানিক যশোধৰাৰ ফালে মাঝে— তেওঁ হাহি আছিল। যশোধৰাৰ আজিৰ ইচ্ছিটোত এটা শাহু আছিল। আজি প্ৰথমবাৰ বৈজ্ঞানিক যশোধৰাৰ সৌন্দৰ্য সুধাৰ বাস্তবিক বৰপ দেখিলে আৰু বছতো সময়লৈ চায়ে ধাকিগ। যশোধৰায়ো সেই সমৰত বৈজ্ঞানিক ফালে একেবে চাই আছিল। মৃত্যুৱৰ মৃথ তেনে অৱস্থাত বাহিৰ সৌন্দৰ্যত নিময় আছিল।

খেতাংকই এই দৃষ্টি সহ কৰিব নোঁৰিলে— “আৰ্য আজি নগৰ অযণৰ বাবে কি ভৱা হৈছে!”

“আজি ইচ্ছা নাই।”

এনে সময়তে বৈজ্ঞানিক উচ্চে খাই উঠিল— “চকু তেওঁ তৎক্ষণাত যশোধৰাৰ পৰা আতৰাই আনিলে আৰু যশোধৰায়ো চকু খেতাংকৰ ফালে ঘূৰালে।

বীজগুপ্তই মৃত্যুঞ্জয়ক স্বর্দিছে— ‘আর্য, নগৰত ফুরাব বিষয়ে আপোনাৰ কি মত ?’
“আজি যাবলৈ অন নাই।”

শ্বেতাংকই যশোধৰাক স্বর্দিলে—“দেৱী যশোধৰা, তুমি যাবানে।”
যশোধৰাই ইহি ইহি ক'লে—“অ, ইয়াত বিহ বিহনো কি কৰিব ?”
বীজগুপ্তই ক'লে—“সোৱ যাবলৈ আজি ইচ্ছা নাই।”
“তেন্তে আপুনি আৰ্য শ্বেতাংকক যোৱ লগত যাবলৈ অছৰ্ভি দিবনে ?”
যশোধৰাই বীজগুপ্তক স্বর্দিলে।

“কিয় নিদিম ?” বীজগুপ্তই অনিচ্ছা স্বেও ক'বৎগীৱা ৫'ল। যশোধৰা
শ্বেতাংকৰ লগত গুঁচ গ'ল

বীজগুপ্তই মৃত্যুঞ্জয়ক স্বর্দিলে—“আর্য, আপুনি কাশীত যজ্ঞ কৰাৰ কথা ভাবি-
ছিল নহয়, এভিয়া সেই ইচ্ছা পৰিভ্যাগ কৰিলে মেৰিক ?”

মৃত্যুঞ্জয়ে ইাহি পেলালে—‘এৰা, কিছুনৰ কাৰণে সেই কাম পিছুগাইছো।
আৰ্য বীজগুপ্ত এটা কথা বুজি পোৱা নাই— যজ্ঞৰ পৰা বলি দিয়া প্ৰণাটো
উঠাই দিব নোৱাৰিনে ?’

“সেলেই ?” বীজগুপ্তই ইাহনে—‘ডাঙৰীয়া কোনো বৌদ্ধ ভিক্ষুকৰ জাগত
পৰা নাইতো ?”

“ইয়াত আঁচৰিত হোৱাৰ কথানো কি আছে ? ইমানবোৰ বজ্ঞপাতৰ পৰা
লাড কি ? এই বজ্ঞপাতে ধৰ্মৰ প্ৰাণিতে আনে ! বুকই যিবোৰ কৈছে তাত
থেক্ষ্ট তথ্য আছে ?”

“আক বে'ধৰণ সি সত্ত্বও !” লাহেকৈ বীজগুপ্তই ক'বং।

অলপ সময়ৰ লাবণ্যে দুয়ো মনে মনে ধাকিল। বীজগুপ্ত ধিয় হ'ল—
‘আর্য, ইয়াত অন বহা নাই। নগৰৰ ফালৰ পৰা ফুৰি অহাটো বেষা হ'ব
জানো ?’

“যাবলৈতো বিশেষ ইচ্ছা নাছিল পিছে বেয়া পোৱাৰ কোনো কথা নাই।
—যদি যাৰ খোজা তেন্তে মই সাজু।

ৰথ পূৰ্ণিতে বৈ আছিল। দুয়ো বহিলগৈ।

নগৰৰ কোনোহচ্ছত মৃত্যুঞ্জয় চাগৰি পৰিল। ৰথ গঙ্গাৰ পাৰৰ ফালে ঘৰাই
দিলে। গঙ্গাৰ পাগত নাও সাজু হৈ আছিল। বীজগুপ্তই দেৰিলৈ শ্বেতাংক
আৰ্য যশোধৰা এখন নাঁতু উঠিবলৈ সাজু হৈছে। তেওঁ মাতিলে—“শ্বেতাংক !”

শ্বেতাংকই সেই সময়ত গঙ্গার মুকুত নাচি থকা নৌকাবোরকে ঢাই আছিল — তেঙ্গ বৈজ্ঞানিক নিয়ন্ত্রণ হস্তানিলে । যশোধৰাই শ্বেতাংকক ক'লে — “সোৱা চোৱা পিতা, লগতে আৰ্য বৈজ্ঞানিক আহিছে ।”

শ্বেতাংকট শুবি ঢাই দেৰিলে, এৰা হয় । বৈজ্ঞানিক বথ আহিল পালেহিয়ে আৰু তাৰ পৰা দুৰোজন নামি আহিল । এই সময়ত বৈজ্ঞানিক অহাটো শ্বেতাংকৰ ভাল নালাগিল — তেঙ্গব মুখাকৃতি বিকল্প হৈ পৰিল । গাহেকৈ ক'লে — “মৰক এইডাল ।” কিন্তু যশোধৰাই কথাবাৰ শুনিলে ।

যশোধৰাই গষ্টীৰ ভাবে ক'লে — “আৰ্য শ্বেতাংক, জৰুৰত সংযম বৰ গ্ৰয়োজনীয় ।”

শ্বেতাঙ্গুই যশোধৰাব কথাত এৰ লাজ পালে, ক'লে — “দেৱী, সংযম আৰু প্ৰেমৰ মাজত বিৰোধ আছে ।”

ইতিমধ্যে বৈজ্ঞানিক আৰু মৃতুজ্য এইখনি আঠি পালে ।

শ্বেতাংকৰ ক্ষোভ মিশ্ৰিত নিৰাশ ভাব এতিয়াভু দুৰ হোৱা নাছিল । বৈজ্ঞানিক এই কথা বুজিবলৈ বাকী থকা নাছিল । তেঙ্গ ক'লে — “শ্বেতাঙ্ক, তোমালোক অহাৰ পিছত আমাৰো তাত ধাকি ভাল নালাগিল গতিকে গুচি আহিবোঁ ।”

এটা শুকান ইহিবে শ্বেতাংকই ক'লে — “শ্ৰুত মই আগেয়েই আহৰণে কৈছিলৈ সেইদেখি ।”

আটাহেকেইজনে নাৰুৰ উপৰত বহিলগৈ । নাও গঙ্গাৰ ধাৰত উটি ধাৰলৈ ধৰিলে । গঙ্গাৰ মুকুত চাৰিওফালে উপাঙি ফুৰা নাওবোৰৰ ক'ৰো পৰা গৈত, ক'ৰো পৰা বাজনা, ক'ৰো পৰা কথা-বতৰা আৰু ইহিব বোঁ আহিআছিল ।

যশোধৰাই স্বীকৃতি — “আৰ্য শ্বেতাংক, তুমি কাশী ভাল পোৱা নে পাটলিপুত্ৰ ।”

শ্বেতাংকই অলপ ভাবি ক'লে — “পাটলিপুত্ৰহে মই বেছি ভাল পাঞ্চ কাৰণ পাটলিপুত্ৰৰ সমৃদ্ধি কাশীত নাই । কাশী বিচাবহে কেজি ।”

“আৰু আৰ্য বৈজ্ঞানিক আপোনাৰ ?”

“মই আজি কালি কাশীকে ভাল পাঞ্চ ।”

যশোধৰাই স্বীকৃতি — “আজি কালি কিয় ?”

“দেৱী যশোধৰা, কোনো ঠাইৰ প্ৰতি মোহ জয়াৰ মূলতে সি সেই ঠাইৰ পৰিষ্কৰিত উপৰত নিৰ্ভৰ কৰে । আমি আমো কোনো ঠাইক ভাল পাঞ্চ ? — ঠাই জড় বস্ত । আমি তাৰ পৰিপার্শ্বক অংহাটোকহে পচন্দ কৰো — ঘিটোড় আৰ্য অভাস হৈ পৰো । প্ৰত্যেক মাছুৰ সেইখন ঠাইয়ে ভাল লাগে — য'ত

তেঙ্গুর জয় আৰু শৈল পান হয়। সদায় যিথন ঠাইত থকা যায়, তাতেই তেঙ্গুর মিজাদিত হৈ দায়। আমাৰ ভৰ্ণন অৱ পদাৰ্থৰ দৰ গঠিত হোৱা নাই—চেতনৰ স্বাবাহে গঠিত—বায়ুৰ স্বাবা—যায় সংস্কৃত আমাৰ জয় হয়। এনে অৱস্থাত পাটিগপুত্ৰ ঘোৰ বাবে বেঁচি প্ৰয় দেৱাতো আভাৰিক। কিন্তু ইমানতে শৰ নপৰে। একেটা অৱস্থাকে মাঝুহে সদায় ভাল নাপায়, মাঝুহে পৰিবৰ্তন বিচাৰে। সেই কাৰণে অন্ত পৰিষ্কৃতিলৈ ঘোৱাৰ প্ৰয়োজন হৈ পৰে। সেই পৰিষ্কৃতি তেওঁয়ালৈ আমাৰ ধৰণ—গঠিত আমাৰ পৰিবৰ্তনৰ ভাৱনা সম্পূৰ্ণ কথে শৰ্কৃষ্ট নহয়। ঘোক কাশীয়ে এতোও আয়ুৰ্বেদ পৰা নাই—গতিকে বশী ঘোৰ বাবে আজিঞ্চ অধিক প্ৰয়।”

যশোধৰাই টাঃ দি—“আৰ্য বীজগুপ্ত, আপোনাৰ প্ৰাতাৰ অস্তৰ—আপোনাৰ বৃক্ষি অকাটা। এইবাৰ তেঙ্গু শ্বেতাংক ইাহি পেছাই ক'লো—“আৰ্য শ্বেতাংক, জ্ঞান তক্ষ বস্ত নহয়। আপুনি আৰ্য বীজগুপ্তৰ পৰা সাৰধানে ধাকিব।”

শ্বেতাংকই ইাহি ক'লে—“দেৱী যশোধৰা, মই আৰ্য বীজগুপ্তৰ শুক ভাটি, তেন্তে মই ঘোৰ শুক যহাপ্রভু এতামৰ পৰাও সাৰধানে ধাকিব লাগিব।”

ধেৰো-গৈৰোকৈ শোধৰাই ব'লো—“মেষ্টটো মই কেনেকৈ কষ্ট।”

বীজগুপ্তহ ক'লো—“কিৱ যশোধৰা, কিয় ক'ব নোৱাৰা ? যি বথা তুমি সতা বুগি ভাবা, তাক কোৱাত কিহৰ সংকোচ ?”

“ওহো, সংকোচৰ কোনো কথা নাই আৰ্য বীজগুপ্ত, আপোনাৰ বিশয়ে মই সকলো ক'ব পাৰোঁ। কাৰণ মই আপোনাৰ সতে ইমান ঘনিষ্ঠ হৈ পৰিছো দে মই ঘোৰ আৰু আপোনাৰ প্ৰজন্ত বিশেষ পাৰ্থক্য নেদেৰোঁ। কিন্তু মহাপ্রভু বৃত্তান্তৰ, তেওঁতে পূজা।”

বীজগুপ্তই যশোধৰাৰ কালে চালে। দুয়োৰে চকুৰে চকুৰে মি঳ি গ'ল। দুয়ো একেথৰে পৰম্পৰে পৰম্পৰক চাই ব'ল। যশোধৰাৰ চকুত লাজ নাছিল, সংকোচ নাছিল। এক প্ৰকাৰৰ সুস্থিতি আছিল, স্পষ্টতা আছিল আৰু নিচৰণ ভাব আছিল। বীজগুপ্তৰ ধৰণিত তীব্ৰ গতিৰে বক্ষ প্ৰবাহিত হ'বলৈ ধৰিলে—বুকু কঁপিবলৈ ধৰিলে—গোটেই শৰীৰৰ ওপৰেদি এটা কঁপিনি বাগৰি গ'ল। বীজগুপ্তই যশোধৰাৰ পৰা নিজৰ দৃষ্টি আতবাই আনিলে। শ্বেতাংকৰ চকুৰে চকুৰে পৰিল। শ্বেতাংকৰ দৃষ্টিয়ে যেন ক'ব ধৰিলে বীজগুপ্তৰ ভাব তেঙ্গু বৃজি

ପାଇଛେ । ସୀଜଗୁପ୍ତ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ । କୋଥ ଉଠିଲା ଆକ ଶେତାଂକର ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ।

“ଶେତାଂକ !”

“ଅଭୁ !”

ବୀଜଗୁପ୍ତ ନିଜକ ଚଞ୍ଚଳିଲା ‘ଲେ — “ଏକେ ନହୟ । ଏବା, ଆମି ଟଙ୍ଗାଲୈ ଅହା କିମାନ ଦିନ ହ'ଲ ବା ?”

ଶେତାଂକର ସ୍ଵାଧୟନେ ବାକୀ ନାଥାକିଳ ଯେ କ'ଲ ଥୋଜା କଥା ସୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ନକ'ଲେ । ତେଣୁ ଦିନ ଗଣ କ'ଲେ — “ଆଟ ଫିଲା !”

“ଏତିଆ ପାଟିଲିପୁତ୍ରଙ୍କାଲେ ଟଙ୍କଟିବର ହ'ଲ ।” ଏହିବାବ ତେଣୁ ଲାହେକେ, ଇମାନ ଲାହେକେ କ'ଲେ ଯେ କେବଳ ଶେତାଂକଙ୍କିଟି ସାତେ ଭୁନେ — “ଚିତ୍ରଲେଖାକ ପାହରା ଅମ୍ଭର — ପାଟିଲିପୁତ୍ରଙ୍କ ଯୋଜା କରା ।”

ସୀଜଗୁପ୍ତ ଏଟି ପରିବର୍ତ୍ତନାତ ଶେତାଂକ ଆନନ୍ଦିତ ହ'ଲ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ଆକ ସଶୋଧରୀ ଆଚରିତ ହ'ଲ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର କ'ଲେ — ‘ମହାଦେବ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଗୁପ୍ତ ଟଙ୍କଟିବ ଖୁଜିଛେ ମେକି ?’

ସୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ କାମ କରିଲେ — “ଡାକ୍ତରୀୟା, ମୋକ କଥା କରିବ । ମୋର ଏଟା ବର ଦେମୋ ଦୋଷ ଆଚେ ଯେ ଯହି ମୋର ପ୍ରେବଗାର ଶ୍ରେଷ୍ଠର ଶ୍ରେଷ୍ଠର ବେଛି ନିର୍ଭବଶୀଳ । ଯହି ନାଜାନୋ ଯେ ଏବଟାର ପିଚକ ମଟ କି କରିବ । ଏହି ସମସ୍ତ ହଠାତ ପାଟିଲିପୁତ୍ରଙ୍କାଲେ ଯନନ୍ତ ପାଇଁ ଆକ ଲଗେ ଲଗେ କାଶୀଯେ ମୋକ ଏକେବାବେ ଆୟୁରାଇ ପେଳାନେ । ଏତିଆ କାଶୀଯେ ଏଟା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର କାରଣେତ୍ର ବୋରାଟୋ ମୋର କାରଣେ କଟକର ହ'ଲ ।”

ସଶୋଧରାଇ ଶୁଧିଲେ — “ତେବେହଲେ କେତ୍ତିଲୈ ଟୁଭିତିବ ଘନ — ଆମିଓଡେ ସାଜୁ ହ'ବ ଲାଗିବ । ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଗୁପ୍ତ ପ୍ରେବଗାର ଶ୍ରେଷ୍ଠର ନିର୍ଭବଶୀଳ ହ'ଲେବେ, ଆନର ଶୁବ୍ରିଧା-ଅଶ୍ଵରିଧାର ପ୍ରତି କୁ ଦିଯାଓଡ଼େ ମହ୍ୟେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।”

ସୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ମୁଖ - ଜାତେ ଶେରୀ ପରି ଗ'ଲ -- “ଟିକ କୈଛା ସଶୋଧଦା । ମୋକ କଥା କରିବା । ବିଶ୍ୱାସ କରି — ତୋମାର ଶୁବ୍ରିଧା-ଅଶ୍ଵରିଧା ଚାଇଛେ ମୋର ଯାତ୍ରା ଶ୍ଵର ମର୍ଦ୍ଦିମ । ଯେତିଗାଟି ତୁମି ଉଚିତ ବୁଲି ଆବା, ତେତିପାଇ ବ'ଲା ।”

“ନହୟ, ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଗୁପ୍ତ, ମୋର ଏକେ ଅଶ୍ଵରିଧା ନାହିଁ — ଯହି ଏମେରେ କୈଛିଲୋହେ । ଆପୋନାକ କଷ୍ଟ ଦିଯାଟୋ ଉଚିତ ନହ'ବ । ଆମି କାଲି ସଜ୍ଜିଧାର ଭିତରର ପ୍ରକୃତ ହେ ଯାଉ । ଅଲପ ବସ୍ତ କିନିବଲେ ଆଚେ । ଆର୍ଯ୍ୟ ଶେତାଂକ ସତେ ବଜାରର ପରା ଗୈ ମେହି ବସ୍ତ କେପଦ ଲୈ ଆହିମ ।”

উন্নবিংশতি অধ্যায়

বীজগ্রস নিজেই আচরিত হ'ল। নিজৰ অঞ্চলসাৰেই বীজগুপ্ত যশোধৰাৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হ'বলৈ থিবলৈ। সিদিনা শ্বেতাংকৰ মুখৰ চেহেৰাটি সাৰথান কৰি নিদিয়াহৈতেন ইয়তো বীজগুপ্তই যশোধৰাক গ্ৰহণো কৰিবেহৈতেন।

তেওঁ কাশীলৈ আহিছিল নিজৰ দুখ-বেদনা পাহৰিবলৈ, মনৰ সংস্মরণোৰ পাতলাবলৈ। পাটলিপুত্ৰত থাকি থাকি । চিত্ৰলেখাৰ ওচৰত থাক - নিজৰ অষ্টব্য ঘা শুকুঠা সঁৰপৰ নাছিল—পাটলিপুত্ৰত তেওঁ এনেবৈয়ে ভাৰিছি। সেই কাৰণেই তেওঁ তাৰ পৰা গুচি আহিছিল - বিবাগ ভাৰনাই তেওঁক ইয়ালৈ টানি লৈ আহিছিল - লক্ষ্যহীন পথিকৰ দৎ; তেওঁ ধৰণ ধৰণ পৰা বাহিৰ ৱৈ আৰ্ধ-ছিল।

“লক্ষ্যহীন পথিক ?” বীজগুপ্তৰ নিচাৰ-ধাৰা সলনি হ'ল। “সচায়ে কোনো শাকি লক্ষ্যহীন ইয়নে ? - নাইবা মানুহ কেতিয়াবা লক্ষ্যহীন হোৱা সহৃদনে ? এয়া ইয়তো সন্তু !” বীজগুপ্ত দোধোৰ-মাঝোৰত পৰিব - আন এটা প্ৰশ্ন তেওঁৰ মনুখলৈ আঁখিল - “মহুয়াৰ সচায়ে কোনো লক্ষ্য আছেনে। কোনো মাখুহে ক এ পাবেনে, তেওঁ কিৱ সংসাৰলৈ আহিছে ? কি কৰিবলৈ বিচাৰে বেঁক ? আৰু কি কৰিব ? ওহো, ই কোতিগুৱাসন্তুৰ নথ়য়। মহুয়া পথাধীন, পৰিস্থিতিৰ দাস - আৰু লক্ষ্যহীন। এক অঞ্চল শক্তিয়ে সকলোকে দৰিচালনা কৰে - মহুয়া ইচ্ছাৰ কোনো মুঠ নাই। মহুয়া স্বারলঘী নথ়য় - সি কৰ্ত্তাৰ নথ়য়, মহুয়া আঁখিলা মাত্ৰ।”

বীজগুপ্তই বাগৰ সলালে। তেওঁ শুধু নোৱাঁৰলে - আধা শাতি পাৰ ৱৈ গ'ল - চাৰিভাগাল নিষ্ঠকৃতাৰ সাম্রাজ্য, বীজগুপ্তই আকে ভাৰিবলৈ থিবলৈ - “মই কাইলৈ পাটলিপুত্ৰলৈ উভাতি ধাৰলৈ শুলাইছো। কিম ?” তেওঁ ভাৰবলৈ ধৰিলে - “চিত্ৰলেখাক লগ পাৰলৈ - তেওঁক নিজৰ ফালে আকৰ্ষিত কৰিবলৈ ?” তেওঁৰ নিজৰ ওপৰত বিশাস আছিল। তেওঁ জানিছিল যে যদি তেওঁ চিত্ৰলেখাৰ লগত আকোৰ-গৌজালি দি ধৰে চিত্ৰলেখাই নাবান নোৱাবে। —“নহয় চিত্ৰলেখাৰ ওচৰলৈ নাযাঁত - কিম যাম। অয়ে আনো চিত্ৰলেখাক ড্যাগ কৰিছো ? নহয়, চিত্ৰলেখাইহে ঘোক ড্যাগ কৰিছে। ই কেনেকৈ ? সন্তুৰ এঘে বাধৰ

বিধান আছিল। যদি এয়ে বিধিব বিধান তব তেনেহ'লে তাক কেতিয়াও মচিব পৰা নায়াব। যদি সেষে হয়, তেন্তে দুখ কিহৰ ? চিরলেখা গৈছে— যাওক। যই নিজব জীৱনটোক কিয় নষ্ট কৰোঁ ?”

বীজগুপ্ত চকু মুদিলে, তেঙ্গু শৰৰ যত্ন কৰিলে। “তাগ আৰু বেদনাৰ দ্বাৰা জীৱন নষ্ট হয় জানো ? প্ৰতোকজন লোকেই নিজব ভাগ্যত স্বথকেই জানো লৈ আছিছে ? নহয় দুখৰ ইমানেচ মহত্ত যিমান স্বথৰ। তেনেহ'লে দুখকেট সহন কৰা যাওক—আৰু তাগৰ পথকেট মোৰ বোলা হওক—সেৱে ঠিক হ'ব। নিজব কৰ্তব্য যই কণিব লাগে—কিন্তু মোৰ কৰ্তব্যই বাকী !”

বীজগুপ্ত ধিৱ হ'ল— এগিঁচ চেঁচ পানী খালে, মুখ-হাত ধূলে আৰু শুষ্ট গ'ল।

“মোৰ কৰ্তব্য কি ? যই জৰামছো কৰ্ম কৰিলৈন। মোৰ কৰ্তব্য এয়ে যে মই গাঁথন্তা জীৱন যাপন কৰোঁ, মোৰ কৰ্তব্য, মই বংশ বৃদ্ধি কৰোঁ। এই কাৰণেই মোৰ বিবাহ আৰম্ভক। এয়ে নে বিধিব বিধান ? সন্তুষ্টঃ চিৰ-
লেখা মোৰ জীৱনবপনা সেই বাবেই শুচি গ'ল। মই বিষা কৰাও আৰু এবাৰ
গৃহস্থ হোৱাৰ স্বথ অশুভৰ কৰোঁ। আনহাতে বিবাহ। কাৰণে যোগ্যা পাত্ৰীও
আছে। শোধবা, এবা যশোধব।। সোন্দৰ্যত চিৰলেখাতকৈ শোধবা কোনো
গুণে কম নহয়। শোধবা এড়োথৰ হীৰা - এটি পৰিত্ব প্ৰতিমা। তেনেহ'লে
যশোধৰাকেট বিয়া কৰাব লাগিব নেকি ? নাৰী স্বাভ সকলো গুণ যশোধৰাৰ
মাজত আছে। তেনেহ'লে যশোধৰাই ঠিক হ'ব। কিন্তু ই জানো সন্তুষ্ট ?
মই এবাৰ যশোধৰাক অসীকাৰ কৰিছো। এতিয়া কোন মুখে যই যশোধৰাক
খোজেঁ। এনেও হ'ব পাবে যে মহা সামষ্ট মৃত্যুজ্যে মোৰ লগত সমষ্ট কৰাব
এতিয়া অসম্মতি প্ৰকাশ কৰে !” - বীজগুপ্ত এবাৰ নিজেট হাহি দিলে—
“ওহো অসন্তুষ্ট - মই এতিয়া যশোধৰাক বিয়া কৰোৱাৰ কথা ভাৰিবই নোৱাৰোঁ।
বছত পলম ৱৈ গ'ল - বছতো পণ্য। চিৰলেখা, এবা চিৰলেখাই একমাত্ৰ মোৰ
জীৱন-সাৰণি !”

বীজগুপ্ত আকেৰ উঠি বহিল। তেঙ্গু বুজিলে যে তেঙ্গুৰ আৰু টোপনি
নাহে। তেতিয়া আকাশত জোনটো ওলাইছিলহে। বীজগুপ্ত দৰৰ বাহিৰ
ওঁস। তেঙ্গু গজাৰ পাৰব পিনে ঢাপি, যেগিলে। ৰাতি পূৰ্বাৰৈল এতিয়াও
হুই প্ৰহৰ বাকী আছিল।

বৈজ্ঞান গবাব পাব পালেগৈ। কিছুমান লোকে এঠাইত বহি কথা পাওতি আছিল। বৈজ্ঞানিক একোণত গৈ বহিল।

তাত তিনিজন লোক আছিল। কথা কৈ থকা লোকজনৰ বয়স প্রায় সত্ত্ব বছৰমান হৈছিল। তেওঁক ভদ্রলোক যেন লাগিছিল। —মুখৰ উপৰত বাৰ্ধকা বেখা দেখা গৈছিল। কথা-বতৰাৰ পৰা অহুমান হৈছিল তেওঁ সন্তাসী। বাকী দুজন বয়সত বছত সক। তেওঁৰ সৌকালে এজন ক্ষীণকাৰ মূৰক আছিল। এওঁৰ বয়স প্রায় পঁচিশ বছৰমান হৈছিল। উধট পাখই ঝামীয়া এক ডেকা জনৰ মুখত চিন্তাৰ বেখা। তেওঁৰ বাওফালে শকতকৈ পঞ্চাছ বছৰমান বয়সীয়া এজন লোক। তেওঁৰ দীৰ্ঘ আৰু ঘন দাঢ়ি আছিল— চুলি পকিবলৈ ধৰিছিল।

সন্তাসীয়ে কৈ আছিল— “এতিয়া তোমাৰ বয়স সন্তাস লোৱাৰ নহয়— যোৱা নিজৰ কৰ্তব্য কৰা আৰু পিতাবাৰ আদেশ পাঁগন কথা।”

মুঠকে সন্তাসীৰ ভৱিত পৰি ক'বলৈ ধৰিবলৈ— “মই আপোনাৰ আশ্রমপ্রাপ্তি, মোক সন্তাসৰ দৈৰ্ঘ্য দিয়ব। জীৱনৰ প্ৰতি মোৰ আৰু কোনো মায়া নাই। সংসাৰত জীৱাটি ধৰাৰ এটা উদ্দেশ্য থাকিব লাগে। সংসাৰৰ প্ৰতি যেতিয়া এবাৰ বিবাহৰ জয়িছে, সংসাৰত থাকিব মোৰ আজ্ঞাকথে দুখ দিয়া হ'ব। মই তাত শাস্তি নাপায়। আপুনি মোৰ পিতাক স্মৰণৰ পাৰে— যোৱা দৃষ্টা বছৰ মোৰ কিমান দুখৰ বছৰ আছিল।

বুঢ়া শোকজনে ক'লৈ— ‘ঃয়, কিন্তু তইতো মোৰ কথাক নাগান। মই কৈছো যে তই আকো বিয়া কৰ। তোৰ বহসনো ক'ত বৈ গ'ল? জীৱন-মৰণ সদায় গণে গণেই ফুৰে। তোৰ কোনো সন্তানো নাই। গতিকে এতিয়া সন্তাস গ্ৰহণ কৰাটো তোৰ বাবে একেবাৰে অহুচিত! বিয়া-বাকু হৈ গ'লে তোৰ জীৱন আকো শাস্তিয়া হ'ব।’

সন্তাসীয়ে ক'লৈ— “তোমাৰ দেউতাণাই ঠিকেট কৈছে। এৎস, প্ৰেম এক বিছা কলনা মাত্ৰ। স্তৰ-পুৰুষৰ যিলন কেবল সংসাৰ ক্ষেত্ৰতহে— সংসাৰৰ পৰা আৰ্তবি দুয়োয়েই ভিন্ন ভিন্ন আআ। সংসাৰ ক্ষেত্ৰতো স্তৰ আৰু পুৰুষৰ আজ্ঞাৰ যিলন সত্ত্ব নহয়। প্ৰেম কেবল আজ্ঞাৰ ধৰ্মিষ্ঠতা। সেই ধৰ্মিষ্ঠতাটোত কোনো বিশেষ শুকৰ দিবলগীয়া নাই— সি ছিল হৈয়ো যাব পাৰে। সেই ধৰ্মিষ্ঠতা ছিল হৈ গ'লৈ— নিজৰ জীৱনক দুখমৰ কৰি লোৱাটো কোনো বুদ্ধিমত্তাৰ কাম

ନହୁଁ । ତୋମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମି ବିଯା କରୋବା-- ତାକେ ନକରି ତୁମି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଯୁଥ ହେବା ।”

“କେନେକେ ?”

“ଶୁଣା, ନାରୀ ଅବଳା । ପ୍ରକୃତବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତେଉଲୋକେ ପ୍ରତୋକେ ଏକୋଜନୀୟ ଅବଳାକ ଆଶ୍ରଯ ଦିଇଯା । ବିବାହବ ସାବାହି ପ୍ରକୃତେ ଅବଳା ନାରୀ ଏକୋଗରାକୀକ ଆଶ୍ରଯ ଦିଇବ । ଯଦି ପୂର୍ବସେ ତିରୋତ୍ତାକ ଆଶ୍ରଯ ନିଦିଯେ ତେଣେହ'ଲେ ତେଉଲୋକର ଅବଳା ସବ ଶୋଚନୀୟ ହ'ବ । ଇହାଲେ ପ୍ରକୃତବ ସମ୍ମୁଖୀନୀଙ୍କ ହିମାବ ସାବା ନାନା ଜଙ୍ଗଳ ଆହେ । ତୁମି ଯେ ସଂସାର ଧର୍ମ ଏବି ସନ୍ତୋଷ ଲ'ବଲେ ବିଚାରିଛା ହି ତୋମାର ଭୀକତା । ଏଜନୀୟ ଅବଳାକ ଆଶ୍ରଯ ଦିଯା କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପରା ତୁମି ବିଯୁଥ ହବ'ଲୈ ବିଚାରିଛା ।”

ଡେକାଜନେ କ'ଲେ— କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ, ମହି ଭୋଗବିଲାସ ତ୍ୟାଗ କବି ଏର୍ତ୍ତ୍ୟା ତମ-
ଶାବ ଅଗ୍ରିତ ନିଜକ ତ୍ରୁଟ କରିବଲେ ବିଚାରିଛୋ । ଇତୋ ଭୀକତାର ପରିଚାଯକ
ନହୁଁ !”

ସନ୍ୟାସୀଯେ ହାହିଲେ— “ତୁମି ତମନ୍ତାତ ତ୍ରୁଟ ହ'ବଲୈ ଖୋଜା ନହୁଁ ? କେବେଇ ?
ଏହି କାବଣେ ଯେ ତୁମି ଏକ ପ୍ରେସ ନିହିଲା, ତେଣୁ ତୋମାର ପଥର ପରା ଆତିରି
ଗ'ଲ । କିନ୍ତୁ ତୋମାର ଏହି ତମନ୍ତା ବ୍ୟର୍ଥ— ହି ଏକପ୍ରକାର ଆତ୍ମ-ହତ୍ୟାହେ । ଏହି
ତମନ୍ତାର କୋନୋ ଲକ୍ଷ ନାହିଁ ଯିଛିମିହିକୈ ତୁମି ତୋମାର ଆତ୍ମାକ ଦୁଃ ଦିବଲୈ
ବିଚାରିଛା ।”

ଡେକାଜନେ ସନ୍ୟାସୀର ଚରଣତ ନତ ଜୀବୁ ହେ କ'ଲେ— “ଆମୁନି ଯି କୈଛେ ଯାଇ
ମାନି ଲ'ଲୋଇଁ ।” ଇଯାବ ପିଛିତ ହୃଦକ ପିତାବର ଗ୍ରଂଥ ଶୁଣି ଗ'ଲ ।

ବୀଜଣୁଷ୍ଠାନୀ ସନ୍ୟାସୀର ପ୍ରାତି ମୂର ଦୋବାହି ପ୍ରଣାମ ଜନାଲେ । ସନ୍ୟାସୀଯେ ହାହି
ହାହି ଶୁଧିଲେ— “ହେ ୧, ତୁମିଓ ସନ୍ୟାସ ଲ'ବଲେ ଆହିଲା ନେକି ?”

ବୀଜଣୁଷ୍ଠାନୀ କ'ଲେ— “ବର୍ତ୍ତମାନେ ସନ୍ୟାସ ଲୋବାର ଇଚ୍ଛା ହୋବା ନାହିଁ । ଆପୋ-
ନାର କଥାବୋର ଶୁଣି ବସ ତ୍ରାଲ ଲାଗିବ । —ମେହି ବାବେହେ ବ୍ୟଥିଗିଲେ ।”

ସନ୍ୟାସୀଯେ ହାହି ହାହି କ'ଲେ— “ଯିଜନ ବୋକ ଇଯାନ ବାତି ଗଦାର ତୀରଟୈ
ଆହିବ ପାରେ ଆକ ମଗନୀୟା ବା ସନ୍ୟାସୀଓ ନହୁଁ, ମେହି ବୋବଜନ ନିଶ୍ଚଯ
କୋନୋ ଉତ୍ସିଷ୍ଟତା ପୌଢିଲ ହ'ବହି ।”

“ଆପୋନାର ଅହୁମାନ ସୀତା” —ବୀଜଣୁଷ୍ଠାନୀ ଉତ୍ସବ ଦିଲେ— “ମୋର ଉତ୍ସିଷ୍ଟତା
ଅସାଧାରଣ ଆକ ଆପୋନାର କଥାର ମାଜିତ ଉତ୍ସିଷ୍ଟତାଜନିତ ସମସ୍ୟାକେ ଦେଖୁ ପାଇଛୋ ।
ଏହି ସମ୍ବଦ୍ଧ ଯାଇ ଆପୋନାକ କେହିଟାମାନ ପ୍ରଥମ ଶୁଧିବ ପାରିବ ଜାନୋ ।”

“নিশ্চয়, আনন্দমনে !”

“আপুনি এতিয়াট কৈছিস যে শুরুকজনে ডেঙ্গুর নিষ্ফল প্রেমৰ কাবণে
জীৱন বল্দান কৰাটো আস্থাহতা তুলা । কিন্তু কোৱা প্রতি হোৱা প্ৰেমৰ
শুভৰ পৌড়া স্বাভাৱিক আৰু প্ৰাকৃতিক নহয় জানো ? নিজৰ বেদনাক দষাই
বথা বা তাৰ প্ৰাকৃতিক ৰূপটোক কুক্রিয় উপায়েৰে পাহৰিবলৈ বিচৰাটো আস্থা-
হত্যা তুল্য নহ'ব নে ?”

সনামী অগপনৰ মনে মনে থাকিল—“তুমি কোৱা কথা সঁচা । তুই
সময়ৰ লগত নিজেই দুৰ হৈ যায় । বিভিন্ন প্ৰকৃতিৰ লোকৰ মাজত তুই দুৰ
হোৱা সময়ৰহে তাৰতম্য আছে । তাৰ কুক্রিয় উপায়েৰে তাৰ আগতেই দুৰ
কৰিবলৈ যোৱাটো অপ্ৰাকৃতিক । কিন্তু প্ৰত্যেক অপ্ৰাকৃতিক ব্যৱহাৰ আস্থাহত্যা
নহয়—মনত বাখিবা । আমি কুক্রিয়তাক ইমান আপোন কাৰু গলেঁ যে সি
এতিয়া প্ৰাকৃতিক ঘেনেই হৈ পৰিল । আমি যি কাপোৰ পিঙ্কো সি অপ্ৰাকৃতিক,
খোৱা আহাৰ অপ্ৰাকৃতিক, ভোগ বিলাস অপ্ৰাকৃতিক—এই ঐশ্বৰ্য বিভূতি হয়ে
অপ্ৰাকৃতিক । প্ৰাকৃতিক জীৱন এটা মহা-ভাৰ—সেই জীৱনটোক ব্যস্ত ৰাখিবৰ
বাবেষ্ট’ এটাৰাৰ খেল-ধৰ্মাণি নাচ-বাগ, উচৰ-পাৰ্বন ইত্যাদি মাঝুহে সৃজন
কৰিলে । এতিয়া আমি এই সকলোৰাবকে জীৱনৰ মাজত সামৰি লঢ়ো ।
তুইক কুক্রিয় উপায়েৰে দুৰ কৰি লোৱাটো কেতিয়াও আস্থাহত্যা হ'ব নোৱাৰে ।
কাৰণ সি যদিও অপ্ৰাকৃতিক তথাপি স্বাভাৱিক ।”

“ধন্যবাদ ।” বীজগুপ্ত ধিয় হ'ল । “আপুনি মোৰ মন্ত্ৰৰ পৰা এটা
বোঝা আত্মাহীন দিলে । যট আপোনাব বক্তব্য প্ৰেণাতে নিজৰ কৰ্ত্ত্ব পথত
আগবঢ়িব পাৰিয় ।” ইয়াকে কৈ বীজগুপ্ত তাৰ পৰা আত্মিয় গ'ল ।

*

*

*

*

তেওতিয়া প্ৰাতঃকালীন সঘীৰ ধীৰ গতিৰে এব ধৰিছিল । পূৰ্বাকাশত
সূৰ্যৰ ক্ষীণ গাঁঃমা দেৰো গৈছিল । চৰাই-চিৰিকতিবোৰে চি-চিৱাই উৰিবলৈ
আৰম্ভ কৰিছিল । তেনে সময়তে বীজগুপ্ত উভতি আহিল আৰু শুই থাকিল ।

তেও যেতিয়া টোপানৰ পৰা সাৰ পাই উঠিছিল, তেওতিয়া প্ৰায় দুপৰীয়া
হৈছিল । খেতাংকৰ গত যশোৱাৰা প্ৰয়োজনীয় বজ্জ কিনিবলৈ বজাৰলৈ গৈছিল ।
নিত্য কৰ্মৰ পিছত বীজগুপ্ত গৈ শুভাশুভৰ ওচৰ পালে ।

ବୀଜଗୁଡ଼କ ଦେଖା ପାଥେଟ ମୃଦୁଭୟେ କ'ଲେ — “ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଡ଼ର ଦେଖୋନ ଆଜି
ବସ ପଶମକେ ଶୋବା ହ'ଲ — ବାତି ଭାଲ ଟୋପନି ନହିଁଲନେକି ?”

“ହୟ, ଗୋଟେହ ବାତି ଚିଢାତେ କଟାଲେଁ ।”

“କି ଚିଢା କରା ହିଲନୋ ?”

“ଭରିଶୁଣୁ ଅର୍ପନର ବିଷୟେ ଚିଢା କରିଲେଁ ।”

ମୃଦୁଭୟେ ଇହି କ'ଲେ — “ଚିତ୍ରଲେଖ ଆପୋନାର ଜୀବନର ପରା ଆତିବ ଘୋରାବ
ପିଛତ ଭରିଶୁଣୁ ଅର୍ପନର ବିଷୟେ ଚିଢା କବାଟୋ ସାଭାରିକ । — କିବା ନିର୍ଣ୍ଣୟୋହ'ଲ
ଜାନୋ ବୀଜଗୁଡ଼ ?”

ମୃଦୁଭୟର କଥାର ମାଜିତ ଥକା ବାଙ୍ଗଥିନିଯେ ବୀଜଗୁଡ଼କ ଆଘାତ ଦିଲେ —
କିବା ଏଥାର କ'ବଲେ ଗୈ ତେଣୁ ବୈ ଗ'ଲ — “ବର୍ତ୍ତମାନେ ଏକୋ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରାହୋଇ
ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅତି ମୋନକାଳେ କିବା ଏଟା କରା ହ'ବ ।”

“ଏବା, ମହି ଜାନୋ ମେଟିଟୋ କି ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହ'ବ । ମୟୋ ଆଜିକାଲି ମାତ୍ରହି
ମାନସିକ ପ୍ରସ୍ତରିବୋର ଅଗମ ଅଲମ ବୁଝା ହେବୋ ।”

ବୀଜଗୁଡ଼କ ବଥା ମନାହ ଏ'ଲେ “ଆର୍ଯ୍ୟ ଆପୋନାର ମେରକକ ଘୋରାବ ତୈରାବୀ
କରିବଲେ ବୋଧହୁ କୋରା ହେବୋ ।”

“ଏବା, କୋରା ହେବୋ — ଖେତାକର ଘୋରା ତୋମ ଏ ମେରକମକଗକୋ ଆଦେଶ
ଦିଯାଇଛୋ ।”

“ଭାଲେତ କରିଲେ ।”

ଏହି ସମସ୍ତରେ ବାହିରତ ଯଶୋଧରାଣ କର୍ମସ୍ଵର ଶୁଣା ଗ'ଲ - “ବୁଝିଛା ଖେତାଂକ,
ଏହି ମାଗାଧାର ଯଦି ପିଠାକୁ ପଛକ ନକରେ, ତେଣେହିଲେ ତୁମଙ୍କେ ଉଗୋଟାଇ ଦିନ
ଲାଗିବ - ତୋମାର କଥାମତେହି ମହି ଏହଥାର କିମନିଲେଁ ।” ଏନେକେ କୈ କୈ ଯଶୋ-
ଧରାହି ଆହି ଭିତ୍ତରତ ପ୍ରରେଶ କରିଲେ ।

“ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀଜଗୁଡ଼, ଆପୁନି ଶୁଣେ ବ'ଳ, ଚାଉକଚୋନ ଯହି ଶୁନ୍ଦର ଶୁନ୍ଦର ଏଷ
କିମି ଆନିଛୋ, ଆପୁନି ନିଜର କାହାଗେ ଏକୋ ନଳଯ ନେକି ?” — ଯଶୋଧବାହି
ଇହି ଇହି କ'ଲେ ।

ବୀଜଗୁଡ଼କ ମିଚିକିଯାଲେ — “ଦେବୀ ଯଶୋଧରା ମୋକ ଏକୋ ବସ୍ତୁରେ ପ୍ରାଣୋଜନ
ନାହିଁ ।”

“ଅବଶେ ମୋରୋ ନାହିଁଲ — କିନ୍ତୁ କାଶୀଲୈଯେ ଆହିଲେଁ, କିବା ଚିନତୋ ଲୈ

যাব হাগে।” বুলি কৈ যশোধৰাই নিজৰ বস্তবোৰ উলিয়াবলৈ ধৰিলে।

“এই ধাৰ কেনে?” এধাৰ মণিমা঳া বীজগুপ্তৰ হাতত দি যশোধৰাই স্থিলে।

“বৰ ভাগ। দামো বহুত হ'ব যেন লাগিছে।”

“হয়, দেউতাক দেখুৱাবলৈহে যই আনিছো — এতিয়াও কিনি অনা নাট।”

মৃত্যুজয়ে মণিমা঳াধাৰ হাতত লৈ ক'লে — “তই যদি ভাল পাইছ ল।”

যশোধৰাই অন্যান্য বস্তবোৰো দেখুৱালে আৰু সকলোবোৰ পছন্দ হ'ল।

বীজগুপ্তই শ্বেতাংকৰ ফালে চালে — “তুমি একো নগ'লা ?”

“প্ৰভুক যই একো স্বধি যোৱা নাইছিলো — আকো এষ্টবোৰৰ মোৰ আৰঞ্জ-কেইবা কি ?” শ্বেতাংকই উত্তৰ দিলে।

“তুমি নিজৰ কাৰণে কিবা কিবি লোৱা ভাগ। ময়ো যাঁত ব'গা। দেৱী যশোধৰা যদি তুমি বেয়া নোপোৱা ব'গা, আকো নগৰৰ পৰা আহোগৈ। মোৰ বস্তবোৰ পছন্দ কৰাত তুমি সহায় কৰিবা।” বীজগুপ্তই ক'লে।

“ঠিক আছে যই যাম — পিছে খোৱাৰ পিছতহে যাঁত নেকি — এতিয়া নৰ ভাগৰ লাগিছে।” যশোধৰাই ক'লে।

খোৱা-বোৱাৰ পিছত আৰ্য বীজগুপ্তই মৃত্যুজয়ক স্থিলে — “ডাঙৰীয়াও জানো যাব ?”

“ওহো, যটি বুা। মানুষ। নগৰৰ কোলাহলৰ মাজত মোমাবলৈ মোৰ ভাগ নাযাগে।”

বীজগুপ্ত, শ্বেতাংক আৰু যশোধৰাক লৈ বজাৰলৈ বুলি গ'ল। প্ৰথমে তিনিও-জনে অংককাৰৰ দোকানত মোমাল। বীজগুপ্ত আৰু শ্বেতাংকই হীৰাৰ আঙটি একোটা হ'লে। সমুখতে মুকুতাৰ বহুমুলীয়া মালা এধাৰ আৰি খোৱা আছিল — যশোধৰাই সেই ফালেই চাহি আছিল। বীজগুপ্তই মালাধাৰ উলিয়াই হাতত ল'লে — “যশোধৰা চোৱাচোন এষ্ট ধাৰ কেনে !”

“অতি সুন্দৰ আৰ্য বীজগুপ্ত। যই আগতে দেখা নাইছিলো — নহ'লে মণিমা঳া ল'লে ইয়াকে ললৈছিলেন।” — বুলি কৈ তেঙ্গ ক'লে — “শ্বেতাংক, তোমাৰ কাৰণেই এনে হ'ল।”

হাৰধাৰ হাতত লৈ বীজগুপ্তই যশোধৰাৰ ডিঙ্গত পিছাই দিলে — “দেৱী

ଯଶୋଧବା, ଏଯା ମୋର ହୋମାଲେ ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ।”

ବୈଜ୍ଞାନିକ କରସଂରକ୍ଷଣ ଯଶୋଧବାର ମୂରବୁ ପରା ଭାବିଲେକେ ଶିଖିବି ଉଠିଲ । ଡିଙ୍ଗିବ ପରା ହୀଏଥାର ଉଲିଯାଇ ଯଶୋଧବାଇ କ'ଣେ “ଆର୍ଯ୍ୟ ବୈଜ୍ଞାନିକ, ପିତାର ଆଜ୍ଞା ଅବିହନେ ଏହି ହାବ ଗ୍ରହଣ କରଟୋ ଉଚିତ ନହିଁ ନେକି !”

ହୀଏଥାର ଥାତତ ଲୈ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ କ'ଳେ, ‘ଦେବୀ ଯଶୋଧବା, ଏହି ହାବ ଗ୍ରହଣ କରାନ୍ତି ତୋମାର କୋନୋ ଆପଣିକୁ ହୋଇବା ଉଚିତ ନାହିଁଲ । ପିଛେ, ତୁ ଯି ଦେଉତାରର ଆଜ୍ଞାର କଥା ଯେ କୈଛା ସିଓ ଉଚିତ କଥାହି ।’

বিংশতি অধ্যায়

কুমাৰগিৰি চিত্ৰলেখাৰ ব্যৱহাৰত আচৰিত হৈছিল। চিত্ৰলেখা কুমাৰগিৰিৰ সামৰিধ্যৰ কাৰণে উৎসুক আছিল, তেওঁতো চিত্ৰলেখাৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হোৱা আছিগ, চিত্ৰলেখাৰে আকৰ্ষিত হৈছিল। তেনেছ'লে চিত্ৰলেখাৰ এই পৰিদৰ্শন কীয় ?

কুমাৰগিৰিৰ চিত্ৰলেখাৰ ব্যৱহাৰতকৈ নিজৰ ব্যৱহাৰতহে বেছি আচৰিত হ'ল। তেওঁ চিত্ৰলেখাক নিজৰ পৰা আগুণাই বাখিবলৈ পাৰে মানে চেষ্টা কৰিছিল। কিন্তু তথাপি তেওঁ চিত্ৰলেখাক লিয় গ্ৰহণ কৰিছিল ! এই কাৰণেই নেকি যে তেওঁ নিজৰ ওপৰত থকা আজা-শ্বাসক দূৰ কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। কুমাৰগিৰিৰ ক্ষেত্ৰ আছিল বিজয়—পৰাজয় তেওঁৰ কাৰণে নতুন আছিল। কুমাৰগিৰিৰ সম্ভৱতঃ নিজৰ দুৰ্বলতাবোৰ জানিছিল। সেই দুৰ্বলতাবোৰ দূৰ কৰিবৰ কাৰণে তেওঁ চিত্ৰলেখাক গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁ এটা প্ৰয়োগ চলাই-ছিল। দিছে অকৃতকাৰ্য্যও হ'ল, কিন্তু সেই অকৃতকাৰ্য্যও যে কিমান ভয়ানক আছিগ। তেওঁ নিজৰ নিজৰ ওচৰত পৰাজিততো হ'লেই, এজনী সাধাৰণ নাচনীৰ হাততো তেওঁ হাৰিল। নিজৰ হাতত পৰাজয় হওতেই তেওঁ দুখীত আছিল। কিন্তু সেই দুখক তেওঁ নৰ্তকীৰ হাতত পৰাজয় হোৱা যতে দষাই পেলালৈ। কুমাৰগিৰিৰ চিত্ৰলেখাৰ উঠিল —“নহয়, নাচনী চিত্ৰলেখাক বণলৈ আনিবল লাগিব। কিন্তু কেনেকৈ ?”

“চিত্ৰলেখাই যোক বিয় দাল নাপায় ?” কুমাৰগিৰিৰ মনত প্ৰশ্ন ধাগিল। সম্ভৱ এই কাৰণেই যে তেওঁ অনা এজনক ভাল পায়। যদি চিত্ৰলেখাই বীজ-গুপ্তৰ সতে প্ৰেম কৰিবলৈ এবি দিয়ে তেনেছ'লে সম্ভৱতঃ— নহয় নিষ্ক্রিয় ভাৱেই— তেওঁ যোৰ ওচৰত আজ্ঞা সম্পৰ্ক কৰিব। বীজগুপ্তক চিত্ৰলেখাৰ পথৰ পৰা আভৰাৰই লাগিব।”

চিত্ৰলেখা কুমাৰগিৰিৰ ওচৰলৈ অহা দুৰ্বাহতকৈ বেছি হৈ গ'ল। হৈ যোৱা ঘটনাটোও এমাহৰ পুৰণি হ'ল। কুমাৰগিৰিৰ এই দিনবোৰত নিজৰ সংথত কৰি বাখিগৈ— নিজৰ দুৰ্বলত, অকণো প্ৰকাশ হ'বলৈ নিদিলৈ। কিছুদিনৰ

কাবণে তের্ণের এইটো ধারণা ১৫ছিল যে তের্ণ চিত্রলেখাক ও চৰত বাখিশ বিষয়-বাসনাক দ্রুত হারিব পাৰিছে— কিন্তু এই ধারণা স্থায়ী নহ'ল। এবাৰ যেতিয়া জুট প্ৰজন্মিত হৈ উঠে সি আজ্ঞিতি বিচাৰিয়ে থাকে। কুমাৰগিৰি নিজৰ সিদ্ধান্তত হচ্ছ হৈ থাকিব নোৱাৰিলে।

সেইদিনা বাতি চিত্রলেখাক নিজৰ ও চৰত বিহুৰণে কৈ ক'লে— “দেৱী চিত্রলেখা, এমাহ হৈ গ'ল— ইয়ান দিনে মই নিজৰ উথানৰ কাৰণে যতু কৰিবলৈ। মই এতিয়া বৃজিব পাৰিছো যে মোৰ দুৰ্বলতা আতৰি গৈছে।”

“হ'ব পাৰে !” চিত্রলেখাহি যিচিকিয়া হাহি মাৰিলে।

কুমাৰগিৰিয়ে গহীন হৈ ক'লে— “মই গম পালোঁ, আৰ্য বৈজণ্প্ত হেনো কাশীলৈ ফুৰিবলৈ গৈছে— তেৰ্ণে লগত আৰ্য মৃত্যুজন্ম আৰু তেৰ্ণে জীথেক যশোধৰাও গৈছে।”

“যশোধৰাও লগত গৈছে ?” চিত্রলেখা উচপ খাই উঠিল।

এইবাৰ কুমাৰগিৰিয়ে যিচিকিয়া হাহি মাৰিলে— “আচৰিত হ'বলগামীয়া কি হ'ল ? দেৱী চিত্রলেখা তুমি আৰ্য বৈজণ্প্তক এই বুলি তাগ কৰিছিলা যে তেৰ্ণ যশোধৰাক বিয়া কৰাট গৃহস্থী-জৰীৱা যাপন কৰক— তুমি এয়া ঠিকেই কৰিছিলা। আৰ্য বৈজণ্প্তৰ কাৰণে যশোধৰার লগত বৈবাহিক সন্ধক হোৱাটো উচিত নহ'ব জানো ?”

“মই নাজানো ! মই নাজানো ! চিত্রলেখাৰ মাত তীৰ হৈ পৰিল— ‘বৈজণ্প্তৰ বিষয়ে আপুনি মোক একো কথাকে নক'ব।’

“বৈজণ্প্তৰ বিষয়ে কিয় একো ক'ব নালাগে ? — এই কাৰণেই যে তুমি বৈজণ্প্তক ভাল পোঁঁা ? বৈজণ্প্তই আন কোনো বমনীক ভাল পোৱাটো তোমাৰ কাৰণে অসহ ? তেন্তে তুমি বৈজণ্প্তক ত্যাগেই বা কৰিছিলা কিয় ? তুমি ভাবা চাগৈ যে তিৰোতাহৈহে সকলো কৰিব পাৰে— পূৰ্বে একো কৰিব নোৱাৰে। তুমি ইচ্ছা কৰা বৈজণ্প্ত তোমাৰ দাস হৈ থাকক। কিন্তু এইটো অসহুৰ !”

কুমাৰগিৰিব স্বৰত প্ৰতিহংসাৰ চোকা বাণ আছিল। যিজনী নাৰীৰ হাতত তেৰ্ণ পৰাজিত হৈছিল, তেৰ্ণক পৰাজিত কৰাটোৱেই তেৰ্ণৰ উদ্দেশ্য আছিল।

চিত্রলেখা অৱশ্যেত কঁপিবলৈ ধৰিলে। —‘মই যি কাম কৰিলোঁ, সকলোঁ

বীজগুপ্ত ভালু কাবণে করিলোঁ। মই বীজগুপ্তক সমাজের চকুত তঙ্গলৈ নমাইচ্ছিলোঁ, তেওঁক ভাগ করি তেওঁক উপর্যৈ উঠাত সহায় করিলোঁ।”

“মই এইটো কেনেকৈ বিশ্বাস করিম য তুমি নিজকে ফাঁকি দিছা দেৱী চিত্রলেখা। তুমি বীজগুপ্তক যেতিয়া ভাগ কৰিছিলা, মোক ভাল পাবৰ কাৰণেই তেনে কৰিছিলা।” কুমাৰগিৰিয়ে আৰু তৌৰ হৈ পৰিল। আজি কুমাৰগিৰিয়ে নিজৰ গাত মেই পুৰুণ শুঁক্তি, মেই গন্তবীতা আৰু তেজস্বিতা যেন ওভো-তাই পালে। এই সকলোবোৰ তেওঁ হেকৰাইছিল— চিত্রলেখা তেওঁৰ জীৱনলৈ আহি যোৱাৰ পিছত। —কুমাৰগিৰিয়ে ক’লে— “তুমি বীজগুপ্তক ফাঁকি দিব পাৰা, মোক ফাঁকি দিব পাৰা, কিন্তু তুমি নিজকে ফাঁকি দিব নোৱাৰা। তুমি বাসনাৰ বশবৎসৰী হৈ পৰিত্ব প্ৰেমক দণ্ডয়াই পেলাইছিলা।” তুমি যোৰ সাজত কিবা দেখিছিলা আৰু যোৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ হৈ গৈছিলা। তেড়িয়া তোমাৰ পশ্চ-প্ৰযুক্তিবোৰ জাগত হৈ উঠিছিল। তুমি মহুযুক্তাক জলাঞ্জলি দিছিলা। তুমি বীজগুপ্তৰ অনিছু সন্তেও তেওঁৰ জীৱনটোক বোজা স্বৰূপ কৰি যোৰ ওচৰলৈ আহিলা ! আকো বীজগুপ্ত য তেওঁ এজনী সাধাৰণ নটীৰ কথাত গৃহস্থী স্থথকো ভ্যাগ ‘কৰিলে ! সিমানেই নহয়, কেওঁ নিজৰ জীৱনকো নষ্ট কৰি পেলানে— কেবল এই কাৰণেই যে তেওঁ তোমাক ভাল পাইছিল আৰু প্ৰেমৰ পৱিত্ৰতাৰ কথা বুজিছিল।”

চিত্রলেখাটো চিঞ্চিৰি উঠিল— “এক কৰা, এক কৰা।”

কুমাৰগিৰিয়ে তৌকু মুষ্টিবে চিত্রলেখাৰ পিণে চালে আৰু তাৰ পিছত তা-হাঁকৈ ইাহি দিলে— “এক কৰিম, এইখিনি কথাতেই তুমি চঞ্চল হৈ উঠিলো নাচনী ? —নহয় মই কথাখিনি শেষ কৰিমেষে আৰু তুমি শুনিবই বাঁগিব। তুমি যি কৰিছিলা তাৰ অতিদান তুমি ভোগ কৰিছা। তুমি ভাৰি আছা নেকি যে বীজগুপ্তই এতিয়াও তোমাক ভাল পায় ? তুমি ভাৰি আছা নেকি যে বীজগুপ্ত কাশীবপৰা উভৰ্তি অহাৰ পিছত যেতিয়া তুমি তেওঁৰ ওচৰলৈ ঘাবা, তেওঁ তোমাক আকো গ্ৰহণ কৰিব ? যদি তেনেকৈ ভাবিছা, তেন্তে ভুগ কৰিছা। তোমাৰ বিবৰ প্ৰভাৱ ছুব কৰিব পৰা অযুত ইতিমধ্যে তেওঁ পালে। তুমি তেওঁক ধৰংস কৰিবলৈ যত্ন কৰিছিলা, কিন্তু যশোধৰাই তেওঁক বক্ষা কৰিলে। এতিয়া বীজগুপ্তই যশোধৰাৰ লগত বৈবাহিক জীৱনৰ আনন্দ উপভোগ কৰিব লাগিছে।”

চিরেন্দীর মুখ শে'তা পরি গ'ল—“যোগী, এইদোব তুমি সঁচা কথা কৈছেন? বীজগুপ্তই ঘোষাধৰাক বিবা কৰালে? নহয় যোগী, ই অসমৰ!”

‘অসমৰ?’ কুমাৰগিৰিৰ হৃৎ স্ফুটীকৃত বাণে বিকাব দৰে বাংগপূৰ্ণ আছিল। —“বাবাৰ বশীভূত হৈ পৰিত্ব প্ৰেমক লঠিযাই বৈ যোৰ ওচৰলৈ গুচ অহাটো সন্তুষ, আৰু এটি স্বৰ্গীয় প্ৰতিয়াৰ মতে পদিষ্ঠ বৈবাহিক সম্বন্ধত বাঙ্ক খোৱাটো অসমৰ? বাঃ বাঃ তোমাৰ কেনে মিছা অভিয়ান; নিজৰ ওপৰত কেনে অতল বিশ্ব'স! যোৰ কথা তুমি বিশ্বাস কৰা নাই নহয়? তেন্তে মোৰা নৰ-দম্পত্তি আজি পুৱা আধি দালে, তেন্তেলোকক গৈ অভিনন্দন জনাই আঢ়া— যোৱা তুমি নিজ চৰুৰে তোমাৰ প্ৰেমিকক— নহয় তোমাৰ দাসক—অনা এগৰাকী নাৰ্বীৰ লগত কৰা প্ৰণম-কুৰীড়া চাই আহাগৈ।”

“তেন্তে উভাতি আহিল নেকি” চিরেন্দী ধীয় ২'ল, তেওঁৰ শৰীৰ বঁশি উঠিল, মুখ বিদৰ্শ ২'ল পথিব। তেন্তে পাটলিপুত্ৰৰ ফালে চালে—“তেন্তে উভাতি আহিল নেকি? যোগী, তোমাক বাবোৰ কৰিছো— আপুনি যি কৈছে সেইবোৰ মিছা বুল কোৱা।”

‘মই কঙ্গ যে সেইবোৰ মিছা? হাঃ হাঃ হাঃ—সঁচাক মিছা বুল কঙ্গ? যোৱা যোৱা, তুমি নিজেই চাই আহাগৈ।’

“চিরেন্দী ঠাইতে বৰ্হ গ'ল।—‘নহয়—সকনো শেষ ২'ল। এতিয়া আৰু নায়াঙ্গ—যোৱাৰ পথা লাভ কি হ'ব? যোৰ সৰ্বস্ব শেষ হ'ল।’ চিরেন্দীৰ কথাবোৰ অতি কৰণ আছিল।

কুমাৰগিৰি চিরেন্দীৰ বৰ্হ চাপি আধিল। “সবণো শেষ হৈ গ'ল? কেতিয়াৰা বিবা শেষ হয় জানো? এটাৰ সমাপ্তিৰ অৰ্থ আনতিৰ আৰম্ভণি। সমাপ্তি কেনেকৈ ধটিব চিরেন্দী?” কুমাৰগিৰিৰ স্বৰ এতিয়া কোমল হৈ পৰিছিল—আৰু তাত অশুভূত হৈছিল এক প্ৰকাৰৰ মৃচ্ছ কল্পন!—“তুমি জানাই যে এই তোমাক ডালপাঞ্চ আৰু তুমি যোক ভাল নাপালেও যেয়া মোপোল। তুমি যোৰ জীৱনলৈ আহিব খোজা কিন্তু বীজগুপ্তৰ কাৰণে আজি-গৈকে আহিব পৰা নাছিঃ। তুমি তেন্তে জীৱনটোক দুখময় কৰিলা আৰু তেওঁ তোমাৰ জীৱনটোক দুখময় কৰিলে। বীজগুপ্ত এটা আধাৰ পালে, তুমিও আধাৰ বিচাৰি ফুৰিব নালাগে দেৱী চিরেন্দী, মই তোমাক ডালপাঞ্চ।”

চিরেন্দীই নিজৰ হাতখন বিৰোধ নকৰাকৈমে কুমাৰগিৰিৰ হাতত এৰি

দিলে — তেওঁ নিজৰ মূৰ উঠাই কুমাৰগিৰিৰ চকুৰে চকুৰে মিলাই দিলে।

কুমাৰগিৰিয়ে কৈ গ'ল — “শ্ৰেষ্ঠ ! শ্ৰেষ্ঠেই মোৰ ধৰ্ম ! তৃষ্ণি মোৰ জীৱনলৈ আহিলা । তৃষ্ণি মোক শ্ৰেষ্ঠ দীক্ষা দিবলৈ আহিলা ! আহা ! তৃষ্ণি মই এক হৈ ষাণ্ঠি ।”

কুমাৰগিৰিব মুখখন অলপ নামি আহিল, চিত্রলেখাৰ মুখখনো অলপ উঠি আহিল । দুয়োৰে ওঠে ওঠে লাগিল । — বহুক পৰ্বলৈকে দুয়ো এনেদৰেই থাকিল ।

কুমাৰগিৰিয়ে বণিমাৰ মৰে বকিবলৈ ধৰিলে — “তই মোক ডুবাবলৈ আঁহ-ছিলি, ময়ো ডুবিবলৈ মাছু হ'লৈ। বল বিমান মুখ আছে, কিমান আনন্দ আছে ! মোৰ আবাধ্যা দেৰী, মোৰ প্ৰাণেশ্বৰী ! আজি তোৰ ঘোৰনৰ আঠাই সাগৰত ডুবিবলৈ আহিছো ।” কুমাৰগিৰিব চকু মুদ খাই গৈছিল — চিত্রলেখাৰ চকুও মুদ খাই আহিল । দুয়োয়ে দুয়োকো আলিঙ্গন পাশত বাঞ্ছি লৈছিল ।

চিত্রলেখাই কৈ উঠিল — “ত্ৰস্ত এয়েই হৃক ।”

*

*

*

*

বাতিপুৰা চিত্রগেথাৰ যেতিয়া টোপনি ভাগিল, তেওঁ তেও়িয়া উৰিয় ৰৈ পৰিবল । বীজগুপ্ত, বীজগুপ্তই তাইক এৰি দিগে । এই কথাটো ভবান তেওঁৰ কাৰণে অসহ ৰৈ উঠাইছিল । তেওঁৰ সংসাৰখন অস্ককাৰময় ৰৈ পৰিবিহিল । তেওঁৰ নিজৰ উপবাসত খং উঠিছিল ; তেওঁ বীজগুপ্তক কিয়বা এৰি আহিছিল ?

কুমাৰগিৰি শুয়ে আছিল । মুখখন বিহৃত ৰৈ পৰিবিহিল — সংযমক এক মুহূৰ্ষতে ভাঙ্গি দিব পৰা বাসনাই তেওঁয় তেজোময় মুখ মণ্ডলত এগন অক্ষষ্ট পৰ্মা আৰি দিছিল । চিত্রলেখাই কিছু সময় কুমাৰগিৰিব ফালে চাই থাকিল — তাৰ পিছত তেওঁ হস্তাং এনেয়ে কঁপি উঠিল । তাত তেওঁ বেছি সময় থাকিব নোৱাৰিলে — বাহিৰলৈ শলাই আহিল । যিজন মাছুহৰ লগত তেওঁ গোটেই বাঁতি ভোগ-বিলাসত বত থাকিল — সেইজন লোকৰ মুখখন ইমান ভয়ানক আৰু ঘণনীয় যেন কিম লাগিল — সেই কথা ভাবি চিত্রলেখা নিজেও আচৰিত হ'ল ।

তেও়িয়া বিশালদেৱে উপাসনা সহাপ্ত কৰি শুনাই আহিছিল — চিত্রলেখাক দেখি তেওঁ প্ৰণাম জনালে — “দেৱীৰ চেহেৰা আজি ইমান বিষম কিম বাক ?”
“এৰা, গোটেই বাঁতি শই এটা তৱানক কুশপ দেখি আছিলৈ ।” চিত্রলেখাই

এটি মিচিকয়া হাঁহি মাঁবিলে — “সেই স্থানে মোক উচ্চিষ্ঠ করি বাখিছে।”

“আজি শুকদেৱ এতিয়ালৈ কুটীৰ পৰা বাহিবলৈ ওৰোৱা নাই !”

“তেওঁ এতিয়াও সমাধিষ্ঠ !”

“সমাধিষ্ঠ ?” আচৰিত ভাবে বিশালদেৱে ক'লে — “আজি এটি পোন
প্ৰথমবাৰৰ বাবে জীৱনত শুকদেৱে নিয়ম তঙ্গ কৰিলে।”

অলপ সময় দুয়ো মনে মনে ধাকিল। তাৰ পিছত বিশালদেৱে ক'লে—
“দেৱী চিত্রলেখা, আপোনাৰ সেই সপোনটোৰ বিশ্বে আপোনাক অলপ স্থৰ
পাৰোনে ?”

“ইমানথিনি জানিলেই যথেষ্ট হ'ব যে সেই স্থানোৰ ঘোৰ বিগত দিন-
বোৰৰ লগত জড়িত।”

“বিগত দিনবোৰৰ লগত জড়িত ?” বিশালদেৱে কিবা জাবিলে — “দেৱী,
যদি আপুনি কৱ তেওঁে যই আৰ্য বৈজ্ঞানিৰ খবৰ কৰি আ'হৈ হয়তো ইতি-
মধ্যে তেওঁেত আহি গ'ল !”

“তেওঁ আহিল — ইমানথিনি যষ্টি জানো।” চিত্রলেখাৰ মাত স্তুকান।—
“কিন্তু তেওঁৰ অহা-নহাৰ লগত মোৰ কি সম্পর্ক ? মোৰ একো প্ৰয়োজন
নাই।”

বিশালদেৱে চিত্রলেখালৈ চাটি ক'লে — “দেৱী, আপুনি এৰ আচৰিত !
আপোনাক বৃশি বৰ টান। সৌ সিদ্ধিনাও দেখোন আপুনি ইয়াৰ পৰা বৈজ্ঞানিৰ
শুচণ্ডলৈ যাব শুজিছিল !”

চিত্রলেখাৰ মূখখন ৰঙা পৰিল। “এবা, যই সেইদিনা যাব শুজিছিলেই,
কিন্তু আজি আৰু যাব নোথোভৈ। — কিন্তু মোৰ ব্যক্তিগত জীৱনৰ প্ৰাণ
ইমান উৎসুকতা দেখুওয়াটো তোমাৰ বাবে কিমান তুব উচিত হৈছে বাক ?”

বিশালদেৱে তলমূৰ কৰিলৈ। তেওঁ অতি নষ্ট ভাবে ক'লে — “সচা কথা
কৈছে দেৱী ! কিন্তু আপোনাৰ বাস্তিগত জীৱনৰ প্ৰতি উৎসুকতা দেখুওয়াৰ
অৰ্থ মোৰ শুকৰ জীৱনৰ প্ৰতি উৎসুকতা দেখুল আৰু এইটো মোৰ কাৰণে
আভাবিক আৰু উচিতো। দেৱী চিত্রলেখা, আপুনি এইটো ভালদৰে আনে
যে আপুনি ইয়াত ধৰাত এই কুটীৰৰ সংয়ৱপূৰ্ণ শাস্তি নষ্ট হৈছে। এই আঞ্চল
এটা পৰিয়ালৰ দৰে — ইয়াৰ প্ৰতিজন গোকেই ইজনে সিঙ্গনৰ উচিত আৰু
অসুচিত কাৰ্যৰ বিশ্বে কেৰগ আগোচনাই যে কৰিব পাৰে তেনে নহয়, বৰং

হস্তক্ষেপে। করিব পাবে।”

“মই এই কথাটো মানি জ’বলৈ সাজ্জ নহও।”

“মাঝানিব পাবে। তথাপি আজি মই আর্য বীজগুপ্তৰ ঘৰলৈ যাম। অৱশ্যে মোৰ গুৰু ভাই খেতাংকক লগ পাবলৈছে। দেৱী, মই আকৌ অঙ্গৰেধ কৰিছোঁ। আপুনি এবাৰ ভাবি চাওক, আপুনি আমাৰ প্ৰতি দয়া কৰক।”

চিত্রলেখাই হাতি দিলে—“দয়া ? কাক দয়া কৰিব লাগে ? দয়া দেশুৱা-বলৈ কৈছো কাক ? তুমি ইত্যাকাৰীৰ পৰাও দয়া আশা কৰা, সংখাৰকৰ্ত্তাৰ ওচৰত নিৰ্মাণৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰা ভুল। ভুল কৰিছো, ভুল কৰিছো।” বুলি কৈ চিত্রলেখা ডাৰপৰা শুচি গ’ল।

চৃপুৰীয়া বিশালদেৱ নগৰৰ পৰা উভতি আহিল। চিত্রলেখাই ডেঙ্গুৰ বাবেহ অপেক্ষা কৰি আছিল। ইয়ানবোৰ কথা কোঁৰীৰ পিছত নিজৰ সিঙ্কান্তৰ পিছতো ডেঙ্গু বীজগুপ্তৰ বিষয়ে জানিবলৈ উৎসুক আছিল। বিশালদেৱ পেতিয়া উভতি আহিল, তেতিয়া চিত্রলেখা কুটীৰৰ বাহিৰৰ বট গছ জোপাৰ তলত এনেয়ে বাগৰি আছিল। বিশালদেৱক দেখিয়েই ডেঙ্গু উঠি এচিল।

বিশালদেৱ পোনে পোনে চিত্রলেখাৰ ওচৰলৈ আহি ক’লে—“দেৱী চিত্রলেখা, আৰ্য বীজগুপ্তক লগ ধৰিবলৈ নঢ’ল, মই কেবল খেতাংকক লগ ধৰিয়েই আহিলোঁ। মই বেছি সহয় তাত নবলোৱা কিয়নো খেতাংক আৰ্য মৃত্যুঘৰৰ ঘৰলৈ যাবলৈ ওাটিছিল--ময়ো ডেঙ্গু লগতে কথা কৈ কৈ সিমানখিনি পালোঁগৈ। ইয়াৰ পিছত ডেঙ্গু ডিতৰ সোমাল আৰু মই শুচি আহিলোঁ।”

চিত্রলেখাই স্বীধিলে—“খেতাংকই মোৰ বিষয়ে কিবা স্বীধিহিলনে ?”

“য় স্বীধিছিল। আপোনাৰ স্বাস্থ্য আৰু কুশলবাৰ্তা স্বীধিছিল। এব বাজ আড়িছি নঢ’লে ইয়ালৈকেই আহিলাইতেন। আৰু এটা কৰ্থা কওঁ—আপুনি সম্ভৱতঃ শুনি আচৰিত হ’ব—খেতাংকই যশোধৰাক ভাল পায় আৰু ডেঙ্গুক বিয়া কৰালৈও বিচাৰিছে।”

চিত্রলেখা উচ্চ থাই উঠিল—“খেতাংকই যশোধৰাক বিয়া কৰাব থোঁজে ? মই ভাবিছিলোঁ যে বীজগুপ্তই যশোধৰাক ইতিমধ্যে বিয়া কৰালৈ !”

এইবাৰ বিশালদেৱ আচৰিত হ’ল—“বীজগুপ্তৰ নগত যশোধৰা। এয়া হৈ গ’ল বুলি আপুনি কেনেকৈ অহুমান কৰিলো ? খেতাংকই এইটো অৱশ্যে কৈছিল যে বীজগুপ্ত যশোধৰাক প্ৰতি আৰ্কণিত হৈছিল কিন্তু ডেঙ্গু কেতিয়াও যশোধৰাক বিয়া নকৰাব ; বীজগুপ্তৰ আপোনাৰ প্ৰতি ধকা অমুৰাগ হাঁয়ৰী।”

চিজলেখা থিয়ে হ'ল —“ধন্যবাদ ! বিশালদের তোমাক কটু ব্যবহার করা কাবণে ক্ষমা করিবা । যই আজিয়ে ইয়াব পৰা গুচি যাম । মোক বিশাল কৰা ।”

চিজলেখা পোনে পোনে কুটীরলৈ গ'ল । বিশালদের চিজলেখাৰ এই ধৰণৰ ধ্যবহাৰৰ তাৎপৰ্য কি এসো বুজি নাপালে —তেওঁৰ মুখৰ পৰা ওলাল —“বৰ আচৰিত ধৰণৰ তিৰেৱা৳ !”

কুমাৰগিৰিয়ে মেই সময়ত শুই শুই চিজলেখাৰ কথাকে ভাৰি আছিল । তেওঁ বৰ উৰিপ্পি আছিল । চিজলেখাক দেৰিয়ে বলিয়াব দৰে এইবুলি কৈ কৈ আগ-বাঢ়িল —“এতিয়ালৈ ভূমি ক'ত আছিলা মোৰ বাণী ? আহা ! আহা !” কিন্তু চিজলেখাৰ চকুৰে চকুৰে পৰাৰ লগে লগে তেওঁৰ বলিয়াগি শুবলৈ ভাগিল । চিজলেখাৰ চকু জুটোৰ দৰে জি-বলৈ ধৰিছিল —তাত ঘুণা, ক্ষোভ, গ্ৰান আদি তাৰ সংয়ৰ্পণ আছিল । তেওঁ বিকৃক অৰে ক'লৈ—“নীচ, ছিলীয়া, পঞ্চ ! শুৰুত ধাক !”

কুমাৰগিৰিয়ে আৰ্তাৰ গ'ল । “তট মোক ফাঁক দিলি বাসনাৰ পোক । তই মোক মিছা ক'লি ! তোৰ তপশ্চা বিফণ হ'ব আৰু তই শুগ শুগ নবকত পঁচি মৰিবি । যই ধাঙ্ক —তট আৰু মোক বাপা দি ৰাখিব নোৱাৰিবি !”

কুমাৰগিৰিয়ে সাহস গোটাই ক'লৈ—“মট যি কৰিছো, তোমাৰ প্ৰেমত অঙ্গ হৈ কৰিছো ।”

“বাসনাৰ পোক । তই প্ৰেম কি জ্ঞানিবি ! তই নিজৰ কাৰণে জীয়াই আছ —য়াত্তেই তোৰ কেন্দ্ৰ —তই শ্ৰেষ্ঠ কি কেনেকৈ জ্ঞানিবি ? শ্ৰেষ্ঠ বিদিদান আয়ত্যাগ মহত্ত্বৰ বিঅৰণ । তোৰ তপশ্চা, তোৰ জ্ঞান, তোৰ সাধনা, তোৰ আৰাধনা —এই সকলো ভ্ৰম —ই সতৰ পৰা কোটি ঘোজন আৰুৰত । তই নিজৰ আঘা-ভূষিত কাৰণে গাইছু জীৱনৰ বাধা-ধৰিবিন্দোৰ দেখি কাপুকৰৰ দৰে সন্তুষ্টিৰ ভেশ ধৰি সংসাৰক ফাঁকি দি তাৰ পৰা বিমুখ হ'ব পাৰ, তই নিজৰ বাসনা পূৰ্ণ কৰিবলৈ মোক ফাঁকি দিব পাৰ, আৰু তাৰ পিছতো তই প্ৰেমৰ দোহাই দিব খোজ ?”

কুমাৰগিৰিয়ে এই অপমান অসহ লাগিল । তেওঁ থিয়ে হ'ল —“যা নাচনী, মোক তোৰ আবেশকতা নাহি । ত'ব মোৰ পতন ঘটলি আৰু এতিয়া উঠাৰণ ধৰিছ । তই মোক পৰাজিত কৰিলি আৰু সংযো তোক পৰাজিত কৰিলৈ । তই মোক কি কৰ ? অথবতে নিজলৈ চা, নিজৰ মুখৰ পাখিবিতাৰ ছা চাৰলৈ তোৰ সাহস নহ'ব —যই জানো ! যা নিজৰ লগতে নিজৰ অভিশাপ লৈয়া ।” কুমাৰগিৰিয়ে আবেশত কঁপিবলৈ ধৰিলে —তেওঁ বাহিৰলৈ ওলাই গ'ল ।

একবিংশতি অধ্যায়

মৃত্যুঙ্গয়ের ঘৰৰ পথা উভাতি আহি খেতাংকই বীজগুপ্তক ক'লে —“ঘোগী
কুমাৰগিৰিৰ শিঙ্গা বিশালদেৱ আজি ঘোৰ ইংগলৈ আহিছিল। তেওঁ ক'লে যে
দেৱী চিত্রলেখাৰ দেহ-মন ভালে আছে।”

বীজগুপ্তই একেৱ উত্তৰ নিদিলে।

খেতাংকই পুনৰ স্মৃথিলে —“এবাৰ স্বামীৰ ওচৰলৈ গৈ তেখেতৰ বা-বাতৰি
লৈ অহাটো ভাল হ'ব নেকি।”

“নালাগে।” বীজগুপ্তই ক'লে —“এট সকলোৰে যিছা।”

খেতাংকই অস্তুৰ কৰিলে যে চিত্রলেখাৰ প্ৰতি বীজগুপ্তৰ বিশেষ কোনো
কঢ়ি নাই। খেতাংকক এট অৱস্থাটোৱে উদ্বিগ্ন কৰিলে। তেওঁ তাৰ পথা
কঢ়ি গ'ল।

পাটলিপুত্ৰলৈ উভাতি আহি বীজগুপ্তৰ উদ্বিগ্নতা কথক ছাবি বেছিহে ১৫
গ'ল। তেওঁৰ অস্তুৰত দুটা চিষ্ঠায় তুমুল সংঘ চলিছিল—দুটি প্ৰতিয়া তেওঁৰ
সমুখত। চিত্রলেখা হ'চ ঘোৱাৰ পিছত তেওঁৰ দ্রুয়ত শুন্তাই বিৰাজ কৰিছিল।
এই শুন্তায় তেওঁৰ কাৰণে অসহনীয় আছিল। এই শুন্য স্থানলৈ আহিল
যশোধৰা। এতিয়া তেওঁ যশোধৰাক আপোন কৰিবলৈ বিচাৰিছিল। তেওঁক
বিয়া কৰাব খুজিছিল। কিন্তু তেওঁ এবাব যশোধৰাব সম্পর্কত অসম্মতি
জনাইছিল। —এতিয়া সেই যশোধৰাব সম্পর্কে কোন মুখে গৈ মৃত্যুঙ্গক ক'ব!
তেওঁৰ কাৰণে ই বিবাট পৰাজয় আৰু এই পৰাজয় স্বীকাৰ কৰিবলৈ বীজগুপ্ত
সাজু নাছিল।

বীজগুপ্ত মৌৰ্য সাম্রাজ্যৰ সেনা জনপদৰ সদস্য আছিল। পাটলিপুত্ৰলৈ অহাৰ
পিছৰ পথা বাজকাৰ্যত তেওঁৰ মন বহা নাছিল।

বীজগুপ্তৰ অস্তুৰ সেই দৰ্দহ এক ক্ষেত্ৰকীয়া বৰক্ষিৰ ভাৱ দিনে ছিলে
বাটাই তুলিছিল। তেওঁৰ ঘৰৰ পথা বাহিৰলৈ ওশাবলৈ এৰি দিলে। নগৰৰ
বিশাল জনকোলাহল, আনন্দউৎসৱ, আমোদ-প্ৰমোদবোৱে বীজগুপ্তক যেন কঢ়ি
কঢ়ি কাটিবলৈ ধৰিলে।

আঁজি খেতাংকই চিত্রলেখাৰ কথা কৈ বীজগুপ্তৰ অস্তুৰত আৰু এটা সংৰৰ্থৰ

সৃষ্টি করিলে তেওঁ ধাতি শুব নোরাবিলে । চিরলেখাৰ ‘গা ভালে আছে’, ‘মন ভালে আছে’,। আৰু বৈজ্ঞানিক ? কেনে বৈপৰীতা, কেনে ভয় । তেওঁ—ঠিক আছে পৰাজয়েই বাকি—তথাপি যশোধৰাক বিয়া কৰাৰ লাগিব । নিজৰ অৰীৱনৰ শুন্যতা পূৰ্ণ কৰিবলৈ লাগিব ।

শ্ৰেতাংকই বৈজ্ঞানিক মাতড়, তেওঁৰ মুদ্রাত আৰু চিরলেখাৰ প্ৰতি তেওঁৰ উদাসীনতাত পোন প্ৰথমে তেওঁ^২ ইয়ান দিনে বিচাৰি ফুৰা সত্তাটোৱ আভাস প্ৰথমবাৰৰ বাবে দেখা পালে । সেই বাতি তেওঁ^২ শুব নোৱাবিলে ।

দিছদিনা বাতিপুৰাৰ কথা । সেইদিনা বৈজ্ঞানিক বেছ প্ৰসৱ আছিল । তেওঁ^২ ঠিৰাং কৰি পেণ্ঠাইছিল যে তেওঁ^২ যশোধৰাক বিবাহ সম্পর্কে মৃতুঞ্জয়ৰ লগত কথা-বতৰা হ'ব । তেওঁ^২ বাঁধবলৈ ওজাই আহিল, আজি পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে তেওঁৰ আভাৰিক যিচিকিয়া ইইহিটো তেওঁৰ মুখত বিৰিঙ্গি উঠিছিল । তেওঁ জংপান থাৰলৈ এংশি শ্ৰেতাংক লগত নাছিল । তেওঁ পৰিচাৰিকাক শ্ৰেতাংকক মাতড়বলৈ ক'লে ।

শ্ৰেতাংক আহিল । তেওঁৰ মুখ শেতোঁ পৰা । শ্ৰেতাংক যে গুৰীৰ চিহ্নাৰে উৎপৰ্যাদিত তেওঁৰ মুখত হয়াক স্পষ্টভাৱে দেখা গৈছিল । বৈজ্ঞানিক ক'নে—“শ্ৰেতাংক, তোমাৰ গা ভাল নহয় নেকি !”

মূৰ দোৰাই শ্ৰেতাংকই উত্তৰ দিলে—‘অভু, যোৰ গা ভালেই—কিঙ্গ মানসিক অসঙ্গাহে ভাল নহয় ।’

“কাৰণ ?”

শ্ৰেতাংক অগপন্ধ মনে মনে থাকল—তাৰ্পণচূত মূৰ তুলি ক'লে—“অভু, আপুনি যোৰ প্ৰতি ইয়ান দয়ালু যে আপুনিহে যোৰ উপকাৰ কৰিব পাৰিব ।”

বৈজ্ঞানিক ইইহিটৈ ধৰিলে—“বুজিছা শ্ৰেতাংক, তুমি যোৰ ভাইৰ সমান । সাধ্যামূলৰ তোমাৰ যি কোনো কাম কৰিবলৈ মই সাজু ।”

“মচ জানো আৰু সেই কাবণেই অভুক ক'বলৈ দাহস কৰিছো । —অভু, মই সামঝ মৃতুঞ্জয়ৰ কনা যশোধৰাক লগত বিবাহ সম্বন্ধ কৰিব খুজিছো ।”

বৈজ্ঞানিক চৰ্কাই উঠিল—তেওঁৰ একে অহুমান হ'ল যে তেওঁৰ গাত ঘেন একে সমৰতে হেজাৰ হেজাৰ বিষাক্ত সাপে খুটিবলৈ ধৰিলে । অগপন্ধবলৈ তেওঁ চেজনা হেকৰা লোকৰ দৰে শ্ৰেতাংকৰ ফালে চায়েই ধাৰিল—“কি ক'লা ? যশোধৰাক তুমি বিয়া কৰাৰ যোজা ? তাত মই কি সহায় কৰিব ?”

“স্বামীয়ে কথাটো যত্নক ক'ব লাগে ।”

“তুমি জানানে খেতাংক, যত্নয়ে যশোধৰাব বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ মোৰ ওচৰত
ৰাখিছিল — আৰু তেতিয়া যই সেই প্ৰস্তাৱ চিত্রলেখাৰ কাৰণে প্ৰত্যাখ্যান কৰি-
ছিলো । তুমি ইয়াকো জানা যে চিত্রলেখা মোৰ জীৱনৰ পৰা ওলাই গ'ল
আৰু যই যশোধৰাব গ্ৰতি যথেষ্ট আকৰ্ষিত হৈছো ।”

“জানো প্ৰভু ! যই কিন্তু এইটো জনা নাছিলো যে প্ৰভুৰ অস্তৰত যশো-
ধৰাব পাণি গ্ৰহণৰ কথাও ধাকিব পাৰে !

“ওহো, তুম যি ভাৰিছা সেইটো নথ্য — যই যশোধৰাব গ্ৰতি আকৰ্ষিত
হৈছো আৰু যোৱা বাতিয়েষ্ট যশোধৰাক বিয়া কৰোৱাৰ সিদ্ধান্ত কৰিছো ।”—
বীজগুপ্ত উদ্বিগ্ন হৈ পথিল । তেঙ্গুৰ মাত তৰীৱ অথচ গাত্ৰীৰ্পূৰ্ণ ।—“তুমি
মোক কি কৰিবলৈ কৈছা খেতাংক ? ইয়ান বেদনা, ইয়ান চৃথ আৰু ইয়ান
সংৰোধ — এইবোৰেই জানো মোৰ কাৰণে যথেষ্ট হোৱা নাই ? তুমি ক'ব খোজা
নেকিয়ে যই মোৰ জীৱন নষ্ট কৰি দিন্ত ? নহ'ব খেতাংক ! এইটো অসম্ভৱ !
যই যে যশোধৰাক বিয়া কথাম এইটো কিন্তু সত্য !”

খেতাংকৰ চুক লোতকেৰে ভাৰি পৰিল । তেঙ্গু বীজগুপ্তৰ আগত হাতযোৰ
কৰি ক'বে — “প্ৰভু, মোক ক্ষমা কৰক । যই অপৰাধী, মোক ক্ষমা কৰক ।
যই মোৰ অধিকাৰৰ সীমা চেৰাই গৈছিলো — মোক ক্ষমা কৰক । প্ৰভু,
আপুনি শুবিশাল অস্তৰৰ গৰাকী — মোৰ এই অপৰাধ ক্ষমা কৰক !”

বীজগুপ্ত চিত্ৰৰ উঠিল — “মোক এণ্ডো কৰিবা খেতাংক । — যোৱা, ইয়াৰ
পৰা আতৰি যোৱা — যই তোমাক অহুৰোধ কৰিছো, তুমি অহুগ্ৰহ কৰি আতৰি
যোৱা ।”

খেতাংক লাহে লাহে তাৰ পৰা আতৰি গ'ল ।

বীজগুপ্তই কপালত চপৰিয়াবলৈ ধৰিলে — “হায় ভাগ্য !” ইয়াৰ পিছত
তেঙ্গু নিজেই ক'বলৈ ধৰিলে — “নহয় নহয় খেতাংক, ই হ'ব মোৰাবে । যই
বিয়া কথাম ! কিম মোৰো জানো সুখে সন্তোষে ধাকিবৰ অধিকাৰ নাই ?”

বীজগুপ্ত ধিয় হ'ল — “যই এতিয়া যাই । যই এতিয়া একেবাৰে স্থিৰ
সিদ্ধান্ত কৰি লৈছো — যই যশোধৰাক বিয়া কথামেই — এই সিদ্ধান্তৰ পৰা মোক
আৰু কোনেও আতৰাৰ নোৱাবে । — ই অসঙ্গ ।” — বীজগুপ্তই বথ আনিবলৈ
দিলে ।

তেঙ্গু আকো ভাৰিবলৈ ধৰিলে — “কিন্তু খেতাংক ! যশোধৰাক ভাল পাৰৰ

তাৰ কি অধিকাৰ আছে। সি নাজানে নেকি যে যই যশোধৰাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছো।” বৈজ্ঞানিক সৰ্বশবৰ্ণীৰ দন্তিবলৈ ধৰিবো। তেওঁৰ কষ্ট শুকাই আগ্রহ। এগিলাচ টেচা পানীৰ ধালে — উদ্বিগ্নতা কিছু কম হ'ল। — মস্তিষ্ক কিছু শাস্ত হ'ল — “কিন্তু খেতাংকৰ ইয়াত কি অপৰাধ ? সি ভাল পোৱাটোৱো আভাৰিকেই। সিও যুৱক। তাৰ শব্দীৰো বক্ষ মাংসেৰে পঁঠি — তাৰো সকলো প্ৰাকৃতিক প্ৰেৰণা আছে। আকো সি কেনেকৈ জানিব যে চিত্রলেখাৰ প্ৰতি ঘোৰ প্ৰেম নিঃশেষ ২৫ গ্ৰেগৰ হৈ গৈছে।”

বৈজ্ঞানিক চিত্রাধাৰাই আকো শৰ্পিত সলালে। — “চিত্রলেখাৰ প্ৰতি থকা ঘোৰ প্ৰেম নিঃশেষ ২৫ গ্ৰেগৰ ? কিয় ? যই ইয়ান দুৰ্বল যে এজনীৰ লগত প্ৰেম কৰি এতিয়া আকো আন এজনীক ভাল পাবলৈ ধৰিবো। প্ৰেম তেনেহ'লে অস্থায়ী নেকি ?”

বৈজ্ঞানিক বৰ বিমোৰত পৰ্যন্ত। তেওঁ এইটো কেতিয়াও মানিব মোৱাৰে যে প্ৰেম অস্থায়ী — কিন্তু তেনে এটা ভাবে তেওঁৰ মনত ধৰ বিৰিবলৈ ধৰিবছিল। নহয়, প্ৰেম অস্থায়ী নহয়। তেনেহ'লে যই এইবোৰ কি কৰিবলৈ গৈছো ? চিত্রলেখাৰ গুণৰত প্ৰতিশোধ গ'বলৈ ? নহয়।” — চিত্রলেখাৰ প্ৰতি তেওঁৰ মনত কোনো বিৰূপ ভাবনা নাই।

বথ পহুণি পালেন্তি। বৈজ্ঞানিক যশোধৰাৰ গৃহাভিমুখে গ'ল। তথাপি তেওঁৰ চিষ্টাৰ আত নিছিড়িল। — সংথমৰ অৰ্থ এয়েই নে ? সংসাৰত নিজস্বহীনে সকলো নেকি ? তেওঁ মাঝুৎ আৰু পশুৰ মাজত পাৰ্থক্যইনো কি ? প্ৰত্যেক প্ৰাণী নিজৰ কাৰণে জৈয়াই আছে — প্ৰত্যেকজন মাঝুহে মহতৰ আৰা উৰুকু হৈহে কাম কৰে। তেওঁতে ঘোৰ আৰু সংসাৰৰ অন্য প্ৰাণীৰোৰৰ মাজত পাৰ্থক্য কি ? যশোধৰাৰ লগত ঘোৰ বিয়া হ'লে তাৰ পৰিগাম কি হ'ব ? এটা মাঝুহৰ জীৱন নষ্ট হৈ যাব — আকো মাঝুহটো ঘোৰ প্ৰিয় — ভাইৰ নিচিনা। যই নিজে নিজৰ সিকান্দৰ পৰা পিছিলি পৰিয় — আকো যই জানে যশোধৰাক ভাল পাব পাৰিয় ! যই আজি উদ্বিগ্ন — ঘোৰ দুৰ্ঘতাৰ কাৰণে যই যশোধৰাক বিয়াও কৰাৰ পাৰ্বে ! — কিন্তু ইয়াৰ ভৱিষ্যত ? — নহয় ! ঘোৰ বিয়া কৰাৰ একো অধিকাৰ নাই। যই ভাৰি-গুণি নিজৰ পথ টিক কৰি লৈছিলো। যই এতিয়া ঘোৰ মিক্ষান্তত সকলৈই হুঙ বা বিফল হৰেই পাণি বা দুখ — নিজৰ পথত হৃচ থকাটোহে উচিত। আনৰ হৃষ্টত বাধা দিয়া — কেৱল নিজৰ স্বৰূপ কাৰণে চিষ্টা কৰা — ভীৰুতাই নহয় নীচতাও। যই অস্থায় কৰিবছো —

আনবো, নিজবো। আমাৰ প্ৰতোকৰে ভাগত সুখ দুখ সমানে পৰিষে—আমাৰ এইটো কৰ্ত্ত্ব যে আৰি দুয়োটাকে সাহসেৰে ডোগো।”

বথ আহি মৃত্যুজ্ঞৰ পদ্মলি পালে। বীজগুপ্তই তেওঁ অহাৰ খবৰ মৃত্যুজ্ঞক দিয়ালে। মৃত্যুজ্ঞ বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। উভান্তভ বাৰ্তাৰ পিছত মৃত্যুজ্ঞৰে ক’লে—“আৰ্য বীজগুপ্ত! নো কি কাৰণে মোৰ ইয়ালৈ ইমান কষ্ট কৰি অহাৰ অযোজন হ’ল ?”

বীজগুপ্তই অলপনৰ ভাৰি ক’লো—“আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ, যই আপোনাৰ ওচৰলৈ আপোনাৰ কল্প যশোধৰাৰ বিবাহত প্ৰস্তাৱ লৈ আহিছো।”

মৃত্যুজ্ঞৰ সুখত ইাহি বিৰিঙ্গল—“আৰ্য বীজগুপ্ত, তূমি কৈ যোৱা।”

বীজগুপ্তই মৃত্যুজ্ঞৰ যিচিকনিব অৰ্থ বৃজি পালে। তেৱেই ইাহিলে—“আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ গঠ নিজৰ বিষয়ে একো নকঞ্চ। গহ মোৰ কথা আগভৈৰ কৈছো। এতিয়া মোৰ প্ৰস্তাৱ হ’ল—আপোনাৰ কল্প যশোধৰাক খেতাংকলৈ বিয়া দিয়ক। খেতাংক কুলীন, মুসুৰ ভৱ তথা শিক্ষিত—তেওঁ আপোনাৰ কল্পাৰ কাণে যোগ্য বৰ হ’ব—সম্ভৱতঃ মোতৈকে বেছি যোগ্য।”

প্ৰস্তাৱ শুনি মৃত্যুজ্ঞ আচৰিত হ’ল। মৃত্যুজ্ঞে ভাৰিচৰি যে বীজগুপ্তই নিজৰ বিয়াৰ কথাতে ক’ব।—খেতাংকৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ দিয়াত হতভৰ হ’ল। অলপ মনে ইনে ধাকি তেখেতে ক’লে—আৰ্য বীজগুপ্ত, খেতাংক যোগ্য কিন্তু খেতাংক সম্পৰ পিতোৱ পুত্ৰ নহয়। তেওঁ দুৰ্বীয়া, এনে অহস্থাত যই খেতাংকৰ কথা ভাৰিবই নোবাৰোঁ।”

বীজগুপ্ত আচৰিত হ’ল।—“কিন্তু আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ, আপুনি অঙ্গু সম্পত্তিৰ মালিক। আনহাতে যশোধৰাৰ বাদে আপোনাৰ আন কোনো সন্তান নাই।”

মৃত্যুজ্ঞে ইাহি দিলে।—“আৰ্য বীজগুপ্ত, মোৰ সম্পত্তিৰ উপৰত যোৰ কল্পাৰ একো অধিকাৰ নাই। ইয়াৰ গৱাকী হ’ব মোৰ তোলনাই পুত্ৰ। আৰ্য বীজগুপ্ত নিজেই বিয়া নকৰোৱা কিয় ?”

“যই বিয়া নকৰাৰ আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ।—কওকচোন যশোধৰাৰ লগত খেতাংকৰ বিবাহ একেবাৰে অসমৰনে ?”

মৃত্যুজ্ঞৰে লাহেকৈ ক’লে—“এবা, আৰ্য বীজগুপ্ত, খেতাংকক সহ বংশজ্ঞাত আৰু যোগ্য পাত্ৰ হ’ব বুলি ধৰি ল’লোও তেওঁ দুৰ্বীয়া অহস্থাত থকা পৰ্যট তেওঁৰ লগত বিয়া দিয়াটো অসমৰ।”

বৈজ্ঞানিক অলপ পর্যন্তে কিবা ভাবি থাকিল। তাৰপিছত তেওঁ ক'লে—“আৰ্য মৃত্যুজ্ঞয়, মই খেতাংকক মোৰ তোলনীয়া পুত্ৰ বুলি স্বীকাৰ কৰিছো। মেই অহুমিৰ তেওঁ মোৰ সম্পত্তিৰ মাণিক ২'ব। এনে অৱস্থাত আপোনাৰ একো আপত্তি থাকিব নালাগে।”

“নথম, আৰ্য বৈজ্ঞানিক, এইচো নথপৰ নথম। এৰওঠা তোমাৰ দৰদেই বা কিমান। তুমি অনুৰ ভৱিষ্যতে বিয়া কৰাবা আৰু তেওঁতো তোমাৰ সহানেই তোমাৰ সম্পত্তিৰ উত্তৰাধিকাৰী হ'ব।”

“আপুনি ঠিকেই কৈছে আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ। মই আজি বিয়া নকৰাণ্ডি বুলি কৈছো যদিও ভৱিষ্যতৰ বথা কোনে জানে? তথাপি মই খেতাংক আৰু যশোধাৰাৰ বিয়া হৈ যোৰাটো উচিত বিবেচনা কৰিছো। এই বিয়াৰ কৰা দুয়ো হুথি’ ২'ব। ইয়াৰ কৰিবে মই যি কোনো ত্যাগ কৰিবলৈ সাজু। আৰ্য মৃত্যুজ্ঞয়, মই যোৰ সমষ্টি সম্পত্তি খেতাংকক দিম।”

মৃত্যুজ্ঞয় আবাশৰ পৰাহে যেন মাটিত পৰিল।—“তুমি জানাবে আৰ্য বৈজ্ঞানিক, তুমি কি কৰিবলৈ শুলাইছা? তোমাৰ চিন্ত এতিয়া অঙ্গৰ।”

“আপুনি মোৰ কাৰণে এবে চিন্তা নৰ্বিৰ। মই আপোনাৰ আগত কৈছো যে মই যোৰ সমষ্টি সম্পত্তি খেতাংকক দান কৰি দিম। ইয়াৰ সাক্ষী আপুনি। থাকিল সামষ্টি পদবৌটো—তাৰ কাৰণে বাজাজা লাগিব। তাৰে ব্যবস্থা মই আজি সন্তোষ লগ ধৰি ঠিক বৰি দিম। এতিয়া আৰু আপোনাৰ কোনো আপত্তি ধকা অনুচিত।”

মৃত্যুজ্ঞয়ে বৈজ্ঞানিকৰ ফালে চকু ঘোপা কৰি চালে—“মই তোমাক আকৈ এবাৰ শময় দিছো। প্ৰস্তাৱ মালি গোৱাৰ পিছত তুমি আৰু তাৰ পৰা লৰচৰ ২'ব নোৱাৰিব।”

বৈজ্ঞানিক প্ৰতিটো শব্দতে জোৰ দি দি ক'লে—“আৰ্য মৃত্যুজ্ঞ, মই যি কেলোঁ। তাক কৰিমেই, মই মাঝু—কথা দি তাৰ পৰা বিমুখ হ'বলৈ মই নাজানো।”

“তেন্তে তোমাৰ প্ৰাণৰ মই গ্ৰহণ কৰিছো।” মৃত্যুজ্ঞে থোকাখুকি মাতেৰে ক'লে।

বৈজ্ঞানিক ধিয় হ'ল—“মই আহো। দান-পত্ৰ আৰু পদবীৰ ব্যবস্থা আজিয়েই হৈ যাব। পলম কৰাৰ একো প্ৰয়োজন নাই। বিয়াৰ দিন-বাৰ আপুনি ঠিক কৰি লওক।”

মৃত্যুজয়ে থিয়ে হৈ ক'লো — “আঘ বীজগুপ্ত, মই সংসাৰ দেখিছো। মই এতিয়া ক'ব পাৰো যে তুমি আমুহ নোহোৱা, তুমি দেৱতা।” মৃত্যুজয়ৰ চক্ৰ লোতকেৰে ভৰি পৰিল।

বীজগুপ্ত নিজৰ হাউণ্ডী পালেছি। পোনে পোনে তেওঁ খেতাংকৰ কোঠালৈ গ'ল। খেতাংক শুই আছিল। তেওঁৰ গাৰ চেলেং তিতি আছিল — তেওঁৰ চনুৰ পানৰ্মী এতিয়াও শুকুমা নাছিল। বীজগুপ্তই খেতাংকক উঠালে। খেতাংক উঠিল — ‘প্ৰভু আজ্ঞা কৰক।’

তুমি আঞ্জিৰ পৰা যোক প্ৰভু শুব্রিলিমা সামন্ত খেতাংক।’

বিষ্ণুৰিত নেত্ৰে খেতাংকট ক'লে — “আপুনি এইবোৰ কি কৈছে?”

“মই যি কৈছো, ঠিকেই কৈছো। শুনা, মই তোমাৰ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱআপাৰ মৃত্যুজয়ৰ সন্মুখত বাখিলো। — তেওঁ অলপ আপন্তি কৰিছিল। সেই আপন্তি হুৰ বৰিবৰ কাৰণে মই যোৰ সমন্ত সম্পত্তি আৰু পদবৰ্মী তেখেতৰ সন্মুখতে তোমাক দান কৰি দিয়ো। এতিয়া তোমাৰ সগন্ত যশোধৰাক বিয়া দিয়াত তেখেতৰ কোনো আপন্তি নাই।”

খেতাংক কিছু সময়লৈ অচল আৰু বিখৃট যেন হৈ বীজগুপ্তৰ ফালে চায়ে ধাক্কিল, — তাৰ পিছত কালিদিলৈ ধৰিলে — ‘নহয়, নহয় ! প্ৰভু মই এইবোৰ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰো। কিমান পাপৰ্মী মই। স্বামী, যোক ক্ষমা কৰক। মই শাঙ্ক, যোক ক্ষমা কৰক। মই খাপোনাব জীৱন নাশ কৰিলো। আপুনি যোৰ নিচিনা নৰাধমক ইয়ান দয়া বিয় দেখুৱাৰ ঝুঁজিছে — ইয়াক মই গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰো।’ তেওঁ বীজগুপ্তৰ ভৰিত পৰি গ'ল।

বীজগুপ্তই খেতাংকক উঠালে — “খেতাংক, যি হ'বলগীয়া আছিল সি হৈ গ'ল। এতিয়া যোৰ প্ৰাত তোমাৰ যাদি অকণয়ানো চেনেহ আছে — তেনে মই যি কৰিবলৈ ধৰিছে, তাৰ গ্ৰহণ কৰা। সংসাৰৰ চকুত যোক মিহুণীয়া বুগি শ্ৰমণিত নকৰিবা। এই বৈভৱবোৰ মই যথেষ্ট ভূগলো — এতিয়া আৰু ইয়াত মন নাই। এতিয়া এই সম্পত্তি তুমি ভোগ কৰা। মই তোমাক অহুৰোধ কৰিছো, তুমি ইয়াক অশীকাৰ নকৰিবা। ব'লা, দান-পত্ৰ আৰু পদবৰ্মীৰ কাৰণে বাজাঞ্জাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে।”

ଦ୍ୱାରିଂଶ୍ତି ଅଧ୍ୟାୟ

ଚିତ୍ରଲେଖା ଉଭ୍ୟତି ଆହିଲ । କିନ୍ତୁ ତେଣୁ ସୀଜଗୁପ୍ତକ ଲଗ ନଥିବିଲେ । ସୀଜଗୁପ୍ତକ ଲଗ ଧରିବିଲେ ତେଣୁର ସାହ ନହିଁଲ । ତେଣୁ ସୀଜଗୁପ୍ତର ଓଚବତ ଅପରାଧିନୀ ଆଛିଲ । ତେଣୁ କଥାଟୋ ଅମୃତର କରିବେ, ମେଘେହ ପୋନେ ପୋନେ ନିଜର ସବ୍ଲୈ ଗ'ଲ ।

ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ନିଜର ଐଶ୍ୱର ମାଜିତେ ମାଧ୍ୟନ୍ତର ଜୀବନ କଟାବିଲେ ଧରିଲେ । ଇଯାତେଇ ତେଣୁ ଶାସ୍ତି ଅମୃତର କରିଛିଲ । ଅମୃତାପ କମ୍ପି ଅଗନିତ ଆମଦେବେ ଜାପ ଦିବିଲେ ତେଣୁ ସାଙ୍ଗ ଆଛିଲ । ତେଣୁ ନିଜକେଇ ସିଗ କରିବିଲେ ଧରିଲେ । ତେଣୁର ଦୈନିକ କାମ କେବଳ କଲାଇ ଆଛିଲ ।

ତେଣୁ ସୀଜଗୁପ୍ତକ ଭାଲ ପାଇଛିଲ— ସୀଜଗୁପ୍ତକ ତେଣୁ କିମାନ ଭାବ ପାଇଛିଲ, ଆଜି ଇମାନ ଦିନ । ମୁଖତ ତେଣୁ ବାବକୈମେ ଅମୃତର କରିଲେ । କିନ୍ତୁ ତେଣୁ ଏତିରା କଲ୍ପାଷତ ହେ ପାରିଛିଲ— କୁମାରଗିରିର ବଲିଯାଳି ଆକୁ ମୂର୍ଖତାର ଓଚବତ ଏକ କ୍ଷଣ ଯାତ୍ରା ଆସମରିପନ କରି ଦି । ତେଣୁ ସୀଜଗୁପ୍ତକ ଇମାନ ଭାଲ ପାଇଛିଲ ସେ ତେଣୁକ ଝାକି ଦିବ ମୁଖୁଜିଛିଲ । ତେଣୁ ଦୋଷ କରିଛିଲ ଆକୁ ମେଇ ଦୋଷର ପ୍ରାତିଫଳ ଦେନାର ଅଶ୍ଵ ଘର୍ଜନାତ ଜଳ ମରିବାଲ ବିଚାରିଛିଲ । ତେଣୁ ସିମାନେଇ ବେଛି ହୁଥ ଅମୃତର କରିଛିଲ । ତେଣୁ ସିମାନେଇ କାନ୍ଦିଛିଲ, ଡିମାନେଇ ଶାସ୍ତି ଓତ୍ତତର କରିଛିଲ ।

ଏହିଦିବେ ଚିତ୍ରଲେଖାର ଏମାହ ପାଇ ହେ ଗ'ଲ । ଏଦିନ ତେଣୁ ଏନେଦିବେ ବହି ବହି କାନ୍ଦି ଆଛିଲ । ତେନେତେ ଦାମୀମେ ଆହ କ'ଲେ— “ଆର୍ଯ୍ୟ ଶେତାଂକଇ ଆପୋ-ନାକ ଲଗ ପାବ ଖୋଜୋ ।”

ତେଣୁ ଏକେ ଚାବେଇ ଉଠିଲ । ସୀଜଗୁପ୍ତଇ ତେଣୁକ ମାରିଛେ ବା ! “କ'ତ ଆହେ ? ଯା, ସହ ଗୋଜୋ ।”

ଏତିଧିଶାଳାତ ଶେତାଂକ ଚିତ୍ରଲେଖାର ବାବେ ଅପେକ୍ଷା କରି ଆଛିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖା ଆହିଲତ— ତେଣୁକ ଦେଖି ଶେତାଂକ ଆଚାରିତ ହ'ଲ । ତେଣୁ ଶେତା ପରି ଗୈଛିଲ, ତେଣୁର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବିକୃତ ହୈଛିଲ । ତେଣୁକ ଆନନ୍ଦି ଚିନାଇ ଟାନ ହେ ପରିଛିଲ । —“ଦେଖି, ଆପୋନାର ଏନେ ଅରସା ?”

“ଏହି ଭାଗେଇ ଦେଖୋ ଆହୋ ।” ବୁଲି କୈ ଚିତ୍ରଲେଖା ଠାଇତେ ବହି ଗ'ଲ ।

ଦୁର୍ଘାସ ଅନ୍ତର ମରି ଯନେ ଥାକିଲ । ଚିତ୍ରଲେଖାଇ ହୁଥିଲେ— “ଆର୍ଯ୍ୟ ସୀଜଗୁପ୍ତ କୁଣ୍ଡଳେ ଆହେ ନହର ?”

শ্বেতাংক মুখের উপরেদি বেদনার পাতল রেখা এটি বাগৰি গ'ল। —“হঁস তেখেত ভালে আছে। আর্য বৈজ্ঞানি ভালে আছে। কিন্তু তেখেতৰ বৰ ভাঙৰ পৰিবৰ্তন এটা হৈ গ'ল।”

“পৰিবৰ্তন ?” চিত্রলেখাৰ কৌতুহল বাঢ়িল। —“কেনে পৰিবৰ্তন ? তেখেতে বিয়া কৰালে নেই ?”

এটা অতি নিবস ঝাই শাব শ্বেতাংকই ক'লে— “নাই তেখেতেড়ো বিয়া কৰোণ নাই। বিয়া যইহে কৰাবলৈ ওলাইছো। সামন্ত মৃত্যুজয়ৰ কঢ়াৰ লগত মোৰ বিয়া। তাৰ পাবেই নিমন্ত্ৰণ দিবৰ কাৰণে যই আইছো। কিন্তু আৰ্য বৈজ্ঞানিট বৰ ডাঙৰ ভাগ কৰিলে তেওঁ দেৱতা। যই দুখীয়া কাৰণে আৰ্য মৃত্যুজয়ে তেওঁৰ কঢ়াৰ বিবাচ মোৰ সতে কৰোৱাত অমত আছিগ। আৰ্য বৈজ্ঞানিট তেখেতৰ বাজ-বীঘ পদবৰী মাঝে সমন্ত সম্পত্তি মোক দান কৰি দিলে। তেখেত পাটিলপুত্ৰ এবি অতি শৌভ্ৰ বাহিৰলৈ যাব—মাথো মোৰ বিয়া ঘন সম্পত্তি হোৱালৈহে বৈ আছ।”

চিত্রলেখাৰ বুকু কিপিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ চকুপানী ওলাবলৈ ধৰিলে। —“বৈজ্ঞানিট ইমান কৰি পেলালে ! শ্বেতাংক জানানে ই কিমান ডাঙৰ ভাগ আৰু ইয়াৰ মূলতে যই। তথাপি আৰ্য শ্বেতাংক তোমাক অভিনন্দন জনাইছো। তোমাৰ বিয়াৰ দিন কেতিয়া ?”

“আহা সপ্তোহৰ দেওবাৰ দিনা খিয়াৰ নার্য সম্পত্তি হ'ব। সোমবাৰৰ দিনা প্ৰীতি হেজ আছে। তালৈ সন্তাট আৰু অস্তান্ত বাজকৰ্মচাৰী আৰু সামন্ত সকলো আৰিহব। দেৱী, প্ৰীতিভোজন আপোনাৰ উপস্থিতি একান্ত আৱৰ্ষক।

চিত্রলেখাই ক'লে— “শ্বেতাংক, মোক কৰ্মা কৰিবা, যই অন্ত এদিন যাব। কিন্তু প্ৰীতিভোজনৈ যাব মোৱাৰিম। যষ্ঠ অন্ত জীৱন এটা ধাপন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছো। —সেই উছুৰলৈ যোৱাটো মোৰ বাবে অছুচিত হ'ব।”

“দেৱী চিত্রলেখা, আপুনি মোক ভাই বুঝি আন কৰিছিন— সেইবাবে ই ভাইৰ অহুৰোধ।”

“যই অসমৰ্থ শ্বেতাংক। তুমি জানাই নহয় মোৰ কথা শিলব বেখা। তোমাৰ উপবাস মোৰ ভনী যোগ্য যৰম আছে, সিও ভাঙৰ ভনীৰ—বাসৱেকৰ ইৰাম— যই অন্ত এদিন যাগলৈগ।”

“আপোনাৰ যি ইচ্ছা ! কিন্তু এটা কথা কৈ ষঙ্গ— সোমবাৰৰ দিনা

বাতিয়ে আর্য বীজগুপ্ত দেশ পর্যটনৰ কাৰণে বাহিৰলৈ যাব—আপুনি আকো
এবাৰ ভাৰি চাঙ্গক !”

“আৰ্য বীজগুপ্ত সেই দিনা বাতিয়ে গুচি যাব ? চিৱালেখাই অল্প ইত্তঃ-
স্ততঃ কৰিলে। কিন্তু অল্প পিছতে পৃষ্ঠাপূৰ্বক ক'লে—‘এৰা, কিন্তু ইয়াৰ
ওগত ঘোব কি সম্ভব ? ঘোব সিন্ধান্ত অলব-অচৰ !’

থেতাংক ধিয় হ'ল—“আপোনাৰ যেনে ইচ্ছা দেৱৈ !”

* * *

থেতাংকৰ বিষ্ণা ১৬ গ'ণ— প্ৰীতিসোজত সন্তাটী লগতে অন্য অতিৰিদি
আধিচৰ্পি। সেইদিনা বীজগুপ্তই সকলো অতিথিকে অভ্যৰ্থনা জনাইছিল।
তেওঁ আটাইবে লগতে হাহি হাহি কথা ঐচ্ছিল— কিন্তু অস্তৰ দহি আছিল।
চিৱালেখা নথাত তেওঁৰ বেয়া লাগিল। পাটলিপুত্ৰ এবাৰ আগতে শ্ৰেণীবৰ
বাবে চিৱালেখাক চাই ল'ব যুজিছিল। কিন্তু তেওঁ নাহিল।

তোজনৰ পিছত সন্তাটে থেতাংকক অভিনন্দন জনানে আৰু তেওঁক সামন্ত
বুলি সম্বোধন কৰিলে। তাৰ পিছত তেওঁ বীজগুপ্তলৈ চালে। বীজগুপ্তক মাতি
তেওঁৰ ধাত সন্তাটে নিজৰ হাতক ল'লে। তাৰ পিছত সন্তাট ধিয় ২'ল।
তেওঁখেতৰ লগতে অন্য অতিৰিদি সকলো। সমস্ত হাউলী একেবাৰে নিষ্ক আছিল।
সন্তাট ক'লে, “বীজগুপ্ত, তুমি এক মৎস্য পুৰুষ। তুম অসঙ্গৰক সন্তৰ কৰি
দেশুৰাগা। তুমি মাঝুহ নোহোৱা— দেৱতা। আজি ভাবতবৰ্ষৰ সন্তাট চৰ্জনুপ্ত
তোমাৰ সম্মুখত নতমস্তক হৈছে। ‘ইয়াকে কৈ সন্তাট চৰ্জনুপ্ত বীজগুপ্তৰ
প্ৰতি মূৰ দোৱালে। ষিমান অতিৰিদি তাত উপস্থিত আছিল— সকলোৰে মূৰ
আপোনা-আপুনি দো খাই গ'ল। তিবোতাসকলৰ মাজৰ পৰা উচুপনিৰ ০গে
.গে কুকু কাঙ্গোন খনি জনা গ'ল।

বীজগুপ্তহৈ সন্তাটৰ আগত মূৰ নত কৰি ক'লে— “মহাবাজ, এই এনে
সম্মানৰ যোগা নহ'ল। আজি মই দেশ ভ্ৰমণৰ কাৰণে যাবলৈ ওগাইছো—এজন
ভিক্ষাৰীৰ দৰে—আপুনি ঘোৰ আশীৰ্বাদ দিয়ুক আৰু যাত্রাৰ বাবে অসুম্ভতি
দিয়ুক।”

ইয়াকে কৈ বীজগুপ্ত পৃষ্ঠিলৰ ফালে আগবাঢ়িল। অতিৰিসকল ছয়ো ফালে
শাৰী পাতি ধিৱ দি আছিল— তাৰ ধাৰে বীজগুপ্ত ওলাই গ'ল। বীজগুপ্তৰ

মুখ্যশঙ্ক এক দৈরিক হাঁস্যই আলোড়িত করিছিল--- অভিধিসকলে বীজগুপ্তৰ
এই ইহিত কে জ্ঞাতি দেখা পালে। বৃচাৰ পৰা শিখলৈকে সকলোৰে
হাতযোৰ কৰি থিয় হৈ আছিল। বীজগুপ্ত বৈভূত আৰু শক্তিৰ কোণাহল
মাজৰ পৰা শান্তি আৰু তাগৰ নিষ্ঠনতা লৈ শুচি গ'ল।

বাহিৰত বীজগুপ্তৰ সেৱকবৃন্দ থিয দি আছিল। বীজগুপ্তক দেখা মাঝকে
সিইতে কান্দিবলৈ ধৰিলে, তেওঁ প্ৰত্যেকজনলৈ চালে আৰু তাৰ পিছত
ক'লে—“তোমালোকে শ্ৰতাংকক মোৰ দৰে বাৰহাৰ কৰিবা আৰু মোক পাঠিৰ
যাবলৈ যত্ত কৰিবা।”

সেৱকসকলে আৰু বেছিকেঠে উচ্চপথলৈ ধৰিলে। ভাঙমানে ঠোকাঠৰি
মাতেৰে ক'লে—“আমি আপোনাৰ লগতে থাম।”

বীজগুপ্তই গশ্চীৰ ভ'বে ক'লে—“বি বৈচা তোমালোকে। মোৰ আদেশ
তোমালোক ইয়াতে থাল। কোনো গজনেট ইয়াৰ পথা নায়াব।”

মাহুশবিধিৰকে ভয় থোকি যেনকৈ অলপ পিছুৱাটি গ'ল।— বীজগুপ্তও শুচি
গ'ল। তেওঁয়া অক্ষৰাত্মি। গোটেইখন নগৰ নিজম। বীজগুপ্ত লাহে লাহে
আগবাঢ়ি গ'ল। মগনীয়াৰ বেশে তেওঁ খোজ কাঢ়ি গৈ আছিল। তেওঁৰ
গাত অতি সাধাৰণ পোচ'ক আৰু লঙ্ঘত কেটামান গাত্ৰ কপাৰ মুস্তা। ধঁাৎ
বীজগুপ্তই তেওঁৰ পিছপিনে বাবণাৰ পদধৰণি অভূমান কৰিলে—লাহে লাহে
মেই ধৰনি বেছি হৰ্বলহে ধৰিলে। বীজগুপ্তই পিছৰ ফালে ঘ্ৰি চালে—
এক্ষাৰত একো দেখা নাপালে। তেওঁ আগবাঢ়ি ধাৰ্মকল।

ভৰিৰ শৰ কিন্তু বাচিতে গ'ল। অঙ্ককাৰৰ মাজৰ পথা বীজগুপ্তই কাপোৰেৰে
চকা মুঁকি এটা দেখা পালে—“দেৱতা মোৰ !”

বীজগুপ্ত বৈ গ'ল। তেওঁ স্থধিলে—“কোন তই ?”

“দেৱতা মোৰ ! দেৱতা মোৰ ! মোক ক্ষমা বৰক !” বুলি কৈ মুঁক্তো
বীজগুপ্তৰ ভৰিত বাগৰি ধৰিল।

বীজগুপ্তই কৰ্কশ স্বৰে ক'লে—“চিৱলেখা ? মোৰ জীৱনৰ অভিশাপ—
তই ইয়ালৈ কিয় আহিলি,—ঘা ঘা !” তেওঁ পিছলৈ আতিৰি গ'ল।—সকলো
শেষ হৈ গ'ল—এতিয়া আৰু তই কিয় আহিলি ?”

“মোৰ দেৱতাৰ চৰণ ধূলি ল'বলৈ। মোৰ দেৱতাক পূজিবলৈ।” চিৱ-
লেখা থিয় হ'ল—নাথ ! মই আপোনাৰ জীৱন নষ্ট কৰিলো— মই আপোনাক

ধংস করিলো — আপোনার মর্মাশ করিলো । আপুনি মোক শাপ দিয়ক, অভি-
শাপ 'দিয়ক, শাঙ্কা দিয়ক, মোক সকলো কৰক — কিন্তু মোক ঘৃণা নকৰিবো !"

বীজগুপ্ত গোটেই শৰীৰ কঁপি উঠিল — তেওঁ কদকষ্টে ক'লে — "চিত্র-
লেখা, সকলো শেষ হৈ গ'ল ! তুমিয়েই সকলো শেষ কৰি দিলা — তুমি কুমাৰ-
গিৰিব কুটীৰ এবি মোৰ ওচৰলৈ নাহিলা — যই নিৰাশ হৈ পৰিবো । এতিয়া
মোক আকো বিচলিত কৰিবলৈ কিয় আহিলা ? — মোৰ হাতত এজিয়া একো
বাকী নাই, অস্তৰৰ উছাহো নাই । লগত বৈভৱ নাই । — মোক ঘাৰলৈ দিয়া ।"

চিত্রলেখাই বীজগুপ্তৰ হাতত সাৰ্বতি ধৰিলে — "নহয়, মই আপোনাক
এতিয়া ঘাৰলৈ নিদিষ্ট মোৰ স্বামী ! এদিনৰ বাবে আপুনি মোৰ অতিৰিক
হ'ব লাগিব । যাৰই চাগে যদি বাইচৈ ঘাৰ ।"

বীজগুপ্তই নিজৰ হাত একৰাই ল'লে — "মোৰ সম্মুখৰ পৰা আত্মৰ যোৱা
নৰ্তকী, মোৰ সম্মুগ্ধৰ পৰা আত্মৰ ! এতিয়া তুমি মোক আৰু বাধা দিব
নোৱাৰা । নিজৰ অপকৰ্ম পৰিবাম তুমি চাই থাকা আৰু ইাহি থাকা । গুচা,
মোক ঘাৰলৈ দিয়া ।" বীজগুপ্ত আগবঢ়িল ।

চিত্রলেখাই বীজগুপ্ত ভৰিত সাৰ্বতি ধৰিলে — 'মই কৈছো, মই আপোনাক
ঘাৰলৈ নিদিষ্ট, আপুনি মোৰ ওগত মোৰ ঘৰলৈকে যাৰ লাগিব । বীজগুপ্ত,
মোৰ নাথ । আপোনার অস্তৰত মোৰ প্ৰতি থকা প্ৰেম নিঃশেষ হৈ গ'ল !
কৰ্তৃক নাথ আপুনি যে....." চিত্রলেখাই উচুপি উচুপি কালিদাসৈ ধৰিলো ।

বীজ-পুষ্ট নিজক চত্তালিব নোৱাৰিলো । তেওঁ ক'লে — "হায় ! প্ৰেম
নিঃশেষ হোৱাহৈতেন মই এই সম্পত্তি কিয় ত্যাগ কৰিলোহৈতেন ? চিত্রলেখা,
মই আশা কৰিছিলো যে তোমাৰ প্ৰতি মোৰ অস্তৰত থকা প্ৰেম নাহিবিয়া হৈ
যাওক । কিন্তু মেইয়া হৈ হৃষ্টিঙ —আৰু নহ'বও !" ইয়াকে কৈ বীজগুপ্তই
চিত্রলেখাক তুলি ধৰি আলিঙ্গন কৰিব থোঝে — কিন্তু চিত্রলেখা আত্মৰ গ'ল ।
— "নহয়, মোৰ দেৱতা ! মোৰ দেহ আপুনি হচ্ছুৰ । মই অপৰিজ্ঞ, মই পতিতা,
পাপিনী মোৰ দেৱতা ! ব'লক আপুনি মোৰ ঘৰলৈ ব'লক — মোক আপুনি
পৰ্যাত্ত কৰক নি — আপোনার শাপৰ জুটৈৰে মোক পৰিত্ব কৰক ।"

"ব'লা ।" বীজগুপ্তই ক'লে — "ব'লা চিত্রলেখা, সংসাৰত মই কেবল
তোমাৰহে কথা পেলাব নোৱাৰো । মোৰ যিয়ান পতন ঘট'ব খোজা ষটোৱা,
কিন্তু মোক কাহিলৈ যোৱাত বাধা নিদিষ্ট বুলি কথা দিয়া ।"

“মই কথা দিছো।”

চিত্রলেখা নিজৰ ঘৰ পালেইগ । তেওঁ বৈজ্ঞানিৰ বাবে শোৱাৰ বাবহা কৰিলে, তাৰপিছত ক'ৰে, “নাথ ! আপুনি শোৱক কাইলৈ পূজা কথা-বতৰা হ'য় ।” ইয়াকে কৈ তেওঁ গুচি গ'ল । বৈজ্ঞানিক অৱাক দৃষ্টিয়ে চায়ে ধাকিল ।

বাতিপুরা চিত্রলেখা বৈজ্ঞানিৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে, “স্বামী, আপুনি মোক আপোনাৰ চৰণামৃত দিয়ক ।”

চিত্রলেখাৰ ব্যৱহাৰত বৈজ্ঞানি আচৰিত হৈ পৰিল— “কি কৈছা ?”

“মই নিজক পৰিত্ব কাৰিব থুজিছো । মোৰ স্বামী, মই মোৰ পথৰ পৰা বিৰত হৈছো । মই যোগী কুমাৰগিৰিৰ বাসনাৰ আধাৰ হৈ পৰিছিলো । মই মোৰ শৰীৰ ক্রোধৰ আবেশত তাক সমৰ্পণ কৰি দিছিলো । মই মেঠ শৰীৰটো পৰিত্ব কৰিব শুজিছো ।” চিত্রলেখাট সবলো কথা বৈজ্ঞানিক কৈ দিলে । “এতিয়া আপুনি বুজিব পাৰিছে যে মই স্বামীৰ ওচৰলৈ কিম অহি নাছিলো । আপুনি মোক ক্ষমা কৰক ।”

“কেব- ইমানেই কথা ?” বুগি কৈ বৈজ্ঞানিক হাতি দিলে । “চিত্রলেখা, তুমি বৰ ডাঙৰ ভুল কৰিলা । তুমি মোক বুজাত ভুল কৰিলা । তুমি মোৰ পৰা ক্ষমা বিচাৰিছা ? চিত্রলেখা, প্ৰেম স্থং এক তাগ এক বিশ্বাসি, এক তৰম্যতা । প্ৰেমৰ সমুদ্বিত কোনো অপৰাধ হ'ব নোৱাৰে । তেনেছলত আৰো ক্ষমা কিহৰ ? যদি তথাপি মোৰ মুখৰ পৰা শুনিবলৈ থুজিছা, তেন্তে কৈছো, মই তোমাক ক্ষমা বিবলো ।”

চিত্রলেখাই বৈজ্ঞানিৰ ভবিত ধৰি ক'লে, “প্ৰয়তন, তেনেহ'লে তুমি মোক গ্ৰহণ কৰা ।”

“ই কেনেকৈ সন্তুষ্পৰ হ'ব পাৰে ? দেৱী চিত্রলেখা, মই ভিক্ষাবী, মই বৈতৰ ত্যাগ কৰিছো, এনে অৱস্থাত ই কেনেকৈ সন্তুষ্প হ'ব ?”

“নাথ, মোৰ অতুল সম্পত্তি আছে, মই তোমাৰ, মোৰ সম্পত্তিৰ তোমাৰ এনে অৱস্থাত তুমি কেনেকৈ দুখীয়া হ'লা । তুমি এনে অৱস্থাত নিজকে ভিক্ষাবী বুলি কেনেকৈ ক'বা ?”

“তোমাৰ সম্পত্তি, তোমাৰ বৈভৱ—ই মোৰ কামত নাহে । মই বৈভৱ গ্ৰহণ কৰিবলৈ ত্যাগ কৰা নাই, কৰিছো তাক চিৰদিনৰ বাবে ত্যাগ কৰিবলৈহে । মই তোমাকো এগৰাকী ভিক্ষাবিষীৰ দৰেহে গ্ৰহণ কৰিব পাৰো ।”

ଚିତ୍ରଶେଖା ଧିଯ ହ'ଲ, “ତେଣେ ମେଘେ ହୁଏକ । ସଂସାର କ୍ଷେତ୍ରଲେ ଆମି ଦୁଇମାତ୍ର ମଗନନୀୟା ହେ ଓହାଇ ଯାଏ । ପ୍ରେସ, କେବଳ ପ୍ରେସଇ ଆମାର ଜୀବନର ମୂଳ ହୁଏକ । ମୋର ଦେବତା, ମହ ଆଜିଯେ ମୋର ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦ ଦାନ କାବ ଦିଏ, ଆଜିର ବ୍ୟାନିକ ଅନ୍ଧକାରର ମାଜତ ଆମି ଦୁଇମାତ୍ର ଅଠାଇ ସାଗରଲେ ପ୍ରେସର ଡିଡ଼ା ଯେଣି ଶୁଣି ଯାଏ ।” ଚିତ୍ରଶେଖାର ମୁଖ ଉଚ୍ଛଳହେ ଉଠିଲ । ତେଣେ ଚକୁତ ଏକ ଜୋଣିତ ବିଦ୍ୟିଙ୍ଗ ଉଠିଲ । ତେଣେବ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରକାଶମାନ ହ'ଲ ।

— — —

ବୀଜଗୁପ୍ତଙ୍କ ଚିତ୍ରଶେଖାର ଚତୁର୍ବିନ୍ଦୁ ଜ'ଲେ—“ଆମି ଦୁଇମାନ ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ।”

উপসংহাৰ

এবছৰৰ পিছত ।

মহাপ্রভু ৰচনাবলে ক'লে — “এৎস খেতাংক । তোমাৰ বিবাহ হৈ গ'ল,
তুমি সংসাৰী হৈ পৰি লা । এতিয়া তুমি ক'ব পাৰানে ৳ বীজগুপ্ত আৰু কুমাৰ-
গিৰিব ভিতৰত পাপী কোন ?”

খেতাংকই শুকন্দেৱৰ সন্মুখত মূৰ দোহালে — “মহাপ্রভু, বীজগুপ্ত দেহতা,
তেওঁ এটা ত্যাগণ প্ৰতিমূৰ্তি, তেওঁৰ হন্দয় বিশাল । আকো কুমাৰগিৰি — তেওঁ
এটা পত । তেওঁ নিজৰ কাৰণেই জীৱিত আছে, সংসাৰত তেওঁৰ জীৱন ব্যৰ্থ ।
তেওঁ জীৱনৰ নিয়মৰ প্ৰতিকূলে গৈছে, নিজ স্বথৰ কাৰণে তেওঁ সংসাৰৰ বাধা-
বোৰ পথা আৰু হৈছে । কুমাৰগিৰি পাপী !”

“এৎস বিশালদেৱ, তুমি যোগৰ দীক্ষা ক'লা, আৰু যোগী হৈ গ'লা ।
এতিয়া তুমি কোৱা কুমাৰগিৰি আৰু বীজগুপ্ত ভিতৰত কোন্জন পাপী ?”

বিশালদেৱৰ ৰচনাবলৰ প্ৰতি অনন্ত শিয়ে ক'ল — “মহাপ্রভু, যোগী কুমাৰ-
গিৰি অজ্ঞয় । তেওঁতে যমতৰ বশীভূত কৰি হৈছে । তেওঁতে সংসাৰৰ পথা
বহুত উপৰত । তেওঁতে সাধনা, তেওঁতে জ্ঞান আৰু তেওঁতে শক্তি সম্পূৰ্ণ ।
আকো বীজগুপ্ত হ'ল বাসনাব দাস — তেওঁৰ জীৱন সংসাৰৰ ঘৃণিত ভোগ-
বিলাসতে আৰদ্ধ । তেওঁ পাপী -- পাপময় সংসাৰৰ তেওঁ নিজে এটা অঙ্গ !”

ৰচনাবলে ক'লে — “তোমালোক দুয়ো বৰ্বৰ অৱস্থাত আছলা, গতিকে
তোমালোকৰ পাদৰ ধাৰণাত তিনি শিৱ হৈ গ'ল । তোমালোক এতিয়া বৎসৈল
যৌবন পাৰা, তোমালোকৰ বিচ্ছান্ন্যায়ন পূৰ্ণ হৈ গ'ল । এতিয়া শেষ পাঠ মোৰ
পথা শুনা ।” — “সাবত পাপ বোঁ, এবেো বেষ্ট নাই । ই মানুহৰ দৃষ্টিকোণৰ
পাৰ্থকাৰেই অন্ত নাম মাত্ৰ । প্ৰত্যোকজন লোকেই এক বিশেষ প্ৰকাৰৰ
মনোবৃত্তি লৈ জন্ম গ্ৰহণ কৰে — প্ৰত্যোকজন মানুহেই সংসাৰৰ কৃপী ৰক্ষণাত
একেটা ভাও দিবলৈ আছে । নিজৰ মনোবৃত্ত অনুসৰি সি নিজৰ পাঠ দোহাৰে—
ঘোষেই যি বৰে, সেইবোৰ তাৰ স্বভাৱৰ অনুকূলেই কৰে—
স্বভাৱ মানুহৰ প্ৰাকৃতিক গুণ । মানুৰ নিজৰ গৰাকী নহয় — সি পদি-
ছ্বিতিৰ দাস — ধাৰ্থিত । সি কৰ্তা নহয় — কেৱল আহিলা মাথোন । — আকো

পাপ আৰু পুণ্যানো কি ?”

“মাঝুৰ অস্তৰত যমত শুণৰ প্ৰাধান্য বেছি । প্ৰত্যোক মাঝুহে সুখ বিচাৰে । প্ৰত্যোক বাজিৰে সুখৰ কেজু বেলগ বেলেগ হয় । কোনোৱে সুখ ধনত দেখে, কোনোৱে মদিবাত, কোনোৱেৰা বাভিচাৰতে সুখ দেখে । কিন্তু সুখ কিন্তু প্ৰত্যোকেই বিচাৰে ; কোনো ষাঞ্চলেই নিজৰ ইচ্ছাহুসৰি এনে কাৰি নকৰে—যাৰ পৰা দুখহে পোৱাৰ সহায়না থাকে । ট মাঝুহৰ ঘৰোযুক্তি আৰু তাৰ চৃষ্টি-কোণৰ অসমতা ।”

“সংসাৰত সেই কাৰণেই পাপৰ এটা মাথোন সহজ হ'ব নোৱাৰিলে —আৰু হ'ব নোৱাৰেও । আমি পাদো নকৰো, পুণ্যও নকৰো । আমি তাকে কৰো—যাৰ আমি কৰিবলগীয়াত পৰো ।”

ৰস্তাহৰ ধিৰ হ'গ । - ‘এইটো মোহ মত —তোমালোক টিয়াত একৰত হোৱা মে নোহোৱা মই ক'ব নোশোৱো । মই তোমালোকক দাখ্যও নকৰো আৰু কৰিব নো বোও । এতিয়া যোৱা সুখী হোৱাগৈ ।’

“এয়েই মোৰ তোমাগোকেন্দ্ৰ আশীৰ্বাদ ।”

অন্ত